

ISSN 1829-4219

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ

LEGALITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE
PROSECUTOR'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ЗАКОННОСТЬ

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

№ 138 2025

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

№ 138 2025

ՀՀ ՊԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ

Տպագրվում է 1997 թվականից ՀՀ գլխավոր դատախազ Հենրիկ Խաչատրյանի նախաձեռնությամբ

LEGALITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE PROSECUTOR'S OFFICE
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Published since 1997 at the initiative of RA Prosecutor General Henrik Khachatryan

ЗАКОННОСТЬ

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ПРОКУРАТУРЫ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Публикуется с 1997 года по инициативе Генерального прокурора РА Генрика Хачатряна

Պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի սահմանած դոկտորական (2002 թ.) և թեկնածուական (1999 թ.) ատենախոսությունների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The Journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the results and provisions of doctoral dissertation (since 2002) and candidate dissertation (since 1999) established by the Supreme Certifying Committee of the Republic of Armenia.

Журнал включен в список научных периодических изданий, принятых для публикации результатов и положений докторских (с 2002) и кандидатских (с 1999) диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения.

**ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՀԱԿԱԶԴՄԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՏԱՆՁՆԵԼ Է
ՀՀ ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅՈՒՆԸ. ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ
ԿԱՅԱՑԵԼ Է ԽՈՐՀՐԴԻ 10-ՐԴ ՆԻՍԱԸ**

Երևանում 2025 թվականի հոկտեմբերի 2-ին կայացել է Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդի հոբեյանական՝ 10-րդ նիստը:

Խորհրդի անդամներն են Հայաստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության, Բելառուսի և Ղրղզստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազները, Ղազախստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության կոմիտեն, Ուզբեկստանի Հանրապետության կոռուպցիայի հակազդման գործակալության տնօրենն ու Տաջիկստանի Հանրապետության պետական ֆինանսական հսկողության և կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործակալության տնօրենը:

Նիստին մասնակցել են Հայաստանի Հանրապետության փոխվարչապետ Միքր Գրիգորյանը, Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը, Տաջիկստանի Հանրապետության պետական ֆինանսական վերահսկողության և կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործակալության նախագահ, Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդի գործող նախագահ Սուլայմոն Սուլթոնզոդան, Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազի տեղակալ Պյոտր Գորոդովը, Ղազախստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության կոմիտեի նախագահի առաջին տեղակալ Ալի Ալթինբակը, Ղրղզստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Մակսատ Ասանալիևը, Ուզբեկստանի Հանրապետության կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործակալության նախագահ Աքմալ Բուրխանովը, Բելառուսի գլխավոր դատախազի տեղակալ Սերգեյ Խմառուկը, Անկախ պետությունների համագործակցության գործադիր կոմիտեի ներկայացուցիչ Իգոր Մալաշնիչը, ԱՊՀ անդամ պետությունների ֆինանսական հետախուզության ստորաբաժանումների ղեկավարների խորհրդի ներկայացուցիչ Յուլիա Դենիսովան, այլը:

Աննա Վարդապետյանը ողջունել է Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդի 10-րդ նիստին մասնակցող պատվիրակությունների ղեկավարներին Երևանում, շնորհակալություն է հայտնել աշխատանքային ծանրաբեռնվածության պայմաններում հրավերն ընդունելու համար և ընդգծել, որ 7-ամյա դադարից հետո Հայաստանի մայրաքաղաքը հյուրընկալում է Խորհրդի անդամ երկրների պատվիրակություններին:

Փոխվարչապետ Մհեր Գրիգորյանը ողջունել է Նիստին մասնակցող պատվիրակություններին և ընդգծել, որ Խորհրդի ձևավորման պահից՝ Խորհրդի անդամներին հաջողվել է ձևավորել կայուն երկխոսություն՝ հիմնված փոխադարձ հարգանքի վրա: Փոխվարչապետի խոսքով՝ Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհուրդը ԱՊՀ կարևորագույն ոլորտային մարմիններից մեկն է, որն առանցքային դեր ունի իրավակարգի ապահովման ոլորտում՝ ԱՊՀ անդամ պետությունների համագործակցության ամրապնդման, համատեղ գործողությունների համադրման և համագործակցության առաջնահերթ ուղղությունների ձևավորման գործում: «Տասներորդ նիստը հերթական փուլ չէ: Սա լավ առիթ է գնահատելու ձեռքբերումները, ամփոփելու արդյունքները և սահմանելու հետագա համագործակցության և Խորհրդի գործունեության ուղղությունները», - նշել է հանրապետության փոխվարչապետն ու հավելել, որ Հայաստանը, ստանձնելով Խորհրդի նախագահությունը, արժանապատվորեն կշարունակի հակակոռուպցիոն գործընկերության ամրապնդման ուղին, կապահովի նախկինում ձեռք բերված պայմանավորվածությունների շարունակական իրականացումը և նշանակալի ներդրում կունենա համատեղ նախաձեռնություններում:

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանն անդրադարձել է կոռուպցիոն հանցագործությունների հետևանքով ստացված ապօրինի եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) գործերին, նշել է, որ դրանցով արդյունավետ ֆինանսական քննությունը վճռորոշ դեր է խաղում հանցավոր սխեմաները բացահայտելու և մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հարցում: «Վերջին տարիներին փողերի լվացման՝ անդրազգային բնույթ կրող երևույթի ծավալները մեծացել են ապօրինի ակտիվների օրինականացման, այդ թվում՝ արտերկիր դուրս բերելու դեպքերը բազմապատկվել են, այդ պատճառով մենք ակտիվացրել են կոռուպցիայի դեմ պայքարին ուղղված մեր ջանքերը», - ընդգծել է ՀՀ գլխավոր դատախազը և ներկայացրել այդ ուղղությամբ հայկական կողմի կատարած աշխատանքներն ու արդյունքները:

Աննա Վարդապետյանն անդրադարձել է 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ից գործարկված՝ Վերականգնված միջոցների միասնական հաշվին, նշելով, որ այսօրվա դրությամբ, հաշվին մուտքագրվել է 52 միլիոն 254 հազար ԱՄՆ դոլարին համարժեք

20 միլիարդ դրամը գերազանցող գումար: «Բացի այդ, վերջին 3 տարիների ընթացքում, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման լիազորությունների շրջանակում, կնքվել է հաշտության 9 համաձայնություն, որոնց արդյունքում պետությանն է վերադարձվել շուրջ 13.5 միլիոն ԱՄՆ դոլարին համարժեք գույք, իսկ պետական և համայնքային շահերի պաշտպանության լիազորության շրջանակում, նույն ժամանակահատվածում վերականգնվել է 30.6 միլիոն ԱՄՆ դոլարին համարժեք գույք», - տեղեկացրել է Աննա Վարդապետյանը և ներկայացրել օտարերկրյա գործընկերների հետ արդյունավետ համագործակցության և աջակցության արդյունքում բացահայտված հանցավոր սխեմայի մեկ օրինակ՝ նշելով, որ այն մեկն է բազմաթիվ դեպքերից, որը հաստատում է միջազգային իրավական համագործակցության գործիքների կիրառմամբ համապարփակ և հետևողական ֆինանսական քննության արդյունավետությունը՝ փողերի լվացման ամբողջ շղթայի բացահայտման գործընթացում:

Տաջիկստանի Հանրապետության պետական ֆինանսական վերահսկողության և կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործակալության նախագահ Սուլայմոն Սուլթոնզոդան շնորհակալություն է հայտնել ՀՀ գլխավոր դատախազին՝ Խորհրդի նիստը Երևանում բարձր մակարդակով կազմակերպելու համար, ներկայացրել է Խորհրդի վերջին մեկ տարվա գործունեության արդյունքներն ու ձեռքբերումները:

Նիստի արդյունքներով՝ Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդի նախագահությունը ստանձնել է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազությունը, Խորհրդի նախագահը՝ ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը:

Նիստի ընթացքում Աննա Վարդապետյանը Խորհրդի կողմից պարգևատրվել է «Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդին ցուցաբերած ներդրման համար» մեդալով և «Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհրդի 10-րդ նիստ» հորեյլանական մեդալով:

Հիշեցնենք, որ Կոռուպցիայի հակազդման միջպետական խորհուրդը ստեղծվել է ԱՊՀ անդամ պետությունների 6 ղեկավարների կողմից 2013 թվականի հոկտեմբերի 25-ին ստորագրված՝ «Կոռուպցիայի հակազդման Միջպետական խորհրդի կազմավորման մասին» համաձայնագրի հիման վրա, հանդիսանում է ԱՊՀ ճյուղային համագործակցության մարմին և հաշվետու է ԱՊՀ պետությունների ղեկավարների խորհրդին:

**ԴԱՏԱԽԱՂԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆՆ ԱՆՑԿԱՑՐԵԼ ԵՆ
«ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇԻ «ԳԻՐՔ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ»-Ն՝ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ՀԻՇՈՂՈՒԹՅԱՆ ՇՏԵՄԱՐԱՆՈՒՄ. ԱՐԴԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ
ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ» ԽՈՐԱԳՐՈՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿՕՐՅԱ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ**

Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը, «Մատենադարան» Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ-հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ, 2025 թվականի հոկտեմբերի 29-30-ին կազմակերպել են ««Մխիթար Գոշի «Գիրք Դատաստանի»-ն՝ համաշխարհային հիշողության շտեմարանում. արդի իրավունքի միջնադարյան ակունքները» խորագրով միջազգային երկօրյա գիտաժողով:

Հիշեցնենք, որ 2025 թվականի ապրիլի 10-ին, Մատենադարանի հայտով, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի գործադիր խորհրդի 221-րդ նստաշրջանում, անդամ երկրների միաձայն որոշմամբ, 12-րդ դարի փիլիսոփա, աստվածաբան, իրավագետ, եկեղեցական և հասարակական-քաղաքական գործիչ Մխիթար Գոշի «Գիրք Դատաստանի»-ն ընդգրկվել է Աշխարհի հիշողության միջազգային ռեգիստրում:

Միջազգային գիտաժողովին մասնակցել են Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի նախագահ Ալեն Սիմոնյանը, ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան Անահիտ Մանասյանը, Հակակոռուպցիոն կոմիտեի նախագահ Արթուր Նահապետյանը, Մատենադարանի տնօրեն Արա Խզմալյանը, Մալթայի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Վիկտորիա Բութիջեյը, գործադիր և դատական իշխանությունների ներկայացուցիչները, Կալիֆոռնիայի համալսարանի Նարեկացու անվան հայագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր Պիտեր Քաուին, Սոֆիայի համալսարանի դասախոս Իգոր Դոֆման-Լազարևը, Մատենադարանի գիտաշխատողները, ՀՀ դատախազության ղեկավար կազմը, միջազգային կազմակերպությունների, գիտական հանրության ներկայացուցիչները, այլք:

ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը ողջունել է ներկաներին միջազգային գիտաժողովի շրջանակում և նշել, որ երկխոսության նպատակը միայն Գոշի մեծարումը չէ: «Մենք վստահ ենք, որ այսօրվա գիտաժողովին հաջորդող արձագանքները նպաստելու են, որ Գոշի ժառանգությունը համաշխարհային հիշողության շտեմարանում արձանագրվի որպես կենսունակ և արդի հուշարձան:

Մխիթար Գոշը մեր ժողովրդի համար ամենաոթվար օրերին քաջություն ունեցավ ժառանգել մեզ «Գիրք Դատաստանի»-ն՝ որպես ժողովրդի ինքնակարգավորման և ինքնապահպանման կարևոր միջոց: Այսօր մեր առաքելությունն ավելի համեստ է, բայց ոչ պակաս կարևոր՝ սովորել նրանից, նրա իմաստնությունը փոխակերպել և մեկնաբանել ժամանակակից իրավական լեզվով:

Այսօր մասնագիտական հանրությին ենք ներկայացնում Մխիթար Գոշի «Գիրք Դատաստանի» աշխատության վերահրատարակված անգլերեն թարգմանությունը, որը մշակվել և հրատարակվել է Մատենադարանի և «Կայծ» բարեգործական հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ:

12-րդ դարի իրավական այս գլուխգործոցը Գոշը մեկնարկում է՝ ներկայացնելով այն

կազմելու 12 պատճառները, որոնք խարսխված են մի ուղերձի վրա. «Եթե մարդկային առաքինությունն անթերի լիներ, գրավոր օրենքները մեզ պետք չէին լինի, բայց քանի որ մենք մարդիկ ենք՝ մեր բոլոր անկատարություններով, այն մեզ հարկավոր է»: Նա իրավունքը ներկայացնում է որպես գործիք, որը մարդուն դրդում է լինել կայուն, երբ մարդկային խիղճը տատանվում է:

«Գիրք Դատաստանի»-ն ինքնատիպ իրավական ճարտարապետություն է. կոդիֆիկացնում է հասարակական հարաբերությունների գրեթե բոլոր բնագավառները՝ պետական կառավարման ոլորտից մինչև քաղաքացիաիրավական, ամուսնաընտանեկան, քրեաիրավական և դատարանակազմության հարցեր:

Այս գիտաժողովի շրջանակում ցանկանում եմ կրկնել «Գիրք Դատաստանի»-ում տեղ գտած՝ ինձ համար շատ կարևոր մի միտք, որի մասին պատիվ եմ ունեցել նշելու նաև վերջերս Սինգապուրում կայացած Դատախազների միջազգային ասոցիացիայի տարեկան համաժողովում՝ իմ ելույթի շրջանակում: Գիրք Դատաստանի»-ում Գոշը շեշտում է, որ «Արդարությունը ծաղկում է այն ժամանակ, երբ դատողները չեն գործում միայնակ, այլ խորհրդակցում են այլոց իմաստության հետ. բազմաթիվ աչքեր ճշմարտությունն ավելի պարզ են տեսնում, քան՝ մեկը»,- ընդգծել է հանրապետության գլխավոր դատախազն ու մաղթել արդյունավետ քննարկում:

Մատենադարանի տնօրեն Արա Խզմալյանը ողջույնի խոսքում նշել է, որ Մխիթար Գոշին նվիրված այս միջոցառումը չունի իր նախադեպը. «Ի դեմս ՀՀ դատախա-

զության և Մեսրոպ Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի՝ հատվել են հայագիտական-միջ-նադարագիտական և իրավագիտական հետաքրքրություններն ու մասնագիտական նպատակները: Ավելին՝ մեկտեղվել են հայոց միջնադարի ամենանշանավոր մտա-ծողներից մեկի՝ Մխիթար Գոշի գլուխգործոցի՝ «Գիրք Դատաստանի» աշխատության միջազգայնացմանն ուղղված ջանքերը: Մխիթար Գոշի «Գիրք դատաստանի»-ն ստեղծվել է անկախ պետականության վերականգնման ու ինքնիշխանության տեսլականով: Սա սոսկ իրավական նորմերի ժողովածու չէ, այլ՝ քաղաքակրթական հայտ, որ հստակ գիտակցում էր ինքը՝ Գոշը: «Դատաստանագրքով» նա նվաճում էր հայոց արժանի տեղը մեծ քաղաքակրթությունների շարքում: Ավելին, անկախ պետականության ու ինքնիշխանության հնարավորությունը Գոշը չէր տարանջատում օրենքի գերակայության գաղափարից, մի բան, որ իր հնչեղությունը նույն ուժգնությամբ պահպանում է մինչ օրս: Փայլուն գիտակցելով արտաքին աշխարհի կամ, ինչպես հիմա կասենք, աշխարհաքաղաքական գործոնների ազդեցությունն անկախ պետակա-նության վրա՝ նա պակաս կարևորություն չէր տալիս ներքին համերաշխությանը, միայն ու միայն սեփական կարողություններին ապավինելու գիտակցությամբ: Մարդկային բնության և համակեցության գաղտնիքների խորագիտությունը, համակողմանի իմացությունն ու ինքնակրթության անսպառ մղումը, հավասարակշիռ, սթափ, կրոնադավանաբանական ծայրահեղացումներից զերծ միտքը նրան դարձրել են լայն իմաստով միջազգային արժեք: Պատահական չէ, որ «Դատաստանագիրքը» թարգմանվել է մի շարք լեզուներով՝ լատիներեն, լեհերեն, ղփչաղերեն, վրացերեն ու ռուսերեն: Եվ պատահական չէ, որ «Դատաստանագիրքը» զարմանալի կենսու-նակությամբ շարունակում է գրավել մարդկային արժանապատվության, հավասա-րության և արդարության գաղափարների ջահակիր կառույցներին ու անհատներին, որի վավերացումը եղավ այն, որ, Մատենադարանի ներկայացրած հայտով, 2025 թվականի ապրիլի 10-ին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի գործադիր խորհրդի 221-րդ նստաշրջանում անդամ երկրների միաձայն որոշմամբ Գոշի «Դատաստանագիրքն» ընդգրկվեց Աշխարհի հիշողության միջազգային շտեմարանում:

Գիտաժողովի շրջանակում տեսաուղերձով իր ողջույնի խոսքն է ներկայացրել ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հաղորդակցության և տեղեկատվության գծով գլխավոր տնօրենի

օգնական Թավֆիկ Ջելսար:

Գիտաժողովի բացման արարողությանը հաջորդել է «Գիրք Դատաստանի» ձեռագրի ցուցադրությունը՝ բերված Զմմառի Պատրիարքական Կղերի Միաբանությունից՝ Միաբանության Մայրավանքի ՓոխՄեծավոր, Մատենադարանի և Թանգարանի տնօրեն հայր Նարեկ Վարդապետ Լուիսյանի աջակցությամբ: Նշենք, որ ձեռագիրն առաջիկա օրերին ներկայացված է լինելու Մատենադարանում:

Դատախազության և Մատենադարանի համագործակցությամբ կազմակերպված երկօրյա գիտաժողովի ընթացքում, պանելային քննարկումների շրջանակներում, բանախոսություններով են հանդես եկել Մալթայի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Վիկտորիա Բուֆեյեյը, Կալիֆոռնիայի համալսարանի Նարեկացու անվան հայագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր Պիտեր Քաուին, Սոֆիայի համալսարանի դասախոս Իգոր Դոֆման-Լազարևը, Մատենադարանի գիտաշխատողներ Գուրգեն Գասպարյանը, Դոնարա Կարապետյանը, Գառնիկ Հարությունյանը, Նարինե Վարդանյանը, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի ներկայացուցիչ Ազատ Բոզոյանը և Պատմության ինստիտուտի ներկայացուցիչ Զոհրաբ Գևորգյանը:

Զեկույցների թեմաներն էին՝

- «Միջնադարյան կողիֆիկացումից դեպի ժամանակակից իրավագիտություն. անդրադարձ՝ Մխիթար Գոշին, Մալթային և Արևմտյան Եվրոպային»,

- «Գոշի «Գիրք Դատաստանի»-ի դերը հայկական իրավունքի զարգացման մեջ»,

- «Դաւիթ Ալաւկայ Որդին (մօտ 1065–1140) եւ Մխիթար Գոշը (մօտ 1135–1213). Օրէնքների համակարգումը որպէս կրօնական փոփոխութեան մի արձագանք Միջին Կուրի հովտում»,

- «Բժշկական իրավունքը Մխիթար Գոշի «Գիրք դատաստանի» երկում»,

- «Բյուզանդական «Զինվորական սահմանադրություն»-ը և Մխիթար Գոշը»,

- «Մխիթար Գոշի իրավական «միկրո աշխարհը». առօրեականությունը «Դատաստանագրքում»,

- «Մատենադարանը և Մխիթար Գոշի մատենագրական ժառանգությունը»,

- ««Կանոնագիրք Հայոց» ժողովածուի՝ Ե-Ը. Դարերի ինքնուրույն և թարգմանական կանոնները»,

- «Կանոնագիրք Հայոց». Պատմաքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների «հայելի»:

Ծանոթագրություն

ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականում տպագրված հոդվածները հանդիսանում են հեղինակների մասնագիտական հետազոտության արդյունքը և արտացոլում են վերջիններիս մասնագիտական կարծիքը՝ ակադեմիական ազատության շրջանակում:

Հոդվածներում տեղ գտած վերլուծությունները, դատողություններն ու եզրահանգումները չեն արտահայտում և չեն կարող արտահայտել ՀՀ դատախազության դիրքորոշումը որևէ իրավական հարցի և (կամ) փաստական հանգամանքի վերաբերյալ:

Disclaimer

The articles published in the scientific-practical journal “Legality” of the RA Prosecutor’s Office are the result of the authors’ professional research and reflect their professional opinion within the framework of academic freedom.

The analyses, judgments and conclusions contained in the articles do not and cannot express the position of the Prosecutor’s Office of the Republic of Armenia in regard to any legal issue and (or) factual circumstances.

Примечание

Статьи, опубликованные в научно-практическом журнале “Законность” Прокуратуры РА, являются результатом профессиональных исследований авторов и отражают их профессиональное мнение в рамках академической свободы.

Содержащиеся в статьях анализы, постановления и выводы не выражают и не могут выражать позицию Прокуратуры Республики Армения в отношении каких-либо правовых вопросов и (или) фактических обстоятельств.

**ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ**

Եղիազար Ավագյան (խմբագրական խորհրդի նախագահ)- ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ

Անահիտ Մանասյան- իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան

Արթուր Ղամբարյան- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Հաննա Սուխոցկա- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Եվրոպայի խորհրդի «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողով) պատվավոր նախագահ, Պոզնանի Ադամ Միցկևիչի անվան համալսարանի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, Լեհաստանի նախկին վարչապետ

Յանիս Պլեպս- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Լատվիայի համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի դոցենտ, Լատվիայի Գերագույն դատարանի դատավոր

Ռոման Մելնիկ- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Մ.Ս. Նաբիլբաևի անվան KAZGUU համալսարանի իրավունքի բարձրագույն դպրոցի պրոֆեսոր

Լեոնիդ Գոլովկո- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Մ.Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության, արդարադատության և դատախազական վերահսկողության ամբիոնի վարիչ

Իգոր Կրավեց- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Նովոսիբիրսկի պետական համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Նորբերթ Բերնսդորֆ- իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Մարբուրգի Ֆիլիպսի անվան համալսարանի պատվավոր պրոֆեսոր, Հիմնարար իրավունքների Եվրոպական միության խարտիայի ազգային փորձագետ (Վիեննա), Դաշնային սոցիալական դատարանի նախկին դատավոր

Անդրեա Պարմաս- Տալինի շրջանային դատարանի քրեական պալատի դատավոր, քրեական իրավունքի դասախոս, Էստոնիայի Հանրապետության նախկին գլխավոր դատախազ, Էստոնիայի «Դատական իշխանություն» պարբերականի նախկին գլխավոր խմբագիր

Մաուրիցիո Բոլկ- Իտալիայի Հանրապետության զինվորական գլխավոր դատախազ, «Զինվորական արդարադատություն» պարբերականի խմբագիր

Կոնտակտային տվյալներ

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, 0010, Վազգեն Սարգսյան 5

Էլ. հասցե՝ orinakanutyun@prosecutor.am

Հեռ.՝ 010 511 506

www.prosecutor.am

**EDITORIAL BOARD OF THE SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL "LEGALITY"
OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

Yeghiazar Avagyan (*Chair of the Editorial Board*)- Deputy Prosecutor General of the Republic of Armenia

Anahit Manasyan- Ph.D., Associate Professor at the Department of Constitutional Law of Yerevan State University, Human Rights Defender of the Republic of Armenia

Artur Ghambaryan- Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law of the Russian-Armenian University

Hanna Suchocka- Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law of Adam Mickiewicz University in Poznań, Honorary President of the European Commission for Democracy through Law (the Venice Commission of the Council of Europe), Former Prime Minister of Poland

Janis Pleps- Doctor of Law, Associate Professor at the Department of Legal Theory and History, Faculty of law, University of Latvia, Judge of the Supreme Court of Latvia

Roman Melnyk- Doctor of Law, Professor at M. Narikbayev KAZGUU University Law School

Leonid Golovko- Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Criminal Procedure, Justice and Supervision by Public Prosecutor of Lomonosov Moscow State University

Igor Kravets- Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Theory and History of State and Law and Constitutional Law of the Novosibirsk State University

Norbert Bernsdorff- Doctor of Law, Honorary Professor at Philipps-Universität Marburg/Hessen, National key expert on the European Charter of Fundamental Rights /Vienna/, Retired Judge of the Third Instance Court on Social Affairs

Andres Parmas - Judge of the Criminal Chamber of the Tallinn District Court, Lecturer in Criminal Law, Former Prosecutor General of the Republic of Estonia, Former Editor-in-Chief of the yearbook of Estonian judiciary

Maurizio Block- Military General Prosecutor of the Republic of Italy, editor of the legal journal "Military Justice"

Contacts

Address: Vazgen Sargsyan Street 5, Yerevan, 0010, Armenia
E-mail: orinakanutyun@prosecutor.am
Tel.: 010 511 506
www.prosecutor.am

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА "ЗАКОННОСТЬ" ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Егиазар Авагян (*председатель Редакционной коллегии*)- Заместитель Генерального прокурора Республики Армения

Анаит Манасян - кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного права Ереванского государственного университета, Защитник прав человека Республики Армения

Артур Гамбарян - доктор юридических наук, профессор, заведующий Кафедрой теории права и конституционного права Института права и политики Российско-Армянского университета

Ханна Сухоцка - доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой конституционного права Университета им. Адама Мицкевича в Познани, почетный председатель Европейской комиссии Совета Европы «Демократия посредством права» (Венецианская комиссия), бывший премьер-министр Польши

Янис Плевс – доктор юридических наук, доцент кафедры теории и истории права юридического факультета Латвийского университета, судья Верховного суда Латвии

Роман Мельник - доктор юридических наук, профессор Высшей школы права университета КАЗГЮУ имени М.С.Нарикбаева

Леонид Головкин - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса, правосудия и прокурорского надзора юридического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова

Игорь Кравец - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права и конституционного права Новосибирского государственного университета

Норберт Бернсдорф - доктор юридических наук, почетный профессор в Марбургском университете им. Филиппа, национальный ключевой эксперт Европейской хартии основополагающих прав /Вена/, бывший судья федерального суда по социальным делам Германии

Андрес Пармас- Судья уголовной палаты Таллиннского окружного суда, преподаватель уголовного права, бывший Генеральный прокурор Республики Эстония, бывший главный редактор ежегодника судебной власти Эстонии

Маурицио Блок- Генеральный военный прокурор Республики Италия, редактор журнала "Военное правосудие"

Контактные данные

Адрес: Республика Армения, г. Ереван, 0010, улица Вазгена Саргсяна 5
Эл. почта: orinakanutyun@prosecutor.am
Тел.: 010 511 506
www.prosecutor.am

**Բովանդակություն
Content
Содержание**

Արտյոմ Օվսյան	
Ավագակություն. տեսական և գործնական որոշ հիմնահարցեր	19
Artyom Ovsyan	
Brigandage: Some Theoretical and Practical Issues	43
Артём Овсян	
Разбой. некоторые теоретические и практические вопросы	44
Անահիտ Բաբախանյան	
Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության համար քրեական պատասխանատվությունը	45
Anahit Babakhanyan	
Criminal Liability for Illegal Trafficking of Human Organs	68
Анаит Бабаханян	
Уголовная ответственность за незаконный оборот человеческих органов ...	69
Աղավնի Մադոյան	
Վիճարկման հայցատեսակով պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու դատավարական ժամկետների հաշվարկման հիմնախնդիրները ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշման համատեքստում	70
Aghavni Madoyan	
Problems of Calculating Procedural Deadlines to Initiate a Claim for the Protection of Interests Via Dispute Claims within the Scope of RA Court of Cassation Positioning	83
Ագանի Մադոյան	
Проблемы вычисления процессуальных сроков для возбуждения иска о защите государственных интересов посредством исков об оспаривании в рамках позиции Кассационного суда РА	84
Խալուհի Մովսիսյան	
Ապացուցումը քրեական դատավարությունում	85
Khaluhi Movsisyan	
Proof in Criminal Proceedings	106
Халуи Мовсисян	
Доказательство в уголовном процессе	107
Մանե Սաֆարյան	
Էլեկտրոնային ապացույցները ՀՀ քրեական դատավարությունում	108
Mane Safaryan	
Electronic Evidence in the Criminal Procedure of the Republic of Armenia	125
Мане Сафарян	
Электронные доказательства в уголовном процессе Республики Армения	126

Դիանա Կյուրեղյան	
Խոշտանգման քրեաիրավական խնդիրները	127
Diana Kyureghyan	
Criminal Issues of Torture	139
Диана Кюрегян	
Уголовно-правовые вопросы истязания	147
Տիգրան Մուրադյան	
Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի էությունը և դատախազի մասնակցությունը մասնավոր մեղադրանքի վարույթներում	148
Tigran Muradyan	
The Nature of Private Prosecution Proceedings and the Involvement of the Prosecutor in Private Prosecution Proceedings	166
Тигран Мурадян	
Сущность производства по частному обвинению и участие прокурора в производстве по частному обвинению	167
Արթուր Ղամբարյան	
«Կույր ռեցեպցիան» Հայաստանի քրեադատավարական քաղաքականությունում. պատճառները և հետևանքները	168
Artur Ghambaryan	
"Blind Reception" in Armenia's Criminal Procedure Policy: Causes and Consequences	181
Артур Гамбарян	
«Слепая рецепция» в уголовно-процессуальной политике Армении: причины и последствия	182
Արման Բաբախանյան	
Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձանց դեմ քրեաիրավական պայքարի որոշ հիմնահարցեր	183
Arman Babakhanyan	
Some Key Issues in the Criminal-Legal Fight Against Persons Having a High Status in the Criminal Hierarchy	205
Арман Бабаханян	
Некоторые ключевые вопросы уголовно-правовой борьбы против лиц, имеющих высокий статус в криминальной иерархии	206
Նարինե Առաքելյան	
Կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը և հետևանքները	207
Narine Arakelyan	
Grounds and Consequences of Termination of the Right to Construction	228
Нарине Аракелян	
Основания и последствия прекращения права застройки	229

Կառլոս Ադամյան

Որոշ հարցեր կապված տնային կալանքի հետ Հայաստանում230

Karlos Adamyan

Some Issues Related to House Arrest in Armenia246

Карлос Адамян

Некоторые вопросы связанные с домашним арестом в Армении247

Արթուր Ղարազյոզյան

Քրեական ենթամշակույթի ծագման պատճառները
և դրա դեմ պայքարի ժամանակակից միջոցները248

Artur Gharagozyan

The Reasons for the Formation of Criminal Subculture and
Modern Means of Combating it267

Артур Карагезян

Причины возникновения криминальной субкультуры
и современные средства борьбы с ней268

Խաչիկ Զաքարյան

Նախնական հրապարակային առաջարկի նշանակությունը
օտարերկրյա արժեթղթերի շուկայում և Հայաստանում
դրա կարգավորման անհրաժեշտությունը269

Khachik Zakaryan

The Significance of the Initial Public Offering in the Foreign Securities
Market and the Need for its Regulation in Armenia287

Хачик Закарян

Значение первичного публичного предложения на иностранном
рынке ценных бумаг и необходимость ее регулирования в Армении288

Մարկ Ազդարիդիս

Կալանքի ժամկետների որոշ հիմնահարցեր
ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի289

Marc Azdaridis

Some Issues of Detention Periods According to the New
Criminal Procedure Code of the RA322

Марк Аздаридис

Некоторые вопросы сроков содержания под стражей согласно
новому уголовно-процессуальному кодексу РА323

Արտյոն Օվսյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետի տեղակալ, արդարադատության առաջին դասի խորհրդական

ԱՎԱԶԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով հափշտակության հասկացության սահմանմանը, հափշտակությունների որոշ տեսակների և, մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածով նախատեսված ավազակության հանցակազմի ուսումնասիրությանը, նշված հանցակազմի հետ կապված տեսական և գործնական որոշ խնդիրների վերհանմանը և դրանց լուծման հնարավոր եղանակների ներկայացմանը:

Հոդվածում հեղինակի կողմից ուսումնասիրության է ենթարկվել նախաքննական և դատական համապատասխան պրակտիկան, կատարվել է դրա համադրված և համակողմանի վերլուծություն, ինչի արդյունքներով ներկայացվել են օրենսդրական հետազա զարգացումներին միտված ընդհանուր դիտարկումներ և պրակտիկայի զարգացմանն ուղղված կոնկրետ առաջարկություններ:

Աշխատանքում անդրադարձ է կատարվել նաև 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի և ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի համադրմանը՝ հափշտակությունների և, մասնավորապես, ավազակության հանցակազմի սահմանման առանձնահատկությունների և զարգացումների դիտանկյունից, այդ թվում նաև՝ ավազակության և հափշտակության այլ տեսակների կամ դրանց որակյալ հատկանիշների տարանջատման համատեքստում:

Հիմնաբառեր– հափշտակություն, ավազակություն, բռնության գործադրում կամ դրա սպառնալիք, ավազակության որակյալ հատկանիշներ, նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկա կամ միջոց:

Ներածություն

Մինչ ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ սահմանված հափշտակության եղանակների քննարկումը, պետք է նշել, որ հանցագործությունների քննարկվող խմբի օրենսդրական ձևակերպումներում ՀՀ քրեական նոր (գործող) օրենսգրքով² տեղի

¹Հոդվածը ներկայացվել է 30.04.2025թ., գրախոսվել է 09.06.2025թ.:

²ՀՀ քրեական օրենսգիրքն ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 05-ին և ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 01-ից՝ ՀՕ-199-Ն:

են ունեցել առանցքային փոփոխություններ, որոնք կապված են ինչպես նոր հասկացությունների սահմանման, այնպես էլ հափշտակության տարբեր եղանակների օրենսդրական նկարագրության մեջ կատարված փոփոխությունների հետ:

Նախևառաջ, հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսդրության պատմության մեջ առաջին անգամ ՀՀ քրեական օրենսգրքում տրվել է «հափշտակություն» հասկացության սահմանումը, ինչը, անշուշտ, առաջընթաց քայլ է, քանի որ թույլ է տալիս հստակորեն սահմանազատել հափշտակությունները համաբնույթ այլ հանցատեսակներից, օրինակ՝ շորթումից, խաբեության, վստահությունը չարաշահելու կամ ապօրինի այլ եղանակով գույքային վնաս պատճառելուց և այլն:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 16-րդ կետն ունի հետևյալ բովանդակությունը. *«Հափշտակություն՝ ուրիշի գույքն ապօրինի, անհատույց հանցավորինը կամ այլ անձինը դարձնելը: Հափշտակությունն ավարտված է համարվում, եթե հանցավորն այդ գույքն ապօրինաբար տնօրինելու կամ օգտագործելու իրական հնարավորություն է ունեցել»:*

Ինչպես նկատում ենք, վերը շարադրված ձևակերպմամբ ավանդաբար հափշտակության հասկացության մեջ ներառված շահադիտական դրդումների կամ շարժառիթների մասին որևէ նշում առկա չէ: Սա ամենևին պատահական չէ և պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ թեև հափշտակությունների մեծամասնությունը կատարվում է շահադիտական դրդումներով, սակայն գործնականում լինում են դեպքեր, երբ ուրիշի գույքն ապօրինի, անհատույց հանցավորինը կամ այլ անձինն է դարձվում այլ շարժառիթներով, օրինակ՝ վրեժի, խանդի և այլն: Բացի դրանից, շարժառիթները, դրդապատճառները և ընդհանրապես՝ մոտիվացիոն ոլորտը խորը հոգեբանական գործընթացներ են, որոնց իրական բնույթը հաճախ չի գիտակցվում անգամ հանցանք կատարած անձի կողմից, իսկ դրանք հանցակազմի հատկանիշ դարձնելն ինքնին ավելորդ անգամ բարդացնում է հանցագործությունների որակման, առանց այն էլ ոչ թեթև գործընթացը: Միևնույն ժամանակ, վերոգրյալը չի նշանակում, որ յուրաքանչյուր դեպքում չպետք է ջանքեր գործադրվեն՝ միտված հանցագործության շարժառիթները բացահայտելուն, պարզապես այդ հանգամանքները կարող են վերջարդյունքում հաշվի առնվել պատժի անհատականացման գործընթացում:

Բացի դրանից, հարկ է փաստել, որ օրենսդրորեն հստակ ֆիքսվել է հափշտակության ավարտման պահը: Ինչպես վերը նշվել է, *հափշտակությունն ավարտված է համարվում, եթե հանցավորը հափշտակված գույքն ապօրինաբար տնօրինելու կամ օգտագործելու իրական հնարավորություն է ունեցել:*

Սույն ձևակերպմամբ, սակայն, չի նշվել գույքի տիրապետման մասին, քանի որ, եթե հնարավոր է գույքն ապօրինի տնօրինել կամ օգտագործել, ապա ապօրինի տիրապետում հասկացությունն առարկայազուրկ է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 17-րդ կետը սահմանում է հետևյալը. *«Հափշտակության, պատճառած գույքային վնասի կամ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված կամ ստացված գույքի կամ օգուրի չափերը՝ սույն օրենսգրքում հափշտակված գույքի, պատճառված գույքային վնասի, հանցավոր ճանապարհով*

ծեռք բերված կամ ստացված գույքի կամ օգուտի մանր չափ է համարվում 500.000 Հայաստանի Հանրապետության դրամը չգերազանցող գումարը (արժեքը), խոշոր չափ է համարվում 5 միլիոն Հայաստանի Հանրապետության դրամը չգերազանցող գումարը (արժեքը), առանձնապես խոշոր չափ է համարվում 5 միլիոն Հայաստանի Հանրապետության դրամը գերազանցող գումարը (արժեքը), բացառությամբ սույն օրենսգրքի Հարուկ մասով նախատեսված դեպքերի»:

Այս դրույթի սահմանումը կարևոր է և այն ունակ է էապես հեշտացնելու իրավակիրառ գործունեությունը, ինչպես նաև հանցագործությունների որակման գործընթացը, իսկ դրա նախատեսմամբ՝ օրենսգրքին հաղորդվում է միասնական տրամաբանություն: Այլևս յուրաքանչյուր դեպքում կարիք չկա ուսումնասիրելու տարբեր հանցատեսակներում ներառված չափերը (հիարկե առկա են որոշակի բացառություններ), համադրելու դրանք միմյանց հետ, իսկ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքում նախատեսված տարատեսակ չափերի առնչությամբ հարկ է փաստել, որ դրանք հաճախ սահմանված էին անհասկանալի և անորոշ տրամաբանությամբ՝ պրակտիկայում առաջացնելով իրավական շփոթ: Ընդ որում, նոր ձևակերպումը վերաբերելի է ոչ միայն հափշտակություններին, այլ նաև պատճառված գույքային վնասին կամ հանցավոր ճանապարհով ծեռք բերված կամ ստացված գույքի կամ օգուտի չափերին:

1. Ավազակության քրեաիրավական բնութագիրը

Անդրադառնալով հափշտակություններից մեկի՝ առավել ծանրի՝ ավազակության քրեաիրավական բնութագրին³⁾ հարկ է նկատել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի բովանդակության վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ ավազակության հանցակազմը երկօբյեկտ է. հիմնական անմիջական օբյեկտը սեփականությունն է, իսկ լրացուցիչ օբյեկտը մարդու կյանքն է կամ առողջությունը: Օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է բացառապես գործողությամբ, մասնավորապես, օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է որպես բռնություն գործադրելով կամ այն գործադրելու սպառնալիքով հափշտակության կատարում: Սուբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, որը զուգորդվում է բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով: Տվյալ հանցակազմը նյութական է, այսինքն՝ այն ավարտված է համարվում այն պահից սկսած, երբ հանցավորը գույքն ապօրինաբար տնօրինելու կամ օգտագործելու իրական հնարավորություն է ունենում: Ավազակության սուբյեկտ կարող է հանդիսանալ ենթադրյալ հանցանքը կատարելու պահին տասնչորս տարին լրացած ցանկացած մեղսունակ ֆիզիկական անձ:

Այս կապակցությամբ դեռևս ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է. «(...) Մեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ ավազակությունը, երկօբյեկտ է:

³⁾Ավազակության հանցակազմն ամրագրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերով:

յեկտր հանցակազմ է՝ հիմնական անմիջական օբյեկտը սեփականությունն է, իսկ լրացուցիչ օբյեկտը մարդու կյանքն է կամ առողջությունը:

Սուբյեկտիվ կողմից ավագակությունը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտարկությամբ, այսինքն՝ անձը ոչ միայն գիտակցում է, որ իր գործողություններով տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վրանգավոր բռնություն է գործադրում կամ դա գործադրելու սպառնալիք է տալիս և բռնությունը կիրառում է գույքը հափշտակելու համար, այլև ցանկանում է կատարել այդ գործողությունները: Գույքը հափշտակելու դիտարկությունը պետք է առաջանա մինչև կյանքի կամ առողջության համար վրանգավոր ուրնագություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կատարված հարձակումը (...):⁴

Այս կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ յուրաքանչյուր դեպքում անձի արարքը որպես ավագակություն որակելիս պետք է քրեական վարույթի/գործի բավարար փաստական տվյալներով հիմնավորել, թե կոնկրետ ինչում է արտահայտվել բռնություն գործադրելու կամ դա գործադրելու սպառնալիքի բովանդակությունը:

«Բռնություն» հասկացությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել էր դեռևս 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ին Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով կայացրած որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) բռնությունը՝ որպես քրեորեն հեղափոխության արարք, դիտարկությամբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի արդյունքում անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք⁵»:

Ներկայումս «բռնություն գործադրել» եզրույթի բովանդակությունը բացահայտված է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 9-րդ կետում, որում, մասնավորապես, տրվել է հետևյալ սահմանումը. «**Բռնություն**՝ այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով, դիտարկությամբ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելը»:

Այսինքն՝ օրենսդրական հիշյալ կարգավորմամբ լուծվել է այն հարցը, որ բռնություն գործադրել եզրույթի ներքո անհրաժեշտ է ներառել ոչ միայն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով ֆիզիկական վնաս պատճառելը, այլև նաև՝ այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով դիտարկությամբ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելը, օրինակ՝ տուժողի ձեռքերն այնպես կապելը, որ ֆիզիկական վնաս, ցավ չառաջացնի և նրա գույքը հափշտակելը:

⁴Տե՛ս Ժ. Ղուկասյանի և Ա. Ղևոնդյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ ԵԷԴ/0091/01/11 որոշման 15-րդ կետը:

⁵Տե՛ս Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԱՐԴ/0176/01/11 որոշման 18-րդ կետը:

Բռնություն գործադրելու սպառնալիքը հանդիսանում է հոգեբանական բռնության տարատեսակ և կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով՝ խոսքով, ժեստերով, զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների ցուցադրմամբ կամ այնպիսի այլ գործողությունների կատարմամբ, որոնք, ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից, տուժողի համար իրական բռնության սպառնալիք են ներկայացնում:

Սպառնալիքը մարդու նկատմամբ հոգեբանական հարկադրանքի դրսևորման ձև է՝ որևէ չարիք, անախորժություն, վնաս պատճառելու կամ բացասական այլ հետևանք առաջացնելու մտադրության վերաբերյալ տեղեկացում, խոստում, որը նպատակ է հետապնդում վախեցնել նրան, առաջացնել տագնապի, սեփական անվտանգության վերաբերյալ կասկածի, մտահոգության զգացում⁶:

Հետևաբար, այն դեպքում, երբ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի ցուցադրումը կամ հանցավորի դրսևորած այլ գործողությունները՝ ժեստը, մարմնաշարժումը և այլն, **զուգորդված չեն տուժողի համար բռնություն գործադրելու կամ դա գործադրելու սպառնալիքի դրսևորման հետ**, արարքը ենթակա չէ որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածով:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ այն դեպքում, երբ զենքը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկան կամ միջոցը փաստացի չի գործադրվել, սակայն կոնկրետ իրավիճակում դրանք տուժողի համար իրական վտանգ են ստեղծել (օրինակ՝ հարձակման ժամանակ հանցավորը զենքը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկան հպում է տուժողի որովայնին, կոկորդին կամ կենսական կարևոր նշանակություն ունեցող այլ օրգաններին), արարքը պետք է որակել որպես ավագակություն: Այս եզրահանգումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ նկարագրված դեպքում տուժողի համար իրական վտանգ է ստեղծվում, քանի որ ցանկացած պահի, այդ թվում՝ տուժողի կողմից դիմադրություն ցույց տալու կամ փախուստի փորձի դեպքում հանցավորի դիտավորյալ կամ անզգույշ գործողություններով տուժողի կյանքին կամ առողջությանը կարող է վնաս պատճառվել:

Հարկ է արձանագրել նաև, որ բռնություն գործադրելու սպառնալիքն իրական չէ, եթե գործի կոնկրետ հանգամանքներով չի հիմնավորվում, թե այն իրականացնելու իրական հնարավորություն հանցավորն ունեցել է, թե՛ ոչ:

Ընդ որում, բռնություն գործադրելու սպառնալիքի իրական լինելը ենթադրում է, որ տուժողը բավարար հիմքեր պետք է ունենա վախենալու դրա իրականացումից: Այլ կերպ ասած՝ տուժողը պետք է գիտակցի, որ հանցավորի պահանջը չկատարելու դեպքում սպառնալիքն անմիջապես կիրադրվի և իր համար բռնություն կգործադրվի: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է փաստել, որ թեև սպառնալիքի

⁶Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններն ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի (գիտագործական մեկնաբանություններ): Ս.Վ. Առաքելյան, Գ.Ս. Բաղդասարյան, Պ.Դ. Պետրոսյան: Եր.: Արդարադատության ակադեմիա, 2024, էջ 40:

իրական լինելը հաստատելու համար տուժողի սուբյեկտիվ ընկալման գնահատումը կարևոր է, այդուհանդերձ առաջնային նշանակություն ունի օբյեկտիվ իրադրության գնահատումը: Այլ խոսքով՝ սպառնալիքն իրական լինելու վերաբերյալ միայն տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը չի կարող հիմք հանդիսանալ արարքը ավազակություն որակելու համար:

Այս կապակցությամբ հարկ է արձանագրել, որ սպառնալիքի վերաբերյալ տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը կարող է պայմանավորված լինել մի շարք հանգամանքներով, այդ թվում՝ վերջինիս հուզական, հոգեֆիզիկական, նյարդային և առողջական վիճակով, տարիքով, զգայունության, մտավոր զարգացման աստիճանով և մի շարք այլ գործոններով: Ուստի սպառնալիքի առկայության հարցի պարզաբանման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել կոնկրետ գործով հաստատված բոլոր հանգամանքների համակցությունը՝ հանցագործության կատարման ժամանակը, տեղը և եղանակը, հանցագործի անձը, նրանց քանակը, տուժողի կողմից սպառնալիքի բնույթի սուբյեկտիվ ընկալումը, այնպիսի բացահայտ գործողությունների կատարումը, որոնք վկայում են ֆիզիկական բռնություն գործադրելու հանցավորի մտադրության կամ պատրաստակամության մասին և այլն:

Ինչպես նշել ենք, սուբյեկտիվ կողմից ավազակությունը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ անձը ոչ միայն գիտակցում է, որ իր գործողություններով տուժողի համար բռնություն է գործադրում կամ դա գործադրելու սպառնալիք է տալիս և բռնությունը կիրառում է գույքը հափշտակելու համար, այլև ցանկանում է կատարել այդ գործողությունները: Այս կապակցությամբ տեղին է շեշտել, որ գույքը հափշտակելու դիտավորությունը պետք է առաջանա մինչև բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը: Այլ խոսքով՝ բռնության կամ դրա սպառնալիքի գործադրումն առանց գույքին տիրանալու նպատակի չի կարող ավազակության հատկանիշ հանդիսանալ (օրինակ՝ բռնությունը կամ սպառնալիքը գործադրվում է այլ շարժառիթով (վրեժ, խանդ և այլն), որից հետո հանցավորի մոտ առաջանում է գույքը հափշտակելու դիտավորություն և հանցավորը փաստացի հափշտակում է գույքը):

2. Ավազակության (որակյալ հանցակազմի) որակման շուրջ գործնականում առաջացած որոշ խնդիրներ

Գործնականում որոշակի խնդիրներ է հարուցում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով, այն է՝ *«զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ»* ավազակության դեպքերի որակումը, քանզի դեռևս իրավակիրառ պրակտիկայում չի ձևավորվել միասնական մոտեցում՝ առարկայի կամ միջոցի նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինելու հանգամանքի մեկնաբանման հարցում:

Նախևառաջ, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը տուժողի գույքը հափշտակելու նպատակով պահանջելու ընթացքում դրանց փաստացի օգտագործումն է, օգտագործման

փորձը կամ դրանցով սպառնալիք տալը: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ այն դեպքում, երբ հանցավորը զենքը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկան կամ միջոցը փաստացի չի օգտագործել, չի փորձել օգտագործել կամ դրանցով սպառնալիք տալ, սակայն հանցավորի մոտ դրանց առկայությունը կոնկրետ դեպքում տուժողի համար ստեղծել է իրական վտանգ, արարքը ենթակա է որակման որպես հասարակ ավազակություն (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Անդրադառնալով նախաքննական և դատական պրակտիային՝ նշենք, որ, մասնավորապես, թիվ 13139022 քրեական գործով⁷ Սուրեն Խալոյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա 2022 թվականի հուլիսի 20-ին և 21-ին մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկայի գործադրմամբ կատարել է ավազակություններ:

2023 թվականի ապրիլի 18-ին Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը որոշում է կայացրել Ս.Խալոյանին մեղսագրվող արարքը վերաորակելու մասին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Մասնավորապես, դատական ակտը պատճառաբանվել է հետևյալ կերպ՝

«(...)Այսպես.

2022 թվականի հուլիսի 20-ին՝ ժամը 04:30-ի սահմաններում, Սուրեն Խալոյանը ավազակությամբ հափշտակություն կատարելու նպատակով, (...) պայուսակից հանել է նախապես իր հեղուկ վերցրած արթմանակին նմանվող կրակայրիչը, այն պարզել է Եզեկիել Գիլերմոյի Կոյումջեանի ուղղությամբ և բռնություն գործադրելու սպառնալիքով՝ «մանի, մանի» ասելով, պահանջել է նրանց մոտ գտնվող գումարը, որից անմիջապես հեղուկ Ռամիրո Արամ Տեոդորի Աճեմեանը վախենալով դիմել է փախուստի, Եզեկիել Գիլերմոյի Կոյումջեանը և Յան Արթուրյոյի Աջիկեանը Սուրեն Խալոյանի պահանջով վերջինիս են տվել համապատասխանաբար 40.000 ՀՀ և 1.000 ՀՀ դրամները, իսկ Սուրեն Խալոյանը, գումարը վերցնելով, դիմել է փախուստի:

Բացի այդ, Սուրեն Խալոյանը, ավազակությամբ հափշտակություն կատարելու նպատակով, (...) պայուսակից կիսով չափ հանելով նախապես իր հեղուկ վերցրած արթմանակին նմանվող կրակայրիչը՝ այդ կերպ Վիվեն Ռաստիսլավի Չոպակովայի և Մակրո Զվոնիմիրի Չորիչի մոտ վախի մթնոլորտ ստեղծելով ու բռնություն գործադրելու սպառնալիքով «մանի, մանի» ասելով պահանջել է նրանց մոտ գտնվող գումարը: Սույն պահին Վիվեն Ռաստիսլավի Չոպակովան վախենալով թաքնվել է Մակրո Զվոնիմիրի Չորիչի թիկունքում, իսկ վերջինս դրամապանակը բացելով փորձել է դրա մեջ գտնվող գումարը հանել, որի ընթացքում Սուրեն Խալոյանը նրա

⁷Տե՛ս թիվ ԵԴ/1380/01/22 դատական գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի քրեական դատարանի՝ 18.04.2023 թվականի դատավճիռը և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 04.12.2023 թվականի որոշումը:

ծեռքից վերցնելով դրամապանակը, հանել է դրանում գտնվող 42.276 ՀՀ դրամին համարժեք 100 եվրոն և մոտ 14.000 ՀՀ դրամը ու դիմել է փախուստի:

Միննույն ժամանակ Դատարանը գալիս է հետևության, որ մեղադրյալ Սուրեն Համլեթի հալոյանի կողմից ապացուցված արարքների նկատմամբ ենթակա է կիրառման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

(...)

Վկայակոչած իրավանորմերի և նախադեպային դիրքորոշումների համադրությամբ անդրադառնալով սույն գործի նյութերին՝ հարկ է նշել, որ Սուրեն Հալոյանին մեղսագրվում է 2022 թվականի հուլիսի 20-ին և 21-ին մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկայի գործադրմամբ ավազակությունների կատարում:

Մինչդեռ, հարկ է նշել, որ վերը թվարկված ապացույցների առկայության պայմաններում հնարավոր է ողջամտորեն եզրահանգել և հաստատված համարել այն, որ 2022 թվականի հուլիսի 20-ին Սուրեն Հալոյանը իր մոտ գտնվող ավրճանակին նմանվող կրակայրիչը հանել և պարզել է եզեկիել Գիլերմոյի Կույումջեանի ուղղությամբ՝ պահանջելով գումար: Իսկ 2022 թվականի հուլիսի 21-ին Սուրեն Հալոյանը նույն՝ ավրճանակին նմանվող կրակայրիչը ընդամենը ցուցադրել է այն չափով, որպեսզի երկու տուժողների համար տեսանելի լինի այն, ինչից հետո էլ պահանջել է գումար:

Այս կապակցությամբ հարկ է նկատել այն, որ առաջին դեպքում Սուրեն Հալոյանը նշված ավրճանակին նմանվող կրակայրիչը պարզել է տուժողի ուղղությամբ, իսկ երկրորդ դեպքում էլ, այդ կրակայրիչի մի փոքր հատված է ցուցադրել, սակայն միաժամանակ հարկ է փաստել, որ երկու դեպքում էլ տվյալ առարկան տուժողների ուղղությամբ պարզելուց և ի ցույց դնելուց բացի, որևէ այլ գործողություն չի արվել դրանով: Այսինքն՝ ասվածից ակնհայտ է, որ Սուրեն Հալոյանը տվյալ առարկայով ցանկացել է տուժողների մոտ վախի զգացողություն առաջացնել՝ մասնավորապես տպավորություն ստեղծել, որ եթե օրինակ՝ վերջիններիս կողմից չկատարվի իր ներկայացված պահանջը, ապա նա կարող է կրակելու եղանակով վնաս պատճառել տուժողներին: Ասվածի մասին են վկայում թե՛ տուժողների կողմից տրված ցուցմունքները և թե՛ գործով ձեռք բերված մյուս ապացույցները: (...)

Վերոգրյալ փաստական փյույվների համալիր վերլուծության արդյունքում Դատարանի համար ակնհայտ է դառնում, որ Սուրեն Հալոյանը երկու դեպքում էլ ավրճանակին նմանվող կրակայրիչով ցանկացել է տուժողների մոտ տպավորություն թողնել, որ այդ առարկան իրական զենք է հանդիսանում, ինչը փաստացի նրան հաջողվել է և արդյունքում էլ կարողացել է հենց այդ հանգամանքով էլ տուժողների մոտ ստեղծել վախի մթնոլորտ և կոտրել վերջիններիս կողմից դիմադրելու հնարավորությունը: Ընդ որում, հարկ է փաստել, որ իրական զենքի տպավորություն թողնելը ոչ միայն պայմանավորված է տուժողների սուբյեկտիվ ընկալմամբ, այլ Դատարանի գնահատմամբ այդպիսի տպավորությունը սույն գործով ձեռք բերված ապացույցների պայմաններում կարող է դիտարկվել նաև

օբյեկտիվ իրականության մեջ: Որպես ասվածի հիմնավորում հարկ է նկատել, որ երկու դեպքում էլ հանցագործությունները կատարվել են գիշերվա ուշ ժամերին՝ ժամը 04:30-ի և ժամը 04:20-ի սահմաններում: Տուժողները հանդիսացել են օտարերկրյա քաղաքացիներ, ովքեր առաջին անգամ են գտնվել ՀՀ-ում, վերջիններս որևէ կերպով ծանոթ չեն եղել Երևան քաղաքի Կենտրոն վարչական շրջանի տարածքներին՝ նույնիսկ առաջին դեպքում հենց Սուրեն Խալոյանից են հարցրել իրենց փաստացի ժամանակավոր բնակվելու վայրը՝ «Անի Պլազա» հյուրանոցի գտնվելու վայրը: Ասվածի հետ զուգահեռ հարկ է հաշվի առնել նաև տուժողների տարիքը, սեռը և այլն: Այլ կերպ՝ վերը թվարկված հանգամանքների ամբողջական վերլուծության արդյունքում Դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ այդ պայմաններում օբյեկտիվ իրականության մեջ տուժողները ողջամտորեն կարող էին ընկալել, որ Սուրեն Խալոյանի կողմից օգտագործվող ավրճանակին նմանվող կրակայրիչը կարող էր լինել որպես իրական զենք:

Անդրադառնալով զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պարտաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ ավազակության հանցակազմի առկայությանը, ապա տվյալ դեպքում Դատարանը նախ արձանագրում է, որ ավազակության հանցակազմի հասարակ և որակյալ տեսակների ընդհանրությունն այն է, որ երկու դեպքում էլ տրվում է կյանքի և առողջության համար բռնություն գործադրելու սպառնալիք, սակայն որակյալ տեսակի դեպքում սպառնալիքն անմիջականորեն կապվում է զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պարտաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրման հետ: Մինչդեռ, Դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում այդ իրավիճակն առկա չի եղել, քանի որ նշված կրակայրիչ ավրճանակը նախևառաջ չի հանդիսացել զենք: Ինչ վերաբերում է վերը նշված առարկան որպես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պարտաստված կամ հարմարեցված առարկա կամ միջոց դիտարկելու հանգամանքին, ապա հարկ է արձանագրել, որ քրեական գործում առկա չեն փաստական տվյալներ առ այն, որ տվյալ կրակայրիչ ավրճանակը Սուրեն Համլետի Խալոյանի կողմից որևէ կերպով նախապես հարմարեցվել է դրանով իսկ տուժողների մարմնական վնասվածք պատճառելուն, քանի որ վերը նշված պարբերություններով բերված պատճառաբանությունների առկայությամբ հնարավոր է ողջամտորեն եզրահանգել, որ այդ առարկայով Սուրեն Խալոյանը ցանկացել է միայն տպավորություն ստեղծել, որ այն իրական զենք է, այլ ոչ թե դրանով վերջինս ցանկացել է այլ մարմնական վնասվածք պատճառել: (...):

Ինչ վերաբերում է հնարավոր այն դատողությանը, որ ցանկացած պարագայում, եթե Սուրեն Խալոյանը ցանկանար այդ կրակայրիչով մարմնական վնասվածք պատճառել՝ օրինակ հարվածելով տուժողներին, ապա այդ կապակցությամբ Դատարանը գտնում է, որ սույն գործով ձեռք բերված փաստական տվյալների առկայության պայմաններում այն կարող է կրել միայն ենթադրական բնույթ, մինչդեռ էլ, Դատարանը գտնում է, որ ցանկացած պարագայում սույն հարցի

քննարկումը չպետք է հիմնված լինի միայն ենթադրությունների մակարդակով առաջ քաշած տեսակետների կամ հնարավոր տարբերակների վրա: (...):

Սույն գործով ձեռք բերված փաստական տվյալների առկայության պայմաններում հիմնավորվում է, որ Սուրեն Խալոյանն ավորմանակին նմանվող կրակայրիչով ցանկացել է տուժողների մոտ օբյեկտիվ իրականության մեջ համոզմունք, տպավորություն ստեղծել, որ իր մոտ գտնվող առարկան իրական զենք է հանդիսանում, ընդ որում այդ առարկայով իր կողմից հանցանքի կատարման ժամանակ կատարված գործողություններից ակնհայտ է դառնում, որ վերջինս ցանկացել է, որ հենց տուժողների կողմից այն նկատվի և ընկալվի լինի որպես զենք: Ինչն ինքնին ավագակության հանցակազմի հատկանիշ է, բայց ոչ այն որակյալ դարձնող: Համենայն դեպս գործով ձեռք բերված ապացույցներում առկա է որևէ փաստարկ, որ Սուրեն Խալոյանն այդ առարկան որպես զենքի բուն նշանակությամբ օգտագործելու պատրվակով տուժողների մոտ վախ առաջացնելու կամ վերջիններին հնարավոր դիմադրությունը կտրելուց բացի, այլ նպատակ է ունեցել՝ մասնավորապես հարվածելու կամ այլ եղանակներով մարմնական վնասվածք պատճառելու:

Դատարանի նման մոտեցումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ հանցավորի գիտակցմամբ և օբյեկտիվ իրականությամբ այդ առարկայով որպես ավորմանակի նպատակային նշանակությամբ՝ կրակելու միջոցով, չէր կարող տուժողներին վնաս պատճառվել:

Այսպիսով՝ հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Դատարանը գտնում է, որ քրեական գործով ձեռք բերված և հետազոտված ապացույցներով հիմնավորվում է, որ մեղադրյալին մեղսագրված արարքներում առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-րդ մասով նախատեսված հանցակազմը»:

Հարկ է նկատել, որ նշված դատական ակտը դատախազության կողմից չի բողոքարկվել, իսկ մեղադրյալի պաշտպանի ներկայացրած վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը մերժել է՝ դատավճիռը թողնելով անփոփոխ:

Ներկայացվածից զատ, հարկ է վկայակոչել նաև հետևյալ դատական գործը. **թիվ 14110823 քրեական վարույթով** Էրիկ Համլետի Տեր-Օհանյանցի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով հարուցվել է հանրային քրեական հետապնդում հետևյալ աարաքի կատարման համար. «2023 թվականի հունվարի 16-ին՝ ժամը 22:30-ի սահմաններում, Էրիկ Համլետի Տեր-Օհանյանցը, (...) անսպասելի կերպով Գագիկ Սարգսյանին հրելով գցել է գեղին և իր մոտ գտնվող՝ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկայով՝ քարով, բազմաթիվ հարվածներ է հասցրել վերջինիս գլխին, պահանջելով նրա մոտ եղած գումարը, այնուհետև, Էրիկ Համլետի Տեր-Օհանյանցը Գագիկ Սարգսյանի տաբատի գրպանից հանելու եղանակով հափշտակել է 65.000 ՀՀ դրամ գումարը և դիմել փախուստի (...):»:

Նշված գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2024 թվականի հունիսի 17-ի դատավճռի համաձայն՝

«Վերոգրյալ հոդվածի բովանդակային վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ օրենսդրի կողմից ավազակության նշված որակյալ տեսակի սահմանումը պայմանավորված է դրա օբյեկտիվ կողմի դրսևորման առավել բարձր հանրային վրանգավորությամբ, ինչն արտահայտվում է անձի առողջության նկատմամբ առավել ինտենսիվորեն ներազդող միջոցի՝ գործիքի/ների կիրառելիությամբ: Սակայն, ավազակության որակյալ տվյալ տեսակի շրջանակներում ենթակա են դիտարկման, ոչ թե մարմնական վնասվածք պատճառելու հնարավորություն ունեցող բոլոր առարկաները, այլ միայն նրանք, որոնք նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված են եղել մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, ինչպես նաև զենքը: Անդրադառնալով մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կիրառելիությանը՝ Դատարանն արձանագրում է, որ հոդվածի դիսպոզիցիայում օգտագործվող նախապես եզրույթի ներքո անհրաժեշտ է դիտարկել նախքան մեղսագրվող արարքի օբյեկտիվ կողմի մեկնարկը՝ մինչև հանցանվոր իրադրության առաջացումը գոյություն ունեցող իրավիճակը: Այլ խոսքով, այն գործիքները, որոնք մարմնական վնասվածք պատճառելու համար պատրաստվել կամ հարմարեցվել են հենց դեպքի պահին, այլ ոչ թե՝ նախապես, քննարկվող որակյալ տարատեսակի առարկա հանդիսանալ չեն կարող:

Սույն քրեական գործով դատաքննության ընթացքում հետազոտված փաստական տվյալների և կատարված իրավական վերլուծությունների լույսի ներքո գնահատելով էրիկ Համլեյրի Տեր-Օհանյանցի արարքում՝ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախատեսված առարկայի նախապես հարմարեցված լինելու և ըստ այդմ ավազակության որակյալ հանցակազմի առկայության հարցը, Դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործով հաստատված հանգամանքներին ճիշտ քրեաիրավական գնահատական չի տրվել և էրիկ Համլեյրի Տեր-Օհանյանցին մեղսագրվել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկայի գործադրմամբ ավազակության հանցակազմը, մինչդեռ քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցներով ողջամիտ կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հիմնավորվում մեղադրյալի մեղքը՝ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախատեսված առարկայի նախապես հարմարեցված լինելու հանգամանքի մեջ: Այդ մասին կարելի է ենթադրություն անել, կարծիք հայտնել, վարկած առաջադրել, սակայն արժանահավաստորեն համարել ապացուցված, որպեսզի կասկած չմնա, հնարավոր չէ: (...)

Դատարանն արձանագրում է, որ որպես մեղադրյալի մոտ գտնված՝ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախատեսված առարկայի նախապես հարմարեցված լինելու հանգամանք՝ հայտնաբերված քարը, ինքնըստինքյան նախապես հարմարեցված լինելու անվիճելի ապացույց չի կարող հանդիսանալ և պետք է գնահատվի միայն մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախատեսված առարկայի նախապես հարմարեցված լինելու հանգամանքի մասին վկայող այլ տեղեկությունների հետ համակցության մեջ,

որպիսիք սույն քրեական գործով բավարար չափով առկա չեն և նոր ապացույցներ հավաքելու հնարավորությունները սպառվել են»:

Վկայակոչված գործով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը ևս արձանագրել է հետևյալը. «(...) նշյալ ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը փաստելու համար անհրաժեշտ է գործով ձեռք բերված փաստական տվյալներով հիմնավորել, որ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար առարկան կամ միջոցը նախապես հարմարեցվել է այդ նպատակի համար: Այսինքն, յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ հանցավորը տվյալ առարկան կամ միջոցը նախապես հարմարեցրել է մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք պատճառելու համար: Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ «նախապես» եզրույթն անհրաժեշտ է դիտարկել արարքի օբյեկտիվ կողմը սկսելուց առաջ ընկած ժամանակահատվածի համար, ընդ որում՝ պարտադիր չէ ժամանակային տրական խզումը: Այստեղ էական է այն, որ հանցավորը մինչև արարքի օբյեկտիվ կողմը սկսելը կատարում է որևէ գործողություն/գործողություններ, որոնք ուղղված են առարկայի կամ միջոցի հարմարեցմանը»:

Մինչդեռ, կարծում ենք, ստորադաս դատարանները գնահատման չեն արժանացրել այն իրողությունը, որ մեղադրյալը նախապես ծագած դիտավորությամբ իր հետ վերցրել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկա հանդիսացող քար և դրանով նախօրոք պլանավորել է վնաս պատճառել տուժողին ու հափշտակել նրա մոտ առկա ամբողջ գումարը: Ստորադաս դատարաններն արժանահավատ են համարել նրա տված հակասական ցուցմունքն այն մասին, որ ինքը նախօրոք հիշյալ հանցագործության գործիք քարը վերցրել է դեպքի վայրից: Մինչդեռ, ինչպես տուժողի ցուցմունքով, այնպես էլ դատաքննության ընթացքում հետազոտված այլ ապացույցներով հերքվել է դեպքի վայրում՝ սալիկապատված սանհանգույցում և դրա առջևի տարածքում մոտավոր 15-20 սմ տրամագծով՝ անձին վնաս պատճառելու համար «հարմարավետ» քարի առկայության հանգամանքը: Մեղադրյալի հանցավոր վարքագիծը՝ կոնկրետ հափշտակություն կատարելու նպատակով Երևան քաղաքի Գյուլբենկյան 43/1 հասցեում գտնվող «Մաքս Օիլ» լցակայանի սանհանգույցում «դարանակալելու» և դեպքի վայրում քարերի բացակայության հանգամանքները ողջամտորեն հիմնավորում են մեղադրյալի կողմից հանցագործության գործիք հանդիսացող քարն իր հետ նախօրոք վերցնելու և այն անձին մարմնական վնասվածք պատճառելու նպատակով օգտագործելու դիտավորության առկայության մասին: Դատարանները հիմք են ընդունել մեղադրյալի տված հակասական ցուցմունքն այն մասին, որ քարը եղել է իր ձեռքի տակ ընկած, մինչդեռ մեղադրյալը դատարանում հայտնել է, որ ոչ միայն չի հիշում քարով հարվածելու հանգամանքը, այլ նաև չի հիշում այդ քարը ձեռք բերելու և այն դեն նետելու հանգամանքները: Բացի դրանից, դատարանները բավարար ուշադրության չեն արժանացրել այն հանգամանքը, որ մեղադրյալն իր կողմից հիշյալ հակաիրավական արարքը կատարելուց հետո հանցագործության գործիք հանդիսացող

քարը տեղափոխել է իր հետ դեպքի վայրից բավականին հեռու և այն դեն նետել՝ նպատակ ունենալով հանցագործության գործիքը թաքցնել, մինչդեռ դատաքննության ժամանակ մեղադրյալը չէր հիշում նաև այդպիսի հանգամանքի գոյության մասին: Միաժամանակ, պատշաճ իրավական գնահատականի չի արժանացել նաև տուժողի հայտնած այն հանգամանքը, որ Էրիկն իրեն հրել և գցել է գետին, հարվածներ է հասցրել անմիջապես, քարը նրա մոտ եղել է նախօրոք:

Նման տրամաբանությամբ, փաստորեն, ցանկացած այլ դեպքում ևս կարելի է հիմք ընդունել մեղադրյալի ցուցմունքները և վերացականորեն, առանց օբյեկտիվ հիմքերի, ենթադրություններ անել այլ առարկայի կամ միջոցի, օրինակ, դանակի, հրազենի կամ անձանց վնաս պատճառելու համար նախատեսված այլ գործիքի «պատահական» դեպքի վայրում «հայտնվելու» հավանականության մասին:

Վերը շարադրված հանգամանքները հնարավորություն են տալիս փաստելու, որ մեղադրյալի մոտ հանցանքը կատարելու ժամանակ հանցագործության գործիք հանդիսացող քարը հանդիսացել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված և/կամ հարմարեցված առարկա, քանի որ «նախապես» բառը հարկավոր է դիտարկել կոնկրետ արարքի օբյեկտիվ կողմը սկսելուց առաջ ընկած ժամանակահատվածի կտրվածքով, ընդ որում՝ բոլորովին պարտադիր չէ առարկան պատրաստելու և/կամ հարմարեցնելու և մարմնական վնասվածք պատճառելու պահերի միջև ժամանակային տևական խզման առկայությունը: Այս հարցում էական է այն հանգամանքը, որ հանցավորը մինչև արարքի օբյեկտիվ կողմը սկսելը պետք է կատարած լինի գործողություն/գործողություններ, որոնք ուղղված կլինեն առարկայի կամ միջոցի հարմարեցմանը, այդ թվում՝ առարկան կարող է վերցվել նաև անմիջականորեն դեպքի վայրից և անմիջապես հարմարեցվել պլանավորված արարքի օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունների կատարմանը:

Հարկ է նկատել, որ վերոգրյալ խնդիրներով պայմանավորված ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի կողմից սույն քրեական գործով բերվել է վճռաբեկ բողոք, որը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ընդունվել է վարույթ⁸: Ըստ այդմ, գտնում ենք, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացվող իրավական հարցը հետևյալն է՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքի «հափշտակությունները» վերադառությամբ 30-րդ գլխում առկա՝ որպես հանցակազմի որակյալ հատկանիշ՝ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարվող հափշտակությունների որակման միասնական պրակտիկա ձևավորելու համար դրանց տրվող չափորոշիչները հստակեցնելու համար: Մասնավորապես՝ հիշյալ ծանրացնող

⁸Սույն քրեական վարույթով մանրամասները տե՛ս թիվ ԵՊ1/0074/01/23 դատական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի հունվարի 17-ի դատավճիռը, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 8-ի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2025 թվականի հունվարի 27-ի՝ «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին» որոշումները:

Առցանց հասանելի է՝ https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=48976645947654840 հղմամբ:

հանգամանքի համար պարտադիր է, արդյոք, մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկան մինչև հափշտակության դեպքի վայր գալը հանցավորի մոտ առկա լինելը, թե այն կարող է հանցավորը ձեռք բերի դեպքի վայրում՝ մինչև հափշտակության օբյեկտի վրա կողմի սկսելը կամ դրա ընթացքում (օր.⁹ հանցավորը հափշտակություն կատարելու համար մտնում է առևտրի կենտրոն և հասկանալով, որ առանց մարմնական վնասվածք պատճառելու առարկայի գործադրմամբ կամ դրա սպառնալիքով չի կարող իր նպատակին հասնել, տեղում վերցնում է նման առարկա և դրա գործադրմամբ կատարում հափշտակություն)»:

Միաժամանակ, այս կապակցությամբ հարկ է նկատել, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2025 թվականի հուլիսի 11-ին կայացրած մեկ այլ որոշմամբ⁹ որոշակիորեն անդադարեցրել է «գեներալ կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ» որակյալ հատկանիշին, համադրելով նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերը, մասնավորապես, արձանագրել է, որ «որակյալ է համարվում ոչ թե առարկայի կամ միջոցի պարզապես օգտագործումը, այլ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար որոշակի նախապատրաստական գործողությունների իրականացումը, այն է՝ առարկան կամ միջոցը նախապես պատրաստելը կամ հարմարեցնելը: Այլ կերպ՝ արարքը քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար, անհրաժեշտ է նախևառաջ ուշադրություն դարձնել հանցավորի սուբյեկտիվ ընկալմանը և վերջինիս կողմից օբյեկտիվորեն իրականացված գործողությունների բնույթին»:

Մասնավորապես, վերոնշյալ որակյալ հանգամանքն անձին մեղսագրելու համար, կարևոր է, որ վերջինս մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես որոշակի ակտիվ գործողություններ իրականացնի, այն է՝ պատրաստի կամ հարմարեցնի համապատասխան առարկան կամ միջոցը: Հաշվի առնելով «պատրաստել» կամ «հարմարեցնել» արտահայտությունների լեզվաբանական նշանակությունը, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ առկա դոկտրինալ մեկնաբանությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ առարկան կամ միջոցը պատրաստել ասելով պետք է հասկանալ ցանկացած գործողություն, որի արդյունքում մարմնական վնասվածք պատճառելու համար պատրաստի առարկա կամ միջոց է ստացվում կամ ստեղծվում: Ինչ վերաբերում է առարկան կամ միջոցը հարմարեցնելուն, ապա այն ենթադրում է հանցավորի կողմից արդեն իսկ գոյություն ունեցող առարկայի կամ միջոցի նկատմամբ որևէ ներգործության իրականացում՝ լրիվ կամ մասնակի կառուցվածքային փոփոխության ենթարկում, կարգավորում կամ ձևափոխում, որպեսզի դրանք առավել արդյունավետ կամ հարմար լինեն օգտագործման համար (օրինակ՝ մետաղյա ձողը կամ խոհանոցային դանակը սրելը, մետաղական մալուխը ընդհանուր զանգվածից կտրելով առանձնացնելը և այլն):

⁹Մանրամասն տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Ռուստամ Շավալյանի գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշումը և, մասնավորապես, որոշման 14-րդ կետը:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հանցագործության նախապատրաստության ինստիտուտի վերլուծության շրջանակներում համանման դիրքորոշում է արտահայտել հանցագործության գործիքները կամ միջոցները հարմարեցնելու հասկացության վերաբերյալ՝ փաստելով, որ *հանցագործության գործիքները և միջոցները հարմարեցնել է համարվում դրանց կառուցվածքի և ձևի այնպիսի փոփոխությունը, որն անհրաժեշտ է հանցավոր ուղնձգությունն իրականացնելու համար (Տե՛ս, mutatis mutandis, Վճռաբեկ դատարանի՝ Կարեն Հովհաննիսյանի և մյուսների վերաբերյալ գործով 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0087/01/12 որոշումը)*:

Ըստ այդմ, թիվ ԵԴ1/0074/01/23 դատական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի ակնկալվող որոշմամբ կբացահայտվի նաև սույն իրավական դիրքորոշումների տարածման հնարավորությունն ու իրավաչափությունն ավազակության հանցակազմի և կոնկրետ այդ քրեական գործի փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է հանցակիցներից մեկի կողմից զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմանը, ապա հարկ է արձանագրել, որ այն դեպքում, երբ՝

ա) ավազակության հանցակիցները մինչև հանցանքի կատարումը զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի կիրառման վերաբերյալ պայմանավորվածություն են ձեռք բերել, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ հանցակիցները նախապես իմացել են, որ իրենցից մեկի մոտ առկա է զենք կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկա, որը կարող է օգտագործվել արարքը կատարելու ժամանակ և խմբի անդամները գիտակցել են զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի կիրառման հնարավորությունը, բոլոր հանցակիցների արարքը պետք է որակել զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարված ավազակություն:

բ) իրենցից մեկի մոտ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի առկայության մասին ավազակության հանցակիցներն իմացել են հանցագործությունը կատարելու ընթացքում և հանցանքի կատարումը շարունակել են արդեն զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի կիրառմամբ, բոլոր հանցակիցների արարքը ենթակա է որակման որպես զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարված ավազակություն:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ հարկ է արձանագրել, որ այն դեպքում, երբ ավազակության հանցակիցներից մեկի մոտ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի

առկայության մասին մյուս հանցակիցները չեն իմացել ո՛չ նախքան հանցանքի կատարումը և ո՛չ դրա ընթացքում, ապա առկա է հանցակցի սահմանազանցում:

Անդրադառնալով գործնականում ծագած խնդրահարույց իրավիճակներին՝ կապված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով (ինչպես նաև 253-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով և 254-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով)՝ «*տեխնիկական միջոցի, հատուկ հարմարեցված սարքավորման կամ այլ առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ այլ եղանակով գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը ոչնչացնելով, վնասելով կամ շրջանցելով*» կատարված լինելու և որպես այդպիսին որակելու խնդրի հետ՝ հարկ է, մասնավորապես, նկատել հետևյալը.

Քննարկման առարկա ծանրացնող հանգամանքի առնչությամբ գործնականում ծագող հիմնական խնդիրը վերաբերում է «*տեխնիկական միջոց*», «*հատուկ հարմարեցված սարքավորում*», «*այլ առարկա*», «*միջոց*», «*այլ եղանակ*» հասկացությունների սահմանազանցմանը, գույքի «*պահպանության*» և «*պաշտպանության*» համար նախատեսված լինելու հանգամանքի պարզման հարցում առկա բարդություններին:

Հարկ է նկատել, որ քննարկվող ծանրացուցիչ հանգամանքի էությունն այն է, որ դրա պարագայում հանցավորը **լրացուցիչ միջոցներ է գործադրում**, որպեսզի հանցագործությանը (տվյալ դեպքում՝ ավագակության կատարմանը) խոչընդոտող **արգելքներ հաղթահարի**: Մասնավորապես, նա **պետք է գիտակցի**, որ տեխնիկական միջոց, հատուկ հարմարեցված սարքավորում կամ այլ առարկա կամ միջոց գործադրելով կամ այլ եղանակով ոչնչացում, վնասում կամ շրջանցում է գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոց¹⁰:

Մասնավորապես, առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հանգամանքի պարզումը, թե, համաձայն ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայի, նախաքննական մարմինը կամ դատարանն ինչ ելակետային տվյալների հաշվառմամբ են հափշտակության արարքները որակում որպես «այլ եղանակով գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը **շրջանցելով**» կատարված արարքներ:

Այդ կապակցությամբ հարկ է նկատել, որ ըստ ձևավորված պրակտիկայի՝ հափշտակության արարքները որակվում են «*այլ եղանակով գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը շրջանցելով*» այն պարագայում, երբ գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը հանցանք կատարող անձի կողմից չի վնասվում, այլ շրջանցվում է: Օրինակ՝ այն պարագայում, երբ հափշտակությունն իրականացվում է հագուստի խանութների մուտքի հատվածում տեղադրված

¹⁰Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններն ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի (գիտագործական մեկնաբանություններ): Ս.Վ. Առաքելյան, Գ.Ս. Բաղդասարյան, Պ.Դ. Պետրոսյան: Եր.: Արդարադատության ակադեմիա, 2024, էջ 53:

ազդանշանային համակարգերի շրջանցմամբ, հագուստի հափշտակության դեպքերով արարքները որակվում են վկայակոչված կետի հենց այդ ձևակերպմամբ, իսկ ավտոմեքենայի բաց պատուհանից, կամ ավտոմեքենայի դուռը, բեռնախցիկը բանալիով փակված չլինելու հանգամանքից օգտվելով հափշտակության դեպքերով դատարաններն արարքները որակում են որպես հասարակ հափշտակություն՝ այն մեկնաբանությամբ, թե գույքի օրինական տիրապետողը պետք է ակտիվ գործողություններ ձեռնարկի գույքի պաշտպանության կամ պահպանության համար և անձի՝ միայն ֆիզիկական ներթափանցումը բավարար չէ քննարկվող ծանրացնող հատկանիշով որակելու համար:

ՀՀ քրեական նախկին և գործող օրենսգրքերի համադրումը.

Անդրադառնալով ավազակության հանցակազմի սահմանման հարցում ՀՀ քրեական նախկին և գործող օրենսգրքերի համադրմանը՝ հարկ է նկատել, որ չնայած որոշակի նմանություններին, նոր իրավադրույթի ձևակերպումն արմատապես տարբերվում է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 1-ին մասով տրված սահմանումից, որն ուներ հետևյալ բովանդակությունը՝ «Ավազակությունը՝ ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով հարձակումը, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վրանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով»:

Նոր իրավակարգավորմամբ՝ մեկ այլ դրույթով արդեն իսկ տրվել է հափշտակության հասկացությունը և **ուրիշի գույքի** մասին նշում կատարելու անհրաժեշտությունը բացակայում է: Բացի դրանից, ներկայումս գործող ձևակերպումը լուծել է տեսության մեջ վաղուց քննարկվող խնդիրը, համաձայն որի՝ նախկին ձևակերպմամբ ավազակությունը չէր կարող «դասական» իմաստով համարվել հափշտակություն, քանի որ հափշտակության բոլոր տեսակները ենթադրում են նյութական հանցակազմ, իսկ ավազակությունը, ըստ օրենսդրական նկարագրման եղանակի, ձևական, իսկ որոշ տեսաբանների կարծիքով՝ հատված հանցակազմ էր: Այսինքն՝ նոր իրավակարգավորմամբ՝ ավազակությունը ևս ձևակերպվել է նյութական հանցակազմով և ավարտված է համարվում այն պահից, երբ հանցավորը հափշտակված գույքն ապօրինաբար տնօրինելու կամ օգտագործելու իրական հնարավորություն է ունեցել: Սա կարևոր փոփոխություն է և դրա արդյունքում, բազմաթիվ դեպքեր, որոնք նախկին իրավակարգավորման գործողության պայմաններում որակվում էին որպես ավարտված ավազակություն, նոր կարգավորմամբ կարող են որակվել որպես ավազակության փորձ կամ նախապատրաստություն (կախված իրավիճակից)¹¹:

ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույցի համաձայն՝ օրենսդրական նոր ձևակերպմամբ նախատեսված չէ նաև «**հարձակում**» եզրույթը, ինչը ևս արդա-

¹¹Վերը նշված մի շարք հարցերի մասին առավել մանրամասն տե՛ս ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Ա. Գաբուզյան, Ա. Մարգարյան, Ս.Սիմոնյան, փորձագիտական խմբի համակարգող՝ Գ. Ղազինյան, խորհրդատու փորձագետ՝ Հ. Ասատրյան, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022թ., էջեր 317-319:

րացված և ճիշտ մոտեցում է: «Հարձակում» ասվածը միշտ ենթադրում է ֆիզիկական ակտիվ ագրեսիա, բռնության ակտիվ դրսևորում, մինչդեռ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ ավազակության պարագայում որևէ ակտիվ, ագրեսիվ գործողություն որպես այդպիսին չի կատարվում, այլ, օրինակ՝ ուրիշի թանկարժեք գույքին տիրանալու նպատակով նրա կերակրի մեջ թույն են լցնում, ինչի հետևանքով անձը զրկվում է կյանքից կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվում, իսկ վերջինիս գույքը հափշտակվում է: Անշուշտ՝ նման դեպքերը պետք է որակել որպես ավազակություն, սակայն «հարձակման» դասական հայեցակարգում դրանք չեն ներառվում: Այս պատճառով օրենսդիրն արդարացիորեն հրաժարվել է այդ եզրույթից և բռնության ցանկացած դրսևորմամբ (այս հասկացության մասին վերը խոսվել է) հափշտակությունը, նոր օրենսգրքի համաձայն, պետք է որակվի որպես ավազակություն:

Հարկ է նկատել նաև, որ նոր իրավակարգավորման տրամաբանության համաձայն՝ կարևոր չէ նաև դրսևորված բռնության բնույթը և վտանգավորությունը, էական չէ՝ այն կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր է, թե՛ ոչ. ցանկացած բռնության կամ դրա սպառնալիքի արդյունքում կատարված հափշտակությունը պետք է որակել որպես ավազակություն: ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը, որպես կողոպուտի ծանրացնող հանգամանք, նախատեսում էր *«զուգորդվել է կյանքի կամ առողջության համար ոչ վրանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով»*: Նոր ձևակերպմամբ՝ այս ծանրացնող հանգամանքը նախատեսված չէ և նման դեպքերը, ինչպես արդեն իսկ նշել ենք, պետք է որակվեն որպես ավազակություն:

Հատկանշական է, որ նոր օրենսդրությամբ զգալի փոփոխությունների են ենթարկվել նաև ավազակության ծանրացնող հանգամանքները: Ստորև կքննարկվեն ավազակության այն որակյալ տեսակները, որոնք նոր են կամ արմատապես վերափոխվել կամ վերաձևակերպվել են:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը, համապատասխանաբար, սահմանում են հետևյալ ծանրացնող հանգամանքները՝ *«1) հողի կնոջ նկատմամբ» և «2) անօգնական վիճակում գտնվողի նկատմամբ»*: Նշված կատեգորիայի անձանց նկատմամբ կատարված ավազակության առավել մեծ վտանգավորությունն ակնհայտ է և նշված ծանրացնող հանգամանքների նախատեսումն պետք է արդարացված համարել: Հղիության հանգամանքը՝ որպես սույն որակյալ հանցակազմի հատկանիշ, պետք է գիտակցվի հանցավորի կողմից, այլապես այն չի կարող վերագրվել վերջինիս: Այսինքն՝ հանցավորը պետք է հաստատապես իմանա կնոջ հղի լինելու հանգամանքի և հենց հղի կնոջ նկատմամբ հակաիրավական արարքի կատարման մասին:

Ինչ վերաբերում է «անօգնական վիճակում գտնվող անձ» հասկացությունը, ապա հարկ է նշել, որ այն տրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով, համաձայն որի՝ *«անօգնական վիճակում գտնվող» անձ, որն իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված ի վիճակի չէ դիմադրու-*

թյուն ցույց տալ կամ ղեկավարել իր արարքը կամ գիտակցել իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը»:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված է նաև *ավազակությունն առանձին դաժանությամբ կատարելը*: Քննարկվող որակյալ տեսակի նախատեսումը դիտարկվում է ճիշտ, քանի որ գործնականում քիչ չեն այն դեպքերը, երբ ավազակությունը կատարվում է առանձին դաժանության դրսևորումներով, տուժած անձի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ այնպիսի միջոցներ, գործիքներ, նյութեր և այլն, գործադրելով, որոնք վերջիններիս պատճառում են ուժեղ ֆիզիկական ցավ, կամ նրանց հասցնում են բազմաթիվ հարվածներ, կտրվածքներ՝ ուժեղ ցավ կամ տառապանք պատճառելու նպատակով: Այս իրավիճակներին պետք է տրվի ավելի խիստ քրեաիրավական գնահատական, ինչը կարող է իրագործվել նոր իրավակարգավորումների շրջանակներում:

Հարկ է նաև նկատել, որ որպես քննարկվող հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք՝ օրենսդրությամբ նախատեսվել է նաև *զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ ավազակություն կատարելը*: Համանման ծանրացնող հանգամանք նախատեսված էր նաև ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով՝ *«Ձենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ»*: Նոր ձևակերպման հիմնական տարբերությունը կայանում է նրան, որ դեպքի վայրից վերցված առարկաները, եթե դրանք չեն ներառվում «զենք» հասկացության մեջ («Ձենքի մասին» ՀՀ օրենքի համատեքստում), չեն առաջացնում քննարկվող ծանրացնող հանգամանքներով հանցակազմը: Օրինակ՝ եթե հանցավորը ռեստորանում սեղանի վրայից վերցված շշով հարվածում է տուժածի գլխին և հափշտակում է վերջինիս դրամապանակը, ապա այլ ծանրացնող հանգամանքների բացակայության պարագայում՝ արարքը պետք է որակել որպես «հասարակ» ավազակություն, այսինքն՝ քննարկվող հոդվածի 1-ին մասով: Հարկ է փաստել, որ, իրոք, տարբեր է վտանգավորությունն այն իրավիճակների միջև, երբ գործիքը կամ միջոցն անձը նախապես պատրաստել կամ հարմարեցրել է առողջությանը կամ կյանքին վնաս պատճառելու համար և այն իրավիճակների միջև, երբ դրանք պատահաբար, իրադրությանին են հայտնվում հանցավորի տիրապետության տակ: Նորից շեշտենք, որ խոսքը չի վերաբերում այն առարկաներին, որոնք «զենք» են հանդիսանում¹²:

Որպես քննարկվող հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք նախատեսվել է նաև ավազակությունը՝ *«Տեխնիկական միջոցի, հատուկ հարմարեցված սարքավորման կամ այլ առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ այլ եղանակով գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախապես պատրաստված սարքավորումը,*

¹²Վերը նշված ծանրացնող հանգամանքների շուրջ վերլուծությունը մանրամասն տե՛ս ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Ա. Գաբուլյան, Ա. Մարգարյան, Տ.Սիմոնյան, փորձագիտական խմբի համակարգող՝ Գ. Ղազինյան, խորհրդատու փորձագետ՝ Հ. Ասատրյան, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022թ., էջեր 319-321:

համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը ոչնչացնելով, վնասելով կամ շրջանցելով» կատարելը: Չնայած թվացյալ բարդությանը, այս ծանրացնող հանգամանքի նման ձևակերպման իմաստը հանգում է նրան, որ հանցավորը պետք է գիտակցի, որ **որոշակի ֆիզիկական արգելք է հաղթահարում**: Այն դեպքերում, երբ անձը որևէ ֆիզիկական արգելք չի հաղթահարում, այլ օրինակ՝ ուղղակի մտնում է պահեստի բաց դռնով կամ բացված վիճակում գտնվող չիրկիզվող պահարանից է կատարում ավազակության եղանակով հափշտակությունը, ապա այն չի դիտվի սույն ծանրացնող հանգամանքով կատարված: Իսկ այն դեպքում, երբ հանցանք կատարած անձը որոշակի միջոցների կամ առարկաների գործադրմամբ հաղթահարում է արգելք՝ գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը ոչնչացնելով, վնասելով կամ շրջանցելով, ապա առկա է քննարկվող հափշտակության տեսակի ծանրացնող հանգամանքը: Նախկին իրավակարգավորմամբ՝ պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելու եղանակով ավազակության ծանրացնող հանցակազմի փոխարեն, նախատեսվել է վերը նշված իրավակարգավորումը: Եթե այլ հափշտակության եղանակների պարագայում (գողություն, կողոպուտ) բնակարան մուտք գործելով հափշտակության կատարումը նախկին իրավակարգավորմամբ նախատեսվել էր որպես հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանք, ապա ավազակության պարագայում դրսևորվել էր «պարադոքսալ» մոտեցում և բնակարան մուտք գործելով ավազակությունը նախատեսվել էր որպես ծանրացնող հանգամանք հողվածի երկրորդ մասով՝ պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելու հետ մեկտեղ: Նոր իրավակարգավորմամբ այս բացը շտկվել է և բնակարան մուտք գործելով ավազակությունը նախատեսվել է որպես հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանք: Ընդ որում՝ բնակարանի պարագայում, բացարձակապես էական չէ՝ հանցավորը որևէ ֆիզիկական արգելք հաղթահարել է ապօրինի մուտք գործելու համար, թե ոչ: Այս դեպքում՝ անգամ բաց դռնից, անխոչընդոտ, սակայն ապօրինի (առանց բնակարանում օրինական հիմքերով բնակվող անձի կամքի կամ այն անտեսելով) բնակարան մուտք գործելով կատարված ավազակությունը պետք է որակել հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանքով:

Հարկ է նկատել նաև, որ «բնակարան ապօրինի մուտք գործելով» ծանրացնող հանգամանքին ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է գողության հանցակազմը մեկնաբանելիս Արայիկ Հակոբյանի և Արտակ Գրիգորյանի գործով կայացրած որոշմամբ, (...):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կատարված գողությունը բնակարան ապօրինի մուտք գործելու ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար անհրաժեշտ է հավաստել հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը՝ բնակարան մուտք գործելը եղել է ապօրինի և հափշտակության դիտավորությունը ծագել է նախքան այնպեղ ներթափանցելը:

Անդրադառնալով խաբեությամբ բնակարան ապօրինի մուտք գործելու եղանակին՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ խաբեությունը դիտավոր-

րությանը իրականությունը խեղաթյուրելն է, անձին դիտավորյալ մոլորության մեջ գցելը, որը կարող է իրականացվել կոնկրետ փաստերը խեղաթյուրելով, իրականում գոյություն չունեցող կեղծ տվյալներ հաղորդելով, իրական մտադրության մասին լռելով կամ այլ եղանակներով, ինչի արդյունքում մոլորության մեջ ընկած բնակարանի սեփականատերերը կամ այլ փորապետողը թույլատրում է կամ չի խոչընդոտում հանցավորի մուտքը բնակարան: Այլ կերպ՝ թեև տվյալ դեպքում հանցավորը ստանում է տուժողի «համաձայնությունը», այնուամենայնիվ դա որևէ նշանակություն չի կարող ունենալ, քանի որ նման «համաձայնությունը» ձեռք է բերվում խաբեությամբ անձի կամքի և գիտակցության վրա ներագդելու, նրան դիտավորությամբ մոլորության մեջ գցելու արդյունքում, հետևաբար ցանկացած պարագայում պետք է դիտարկվի որպես անձի կամքին հակառակ վերջինիս բնակարան ապօրինի մուտք գործել¹³:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում, որպես ավազակության առավել ծանրացնող հանգամանք, նախատեսվել է նաև «պատմական, գեղարվեստական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկա հափշտակելով» կատարելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով): Նկատի ունենալով այն փաստը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում որպես հափշտակության ինքնուրույն տեսակ ներկայումս նախատեսված չէ ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի 180-րդ հոդվածով նախատեսված «առանձնակի արժեք ունեցող առարկաներ հափշտակելու» հանցակազմը, այն որպես ծանրացնող հանգամանք առանձին հստակորեն նախատեսվել է հափշտակության մի շարք եղանակների պարագայում:

Նշված հանցակազմի որակման խնդիրների քննարկման համատեքստում հարկ է նաև փաստել, որ եթե անձի մեկ արարքում միաժամանակ առկա են հանցակազմի ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները, ապա արարքը որակվում է հոդվածի միայն առավել ծանրացնող հանգամանքները նախատեսող մասով: Այս իրավակարգավորման առկայությունը ևս հույժ կարևոր է՝ հանցագործությունների որակման և եզակի հանցագործությունը հանցագործությունների բազմակիությունից տարբերակելու անհրաժեշտության տեսանկյունից: Օրինակ՝ եթե անձը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված՝ բնակարան ապօրինի մուտք գործելով ավազակություն, և միևնույն ժամանակ տուժողը եղել է հղի վիճակում, ինչը, որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված է նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով, ապա նրա արարքը ենթակա է որակման բացառապես որպես առավել ծանրացնող հանգամանքով նախատեսված բնակարան ապօրինի մուտք գործելով ավազակություն, իսկ այլ ծանրացնող հանգամանքները պետք է նկարագրվեն և հաշվի առնվեն բացառապես պատժի անհատականացման գործընթացում:

¹³Մանրամասն տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Արայիկ Հակոբյանի և Արտակ Գրիգորյանի գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԱԲԴ/0063/01/17 որոշումը:

Եզրակացություն

Ծանրացնող հանգամանքներում կատարված հափշտակությունների ձևակերպումներում առկա՝ «*տեխնիկական միջոց*», «*հատուկ հարմարեցված սարքավորում*», «*այլ առարկա*», «*միջոց*», «*այլ եղանակ*», «*գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորում, համակարգ, կառույց կամ այլ միջոց*» հասկացությունների բացատրությունն օրենսդիրը ներկայումս չի տվել, սակայն գտնում ենք, որ կոկրետ գործերով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված և/կամ կայացվելիք նախադեպային որոշումներում դրանց տրվող հստակ մեկնաբանությունները համարժեքորեն կուղղորդեն իրավակիրառ պրակտիկայի կայացումն ու զարգացումը:

Ըստ ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայի՝ հափշտակության արարքները որակվում են «*այլ եղանակով գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը շրջանցելով*» այն պարագայում, երբ գույքի պաշտպանության կամ պահպանման համար նախատեսված սարքավորումը, համակարգը, կառույցը կամ այլ միջոցը հանցանք կատարող անձի կողմից չի ոչնչացվում, չի վնասվում, այլ շրջանցվում է:

Այլ է մոտեցումն այն դեպքերում, երբ ավտոմեքենայի բաց պատուհանից կամ ավտոմեքենայի դուռը, բեռնախցիկը բանալիով փակված չլինելու հանգամանքից օգտվելով՝ անձը կատարում է հափշտակություն: Նման դեպքերով իրավակիրառ պրակտիկայում արարքները որակվում են որպես հասարակ հափշտակություն, այն մեկնաբանմամբ, որ գույքի օրինական տիրապետողը պետք է ակտիվ գործողություններ ձեռնարկի գույքի պաշտպանության կամ պահպանության համար և անձի՝ միայն ֆիզիկական ներթափանցումը բավարար չէ արարքը քննարկվող ծանրացնող հատկանիշով որակելու համար:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով, այն է՝ «*զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ*» ավազակության դեպքերի որակման խնդրահարույց լինելուն, ապա, սույն հոդվածի շրջանակներում այն քննարկվել է, և արդեն իսկ վարույթ ընդունված վճռաբեկ բողոքի առկայության պայմաններում, լիափոխ ենք, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սպասվող նախադեպային որոշմամբ հստակորեն կկարգավորվեն սույն որակյալ հատկանիշի հետ կապված գործնական խնդիրները:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս գործող քրեական օրենսդրությամբ փոփոխվել են մի շարք կարգավորումներ, տեղ են գտել նոր ձևակերպումներ և մոտեցումներ, սակայն, այնուամենայնիվ, որոշ հարցադրումներ դեռևս պրակտիկայում լիարժեք լուծումներ չեն ստացել, որպիսի պայմաններում իրավիճակն կարող է էականորեն բարելավվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացվելիք որոշումներում առկա խնդիրների շուրջ կոնկրետ իրավական դիրքորոշումների ձևավորման և համապատասխան ուղղություններով նախաքննական ու դատական պրակտիկայի զարգացման շնորհիվ:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. 2017 թվականի նոյեմբերի 17-ին ընդունված «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-198-Ն):

Law of RA “On Prosecution” adopted on November 17, 2017 (NL-198-N).

2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք (ընդունված՝ 2021 թվականի մայիսի 05-ին և ուժի մեջ մտած 2022 թվականի հուլիսի 01-ից, ՀՕ-199-Ն):

Criminal Code of RA (adopted on May05, 2021 and entered into force on July 1, 2022, NL-199-N).

3. 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 01-ին ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգիրք (ՀՕ-528-Ն):

Criminal Code of RA adopted on April18, 2003 and repealed on July 1, 2022 (NL-528-N).

4. Արայիկ Հակոբյանի և Արտակ Գրիգորյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԱԲԴ/0063/01/17 որոշում:

Decision of the the Cassation Court of RA dated 20.12.2019 in the case of Arayik Hakobyan and Artak Grigoryan No. EAQD/0063/01/17.

5. Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԱՐԴ/0176/01/11 որոշում:

Decision of the the Cassation Court of RA dated 01.11.2012 in the case of Arevik and TsovinarSahakyans No. ARD/0176/01/11.

6. Ժ. Դուկասյանի և Ա. Դևոնդյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ ԵԷԴ/0091/01/11 որոշում:

Decision of the Cassation Court of RA dated 15.02.2013 in the case of Tj. Ghukasyan and A. GhevondyanNo. EED/0091/01/11.

7. Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում:

Decision of the Cassation Court of RA dated 11.07.2025 in the case of Rustam Shavalyan No. ED/1157/01/19.

8. Թիվ ԵԴ/1380/01/22 դատական գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի քրեական դատարանի՝ 18.04.2023 թվական դատավճիռ և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 04.12.2023 թվական որոշում:

Judgment of the Criminal Court of First Instance of Yerevan City of General Jurisdiction dated 18.04.2023and decision of the Criminal Court of Appeal of RA dated 04.12.2023 in court case No. ED/1380/01/22.

9. Թիվ ԵԴ/1/0074/01/23 դատական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի հունվարի 17-ի դատավճիռ, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 8-ի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2025 թվականի հունվարի 27-ի՝ «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին» որոշումներ:

Judgment of the Criminal Court of First Instance of Yerevan City of General Jurisdiction dated 17.01.2024, decisions of the Criminal Court of Appeal of RA dated

08.10.2024 and of the Cassation Court of RA dated 27.01.2025«On the acceptance of the cassation appeal for proceedings».

10. Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններն ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքը (գիտագործնական մեկնաբանություններ): Ս.Վ. Առաքելյան, Գ.Ս. Բաղդասարյան, Պ.Դ. Պետրոսյան:- Եր.: Արդարադատության ակադեմիա, 2024,- 207 էջ:

Crimes against property according to the new Criminal Code of the Republic of Armenia (scientific and practical comments): S.V. Arakelyan, G.S. Baghdasaryan, P.D. Petrosyan. - Yerevan: Academy of Justice, 2024, -207 pages.

11. ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Ա. Գաբուզյան, Ա. Մարգարյան, Տ.Սիմոնյան, փորձագիտական խմբի համակարգող՝ Գ. Ղազինյան, խորհրդատու փորձագետ՝ Հ. Ասատրյան, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022թ., 497 էջ:

Guide to the interpretation of conceptual approaches and new institutions included in the new Criminal Code of the Republic of Armenia, A. Gabuzyan, A. Margaryan, T. Simonyan, expert group coordinator: G. Ghazinyan, consulting expert: H. Asatryan, Council of Europe, July 2022, 497 pages.

12. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Հ. Ղուկասյան, Դ. Մելքոնյան, Ա. Նիկողոսյան, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022թ., 613 էջ:

Practical guide to the interpretation of conceptual solutions, innovative approaches and main institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, H. Ghukasyan, D. Melkonyan, A. Nikoghosyan, Council of Europe, July 2022, 613 pages.

Artyom Ovsyan

Deputy Head of Department for Crimes against Property of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia, First Rank Counsellor of Justice

BRIGANDAGE: SOME THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES¹⁴

Abstract

The article is devoted to the definition of the concept of embezzlement by the Criminal Code of the Republic of Armenia, the study of certain types of thefts and, in particular, the crime of robbery provided for by Article 252 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, the identification of certain theoretical and practical problems related to the mentioned crime and the presentation of possible ways to solve them.

In the article, the author studied the relevant preliminary investigation and judicial practice, conducted a combined and comprehensive analysis of it, as a result of which general observations aimed at further legislative developments and specific proposals aimed at the development of practice were presented.

The work also addressed the comparison of the Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on April 18, 2003 and the current Criminal Code of the Republic of Armenia from the point of view of the peculiarities and developments of the definition of embezzlement and, in particular, the crime of brigandage, including in the context of the separation of brigandage and other types of embezzlement or their qualitative characteristics.

Keywords: embezzlement; brigandage; use of violence or threat of it; qualitative characteristics of brigandage; tool or means pre-prepared or adapted in advance.

¹⁴ The article was presented on 30.04.2025 and was reviewed on 09.06.2025.

Артём Овсян

Заместитель начальника управления по преступлениям против собственности Генеральной прокуратуры Республики Армения, советник юстиции первого класса

РАЗБОЙ. НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ¹⁵

Абстракт

Статья посвящена определению понятия хищения в Уголовном Кодексе Республики Армения, исследованию отдельных видов хищений и, в частности, состава преступления разбоя, предусмотренного статьей 252 Уголовного Кодекса Республики Армения, выявлению некоторых теоретических и практических проблем, связанных с указанным преступлением, и представлению возможных путей их решения.

В статье автором изучена соответствующая доследственная и судебная практика, проведен ее комплексный и всесторонний анализ, представлены общие замечания, направленные на дальнейшее совершенствование законодательства, и конкретные рекомендации, направленные на развитие практики.

В работе также делается сопоставление Уголовного Кодекса Республики Армения, принятого 18 апреля 2003 года, и действующего Уголовного кодекса Республики Армения с точки зрения особенностей и развитий определения хищений и, в частности, состава преступления разбоя, в том числе в контексте разграничения разбоя и иных видов хищения или их квалифицированные признаки.

Ключевые слова: хищение; разбой; применение насилия или угроза его применения; квалифицированные признаки разбоя; заранее приготовленный или приспособленный предмет или средство.

¹⁵Статья была представлена 30.04.2025 и прошла рецензирование 09.06.2025.

Անահիտ Բաբխանյան

ՀՀ գլխավոր դատախազի օգնական

ՄԱՐԴՈՒ ՕՐԳԱՆՆԵՐԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ¹

Համառոտագիր

Մարդու սաղմի, պտղի, մարդու կամ դիակի բջիջների, հյուսվածքների, օրգանների կամ կենսաբանական նյութերի կամ հեղուկների ապօրինի շրջանառությունը կյանքը և առողջությունը վտանգող հանցագործություններից է, որի կատարումն արդեն իսկ սպառնալիք է օրենքով պաշտպանվող հասարակական հարաբերության համար:

Ուսումնասիրության շրջանակներում որպես տվյալ հանցագործության առարկա դիտարկվել է մարդու օրգանը, և հողվածում քննարկվում է միայն մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության համար քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի էությունը՝ անդրադառնալով թե՛ ներպետական և թե՛ միջազգային իրավակարգավորումներին: Աշխատանքում ներկայացվում է սույն հանցագործության որպես համաշխարհային հիմնախնդիր լինելու հանգամանքը: Համեմատական անցկացնելով նախկին իրավակարգավորումների հետ և անդրադառնալով սույն հանցագործության և մարդու թրաֆիքինգի տարանջատմանը՝ վերլուծության է ենթարկվել հանցագործության քրեաիրավական բնութագիրը: Մասնավորապես, անդրադարձ է կատարվել մարդու օրգանների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթի գովազդ իրականացնելու համար օրենսդրությամբ նախատեսված արգելքին և դրա կապակցությամբ առկա օրենսդրական բացերին և հակասություններին, հանցագործության առարկայի շրջանակներում՝ աճեցված արհեստական օրգանների ապօրինի շրջանառության ռիսկերին, հակաիրավական արարքը որակյալ դարձնող հանգամանքների օրենսդրությամբ սպառիչ սահմանված լինելու խնդիրներին:

Կատարված հետազոտության արդյունքում հեղինակն առաջարկել է քրեական պատասխանատվություն նախատեսել նաև աճեցված արհեստական կենսաբանական օրգանների ապօրինի շրջանառության, մարդու օրգանների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթի գովազդ իրականացնելու, ինչպես նաև մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությանը միջնորդելու համար: Առաջարկվել է նաև որպես հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք նախատեսել հանցավոր արարքի կատարումը հանցավոր կազմակերպության կողմից, հղի կնոջ, անօգնական, խոցելի կամ հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 11.08.2025թ., գրախոսվել է 16.09.2025թ.:

Հիմնաբառեր– օրգանների թրաֆիքինգ, օրգանների փոխապատվաստում, արհեստականորեն աճեցված օրգաններ, մարդու օրգանների և հյուսվածքների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթ կրող գովազդ, փոխապատվաստումային զբոսաշրջություն, «փոխապատվաստումների սև շուկա» կամ «կարմիր շուկա»:

Ներածություն

Օրգանների փոխապատվաստման կարիք ունեցող մարդկանց թիվն օրեցօր ավելանում է, այն պայմաններում, երբ օրգանների «պահանջարկը», ի տարբերություն «առաջարկի», համեմատաբար քիչ է, և այս իրողությունը մարդկանց տանում է իրենց հանցավոր նպատակին հասնելուն ուղղված գործողություններ իրականացնելուն:

Օրգանների ապօրինի շրջանառությունը վտանգավոր է տարբեր էթնկական, իրավական և առողջական ռիսկերի պատճառով, որոնք կապված են շահույթ ստանալու համար օրգաններ գնելու, վաճառելու և այլ գործողությունների հետ: Այս հանցակազմը դրսևորվում է ընդգրկելով տարբեր երկրների տարածքներ՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ որոշ երկրներում օրգանների առուվաճառքը արգելված չէ օրենսդրությամբ:

Այս հանցագործության «զոհեր» շատ հաճախ դառնում են ֆինանսապես ոչ կայուն վիճակում գտնվող անձինք, որոնք հայտնում են իրենց պատրաստակամությունը օրգանը վաճառելու՝ գումարի ձեռքբերման նպատակով: Այս անհատներին իրենց օրգանների համար օգտագործելը կարող է հանգեցնել ծանր հետևանքների, այդ թվում՝ ֆիզիկական և հոգեբանական վնասների:

Ներկայումս մարդկային օրգանների վերազգային շրջանառությունը աշխարհում, ամենահամեստ հաշվարկներով, տարեկան գնահատվում է մոտ 840 միլիոնից մինչև 1,7 միլիարդ ԱՄՆ դոլար, որը գոյանում է շուրջ 12,000 ապօրինի փոխապատվաստումներից²:

Առկա իրավակարգավորումների պայմաններում այս հանցագործության անպատժելիությունը կարող է հանգեցնել մարդու կյանքի և առողջության իրավունքի ոտնահարմանը: Մարդու մարմինը դիտարկվում է որպես «թիրախ» հանցավոր նպատակին հասնելու համար, և այն դուրս է եկել յուրաքանչյուր երկրի սահմաններից ու վերածվել վերազգային հիմնախնդրի, որի հաղթահարման միակ եղանակը բոլոր պետությունների կողմից դրա արգելմանն ուղղված միջոցառումների և խիստ վերահսկողական մեխանիզմների իրագործումն է:

Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքում՝ որպես քրեորեն պատժելի արարք նախատեսվել է 2018 թվականից ի վեր, ուստի ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայի համար նշված հանցակազմը համեմատաբար նոր է և քիչ ուսումնասիրված:

Ողջ վերոգրյալով պայմանավորված կարևորում և արդիական ենք համարում այս հանցագործության կապակցությամբ կատարվող ուսումնասիրությունը:

² St' u May C., Transnational Crime and the Developing World. Global Financial Integrity, March 2017:

Հետազոտության հիմնական նպատակը մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության հանցագործության քրեաիրավական վերլուծությունն է և այս ոլորտում քրեական օրենսդրության բարելավմանն ուղղված առաջարկների մշակումը: Նշված նպատակին հասնելու համար աշխատանքի շրջանակներում առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝ ներկայացնել մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության էությունը, վերլուծել հանցագործության քրեաիրավական բնութագիրը, օրենսդրության կատարելագործման նպատակով ներկայացնել առաջարկներ:

Հետազոտական մաս

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով³ և Սահմանադրությամբ⁴ մարդու կյանքի և առողջության պահպանման իրավունքին առնչվող կարգավորումները պարտավորեցնում են պետություններին անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել իրենց իրավասության ներքո գտնվող անձանց կյանքը պաշտպանելու համար: Թե՛ 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով, և թե՛ 2021 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով ամրագրվել են համապատասխանաբար «Կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ» և «Կյանքը և առողջությունը վտանգող հանցագործությունները» վերտառությամբ գլուխները, որոնցում, ի թիվս այլնի, որոշ տարբերություններով անդրադարձ է կատարվել մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությանը:

Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությունը հայեցակարգվում է որպես այլասերված հանցավոր երևույթ, սոցիալական շեղում, որը հեռու է փոխպատվաստման բժշկության էթիկական տիրույթից⁵:

Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությունը (թրաֆիքինգը⁶), որը հայտնի է նաև «փոխպատվաստումների սև շուկա» կամ «կարմիր շուկա» անվանումներով, ի թիվս այլնի, ենթադրում է ազգային առողջապահական համակարգից դուրս մարդկային օրգանների, հյուսվածքների կամ մարմնի այլ բաղկացուցիչների վաճառք:

Փոխպատվաստումը իրենից ենթադրում է վնասված կամ բացակայող հյուսվածքների կամ օրգանների փոխարինում: Ամբողջ աշխարհում փոխպատվաստման արագ զարգացման շնորհիվ, օրգանների փոխպատվաստման վիրահատությունների կարիք ունեցող հիվանդների ահռելի թիվը նպաստել է մարդու օրգան-

³Տե՛ս Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, ընդունվել է 10.12.1948., ուժի մեջ է մտել 10.12.1948.: 217 U III, Հիմնական ակտ (10.12.1948-մինչ օրս).հ. 3:

⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.: ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ 1118, հմ 24:

⁵ Տե՛ս Columb S., Excavating the organ trade: an empirical study of organ trading networks in Cairo, Egypt 2016թ, էջ 5:

⁶ Տե՛ս International Organ Trafficking: In Brief, 2021թ. [International Organ Trafficking: In Brief - EveryCRSReport.com](https://www.everycrsreport.com) (accessed՝ 01.07.2025թ.)

ների և (կամ) հյուսվածքների պահանջարկի աճին, որն էլ հանգեցրեց մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության առաջացմանն ու տարածմանը⁷:

Այսպես կոչված «պահեստային» մարմինների պահանջարկը հանգեցրել է ոչ միայն մարդու օրգանների և հյուսվածքների իրավական շրջանառության ակտիվացմանը, այլև մարդու օրգանների «սև» կամ «կարմիր» շուկայի ձևավորմանը և զարգացմանը: Այդ է պատճառը, որ վերջին տասնամյակների ընթացքում միջազգային կառույցների, մասնավորապես՝ Եվրոպայի Խորհուրդի, Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի և այլ կազմակերպությունների կողմից մշակվել են մի շարք բարոյական և իրավական չափանիշներ, որոնք արգելում են մարդու մարմնի մասերի վաճառքը, մարդկանց թրաֆիքինգը՝ օրգանները վերցնելու նպատակով: Այդպիսիք են «Մարդկանց թրաֆիքինգի կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի և դրա զոհերի պաշտպանության մասին» ԵՄ դիրեկտիվը (2011/36/ԵՄ), 2005 թվականին ընդունված «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ գործողությունների մասին» ԵԽ կոնվենցիան, որոնցով ամրագրվում է, որ մարդկանց թրաֆիքինգի համատեքստում օրգանների հեռացումը քրեական հանցագործություն է, նույնիսկ այն դեպքում, երբ «զոհը» տվել է իր համաձայնությունը: Այս ոլորտում մեծ ներդրում է ունեցել նաև Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ), որի կողմից 2010 թվականին մշակվել է օրգանների փոխպատվաստման հիմնարար սկզբունքների թիվ WHA63.22 բանաձևը⁸: Մարդու օրգանների թրաֆիքինգի դեմ արդյունավետ ռազմավարության փորձ կատարվեց նաև «Օրգանների թրաֆիքինգի և փոխպատվաստումային զբոսաշրջության մասին» ստամբուլյան հռչակագրով (այսուհետ նաև՝ Ստամբուլյան հռչակագիր)⁹:

Թեև փոխպատվաստման ենթակա օրգանների անհրաժեշտ քանակի բացակայությունը համաշխարհային բնույթ է կրում, այդուհանդերձ, մարդկային օրգանների առևտուրն անօրինական է համարվում գրեթե բոլոր երկրներում: Թերևս, բացառություն է Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, որտեղ դեռևս 1988 թվականին օրինականացվել է նյութական փոխհատուցման դիմաց երիկամի կամովին նվիրաբերումը կենդանի դոնորների կողմից¹⁰:

Հարկ է նշել, որ Կառավարությունը 2023 թվականի հունվարի 5-ի թիվ 31-Լ որոշմամբ կարևորել է «Մարդու օրգանների թրաֆիքինգի դեմ» Եվրոպայի

⁷ Տե՛ս Գալеева Г.Р. Общая характеристика возникновения и обострения проблемы незаконного транснационального оборота органов человеческого тела, УДК: 341+349 ББК: 67.412.1 2016. էջ 4:

⁸ Տե՛ս Who guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation, WHO/HTP/EHT/CPR/2010.01 <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/341814/WHO-HTP-EHT-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1>(accessed՝ 06.07.2025.).

⁹ Տե՛ս The declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism, (convened by The Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey, April 30- May 2, 2008:

¹⁰ Տե՛ս Боровых Я.Ф. Торговля человеческими органами, 2015. էջ 2:

Տե՛ս May C. Transnational Crime and the Developing World. Global Financial Integrity, March 2017, էջ 104:

Տե՛ս Movassagh H. human organ donations under the “Iranian model”: a rewarding scheme for U.S. 2016., <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-iran-kidney-20171015-story.html> (accessed՝ 10.07.2025.).

Խորհուրդի կոնվենցիայի¹¹ (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) վավերացումը, որն անհրաժեշտ իրավական հիմք կհանդիսանա Հայաստանի Հանրապետությունում այս ոլորտում գործող իրավական ակտերի և մեխանիզմների վերանայման ու բարելավման համար:

Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության դեմ արդյունավետ ռազմավարության համար անհրաժեշտ էին իրավականորեն ամրագրված առանձին գործիքներ, որոնք նախատեսվեցին նաև 2021 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով¹² (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք), որի 183-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում «մարդու սաղմը, պտուղը, մարդու կամ դիակի բջիջը, հյուսվածքը, օրգանը, կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկներն ապօրինի ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ առաքելու համար»: Նույն հոդվածի երկրորդ մասը ամրագրում է այն ծանրացնող հանգամանքների սպառիչ ցանկը, որոնց առկայության դեպքում նախատեսվում է ավելի խիստ քրեական պատասխանատվություն:

Ինչպես նախկին քրեական օրենսգրքով, այնպես էլ գործող Օրենսգրքով ամրագրվել են որոշակի հանցագործություններ, որոնք նպատակաուղղված են մարդու օրգանը վերցնելուն: Այդպիսի հանցագործություններից է սպանությունը, առողջությանը ծանր, միջին ծանրության վնաս պատճառելը, թրաֆիքինգը: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ թվարկված հանցագործություններում մարդու օրգանը վերցնելը դիտվում է որպես տվյալ հանցանքը որակյալ դարձնող հանգամանք (նշյալը ամրագրված է Օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի, 166-167-րդ հոդվածների 2-րդ մասում):

Այսպես, Օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 16-րդ կետը պատասխանատվություն է նախատեսել, ի թիվս այլնի, տուժողի օրգանը վերցնելու նպատակով սպանության համար:

Ավելին, Օրենսգիրքը առողջությանը ծանր, ինչպես նաև միջին ծանրության վնաս պատճառելու պարագայում նույնպես օրգանները վերցնելու նպատակը դիտարկել է որպես այդ հանցագործությունները ծանրացնող հանգամանք:

Կարևոր է նշել, որ որակյալ հանցակազմի դրսևորման համար էական է, որ հանցավորի դիտավորությունը ի սկզբանե առկա լինի, այսինքն սպանությունը կամ վերը թվարկված գործողությունները հանցավորի կողմից կատարվեն՝ նախապես ունենալով օրգանը վերցնելու մտադրություն:

Ինչպես նշվեց օրգաններ վերցնելուն նպատակաուղղված հանցագործություն է նաև թրաֆիքինգը: 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ շահագործում է համարվում այլ անձի՝ պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը, հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայությունները, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող

¹¹ St'eu Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs, Santiago de Compostela, 25.III.2015, Council of Europe Treaty Series - No. 216:

¹² St'eu ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, ընդունվել է 05.05.2021, ուժի մեջ մտել 01.07.2022:

վիճակի մեջ դնելը, առքը կամ վաճառքը, օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելը: Սրանից կարելի է եզրակացնել, որ տվյալ հանցանքի առարկան մարդն է, և քրեաիրավական պատասխանատվության էր հանգեցնում միայն դրանք վերցնելը, այսինքն, այս առումով նախկին իրավակարգավորումներով օրենսդրական բացն ակնհայտ էր, քանի որ որպես հանցագործության կատարման եղանակներ 2018 թվականի ապրիլի 7-ի խմբագրությամբ նախկին քրեական օրենսգրքի 125.1 հոդվածով չէին նախատեսվել օրգանների առաքումը, փոխադրումը, պահումը, որոնք արդեն նախատեսվել են Օրենսգրքի նոր խմբագրությամբ՝ առանձին հանցակազմով:

Նախկին կարգավորումների համատեքստում անդրադառնանք ՀՀ դատական պրակտիկային: Դատական պրակտիկայում ունեցել ենք ընդամենը մեկ գործ¹³ կապված օրգանները վերցնելու հետ՝ որպես մարդու շահագործման ձև, որը դատարանի կողմից որակվել էր 132-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 6-րդ կետերով: Նշված գործի շրջանակներում հանցավորը օգտվել էր անձանց խոցելի վիճակից, որը այնպիսի իրավիճակի չարաշահում է, երբ այդ վիճակում գտնվող անձը չունի որևէ այլ իրական և ընդունելի այլընտրանք, քան շահագործման ենթարկելը: Տվյալ գործի փաստական հանգամանքներից բխում է, որ հանցավորի գործողությունները դրսևորվել էին ոչ միայն օրգանները վերցնելով, այլև դրանք իրացնելով, որի հավաստումը եղել է պարբերաբար դրա դիմաց գումար ստանալը, իսկ նման օրենսդրական ձևակերպման պարագայում իրացնելը չէր կարող դիտարկվել որպես հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորում, քանի որ 2012 թվականի հոկտեմբերի 18-ի խմբագրությամբ նախկին քրեական օրենսգրքով նախատեսված չէր մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության հանցակազմը, իսկ 132-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում «իրացնելը» որպես հանցագործության հատկանիշ նշված չի եղել:

Ուսումնասիրելով նախկին քրեական օրենսգրքի կարգավորումները և դատական պրակտիկան՝ կարող ենք հանգել այն եզրակացության, որ մինչև 2018 թվականի ապրիլի 7-ի խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունումը օրգանների ապօրինի շրջանառությունը, ունենալով հանրային բարձր վտանգավորություն, դիտարկվել է որպես որոշ հանցագործությունների նպատակ՝ ներառվելով հոդվածների դիսպոզիցիայում և ամբողջովին չբացահայտելով դրա բոլոր ձևերը:

Այսինքն, թե՛ նախկին և թե՛ նոր քրեական օրենսգրքերը, ավելին միջազգային փաստաթղթերը ևս տարբերակում են մարդու օրգանների հետ կապված հանցագործությունների դրսևորման երկու ձև՝ մարդու օրգանների թրաֆիքինգը (THO) և օրգանները վերցնելու նպատակով մարդկանց թրաֆիքինգը (THBOR)։

¹³ Տե՛ս Երևանի քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 31-ի դատավճիռը թիվ ԵԿԴ/0107/01/12 քրեական գործ:

սրանք հանցավորության ամենադաժան ձևերից են, որոնք համաշխարհային մտահոգություն են առաջացնում¹⁴:

Օրգանները վերցնելու նպատակով մարդկանց թրաֆիքինգը հստակորեն սահմանվել է ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցագործությունների դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայի Պալերմո արձանագրության¹⁵ մեջ: Համաձայն այս արձանագրության՝ օրգանը վերցնելու նպատակով մարդկանց թրաֆիքինգը սահմանվել է որպես թրաֆիքինգի կոնկրետ ձև, որտեղ խարդախության և հարկադրանքի միջոցով միջազգայնորեն գործող ցանցերը ծայրահեղ աղքատության մեջ գտնվող անձանց ստիպում են օրգան վաճառել:

Նման ձևակերպման պայմաններում փոխապատվաստման զբոսաշրջության դեպքերում, երբ օրգանը ձեռք էր բերվում անձի համաձայնությամբ՝ ֆինանսական գործարք կնքելով, այն չէր տեղավորվում նշալի սահմաններում, քանի որ հարկադրանքի և խաբեության չափանիշները բացակայում էին, ուստի այն դուրս էր մնում հանցագործության նկարագրից: Այս խնդիրը լուծվեց, երբ սահմանվեց օրգանների ապօրինի շրջանառության ձևը, որի դեպքում օրգանների աղբյուր են հանդիսանում կենդանի կամ մահացած անձինք, և այս դեպքում խաբեությունը և բռնությունը, ինչպես նաև մարդու թրաֆիքինգի դրսևորման այլ ձևերը պարտադիր հատկանիշներ չեն:

Այս երկու հանցագործություններն ունեն որոշակի տարբերություններ, մասնավորապես, օրգանների ապօրինի շրջանառության դեպքում հանցագործության նպատակը և առարկան մարդու օրգաններն են, մինչդեռ, մարդկանց թրաֆիքինգի դեպքում օրգանները վերցնելու նպատակով հանցագործության առարկան անձն է:

Մարդու թրաֆիքինգը դրսևորվում է մարդուն շահագործելու եղանակով, որպիսին է համարվում մարդու օրգանը, հյուսվածքը վերցնելը, որի դեպքում պարտադիր են դիտարկվում որոշակի գործողությունների կատարումը, մասնավորապես՝ բռնության գործադրումը կամ դրա սպառնալիքը, հարկադրանքի այլ ձևերը, առևանգումը, խաբեությունը, վստահությունը չարաշահելը և այլ գործողությունները, որոնք հստակ թվարկված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

Այսինքն, մարդու օրգանը վերցնելու դեպքում մարդու շահագործման հանցակազմը առկա կլինի, եթե դա զուգորդվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գործողություններով:

Ինչ վերաբերում է օրգանների ապօրինի շրջանառությանը, ապա վերջինիս առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն չի ներառում շահագործման տարրեր: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 183-րդ հոդվածը նախատեսում է պատաս-

¹⁴ St' u Negri S. The Criminal Justice Response to Organ Trafficking and Trafficking in Human Beings for Organ Removal էջ 2, https://www.researchgate.net/publication/322745882_The_Criminal_Justice_Response_to_Organ_Trafficking_and_Trafficking_in_Human_Beings_for_Organ_Removal (accessed՝ 01.07.2025).

¹⁵ St' u United Nation Convention against Organized Crime, Palermo protocol, Palermo, Italy, 12-15 December, 2000:

խանատվություն օրգանները ապօրինի ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ առաքելու համար՝ առանց մարդու նկատմամբ շահագործման կիրառման: Այսինքն, օրենսդիրը քրեականացնում է այն դեպքերը, երբ օրգանների շրջանառությունը տեղի է ունենում որպես ինքնուրույն հակաիրավական երևույթ, սակայն առանց անձի կամքին ուղղված այլ հանցավոր ներգործության:

Հետևաբար, եթե անձի նկատմամբ կատարվի վերը թվարկված գործողություններից մեկը, օրինակ՝ մարդու օրգանը վերցվի վերջինիս բռնության ենթարկելու կամ խաբեության միջոցով, առկա կլինի «մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը» հանցակազմը. մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության հանցակազմը կբացակայի, քանի որ Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի դրսևորման համար շահագործման առկայությունը պարտադիր տարր է:

Այսինքն, եթե մարդու թրաֆիքինգի առարկան մարդն է, որը շահագործվում է նրա օրգանը վերցնելու նպատակով, ապա «օրգանների ապօրինի շրջանառությունը» հանցագործության առարկան օրգանն է, որի դեպքում անձի շահագործումը բացակայում է:

Օրգանների ապօրինի շրջանառության դրսևորման հիմքում ընկած է «ստվերային փոխպատվաստումների» իրականացումը, ինչպես նաև փոխպատվաստումների համար նախատեսված իրավական հիմքերի նկատմամբ արհամարհանքի վառ դրսևորումը:

Հայաստանի Հանրապետությունում փոխպատվաստումների ոլորտը կարգավորվում է «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենքով (այսուհետ նաև՝ Օրենք), որով սահմանվում են փոխպատվաստումների իրականացման պայմանները:

Օրենքը կոնկրետ նշում է այն էական պայմանները, որոնց առկայության դեպքում միայն կարող է կատարվել օրգանները վերցնելու գործընթացը, դրանցից է՝ առանց օրգանը վերցնելու և փոխպատվաստում կատարելու այլ միջոցառումներով հիվանդի կյանքը փրկելու, առողջությունը վերականգնելու երաշխիքների բացակայությունը: Բացի այդ Օրենքը բացառում է օրգանները շահույթի աղբյուր դարձնելը¹⁶: Այսինքն, օրգանը վերցնելու համար դրամական կամ որևէ այլ առավելություն չպետք է առաջարկվի կամ պահանջվի:

Նախքան փոխպատվաստման համար օրգանները վերցնելը հիշյալ Օրենքը կարևորում է նաև փոխպատվաստման անհրաժեշտության մասին բժշկական եզրակացության առկայությունը, ինչպես նաև ռեցիպիենտի (ֆիզիկական անձ, որին բուժական նպատակով պետք է փոխպատվաստվեն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ) կամ նրա 18 տարին լրացած չլինելու դեպքում կամ օրենքով սահմանված կարգով հաշմանդամություն ունեցող անձ ճանաչված լինելու դեպքում ծնողների կամ օրինական ներկայացուցիչների գրավոր համաձայնությունը (հոդված 6):

¹⁶ Տե՛ս «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենք, ՀՕ-324, ընդունվել է 16.04.2002., ուժի մեջ է մտել 25.11.2002, ՀՀՊՏ 2002.05.29/16(191) Հոդ.347:հ.2:

Կարևոր է ընդգծել, որ դոնորը պետք է տեղյակ լինի ոչ միայն օրգանի հեռացման նպատակի և բնույթի, ինչպես նաև դրա հետևանքների և ռիսկերի, այլև իր պաշտպանության համար օրենքով սահմանված իրավունքների և երաշխիքների մասին: Կենդանի դոնորից օրգան հեռացնելը կարող է իրականացվել միայն անձի ազատ, տեղեկացված և կոնկրետ համաձայնությունը տալուց հետո¹⁷: Ընդ որում, այս չափանիշների առկայության համար անհրաժեշտ է, որ անձի համաձայնությունը դրսևորվի հարկադրանքի կամ խարդախության բացակայության պայմաններում:

Բացի վերոնշյալից Օրենքը ամրագրում է այն հանգամանքները, որոնց առկայությունը անհնար է դարձնում կենդանի դոնորից օրգան վերցնելու գործընթացը, այդպիսիք են անձի հղիությունը, սահմանված կարգով հաշմանդամ ճանաչված լինելը, պատանդի կարգավիճակում լինելը և այլն¹⁸: Օրգաններ վերցնելը չի թույլատրվում նաև այն դեպքում, երբ պարզվում է, որ դրանք պատկանում են ռեցիպիենտի կյանքին և առողջությանը վտանգ ներկայացնող հիվանդությամբ տառապող անձի:

Ողջ վերոգրյալը ամբողջացնելով՝ նշենք, որ, ի թիվս այլնի, սրանք այն պայմաններն են, որոնց պահպանման դեպքում կենդանի դոնորից օրգան վերցնելը չի հանգեցնում պատասխանատվության առաջացման, իսկ ինչ վերաբերում է դիակային դոնորին, ապա նրանից օրգան վերցնելու առաջնային պայմանը ուղեղային մահվան փաստը հաստատելն է և մինչև մահը նրա կողմից տրված գրավոր համաձայնությունը իր օրգանները վերցնելու կապակցությամբ, իսկ դրա բացակայության դեպքում օրգանները կարող են վերցվել նրա հարազատների համաձայնությամբ¹⁹:

Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում մի շարք առարկաների ապօրինի շրջանառության համար, որը ընդգրկում է մարդու սաղմը, պտուղը, մարդու կամ դիակի բջիջը, հյուսվածքը, օրգանը, կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները: Ինչպես նշվեց սույն ուսումնասիրության շրջանակներում որպես տվյալ հանցագործության առարկա դիտարկվել է մարդու օրգանը, հետևաբար, նախ անհրաժեշտ է բացահայտել օրգանի հասկացության էությունը:

Օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ օրգանը տարբեր հյուսվածքներից բաղկացած (որոնցից մեկը գլխավորն է՝ առաջատարը) և որոշակի ձև ունեցող մարմնի մաս է, որը տարբերվում է իր հստակ կառուցվածքով, օրգանիզմում զբաղեցրած որոշակի տեղով և կենսագործունեությամբ:

¹⁷ St' u Pietrobon A. Challenges in Implementing the European Convention against Trafficking in Human Organs, Cambridge University Press: 29 April 2016. էջ 6:

¹⁸ Տե՛ս «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» օրենք, ՀՕ-324, ընդունվել է 16.04.2002., ուժի մեջ է մտել 25.11.2002, ՀՀՊՏ 2002.05.29/16(191) Հոդ.347:հա 11:

¹⁹ Տե՛ս «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» օրենք, ՀՕ-324, ընդունվել է 16.04.2002., ուժի մեջ է մտել 25.11.2002, ՀՀՊՏ 2002.05.29/16(191) Հոդ.347, հ.5,6:

Այսինքն, օրգանը օրենսդրությամբ ներկայացվում է որպես օրգանիզմի մաս, որը ունի որոշակի ձև, կառուցվածք, տեղադրություն և կատարում է որոշակի գործառույթ:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի մատնանշում օրգանների տեսակները, ուստի քննարկվող հանցագործության առարկա պետք է դիտարկել մարդու օրգանիզմի բոլոր օրգանները՝ անկախ փոխպատվաստման ենթակա օրգանների ցանկից:

Կարևոր է քննարկման առարկա դարձնել նաև այն հանգամանքը, արդյոք հանցակազմի առարկա հանդիսացող օրգան հասկացությունը ընդգրկում է աճեցված արհեստական օրգանների հասկացությունը:

Գոյություն ունեն մի շարք այլընտրանքային եղանակներ լուրջ վնասվածքների դեպքում հիվանդ օրգանիզմի օրգանների գործառույթները վերականգնելու համար: Այս միջոցներից է աճեցված արհեստական օրգանների օգտագործումը: Պրոֆեսոր Ա. Վ. Ադասկինի կարծիքով նախատեսված այլընտրանքային եղանակներից ամենաարդյունավետը արհեստական օրգանների աճեցումն է²⁰:

Ընդհանրապես արհեստական օրգանը մարդու կողմից ստեղծված միջոց է՝ նախատեսված հիվանդ մարմնի մասի մշտապես կամ ժամանակավորապես փոխարինման համար²¹: Արհեստական օրգանները կարելի է բաժանել երեք հիմնական դասի, որոնք են՝ մեխանիկական՝ պատրաստված անշունչ պոլիմերներից (այսինքն՝ պլաստմասսայից) և (կամ) մետաղներից, բիոմեխանիկական՝ պատրաստված մասամբ կենդանի բջիջներից և անշունչ պոլիմերներից և (կամ) մետաղներից, կենսաբանական (այսինքն՝ բիոարհեստական), պատրաստված կենդանի բջիջներից, կենսաբայքայվող պոլիմերներից և (կամ) մետաղական տարրերից²²:

Արհեստական օրգանները կարելի է աճեցնել ինչպես մարդու մարմնում, այնպես էլ մարմնից դուրս: Երկրորդ դեպքում արհեստական օրգանների աճեցման հիմք է մարդու օրգանը կամ դրա մասը, բացի այդ կենսաբանական օրգանների աճեցման համար մշակվել են մի շարք մեթոդներ, օրինակ՝ օգտագործվում են հատուկ սարքեր, որոնք գործում են 3D տպիչի սկզբունքով²³:

Հատկանշական է, որ գիտնականներին հաջողվել է աճեցնել արհեստական լյարդ, որի համար օգտագործվել են լյարդի ոչ բջջային կաղապարները (бесклеточный каркас печени), որից նախօրոք հեռացվել է ամբողջ հյուսվածքը,

²⁰ St'u Адашкин А. В. Дистанционный мониторинг пациентов с системой длительной механотронной поддержки кровообращения / А. В. Адашкин, К. Н. Дозоров, И. А. Филатов, Г. П. Иткин // Вестник трансплантологии и искусственных органов. – 2016. – Т. 8, № 2. – С. 65–73.:

²¹ St'u World's Largest Database of Information Science & Technology Terms & Definitions, <https://www.igi-global.com/dictionary/artificial-organs/1524> (accessed՝ 01.07.2025թ.).

²² St'u Bioartificial Organ Manufacturing Technologies:<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6322143/>: (accessed՝ 10.07.2025).

²³ St'u Белоусова Е. В. Виноградова Л. С. Создание искусственных органов человека как перспективный способ совершенствования его природы, 2019. С. 110-111, <https://vestnik-gu-ural.ru/documents/articles/2019/2/2019-2-belousova-vinogradova.pdf>. (достун՝ 08.07.2025).

մնացել են միայն արյան անոթների սպիտակուցային կառուցվածքները և այլ օրգան բաղադրիչներ²⁴: Արհեստական օրգանների տեղադրման վերաբերյալ միջազգային ոլորտում առկա է նույնիսկ կիրարկված պրակտիկա (կատարվել էր արհեստական օրգանի իմպլանտացիա (տեղադրում))²⁵:

Վերոգրյալից ակնհայտ է, որ կենսաբանական արհեստական օրգանների աճեցման համար օգտագործվում են մարդու օրգանները կամ դրանց բաղադրիչները:

Օրենքով օրգանը հանդիսանում է օրգանիզմում գտնվող մարմնի մաս և ենթադրում նրա բնական վիճակում լինելու հանգամանքը, իսկ կենսաբանական արհեստական օրգանները ստեղծվում են մարդու աշխատանքի միջոցով՝ օգտագործելով մարդու օրգանները կամ դրանց մասերը, և նրանց բնական վիճակում գտնվելը բացառվում է: Ստացվում է՝ «արհեստական օրգան» հասկացությունը չի դիտարկվում «օրգան» հասկացության ներքո:

2002 թվականի նոյեմբերի 25-ի խմբագրությամբ «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածը, ի սկզբանե, նախատեսում էր կարգավորում, այն մասին, որ մարդուն կարող են փոխպատվաստվել արհեստական և կենդանիներից վերցված օրգաններ ու հյուսվածքներ: Հետագայում օրենքում կատարված փոփոխությունների արդյունքում վերացվել է այս կարգավորումը:

Բնական օրգանների սակավությունը բժշկության մեջ կարող է հանգեցնել կենսաբանական արհեստական օրգանների աճեցմանը: Ընդ որում բնական օրգանների ապօրինի շրջանառության արգելման պարագայում, կարող են առաջանալ արհեստական օրգանների աճեցման ընդհատակյա գործունեությամբ զբաղվելու ռիսկեր, որոնք կարող են կատարվել շահույթ ստանալու նպատակով: Բացի այդ, դրա շրջանառությունը կարող է հանգեցնել որոշակի առողջական խնդիրների առաջացման՝ պայմանավորված օրգանները աճեցնելու համար օգտագործվող բջիջների անհամատեղությամբ:

Վերոնշյալի կապակցությամբ անհրաժեշտ է քննարկել նաև այն հիմնահարցը, արդյոք աճեցված արհեստական օրգանների քննարկվող հանցակազմի առարկա հանդիսացող օրգանների ներքո դիտարկելը չի հակասի Կոնվենցիայով ամրագրված կարգավորումներին:

Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մարդու օրգան է համարվում նաև օրգանի այն մասը, եթե նրա գործառույթը օգտագործվում է այն նույն նպատակով ինչ մարդու մարմնի ամբողջ օրգանը: Ստացվում է՝ Կոնվենցիան օրգան է դիտարկում նաև դրա մասը:

²⁴ St'u Материалы для создания искусственных органов. Пересадка органов – выращивание органов для человека. Гибриды среди нас, 2020թ. <https://dzen.ru/a/XnzaWvYqbXTIAYM0> (доступ՝ 15.07.2025).

²⁵ St'u Francis L. P. Artificial and transplanted organs: movable parts and the unmoving law էջ 2, 41, https://collections.lib.utah.edu/dl_files/d9/3c/d93c0ad84136b70954f82d914c07c6a2574b9678.pdf (accessed՝ 01.07.2025).

Ինչպես նշվեց վերևում, արհեստական օրգանները կարող են աճեցվել մարդու օրգանների մասերի հիման վրա, որը Կոնվենցիայով արդեն իսկ դիտարկվում է օրգան:

Այսինքն, կարելի է եզրակացնել, որ աճեցված կենսաբանական արհեստական օրգանները որպես հանցագործության առարկա դիտարկելը չի հակասի Կոնվենցիայի կարգավորումներին, քանի որ այն ստեղծվում է օրգանների այնպիսի մասերի հիման վրա, որոնք Կոնվենցիայով արդեն իսկ դիտարկվում են որպես մարդու օրգան: Աճեցված օրգանը պարունակում է մարդու օրգանիզմը կազմող օրգանի մի մասը և կատարում նույն գործառույթները, ինչ բնական վիճակում գտնվող օրգանը:

Վերոնշյալի կապակցությամբ անհրաժեշտություն է առաջանում բարձրացնելու աճեցված արհեստական օրգանների ապօրինի շրջանառության հիմնահարցը, ուստի առաջարկում ենք Օրենքով փոխապատվաստման օրգաններ դիտարկել նաև աճեցված կենսաբանական արհեստական օրգանները, ինչպես նաև Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում առանձնահատուկ վկայակոչել նաև աճեցված արհեստական օրգանների ապօրինի շրջանառության մասին, քանի որ բլանկետային իրավանորմում օրգանը հանդես է գալիս որպես օրգանիզմի մաս, ինչը վկայում է դրա բնական վիճակում գտնվելու մասին, իսկ արհեստական օրգանը մարդու կողմից աճեցված օրգան է, որը նախատեսված է բնական օրգանի փոխարինման համար կամ նախատեսել առանձին հանցակազմ աճեցված արհեստական օրգանների ապօրինի շրջանառության վերաբերյալ:

Անդրադառնանք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված քրեաիրավական արարքի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումներին, որպիսին է օրգանը ապօրինի ձեռք բերելը:

Որպեսզի օրգանի ձեռքբերումը համարվի ապօրինի, պետք է խախտված լինեն «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» օրենքով ամրագրված անհրաժեշտ պայմանները:

«Ձեռք բերել» հասկացությունը կարող է մեկնաբանվել, որպես հանցագործության առարկան անձի տիրապետության տակ դարձնելու գործընթաց: Սա այնպիսի հատուցվող կամ անհատուցելի գործողության կատարումն է, որով անձը ապահովում է հանցագործության առարկային տիրանալու հնարավորությունը: Ուստի այն կարող է դրսևորվել տարբեր եղանակներով՝ հանցագործության առարկան գնելու, նվեր ստանալու, փոխանակելու և նմանատիպ այլ գործողությունների միջոցով:

Կարևոր է այն հարցի պարզաբանումը, արդյոք օրգանը և (կամ) հյուսվածքը հեռացնելը կամ վերցնելը հանդիսանում են այս հանցակազմի դրսևորումներ:

Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 4-րդ մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում մարդու օրգանները վերցնելու նպատակով անձի շահագործման համար, որը դրսևորվում է բռնություն գործադրելով, կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կամ հոդվածում թվարկված այլ ձևերով:

Ստացվում է՝ շահագործման դեպքում, հանցագործությունից տուժած անձը ենթարկվում է բռնության, խաբեության կամ հարկադրանքի այլ ձևերի օրգանները վերցնելու նպատակով: Այս դեպքում անձի մարմինը ուղղակիորեն ենթարկվում է միջամտության օրգանը վերցնելու նպատակով: Ընդ որում հարկադրանքի, խաբեության, վստահությունը չարաշահելու կամ 188-րդ հոդվածով նախատեսված գործողություններից մեկի դրսևորումը պարտադիր է շահագործման առկայության համար:

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց, «մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությունը» և «մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը» հանցակազմերը միմյանցից տարբերվում են նրանով, որ շահագործման առարկան մարդն է, որը շահագործվում է նրա օրգանը վերցնելու նպատակով, իսկ օրգանների ապօրինի շրջանառությունը հանցագործություն է, որի առարկան օրգանն է, և այս դեպքում անձի շահագործումը բացակայում է:

Մարդու օրգանը վերցնելու գործընթացը կարող է դրսևորվել, օրինակ առանց դոնորի համաձայնության կամ առանց բավարար տեղեկատվություն տրամադրելու այն հեռացնելու դեպքում կամ էլ, երբ հեռացվում է փոխպատվաստման ոչ ենթակա օրգան: Այս իրավիճակներում անձը ենթարկվում է խաբեության կամ բռնության, որով և, ի թիվս այլնի, դրսևորվում է Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը: Այսինքն, օրգանների ապօրինի շրջանառության հանցակազմը մարդու շահագործման առկայության դեպքում չի դրսևորվի:

Օրենսգիրքը պատասխատվություն է նախատեսում նաև մարդու օրգանները և (կամ) հյուսվածքները ապօրինի իրացնելու համար:

«Իրացնել» հասկացությունը իրենից ենթադրում է որևէ առարկա շրջանառության մեջ դնելը. կարող է դրսևորվել վաճառելու, նվիրելու, պարտքի դիմաց տալու և այլ միջոցներով: Այս գործողությունների ապօրինության չափանիշը շատ հաճախ պայմանավորված է Օրենքի 2-րդ հոդվածով ամրագրված օրգանները և կամ հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելու արգելքով: Այս դեպքում հանցագործության առարկան ձեռք բերողին կարող է ներկայացվել դրամական կամ որևէ առավելություն ենթադրող որոշակի պահանջ կամ էլ կարող է տրվել առանց այդ պահանջի նախկինում որևէ անձի նկատմամբ ունեցած պարտքի դիմաց կամ այլ պատճառներով:

Օբյեկտիվ կողմի հաջորդ դրսևորումը հանցագործության առարկան «պահելու» գործողությունն է, որը որպես այդպիսին իր ամրագրումն է ստացել 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Այն դրսևորվում է հանցագործության առարկան որոշակի տարածքներում կամ այնպիսի վայրերում պահելու մեջ, որոնք ապահովում են դրանց պահպանությունը: Սույն հանցակազմի տվյալ օբյեկտիվ կողմի դեպքում արարքը մեկանգամյա բնույթ չունի. այն տևական ժամանակահատվածում անընդհատ իրականացվող գործողություն է իրենից ենթադրում:

Հանցագործության առարկան «փոխադրելու» դրսևորումը հանդես է գալիս այն տեղափոխելու միջոցով, այսինքն այս դեպքում հանցագործության առարկան

տեղափոխվում է մի վայրից մեկ այլ վայր: Հատկանշական է, որ սույն գործողությունը ներառում է նաև ներմուծման, արտահանման գործողությունները:

Ընդ որում, Օրենքը արգելում է փոխապատվաստման նպատակով դոնորական օրգանների և (կամ) հյուսվածքների արտահանումը Հայաստանի Հանրապետությունից, իսկ ներմուծման հետ կապված հարաբերությունները, որոնք վերաբերում են Եվրասիական տնտեսական միության անդամ չհանդիսացող երկրից (այսուհետ՝ երրորդ երկրից) Հայաստանի Հանրապետության տարածք փոխապատվաստման նպատակով մարդու դոնորական օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ներմուծման, արյան և դրա բաղադրամասերի՝ երրորդ երկրից ներմուծման, Հայաստանի Հանրապետության տարածքից երրորդ երկիր արտահանման հետ կապված հարաբերություններին, կարգավորվում են Կառավարության 2016 թվականին ընդունված թիվ 335-Ն որոշմամբ²⁶:

Այսինքն, ներպետական կարգավորմամբ հստակ ամրագրվել է օրգանները արտահանելու արգելքը՝ չնախատեսելով որևէ բացառություն. յուրաքանչյուր դեպքում դրանց արտահանումը դիտվում է ապօրինի և հանգեցնում քրեական պատասխանատվության այս հանցակազմի շրջանակներում:

Մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության օբյեկտիվ կողմի վերջին դրսևորումը առաքման գործողությունն է, որն իրենից ենթադրում է մատակարարման ծառայություն, այսինքն երբ հանցագործության առարկան ուղարկվում է սահմանված հասցեով: Առաքման հիմնական նպատակը որոշակի վարձատրության կամ այլ առավելության դիմաց գործողություն կատարելն է, և այս պարագայում ստացվում է, որ առաքումը ամրապնդում է հանցավոր շղթան և օրգանը ձեռք բերողը հասնում է իր հանցավոր նպատակին, և այդ կերպ ապահովվում «սև շուկայի» կենսագործումը:

Կարևոր է ընդգծել, որ նախքան վերը նշված գործողություններով օրգանների ապօրինի շրջանառության դրսևորումը, մեծ ազդակ կարող է ունենալ նաև մարդու օրգանների վաճառքի գովազդը, քանի որ մարդու օրգանների առուվաճառքը տարածված է ոչ միան իրական, այլև վիրտուալ աշխարհում: Գովազդային առաջարկների կապակցությամբ դեպքեր արձանագրվել են հաճախ բժշկական կենտրոնների կողմից: Մասնավորապես «Dr. Uba» բժշկական կենտրոնի կողմից պատրաստվել են «Շտապո՞ւմ եք գումար աշխատել» վերնագրով պաստառներ, որով առաջարկվում էին որոշակի գումարներ աչքեր, երիկամ կամ, օրինակ, լեզու վաճառելու համար²⁷:

Վերոշարադրյալից ակնհայտ է, որ մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության դրսևորման համար հանցավորների կողմից կարող են օգտագործվել

²⁶ Տե՛ս ՀՀ կառավարության «փոխապատվաստման նպատակով մարդու դոնորական օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ներմուծման, արյան և դրա բաղադրամասերի, թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի կամ դրանց պրեկուրսորների ներմուծման և արտահանման կարգը ու դրանց ցանկերը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի ապրիլի 26-ի N 551-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 335-Ն որոշում, 2016թ:

²⁷ Տե՛ս, Eyewitness News, В ЮАР для фильма ужасов запустили рекламу о продаже органов, <https://lenta.ru/news/2011/02/25/organs/> 2011 (доступ՝ 15.07.2025).

տարբեր միջոցներ, որոնցից է գովազդը, քանի որ այն անհատի և հասարակության վրա տեղեկատվական և հոգևոր ազդեցություն գործելու սոցիալապես նշանակալից ձևերից մեկն է:

Ներպետական օրենսդրությամբ անդրադարձ է կատարվել նաև մարդու օրգանների կապակցությամբ գովազդին առնչվող կարգավորումներին: Մասնավորապես, «Գովազդի մասին» օրենքի 15-րդ հոդվածի 7⁵-րդ մասի համաձայն՝ արգելվում է մարդու օրգանների և հյուսվածքների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթ կրող գովազդը: Ավելին, այս պահանջի խախտման դեպքում 1985 թվականին ընդունված և մինչ 2024 թվականի ապրիլի 11-ի խմբագրությամբ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով²⁸ նախատեսվում էր վարչական պատասխանատվություն՝ տուգանքի կիրառմամբ:

2024 թվականի ապրիլի 11-ի խմբագրությամբ, ինչպես նաև ներկայումս գործող ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով բացակայում են մարդու օրգանների և հյուսվածքների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթ կրող գովազդ իրականացնելու համար պատասխանատվություն սահմանող կարգավորումները:

Այսինքն, ստացվում է մի իրավիճակ, երբ մարդու օրգանների առևտրային (կոմերցիոն) բնույթ կրող գովազդ իրականացնելը արգելվում է օրենսդրությամբ՝ «Գովազդի մասին» օրենքով, սակայն ո՛չ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով և ո՛չ էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված չեն պատասխանատվություն սահմանող նորմեր այդպիսի բնույթի գովազդների իրականացման համար:

Գովազդի կապակցությամբ նախատեսվող պատասխանատվության մասով կարևոր է համեմատական անցկացնել ՀՀ քրեական օրենսգրքով ամրագրված մի շարք հանցակազմերի հետ: Որպես օրինակ՝ «Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) կամ դրանց ածանցյալների ապօրինի շրջանառությունն իրացնելու նպատակով կամ դրանք ապօրինի իրացնելը» վերտառությամբ 393-րդ հոդվածով ամրագրված հանցագործության համար ՀՀ քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է նախատեսում դրա օբյեկտիվ կողմի դրսևորում հանդիսացող հանցագործության առարկան գովազդելու համար, որը կատարվում է այն իրացնելու նպատակով:

Վերոգրյալից ակնհայտ է, որ Օրենսգիրքը, հաշվի առնելով որոշակի հանցագործությունների բարձր հանրային վտանգավորությունը, դրանց օբյեկտիվ կողմի դրսևորումներում հանցավոր արարք է դիտարկել նաև գովազդի իրականացումը:

Ավելին, եթե վերը շարադրված հանցագործությունների օբյեկտը բնակչության առողջությունն է, ապա քննարկվող հանցակազմի օբյեկտը, մարդու կյանքն ու առողջությունն են, որն ավելի լայն հասկացություն է, ներառում է բնակչության առողջության ուղղված հարաբերությունները և որն էլ պայմանավորում է նրա բարձր հանրային վտանգավորության առկայությունը: Ընդ որում, կարևոր է ուշա-

²⁸ Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգիրք, ընդունվել է 06.12.1985, ուժի մեջ մտել 01.06.1986, ՀՍՍՀՊՍ 1985/23, հմ 47-4:

դրություն դարձնել նաև այն հանգամանքին, որ սույն հանցակազմը իր հանրային վտանգավորությամբ չի գիջում վերը թվարկված հանցագործություններին:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը և այն, որ ներկայումս մարդու օրգանների կոմերցիոն բնույթի գովազդի իրականացման համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմերը բացակայում են՝ առաջարկում ենք մարդու օրգանների կոմերցիոն բնույթի գովազդի համար նախատեսել քրեական պատասխանատվություն և այն դիտարկել քննարկվող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորում:

Բացի ներկայացված հիմնական հանցակազմից Օրենսգիրքը պատասխանատվություն է նախատեսում նաև միևնույն օբյեկտի դեմ ուղղված, միևնույն առարկան ունեցող և օբյեկտիվ կողմերով դրսևորվող որակյալ հանցակազմի համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ավելի խիստ պատասխանատվություն է նախատեսվում այն դեպքերում, երբ սույն հանցագործության օբյեկտիվ կողմը հանդիսացող արարքը կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ, կամ իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով, կամ անզուգուշությամբ առաջացրել է մարդու մահ, առողջությանը ծանր վնասի պատճառում կամ այլ ծանր հետևանք:

Հանցակազմը որակյալ դարձնող հանգամանք է այն իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով հանցավոր արարքը կատարելը:

Հանցագործությունը կատարելու համար իշխանական լիազորությունների օգտագործումը ենթադրում է օրենքով կամ այլ իրավական ակտով պաշտոնատար անձին վերապահված իրավունքների չարաշահում՝ անօրինական գործունեություն ծավալելու նպատակով: Իշխանական լիազորությունները տարածվում են անորոշ անձանց շրջանակի վրա, և այս իրավիճակում պաշտոնատար անձի կողմից այդ լիազորություններն օգտագործվում են անձնական նպատակներով:

Ծառայողական լիազորությունները կապված են ավելի նեղ անձանց շրջանակի հետ: Այն բխում է աշխատանքային հարաբերությունների բնույթից՝ կապված որոշակի խումբ անձանց ղեկավարելու գործունեության հետ: Այս դեպքում լիազորությունների շրջանակը ավելի սահմանափակ է, ի տարբերություն իշխանական լիազորությունների:

Ինչ վերաբերում է իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելուն, ապա այս պարագայում, կարող է օգտագործվել տվյալ պաշտոնի հեղինակությունը, դիրքը, և դա էլ ազդում է հանցագործության կատարման հեշտացման վրա:

Հաջորդ ծանրացնող հանգամանքը անզուգուշությամբ մարդու մահվան առաջացումն է, առողջությանը ծանր վնասի պատճառումը կամ այլ ծանր հետևանքի առաջացումը: Օրենսդիրը այս հետևանքների առաջացման համար նախատեսել է մեղքի անզուգուշության ձևի դրսևորումը:

Մարդու մահվան առաջացումը շահ հաճախ կարող է պայմանավորված լինել օրգանների անհամապատասխանությամբ կամ օրգանիզմների առանձնահատկու-

թյուններով: Առողջություն ասելով պետք է հասկանալ մարդկային օրգանիզմի բնական, նորմալ վիճակը, որը այս դեպքում խաթարվում է ծանր վնաս կրելու պատճառով, ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 1-ին մասը հստակ նախատեսում է այն հանգամանքները, որոնց առաջացումը վկայում է առողջությանը պատճառված ծանր վնասի մասին:

Ինչ վերաբերում է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ հանցանքը կատարելուն, ապա հարկ է նշել, որ մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ հանցանքի կատարումը հանցակցությանն ձևերից է, և սա դրսևորվում է այն դեպքում, երբ հանցագործությանը մասնակցել են այնպիսի համակատարողներ, որոնք նախքան հանցանքն սկսելը պայմանավորվել են հանցանքը համատեղ կատարելու մասին²⁹:

Մինչդեռ, չի բացառվում, որ սույն հանցանքը կատարելու համար ստեղծված լինի հանցավոր կազմակերպություն: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումներից բխում է, որ հանցավոր կազմակերպության առանձնահատկությունը կայանում է իր կայունության և համախմբվածության մեջ: Հետևաբար, աննպատակահարմար է հանցավոր կազմակերպության կողմից արարքի կատարումը, որն առավել մեծ հանրային վտանգավորություն է ներկայացնում, չդիտարկելը որպես ծանրացնող հանգամանք, այն պայմաններում, երբ մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությունը իրենից ենթադրում է մեծ առևտրային ցանց, իսկ հանցավոր կազմակերպության կողմից դրա իրականացումը կհեշտացնի գործընթացը: Ընդ որում, կարևոր է նշել, որ 2018 թվականի ապրիլի 7-ի խմբագրությամբ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 125.1-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով արարքը ծանրացնող հանգամանքներ էին դիտարկվել մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության դրսևորումը մի խումբ անձանց կողմից՝ նախնական համաձայնությամբ և կազմակերպված խմբի կողմից: Այսինքն, նախկին իրավակարգավորումները ևս փաստում են այն, որ օրենսդրի կողմից ի սկզբանե չի բացառվել հանցանքը կատարելու համար հատուկ խմբի ստեղծման հնարավորությունը:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ առաջարկում ենք քննարկվող հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք նախատեսել նաև հանցանքի կատարումը հանցավոր կազմակերպության կողմից:

Ողջ վերոշարադրյալից ակնհայտ է, որ Օրենսգրքի կողմից սպառիչ թվարկում են հանցակազմը որակյալ դարձնող հանգամանքները, որը որոշակի խնդիրներ կարող է առաջացնել: Մասնավորապես, օրենսդիրը հաշվի չի առել նաև այն դեպքերը, երբ սույն հանցավոր արարքը կատարվում է ավելի թույլ պաշտպանվածություն ունեցող անձանց նկատմամբ. այդպիսիք են հղի կինը, անչափահասը, անօգնական, խոցելի կամ հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձինք:

Հղի կնոջ նկատմամբ հանցավոր արարքի դրսևորման առանձնահատկությունն այն է, որ առաջանում է անհրաժեշտություն պաշտպանելու թե՛ չձևված երեխային

²⁹ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքը, ՀՕ-199-Ն, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, ընդունվել է 05.05.2021, ուժի մեջ մտել 01.07.2022, հ. 50, 2-րդ մաս:

և թե՛ հղի կնոջը: Հղի կնոջ հատուկ պաշտպանությունը հատկապես կարևորվում է նրա կարգավիճակով: Ընդ որում այս ծանրացնող հանգամանքի դրսևորման համար անհրաժեշտ չէ հղիության ակնհայտությունը, բավարար է, որ հանցավորը գիտակցի, որ արարքը կատարում է հղի կնոջ նկատմամբ: Այս գիտակցական մակարդակը վերաբերում է նաև հաջորդիվ քննարկվող անձանց նկատմամբ հանցանքի կատարման դեպքերին:

Որպես ծանրացնող հանգամանք հանցանքի կատարումը անչափահասի, անօգնական, խոցելի կամ հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ կատարելը ներառելը կարևորվում է նրանով, որ հանցավորների կողմից որպես թիրախներ ընտրվում են առավել թույլերն ու խոցելիները:

Անօգնական վիճակում գտնվող անձը Օրենսգրքի տեսանկյունից դիտարկվում է որպես անձ, որը իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված ի վիճակի չէ դիմադրություն ցույց տալ կամ ղեկավարել իր արարքը կամ գիտակցել իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը, ինչպես նաև 12 տարին չյրացած անձը: Անձի անօգնական վիճակում գտնվելը կարող է պայմանավորվել ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական առումով: Եվ այն դեպքում, երբ հանցանքը կատարվում է այս անձի նկատմամբ, արարքը չպետք է որակվի հասարակ հանցակազմով:

Թեև Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածը նախատեսում է երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգը, որում շահագործումը մեկնաբանվում է 188-րդ հոդվածի 4-րդ մասի իմաստով՝ այդպիսին դիտարկելով միայն օրգանները և (կամ) հյուսվածքները վերցնելու նպատակով շահագործումը, այնուամենայնիվ այս դեպքում հոդվածը չի ներառում օրգանների ապօրինի շրջանառության բոլոր դրսևորումները, ինչպիսիք են օրգանները իրացնելը, պահելը, փոխադրելը կամ առաքելը, և եթե օրինակ օբյեկտիվ կողմը հանդիսացող գործողություններից մեկը կատարվի նրանց նկատմամբ կստացվի, որ որակվելու է կրկին հասարակ հանցակազմով, այնինչ վերոնշյալ անձինք հատուկ պաշտպանության կարիք ունեն՝ պայմանավորված իրենց կարգավիճակով:

Խոցելի վիճակում գտնվող անձի կապակցությամբ Օրենսգիրքը ևս նախատեսել է առանձնահատուկ մեկնաբանություն, այդպիսին դիտարկելով այն վիճակը որում հայտնված անձը չունի իր համար ընդունելի այլընտրանք, քան ենթարկվելու իր նկատմամբ կատարվող չարաշահմանը³⁰:

Ինչ վերաբերում է հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձին, ապա այդպիսին պետք է դիտարկել հանցավորից ֆինանսական կամ այլ կախվածություն ունեցող անձին:

Հաշվի առնելով ողջ վերոշարադրյալը՝ առաջարկում ենք որպես հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք նախատեսել հանցավոր արարքի կատարումը հղի կնոջ, անչափահասի, անօգնական, խոցելի կամ հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ:

³⁰ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, ընդունվել է 05.05.2021, ուժի մեջ մտել 01.07.2022, հ. 3, 1-ին և 4-րդ կետեր:

Անդրադառնանք սույն հանցակազմի սուբյեկտին առնչվող առանձնահատկություններին: Օրենսգրքով ամրագրված մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառություն հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթակա են ֆիզիկական անձինք և իրավաբանական անձինք, այդ թվում՝ բժշկական հաստատությունները, քանի որ Օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ փոխապատվաստման օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ վերցնելն ու մշակելը, ինչպես նաև փոխապատվաստելը թույլատրվում է միայն համապատասխան լիցենզավորված բժշկական հաստատություններում:

Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է հանցակազմը որակյալ դարձնող հանգամանքները, որոնց մեջ, ի թիվս այլնի, նախատեսվել է կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով արարքը կատարելը: Նշալից բխում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը այս հանգամանքի դեպքում որպես պատասխանատվության ենթակա անձ դիտարկում է հատուկ սուբյեկտին:

Այս կապակցությամբ հատկանշական է, որ մասնագիտական գրականության մեջ ձևավորվել է այն մոտեցումը, որ օրգանների «առևտրային շղթայի» մեջ էական ազդեցություն ունի նաև այսպես կոչված «բրոքերների» դերակատարումը³¹: Միջնորդները կատարում են մի շարք տարբեր գործառույթներ՝ ներգրավված են օրգան վաճառողների հավաքագրման, վարձավճարների վերաբերյալ բանակցությունների, «պաշտոնական» փաստաթղթերի պատրաստման աշխատանքներին և, ամենակարևորը, պատասխանատու են գնորդներին վաճառողների հետ կապելու համար³²:

Հարկ է նշել, որ միջնորդի քրեական պատասխանատվության նախատեսումը նպատակահարմար կարող է լինել նաև մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության հանցակազմի դեպքում, քանի որ նրա դերը կարող է նպաստել այս հանցակազմով պատասխանատվության ենթակա սուբյեկտների միջև համաձայնության գալուն:

Միջնորդը կարող է հանդես գալ կապող օղակ, օրինակ հանցագործության առարկան իրացնողի և ձեռք բերողի միջև: Նա հանդես չի գալիս կողմերից որևէ մեկի դիրքերից, այլ իր նպատակը համաձայնության գալուն նպաստելն է, հակառակ պարագայում գործ կունենանք այս հանցակազմին օժանդակելու հետ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ օժանդակող է համարվում այն անձը, որը հանցագործությանը նպաստել է խորհուրդներով, ցուցումներով, տեղեկություններ կամ միջոցներ, գործիքներ տրամադրելով կամ խոչընդոտները վերացնելով, ինչպես նաև այն անձը, որը նախապես խոստացել է պարտակել հանցագործին, հանցագործության միջոցները կամ գործիքները,

³¹ St' u Martial T. Harvesting vulnerability: The challenges of organ trafficking in armed conflict, 2022, էջ 18, <https://international-review.icrc.org/articles/harvesting-vulnerability-the-challenges-of-organ-trafficking-in-armed-conflict-923> (accessed՝ 13.07.2025).

³² St' u Columb S. Excavating the organ trade: an empirical study of organ trading networks in Cairo, Egypt 2016թ, էջ 7:

հանցագործության հետքերը կամ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաները, ինչպես նաև այն անձը, որը նախապես խոստացել է ձեռք բերել կամ իրացնել այդպիսի առարկաները:

Վերոգրյալից բխում է, որ օժանդակողը վերը նշված գործողությունները կատարում է արդեն իսկ պլանավորված հանցագործության պարագայում, և հանդես է գալիս հանցավորի դիրքերից, իսկ միջնորդության դեպքում սա բացակայում է:

Այսպիսով, նպատակահարմար ենք համարում մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության միջնորդության համար քրեական պատասխանատվության նախատեսումը:

Եզրակացություն

Մարդու սաղմի, պտղի, մարդու կամ դիակի բջիջների, հյուսվածքների, օրգանների կամ կենսաբանական նյութերի կամ հեղուկների ապօրինի շրջանառությունը միջազգայնորեն ճանաչված հիմնախնդիրներից մեկն է, որը խախտում է մարդու հիմնարար իրավունքները և անմիջական վտանգ ներկայացնում մարդու առողջության համար:

Սույն հանցակազմի հիմնական անմիջական օբյեկտը մարդու կյանքն ու առողջությունն է, և սա լուրջ մարտահրավեր է բոլոր պետություններին քայլեր ձեռնարկելու հանցակազմի, ինչպես նաև դրա ազդեցությունների չեզոքացման համար:

Ելնելով վերոգրյալից՝ մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառության և դրան առնչվող իրավական ակտերի բարելավման և կատարելագործման նպատակով ներկայացնում ենք հետևյալ առաջարկները՝

1. առաջարկում ենք Օրենքով փոխպատվաստման օրգաններ դիտարկել նաև աճեցված արհեստական օրգանները, ինչպես նաև Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում առանձնահատուկ վկայակոչել նաև աճեցված արհեստական կենսաբանական օրգանների ապօրինի շրջանառության մասին, քանի որ բլանկետային իրավաւորմում օրգանը հանդես է գալիս որպես օրգանիզմի մաս, ինչը վկայում է դրա բնական վիճակում գտնվելու մասին, իսկ արհեստական օրգանը մարդու կողմից աճեցված օրգան է, որը նախատեսված է բնական օրգանի փոխարինման համար կամ նախատեսել առանձին հանցակազմ աճեցված արհեստական կենսաբանական օրգանների ապօրինի շրջանառության վերաբերյալ:

2. առաջարկում ենք նախատեսել քրեական պատասխանատվություն մարդու օրգանների կոմերցիոն բնույթի գովազդի համար և այն դիտարկել քննարկվող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորում:

3. առաջարկում ենք որպես հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք նախատեսել հանցավոր արարքի կատարումը հանցավոր կազմակերպության կողմից, հղի կնոջ, անչափահասի, անօգնական, խոցելի կամ հանցավորից կախյալ վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ:

4. առաջարկում ենք մարդու օրգանների ապօրինի շրջանառությանը միջնորդելու համար նախատեսել քրեական պատասխանատվություն:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.: ՀՀՊՏ 2015.12.21/ Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

RA Constitution, adopted on 06.12.2015, entered into force on 22.12.2015. RA Official Bulletin 2015.12.21/Special Issue Art. 1118:

2. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, ընդունվել է 10.12.1948., ուժի մեջ է մտել 10.12.1948.: 217 Ա III, Հիմնական ակտ (10.12.1948-մինչ օրս).

Universal Declaration of Human Rights, adopted on 10.12.1948, entered into force on 10.12.1948; 217 A III, Fundamental Act (from 10.12.1948 to present).

3. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, ընդունվել է 05.05.2021, ուժի մեջ է մտել 01.07.2022:

Criminal Code of the Republic of Armenia, Unified Website 2021.05.17-2021.05.30, adopted on 05.05.2021, entered into force on 01.07.2022.

4. ՀՀ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգիրք, ընդունվել է 06.12.1985, ուժի մեջ է մտել 01.06.1986, ՀՍՍՀԳՍՏ 1985/23:

Code of the Republic of Armenia on Administrative Offenses, adopted on 06.12.1985, entered into force on 01.06.1986, ASSR Supreme Council Gazette 1985/23.

5. «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենք, ՀՕ-324, ընդունվել է 16.04.2002., ուժի մեջ է մտել 25.11.2002, ՀՀՊՏ 2002.05.29/16(191) Հոդ.347:

Law on human organ and/or tissue transplantation, adopted on 16.04.2002, entered into force on 25.11.2002, RA Official Bulletin 2002.05.29/16(191), Article 347.

6. Կառավարության 2016 թվականի մարտի 31-ի թիվ 335-Ն որոշում, ուժի մեջ է մտել 23.04.2016, ՀՀՊՏ 2016.04.13/31(1211) Հոդ.325.

Government Decision No. 335-N of 31.03.2016, entered into force on 23.04.2016, RA Official Bulletin 2016.04.13/31(1211), Article 325.

7. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0107/01/12 քրեական գործով կայացված դատավճիռ.

Verdict delivered on 31.07.2012, in criminal case No. EKD/0107/01/12 by the Criminal Court of First Instance of General Jurisdiction of Yerevan.

8. Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs, Santiago de Compostela, 25.III.2015, Council of Europe Treaty Series - No. 216.

9. The declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism, (convened by The Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey, April 30- May 2, 2008).

10. United Nation Convention against Organized Crime, Palermo protocol, Palermo, Italy, 12-15 December, 2000.

11. Bioartificial Organ Manufacturing Technologies: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6322143/>. (accessed' 10.07.2025).
12. Columb S., Excavating the organ trade: an empirical study of organ trading networks in Cairo, Egypt British Journal of Criminology Advance Access published August 27, 2016.
13. Francis L. P., Artificial and transplanted organs:movable parts and the unmovinglaw. https://collections.lib.utah.edu/dl_files/d9/3c/d93c0ad84136b70954f82d914c07c6a2574b9678.pdf (accessed' 01.07.2025).
14. International Organ Trafficking: In Brief, 2021.International Organ Trafficking: In Brief - EveryCRSReport.com (accessed' 01.07.2025).
15. Martial T., Harvesting vulnerability: The challenges of organ trafficking in armed conflict, 2022. <https://international-review.icrc.org/articles/harvesting-vulnerability-the-challenges-of-organ-trafficking-in-armed-conflict-923> (accessed' 13.07.2025).
16. May C., Transnational Crime and the Developing World. Global Financial Integrity, 27.03.2017.
17. Movassagh H., human organ donations under the “Iranian model”: a rewarding scheme for U.S. 2016.<https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-iran-kidney-20171015-story.html>(accessed' 10.07.2025).
18. Negri S., The Criminal Justice Response to Organ Trafficking and Trafficking in Human Beings for Organ Removal. https://www.researchgate.net/publication/322745882_The_Criminal_Justice_Response_to_Organ_Trafficking_and_Trafficking_in_Human_Beings_for_Organ_Removal (accessed' 01.07.2025).
19. PietrobonA.Challenges in Implementing the European Convention against Trafficking in Human Organs, Cambridge University Press:29 April 2016.
20. Who guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation, WHO/HTP/EHT/CPR/2010.01 <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/341814/WHO-HTP-EHT-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1> (accessed' 06.07.2025).
21. World's Largest Database of Information Science & Technology Terms & Definitions, <https://www.igi-global.com/dictionary/artificial-organs/1524>. (accessed' 01.07.2025).
22. Eyewitness News, В ЮАР для фильма ужасов запустили рекламу о продаже органов, <https://lenta.ru/news/2011/02/25/organs/>. 2011.
- Eyewitness News. In South Africa, a horror movie was promoted with an advertisement for organ sales. <https://lenta.ru/news/2011/02/25/organs/> 2011. (accessed' 15.07.2025).
23. Адаскин А. В. Дистанционный мониторинг пациентов с системой длительной механотронной поддержки кровообращения / А. В. Адаскин, К. Н. Дозоров, И. А. Филатов, Г. П. Иткин // Вестник трансплантологии и искусственных органов. – 2016. – Т. 8, № 2.

Adaskin, A. V., Dozorov, K. N., Filatov, I. A., & Itkin, G. P. (2016). Remote monitoring of patients with a long-term mechatronic circulatory support system. *Bulletin of Transplantology and Artificial Organs*, 8(2), 65–73.

24. Белоусова Е. В., Виноградова Л. С. Создание искусственных органов человека как перспективный способ совершенствования его природы, 2019. <https://vestnik.gu-ural.ru/documents/articles/2019/2/2019-2-belousova-vinogradova.pdf>. (доступ` 08.07.2025).

Belousova, E. V., & Vinogradova, L. S. Creation of artificial human organs as a promising way to improve human nature. 2019.

25. Боровых Я.Ф. Торговля человеческими органами, Фундаментальные и прикладные исследования, 2015.

Borovykh, Ya. F. Trade in human organs. Fundamental and Applied Research. 2015.

26. Галеева Г.Р. Общая характеристика возникновения и обострения проблемы незаконного транснационального оборота органов человеческого тела, УДК: 341+349 ББК: 67.412.12016.

Galeeva, G. R. General characteristics of the emergence and escalation of the problem of illegal transnational trafficking in human body organs. UDC: 341+349, BБК: 67.412.1. 2016.

27. Материалы для создания искусственных органов. Пересадка органов – выращивание органов для человека. Гибриды среди нас, 2020. <https://dzen.ru/a/XnzaWvYqbXTIAYM0>. (доступ` 15.07.2025).

Materials for creating artificial organs. Organ transplantation – growing organs for humans. Hybrids among us. 2020.

Anahit Babakhanyan

Assistant to the Prosecutor General of the Republic of Armenia

CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL TRAFFICKING OF HUMAN ORGANS³³

Abstract

Illegal Organ Trafficking constitutes a crime against human life and health, the commission of which already poses a threat to social relations protected by law.

The article examines the essence of the institute of criminal liability for illegal trafficking of human organs, addressing both domestic and international legal regulations. The work presents the circumstance of this crime being a global problem. Through comparative analysis with previous legal regulations and addressing the differentiation between this crime and human trafficking, the criminal-legal characteristics of the crime have been analyzed. Specifically, attention has been given to the prohibition established by legislation regarding the advertisement of the commercial nature of human organs and the related legislative gaps and contradictions, the risks of illegal trafficking in connection with artificially grown organs within the framework of the crime's object, and the issues of comprehensive legislative definition of circumstances that qualify the illegal act.

As a result of the conducted research, the author has proposed establishing criminal liability also for illegal trafficking of artificially grown biological organs, for advertising the commercial nature of human organs, as well as for mediating in illegal trafficking of human organs. It has also been proposed to establish as an aggravating circumstance of the criminal composition the commission of the criminal act by a criminal organization, against a pregnant woman, a helpless, vulnerable person, or a person in a dependent state from the criminal.

Keywords: organ trafficking; organ transplantation; artificially grown organs; commercial advertising of human organs and tissues; transplant tourism; "black market of transplants" or "red market."

³³The article was presented on 11.08.2025 and was reviewed on 16.09.2025.

Анаит Бабаханян

Помощник Генерального прокурора Республики Армения

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ОРГАНОВ³⁴

Абстракт

Незаконный оборот органов является одним из преступлений против жизни и здоровья человека, совершение которого уже представляет угрозу для общественных отношений, защищаемых законом.

В статье рассматривается сущность института уголовной ответственности за незаконный оборот человеческих органов, затрагивая как внутригосударственные, так и международные правовые регулирования. В работе представляется обстоятельство данного преступления как глобальной проблемы. Проводя сравнение с предыдущими правовыми регулированиями и затрагивая разграничение данного преступления и торговли людьми, проанализированы уголовно-правовые характеристики преступления. В частности, обращено внимание на запрет, предусмотренный законодательством относительно осуществления рекламы коммерческого характера человеческих органов и связанные с этим законодательные пробелы и противоречия, на риски незаконного оборота в связи с искусственно выращенными органами в рамках предмета преступления, на проблемы исчерпывающего законодательного определения обстоятельств, квалифицирующих противоправное деяние.

В результате проведенного исследования автор предложил предусмотреть уголовную ответственность также за незаконный оборот искусственно выращенных биологических органов, за осуществление рекламы коммерческого характера человеческих органов, а также за посредничество в незаконном обороте человеческих органов. Предложено также предусмотреть в качестве отягчающего обстоятельства состава преступления совершение преступного деяния преступной организацией, в отношении беременной женщины, беспомощного, уязвимого или находящегося в зависимом от преступника состоянии лица.

Ключевые слова– торговля органами; трансплантация органов; искусственно выращенные органы; реклама коммерческого характера человеческих органов и тканей; трансплантационный туризм; «черный рынок трансплантатов» или «красный рынок».

³⁴Статья была представлена 11.08.2025 и прошла рецензирование 16.09.2025.

Աղավնի Մադոյան

*ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության ավագ դատախազ,
արդարադատության երրորդ դասի խորհրդական, Երևանի պետական
համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
դատավարության ամբիոնի հայցորդ*

ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԱՅՅԱՏԵՍԱԿՈՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅՅ ՀԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԻ ՀԱՇՎԱՐԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետության դատախազության՝ վարչական դատավարության կարգով, մասնավորապես՝ վիճարկման հայցատեսակով պետության (համայնքի) գույքային և ոչ գույքային շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու լիազորությանը, դրա շրջանակներում ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով, ինչպես նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված առանձնահատկությունների հետազոտմանն ու վերլուծությանը:

Սահմանադրական դատարանի, Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումների լույսի ներքո առանձնահատուկ քննարկման առարկա է հանդիսանում վճարկման հայցատեսակով դատավարական ժամկետի հաշվարկման հիմնախնդիրը, մասնավորապես՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ հայց հարուցելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտներին վերաբերելի դատավարական ժամկետներ սահմանված չլինելու օրենսդրական բացը, իրավակիրառ պրակտիկայի միջոցով նշված բացը լիարժեք լրացնելու և կայուն դատական պրակտիկա ձևավորելու հնարավորության հիմնախնդիրը, որի արդյունքում հեղինակի կողմից կատարվում են որոշակի եզրահանգումներ և ներկայացվում են համապատասխան առաջարկություններ:

Հիմնաբառեր- պետական շահ, վարչական ակտ, վարչական ակտի ուժի մեջ մտնել, վիճարկման հայց, դատավարական ժամկետ, դատախազություն, լիազորություն:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 23.02.2024թ., գրախոսվել է 22.04.2024թ.:

Ներածություն

Դատախազությունն իր սահմանադրաիրավական կարգավիճակով և գործառնություններով առանցքային դեր է զբաղեցնում պետական շահերի պաշտպանության ոլորտում:

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու արդյունքում Դատախազությանը վերապահվեց համայնքային շահի պաշտպանության նպատակով հայց հարուցելու լիազորությունը, որն իր հերթին հանգեցրեց Դատախազության կողմից վարչական դատավարության կարգով հարուցվող հայցերի կտրուկ ավելացման:

Դրանով պայմանավորված՝ ուսումնասիրվող թեման ներկայումս արդիական է, քանզի իրավակիրառ պրակտիկայում երբեմն խնդրահարույց է դառնում վարչական դատավարության կարգով հայց հարուցելու դատավարական ժամկետների հաշվարկը, որի արդյունքում փաստացի դժվարանում է պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության դատախազական լիազորության արդյունավետ իրականացումը:

Դատախազությունն **օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով** պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան (ՀՀ Սահմ.176-րդ հոդվածի 3-րդ կետ):

Դատախազի կողմից պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության հայց հարուցելն ընդգրկում է՝ (...) **վարչական դատավարության կարգով պետության (համայնքի) գույքային և ոչ գույքային շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը** («Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ):

Վարչական դատարան կարող են դիմել նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք՝ ընդդեմ վարչական մարմնի, եթե համարում են, որ այդ մարմնի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ **խախտվել** կամ **անմիջականորեն կարող են խախտվել** պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, **որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է իրենց վրա**, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերադատության կարգով (ՀՀ վարչական դատավարության մասին ՀՀ օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետ):

Դատախազը պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցում է հետևյալ բացառիկ դեպքերում, երբ՝ իր լիազորություններն իրականացնելիս **հայտնաբերում է**, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, որին վերապահված է պետական շահերի պաշտպանությանն առնչվող տվյալ հարցերով հայց ներկայացնելը, **իրազեկ լինելով պետական շահերի խախտման փաստի մասին**, դատախազի կողմից հայց ներկայացնելու առաջարկություն ստանալուց հետո ողջամիտ ժամկետում հայց չի ներկայացրել, կամ պետական շահերի **խախտում է տեղի ունեցել այն հարցերով**, որոնցով հայց ներկայացնելը օրենսդրությամբ վերապահված չէ որևէ պետական կամ տեղական ինքնակա-

ռավարման մարմնի(...) («Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին և 2-րդ ենթակետեր):

Դատախազի կողմից պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության հայց հարուցելն ընդգրկում է այն **բոլոր իրավունքների ու պարտականությունների շրջանակը**, որոնք դատավարական օրենքով վերապահված են հայցվորին («Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ կետ):

Նշված իրավանորմերի համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս գալ եզրահանգման, որ վարչական դատավարության կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու դատախազի իրավունքը ծագում է երկու վավերապայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, այն է. Դատախազն իր լիազորություններն իրականացնելիս **իրազեկվել է** վարչական ակտի, գործողության կամ անգործության մասին, և Դատախազն իր լիազորություններն իրականացնելիս **պարզել է**, որ տվյալ վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ տեղի է ունեցել պետական շահերի խախտում:

Սակայն, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ հայց հարուցելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտների վերաբերյալ դատավարական ժամկետների անորոշության պատճառով խնդրահարույց է դառնում այդ լիազորության արդյունավետ իրականացումը:

ՀՀ Վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ *հայցը վարչական դատարան կարող է ներկայացվել՝ վիճարկման հայցի դեպքում՝ երկամսյա ժամկետում՝ վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից (...):*

Ակնհայտ է, որ օրենսդիրը վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետի սկիզբը կապել է վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու հետ:

Ըստ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդ. 1-ին մասի՝ *գրավոր վարչական ակտն ուժի մեջ է մտնում այդ ակտի ընդունման մասին իրազեկելուն հաջորդող օրվանից, եթե օրենքով կամ այդ ակտով այլ բան նախատեսված չէ:*

Վիճարկման հայց ներկայացնելու համար սահմանված երկամսյա ժամկետի (ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին կետ) սկիզբը որոշելու համար կարևոր է վիճարկվող վարչական ակտի մասին վարչական **վարույթի մասնակիցների** իրազեկման օրը:

Համաձայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 59-րդ հոդ. 1-ին մասի՝ *վարչական մարմինը վարչական ակտի ընդունման մասին իրազեկում է վարույթի մասնակիցներին՝ հանձնման կամ հրապարակման եղանակով:*

Այս առումով առանցքային նշանակություն ունի այն հարցը, թե ովքեր են վարույթի մասնակիցները, որոնց պետք է իրազեկել վարչական ակտի ընդունման մասին: Այս հարցն օրենսդիրը կարգավորել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասում սահմանում է. «Վարչական վարույթի մասնակիցներն են **ա) վարչական ակտի**

հասցեատերը՝ այն անձը, ով դիմել է վարչական ակտի ընդունելու համար (դիմող), կամ այն անձը, ում նկատմամբ վարչական մարմինն իր նախաձեռնությամբ ընդունելու է վարչական ակտ. **բ) երրորդ անձինք՝** այն անձինք, որոնց իրավունքները կամ օրինական շահերը կարող են շոշափվել վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտով»:

Ստացվում է, որ Դատախազությունն ուղիղ իմաստով պետական շահերին առնչվող վարչական ակտի հասցեատեր չէ, սակայն, օժտված լինելով պետական շահերի պաշտպանության նպատակով վարչական դատավարության կարգով հայց հարուցելու լիազորությամբ, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կարող է վիճարկել պետության օրինական շահերը խախտող վարչական ակտերը:

Այստեղից առաջանում է այն հարցը, թե Դատախազության համար երբ է սկսում հոսել պետական շահերի պաշտպանության նպատակով վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետը:

Ինչպես վերևում նշվեց, Դատախազությունն ուղիղ իմաստով չի հանդիսանում վարչական ակտի հասցեատեր, այլ իրականացնում է պետության կողմից իր իրավունքների պաշտպանության պատվիրակված լիազորությունը, ուստի պետության իրավունքները շոշափող վարչական ակտի մասին վարչական մարմինը չի իրազեկում Դատախազությանը, հետևաբար, անորոշ է մնում, թե պետության իրավունքները շոշափող վարչական ակտը Դատախազության համար երբ է ուժի մեջ մտնում:

Դատախազությունը գործում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված լիազորությունների շրջանակում, որտեղ ընդգրկված չէ հանրային մարմինների ընդունած բոլոր որոշումների նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու իրավական հնարավորությունը. ՀՀ դատախազությունն օժտված չէ, այսպես կոչված, «ընդհանուր հսկողություն» իրականացնելու գործառույթով և վարչական մարմիններն էլ պարտավոր չեն իրենց բոլոր վարչական (անհատական իրավական) ակտերի մասին իրազեկել ՀՀ դատախազությանը: Ուստի, տրամաբանական է, որ ՀՀ դատախազությունը կարող էր տեղեկանալ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ընդունված վարչական ակտերի գոյության մասին բացառապես ի պաշտոնե գործելիս՝ օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների կատարման ընթացքում:

Հատկանշական է նաև այն, որ պետական շահերի պաշտպանության հայց ներկայացնելու իրավունքը Դատախազության համար ինքնին չի կարող ծագել վարչական ակտի գոյության մասին իմանալու պահից: Դատախազությունը նշված լիազորությունը կարող է իրականացնել **բացառիկ դեպքում և կարգով**, որի հիմնական բաղադրիչը լիազորությունների իրականացման ընթացքում պետական շահի **խախտման փաստի մասին իրազեկվածությունն է:**

Այս առումով կարևոր դիրքորոշում է հայտնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը՝ արձանագրելով, որ ՀՀ գլխավոր դատախազությունը ապրիորի («a priori») չէր կարող տեղեկացված լինել այս կամ այն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից կայացված բոլոր վարչական ակտերի

գոյության մասին, առավել ևս գնահատել դրանց իրավաչափության հիմնահարցը: Նույն որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանն իրավացիորեն արձանագրել է հետևյալը. «...ինդրահարույց որոշումների գոյության մասին իրազեկվելն ինքնին չէր կարող հիմք հանդիսանալ ՀՀ գլխավոր դատախազության կողմից վարչական դատարության կարգով հայցի հարուցման գործընթացը նախաձեռնելու համար, քանի որ անհրաժեշտ էին համապատասխան իրավական հիմքեր, որոնք ի հայտ են եկել միայն քրեական գործով վերջնական որոշման» (...) «Քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին» որոշման ընդունմամբ, որով և հաստատվել է սույն գործով էական նշանակություն ունեցող որոշակի փաստերի առկայությունը»²:

Մինչդեռ, նույն գործով, Վճռաբեկ դատարանը, հանգել է հետևության, որ անհրաժեշտ է պարզել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին և 28-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը և դիմել Սահմանադրական դատարան:

Վճռաբեկ դատարանը դիմումի հիմքում դրել է այն փաստարկը, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտները «վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով վարչական վարույթի մասնակիցներ չեն կարող հանդիսանալ, ուստի վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու կանոնը, հետևաբար և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված ժամկետը նրանց համար կիրառելի չէ: Արձանագրելով, որ օրենսդիրը պետության իրավունքները խախտող վարչական ակտը վիճարկելու իրավունք վերապահելով պետական մարմիններին կամ պաշտոնատար անձանց, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով չի սահմանել այն ժամկետները, որոնց ընթացքում նշված սուբյեկտները կարող են դիմել ՀՀ վարչական դատարան: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ օրենսդրության մեջ առկա չեն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից ՀՀ վարչական դատարան դիմելու իրավունքի իրացման ժամկետային սահմանափակում և այդ բացը լրացնելու իրավական երաշխիքներ:

Սահմանադրության 1-ին և 79-րդ հոդվածներով ամրագրված սկզբունքները համընդհանուր և հիմնարար սկզբունքներ են, որոնց ուժով, ի թիվս այլնի, պետք է ապահովվեն նաև հավասար պայմաններ դատարան դիմող յուրաքանչյուր սուբյեկտի համար: Մասնավորապես՝ դատարան դիմելու համար օրենսդրական կարգավորումները, այդ թվում նաև՝ ժամկետային սահմանափակումները պետք է հավասարապես կիրառելի լինեն յուրաքանչյուրի նկատմամբ՝ անկախ նրանց կարգավիճակից: Մինչդեռ ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետ 72-րդ հոդվածով

² Տե՛ս թիվ ՎԴ/1951/05/20 վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 04.06.2020 թվականի որոշումը:

սահմանված չլինելու հետևանքով վերջիններս ձեռք են բերում դատարան դիմելու առավել բարենպաստ պայմաններ, քան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք, և հնարավորություն են ստանում վիճարկման հայցը դատարան ներկայացնել առանց ժամկետային սահմանափակման: Նշվածի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանի մոտ ձևավորվել է հիմնավոր կասկած ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի սահմանադրականության վերաբերյալ այնքանով, որքանով նշված իրավանորմը չի նախատեսում նույն օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական որևէ ժամկետ, որպիսի պարագայում վերջիններիս ընձեռնվում է անսահմանափակ ժամկետներում վիճարկման հայց ներկայացնելու հնարավորություն, ինչը չի կարող համատեղելի լինել իրավական պետության, իրավական որոշակիության, սեփականության բոլոր ձևերի ճանաչման և հավասարապես պաշտպանության սահմանադրական հիմնարար սկզբունքների հետ և խաթարում է իրավական անվտանգությունը, քանի որ նշված սուբյեկտների կողմից կարող են վիճարկման առարկա դառնալ այնպիսի վաղեմության վարչական ակտեր, որոնց ոչ միայն վստահելու իրավունք են ունեցել այդ ակտի հասցեատերերը, այլ նաև դրանցով տրամադրված իրավունքները վաղուց իրացվել են՝ դառնալով քաղաքացիաիրավական շրջանառության օբյեկտներ:

Ստացվում է, որ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ առկա է օրենքի այնպիսի բաց, որը հնարավոր չէ հաղթահարել Վճռաբեկ դատարանի՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և իրավունքի զարգացման սահմանադրական գործառույթների իրացման համատեքստում: Այսինքն, առկա է օրենքի չպլանավորած անլիարժեքություն, այնքանով որքանով օրենսդիրը, սահմանելով վարչական վարույթի մասնակիցների համար վարչական ակտի վիճարկման ստույգ դատավարական ժամկետ, պետք է կարգավորեր նաև վարչական վարույթի մասնակից չհանդիսացող, սակայն, վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված սուբյեկտների կողմից հայց հարուցելու դատավարական ժամկետները:³

Մինչդեռ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի 05.08.2021 թվականի թիվ ՍԴԱՈ-175 որոշմամբ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործի քննությունը մերժվել է այն հիմնավորմամբ, որ տվյալ դեպքում առկա է վիճարկման հայց ներկայացնելու ժամկետի վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորում, որի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը հնարավորություն ունի գնահատելու կոնկրետ դեպքում նշված ժամկետի բացթողնման պատճառները հարգելի համարելու և այն վերականգնելու հարցի վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների իրավաչափությունը, որպիսի

³ Օրենքի բացի վերաբերյալ առավել մանրամասն տե՛ս Գ.Հովհաննիսյան «Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն» էջ՝ 358-359:

լիազորությունների իրականացումն էլ բացառապես Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական առաքելության իրացման տիրույթում է»:⁴

Դրանից հետո, Վճռաբեկ դատարանը, օրենսդրական բացը հաղթահարելու նպատակով, նախադեպային որոշմամբ արձանագրել է հետևյալը. «Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված սուբյեկտներին վերապահելով պետության իրավունքները խախտող վարչական ակտը վիճարկելու իրավունք, միևնույն ժամանակ սակայն, նույն օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով չի սահմանել նշված սուբյեկտների կողմից վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական դատավարությունում վարչական մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև հավասարակշռությունն ապահովելու համար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետի հաշվարկման համար պետք է հիմք ընդունվի ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի իրավակարգավորումն այն մեկնաբանմամբ, որ նշված իրավանորմում օգտագործված «**վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից**» եզրույթը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների համար պետք է դիտարկվի որպես վիճարկվող վարչական ակտի մասին վերջիններիս կողմից իրենց լիազորությունների իրականացման ընթացքում իրազեկվելու պահ: Այսինքն՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից ընդդեմ վարչական մարմինների վիճարկման հայցը կարող է ներկայացվել երկամսյա ժամկետում՝ այն պահից սկսած, երբ հայցվոր վարչական մարմինն իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում իրազեկվել է վարչական ակտի գոյության մասին: Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը վերագրյալ մեկնաբանմամբ կիրառելը ոչ միայն բխում է իրավական պետության, իրավական որոշակիության, սեփականության բոլոր ձևերի ճանաչման և հավասարապես պաշտպանության սահմանադրական հիմնարար սկզբունքներից՝ երաշխավորելով իրավական անվտանգությունը, այլ նաև ապահովում է հավասար պայմաններ դատարան դիմող յուրաքանչյուր սուբյեկտի համար՝ անկախ նրանց կարգավիճակից»⁵:

Հարկ է նաև նշել, որ Սահմանադրական դատարանն ընդգծել է. իրավական նորմը իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքի հետ հակասության մեջ լինելու դեպքում, չի կարող համարվել «օրենք»: Իրավական նորմը պետք է

⁴ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 05.08.2021 թվականի թիվ ՍԴԱՌ-175 որոշումը:

⁵ Տե՛ս թիվ ՎԴ/1951/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2021թ. նոյեմբերի 9-ի որոշումը:

ձևակերպված լինի բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ կտա իրավունքի սուբյեկտին դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը:⁶

Մեկ այլ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը նշել է. *Իրավական պետության սկզբունքը, ի թիվս այլնի, պահանջում է նաև իրավական օրենքի առկայություն: Վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մաքուր՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու, թե՛ տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կանխարեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը: Օրենքի կանխարեսելիությունը գնահատելու համար կարևոր գործոն է նաև տվյալ հարաբերությունները կանոնակարգող տարբեր կարգավորումների միջև հակասությունների առկայության կամ բացակայության հանգամանքը:*⁷

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության կարևորագույն հատկանիշներից է իրավունքի **գերակայությունը**, որի ապահովման գլխավոր պահանջներից են **իրավական որոշակիության սկզբունքը**, այսինքն իրավահարաբերությունների կարգավորումը բացառապես այնպիսի **օրենքներով, որոնք համապատասխանում են որակական որոշակի հատկանիշների՝** հստակ են, կանխատեսելի, մատչելի:

Սահմանադրական դատարանը մի շարք այլ որոշումներում անդրադարձել է իրավական որոշակիության սկզբունքին և գտել է, որ այն անհրաժեշտ է, որպեսզի համապատասխան հարաբերությունների մասնակիցները ողջամիտ սահմաններում ի վիճակի լինեն կանխատեսել իրենց վարքագծի հետևանքները և վստահ լինեն ինչպես իրենց պաշտոնապես ճանաչված կարգավիճակի անփոփոխելիության, այնպես էլ ձեռք բերված իրավունքների և պարտավորությունների հարցում:

Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարել ընդգծել, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է նաև դատարանների որոշումների հստակություն և կանխատեսելիություն, ինչը թույլ է տալիս իրավահարաբերությունների մասնակիցներին համապատասխան պատկերացում կազմել իրենց վարքագծի հնարավոր հետևանքների մասին:⁸

Մինչդեռ, իրավական անորոշությունն իր հերթին իրավակիրառողին տալիս է լայն մեկնաբանման հնարավորություն, որը ոչ միշտ է լինում իրավունքի գերակայության և իրավական պետության սկզբունքներին համահունչ, ինչը կարող է հանգեցնել իրավունքների սահմանափակման:

⁶ Տե՛ս ՍԴՈ-630 որոշումը:

⁷ Տե՛ս 13 մայիսի 2008 թ.ՍԴՈ-753 որոշումը:

⁸ Տե՛ս ՍԴՈ-1142 որոշումը:

Ասվածի վառ օրինակ է նաև այն, որ Վճռաբեկ դատարանի նշված դիրքորոշումը իրավակիրառ պրակտիկայում տարընթերցումների և տարակերպ մեկնաբանությունների տեղիք է տվել, մասնավորապես՝ թիվ ՎԴ/3022/05/23 վարչական գործով վարչական դատարանը վիճարկման հայցատեսակով դատախազության կողմից ներկայացված հայցի երկամսյա դատավարական ժամկետի հոսքը կրկին պայմանավորել է վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահով՝ անտեսելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի այն մոտեցումը, ըստ որի՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի իրավակարգավորումն այն մեկնաբանմամբ, որ նշված իրավանորմում օգտագործված **«վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից»** եզրույթը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների համար պետք է դիտարկվի որպես վիճարկվող վարչական ակտի մասին վերջիններիս կողմից իրենց լիազորությունների իրականացման ընթացքում իրազեկվելու պահ:

Նշված գործով Դատախազությունը 2023 թվականի ապրիլի 21-ին հայցադիմում է ներկայացրել ՀՀ վարչական դատարան՝ ընդդեմ ՀՀ կառավարության՝ վիճարկելով Երևանի քաղաքապետի կողմից ընդունված 2004 թվականի որոշումը: Միաժամանակ վիճարկման հայցատեսակով դատավարական ժամկետի հաշվարկը Դատախազության կողմից մեկնաբանվել է Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո և ելնելով այն փաստից, որ վիճարկվող որոշման մասին Դատախազության իրազեկման պահից մինչև պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու պահը սպառված չի եղել վիճարկման հայց ներկայացնելու երկամսյա ժամկետը, ըստ էության դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն ներկայացնելու անհրաժեշտություն չի տեսել:

Մինչդեռ, ՀՀ վարչական դատարանը, կայացրել է հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում՝ արձանագրելով հետևյալը. *«Ներկայացված հայցը համապատասխանում է Վարչական դատավարության օրենսգրքի (ՎԴ օրենսգիրք) 66-րդ հոդվածով սահմանված վիճարկման հայցին, ուստի դրա նկատմամբ տարածվում է 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված երկամսյա ժամկետը՝ վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից: Իսկ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ գրավոր վարչական ակտն ուժի մեջ է մտնում այդ ակտի ընդունման մասին՝ նույն օրենքի 59-րդ հոդվածով սահմանված կարգով իրազեկելուն հաջորդող օրվանից: Հայցվորը վիճարկում է Երևանի քաղաքապետի 2004 թվականի հունվարի 16-ի թիվ 35-Ա որոշումը: Սակայն հայցվորը բաց է թողել ՎԴ օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված երկամսյա ժամկետը և ՎԴ օրենսգրքի 54-րդ հոդվածով սահմանված կարգով չի ներկայացրել այն վերականգնելու մասին միջնորդություն»:*

Ժամկետի հաշվարկն առավել խնդրահարույց դրսևորում է ստացել նույն գործով վերաքննիչ վարչական դատարանի որոշման մեջ:

Նշված գործով Վերաքննիչ վարչական դատարանը, բավարարելով վերաքննիչ բողոքները, նախ արձանագրել է, որ Դատախազության կողմից պետության (համայնքի) իրավունքները խախտող վարչական ակտի վիճարկման հայց ներկայացնելու դատավարական ժամկետ օրենքով նախատեսված չլինելու պարագայում դատախազությունը պետք է ղեկավարվեր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից վիճարկման հայց ներկայացնելու համար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված ժամկետով՝ այդ ժամկետի հոսքը պայմանավորելով վիճարկվող վարչական ակտի մասին իրազեկվելու պահով:

Այնուհետև վերաքննիչ դատարանը շարունակելով վերլուծությունն արձանագրել է, որ ըստ դատախազության՝ վիճարկվող որոշման մասին վերջինիս լիազորությունների իրականացման ընթացքում իրազեկվելու պահն է 09.03.2023 թվականը, մասնավորապես՝ վերջինս իրազեկվել է ՀՀ կադաստրի կոմիտեի 09.03.2023 թվականի թիվ ԱՊ/2943-2023 գրությանը կից տրամադրված փաստաթղթերի ուսումնասիրության արդյունքում, մինչդեռ սույն դեպքում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ պարզ չէ, թե դատախազության որ, ինչպես նաև երբ իրականացված լիազորությունների (դրանք են՝ հարուցում է քրեական հետապնդում, հսկողություն է իրականացնում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ, դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը, բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները, հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ, օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան) իրականացման ընթացքում է վերջինս իրազեկվել վարչական ակտի գոյության մասին, ինչը հնարավորություն կտար գալ օբյեկտիվ եզրահանգման վիճարկվող որոշման մասին դատախազության կողմից լիազորությունների իրականացման ընթացքում իրազեկվելու պահի վերաբերյալ: Այսինքն, այլ կերպ ասած՝ պետք է հստակ և պարզ լինի, թե դատախազության կոնկրետ որ և երբ իրականացված լիազորության/լիազորությունների իրականացման ընթացքում է վերջինս իրազեկվել վիճարկվող որոշման մասին:⁹

Մեկ այլ գործով Վարչական դատարանը, մեկնաբանելով վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումը, արձանագրել է հետևյալը. «...Տվյալ դեպքում ՀՀ գլխավոր դատախազությունը ներկայացված հայցադիմումով, որպես հիմնական պահանջ խնդրել է անվավեր ճանաչել Երևանի քաղաքապետի 27.10.2006 թվականի թիվ 1738-Ա որոշումը, այսինքն՝ ներկայացրել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վիճարկման հայց, որի ներկայացման համար սահմանված է երկամսյա ժամկետ՝

⁹ Տե՛ս թիվ ՎԴ/3022/05/23 վարչական գործով վերաքննիչ վարչական դատարանի 11.09.2023թ. որոշումը:

հաշվված վիճարկվող վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից, որպիսի ժամկետը սակայն հայցվորը բաց է թողել»:¹⁰

Վերը նշված գործով վարչական դատարանը, վկայակոչելով Վճռաբեկ դատարանի ուղենիշային դիրքորոշումն առ այն, որ ՀՀ Վարչ-ԴատՕր-ի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված սուբյեկտների՝ այդ թվում Դատախազության համար, վիճարկման հայցատեսակի դատավարական **երկամսյա ժամկետի սկիզբը** պետք է համարել նշված սուբյեկտների կողմից վիճարկվող վարչական ակտի գոյության մասին իմանալու պահը, այդուհանդերձ վարչական ակտը վիճարկելու դատավարական երկամսյա ժամկետը կրկին **հաշվարկել է վիճարկվող վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից**:

Հատկանշական է, որ վարչական դատարանի վերը նշված դիրքորոշման հետ համաձայնել է նաև վերաքննիչ վարչական դատարանը՝ անփոփոխ թողնելով վարչական դատարանի նշված որոշումը:

Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ իրավակիրառ պրակտիկայում Վճռաբեկ դատարանի հայտնած դիրքորոշումն արդյունավետորեն չի կարողանում լրացնել օրենքում առկա բացը, այնքանով որքանով նույն որոշումը տարբեր դատարանների կողմից մեկնաբանվում և կիրառվում են խիստ տարակերպ, ինչի արդյունքում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետում թվարկված սուբյեկտները չեն կարող բավարար հստակությամբ իրենց վարքագիծը համապատասխանեցնել օրենքին և դրա վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի հայտնած դիրքորոշմանը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, Սամանադրությամբ, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով, ինչպես նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետի հիմքով Դատախազության պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու լիազորության արդյունավետ իրականացումն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է օրենսդրական հատուկ կարգավորմամբ որոշակիացնել դատավարական ժամկետների հաշվարկման առանձնահատկությունները:

Իրավակիրառ պրակտիկայի վերը նշված մեջբերումները ևս վկայում են այն մասին, որ օրենքում առկա է օրենսդրի կողմից չպլանավորած բաց, որը լիարժեքորեն չի կարող հաղթահարվել դատական պրակտիկայի միջոցով, ուստի անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով ևս (ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում) կանոնակարգել և հստակեցնել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների, այդ թվում՝ ՀՀ դատախազության համար դատավարական հստակ ժամկետներ՝ դրանով իսկ գործնականում բացառելով խնդրի վերաբերյալ տարակերպ մեկնաբանու-

¹⁰ Տե՛ս թիվ ՎԴ/9153/05/23 գործով վարչական դատարանի 17.11.2023թ., ինչպես նաև նույն գործով վերաքննիչ վարչական դատարանի 09.01.2024թ. որոշումները:

թյունները, որն իր հերթին կապահովի պետական շահերի պաշտպանության լիազորության առավել արդյունավետ իրականացումը:

Մինևույն ժամանակ իրավական պետության, իրավական որոշակիության, սեփականության բոլոր ձևերի ճանաչման և հավասարապես պաշտպանության սահմանադրական հիմնարար սկզբունքներին համահունչ, պետք է ստեղծել հստակ կառուցակարգ՝ բացառելով Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սուբյեկտների կողմից այնպիսի վաղեմության վարչական ակտերի վիճարկման հնարավորությունը, որոնց վստահելու իրավունք են ունեցել ակտի հասցեատերերը, ինչպես նաև դրանցով տրամադրված իրավունքները որոշակի ժամանակահատվածում իրացվել են՝ դառնալով քաղաքացիաիրավական շրջանառության օբյեկտներ: Ուստի, հեղինակի կողմից առաջարկվում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը շարադրել հետևյալ կերպ. «Հայցը վարչական դատարան կարող է ներկայացվել՝ 1) վիճարկման հայցի դեպքում՝ վարչական վարույթի մասնակիցների կողմից՝ երկամյա ժամկետում՝ վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից, իսկ սույն օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված սուբյեկտների կողմից՝ երկամյա ժամկետում՝ վարչական ակտի մասին իրազեկվելու պահից, բաց ոչ ուշ, քան վարչական ակտի ընդունման օրվանից 10 տարվա ընթացքում՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի»:

Միաժամանակ, հանրային շահի ապահովման նպատակից ելնելով, անհրաժեշտ է օրենքով սահմանել բացառություն՝ հատուկ կարգավորում նախատեսելով այն իրավահարաբերությունների վերաբերյալ, որոնցում վարչական ակտերի ազդեցությունը առավել նշանակալից են հանրային շահի տեսանկյունից, օրինակ՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի կարգավորման տիրույթում գտնվող հողերի վերաբերյալ ընդունված վարչական ակտերի վիճարկման հնարավորությունը պետք է դուրս բերվեն ընդհանուր ժամկետային սահմանափակումներից, հաշվի առնելով այն, որ դրանցով սահմանված կամ շրջանցված ռեժիմներն ուղղակիորեն առնչվում են հանրային շահին, շրջակա միջավայրի պահպանությանը, պետական/համայնքային անվտանգությանը: Հետևաբար, նման հարաբերություններում անհրաժեշտ է կիրառել շարունակական իրավախախտման դոկտրինան և բացառել վարչական ակտի վիճարկման ժամկետային որևէ սահմանափակում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Գ.Հովհաննիսյան՝ «Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն» էջ՝ 358-359:

2. ՀՀ Սահմանադրություն (2015 թվականի դեկտեմբերի 06-ի խմբագրություն-ներով):

Constitution of RA (with the editions of J December 06, 2015).

3. 2017 թվականի նոյեմբերի 17-ին ընդունված «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-198-Ն):

Law of RA “On Prosecution” adopted on November 17, 2017 (NL-198-N).

4. Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-630 որոշումը:

Decisions of the Constitutional Court of RA, DCC-630.

5. Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1142 որոշումը:

Decisions of the Constitutional Court of RA, DCC-1142.

6. Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-753 որոշումը:

Decisions of the Constitutional Court of RA, DCC-753.

7. Թիվ ՎԴ/1951/05/20 վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 04.06.2020 թվականի որոշումը:

Appeal Administrative Court of RA dated 04.06.2020 in the administrative case No. VD/1951/05/20.

8. Թիվ ՎԴ/1951/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 09.11.2021 թվականի որոշումը:

Cassation Court of RA dated 09.11.2021 in the administrative case No. 1951/05/20.

9. Թիվ ՎԴ/3022/05/23 վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 11.09.2023 թվականի որոշումը:

Cassation Court of RA dated 11.09.2023 in the administrative case No. 3022/05/23.

10. Թիվ ՎԴ/9153/05/23 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանի 17.11.2023 թվականի որոշումը:

Court of RA dated 17.11.2023 in the administrative case No. 9153/05/23.

11. Թիվ ՎԴ/9153/05/23 վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 09.01.2024 թվականի որոշումը:

Cassation Court of RA dated 09.01.2024 in the administrative case No. 9153/05/23.

Aghavni Madoyan

Senior Prosecutor of the Central Military Prosecutor's Office of the Republic of Armenia, Third Rank Counsellor of Justice, Degree Applicant of the Department of Civil Procedure of the Faculty of Law of Yerevan State University

**PROBLEMS OF CALCULATING PROCEDURAL DEADLINES
TO INITIATE A CLAIM FOR THE PROTECTION OF INTERESTS VIA
DISPUTE CLAIMS WITHIN THE SCOPE OF RA COURT OF
CASSATION POSITIONING¹¹**

Abstract

The article is devoted to the powers of the Prosecutor's Office of the Republic of Armenia to initiate a claim for the protection of property and non-property interests of the state in the course of administrative proceedings. It is aimed at studying and analyzing the features provided for by the Constitution of the Republic of Armenia, the Law of the Republic of Armenia "On the Prosecutor's Office", as well as the Code of Administrative Procedure of the Republic of Armenia.

In the light of the positions of the Constitutional Court of the Republic of Armenia and the Court of Cassation of the Republic of Armenia, the issue of calculating the procedural period according to the type of claim in dispute is the subject of special discussion. In particular, the gap in the legislation lies in the fact that there are no procedural deadlines relating to subjects entitled to initiate a claim fixed by Part 3 of Article 3 of the Administrative Procedure Code of the Republic of Armenia, the problem of the possibility of fully filling this gap and the formation of stable judicial practice through law enforcement practice, as a result, the authors draw specific conclusions and submit relevant proposals.

Keywords: state interest; administrative act; entry into force of an administrative act; dispute claim; procedural term; powers.

¹¹ The article was presented on 23.02.2024 and was reviewed on 22.04.2024.

Агавни Мадоян

*Старший прокурор Центральной военной прокуратуры
Республики Армения, советник юстиции третьего класса,
соискатель кафедры гражданского судопроизводства
юридического факультета Ереванского государственного университета*

**ПРОБЛЕМЫ ВЫЧИСЛЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ СРОКОВ ДЛЯ
ВОЗБУЖДЕНИЯ ИСКА О ЗАЩИТЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНТЕРЕСОВ
ПОСРЕДСТВОМ ИСКОВ ОБ ОСПАРИВАНИИ В РАМКАХ ПОЗИЦИИ
КАССАЦИОННОГО СУДА РА¹²**

Абстракт

Статья посвящена полномочиям прокуратуры Республики Армения возбуждать иск о защите имущественных и неимущественных интересов государства в порядке административного судопроизводства, изучению и анализу особенностей, предусмотренных Конституцией Республики Армения, Законом Республики Армения «О прокуратуре», а также Кодексом административного судопроизводства Республики Армения.

В свете позиций Конституционного суда РА, кассационного суда РА предметом особого обсуждения является проблема расчета процессуального срока по типу иска об оспаривании. В частности, пробел законодательства заключается в том, что не установлены процессуальные сроки, относящиеся к субъектам, имеющим право возбуждать иск, установленный частью 3 статьи 3 административно-процессуального кодекса РА, проблема возможности полного заполнения указанного пробела и формирования стабильной судебной практики посредством правоприменительной практики, в результате чего авторами делаются конкретные выводы и представляются соответствующие предложения.

Ключевые слова: государственный интерес; административный акт; вступление в силу административного акта; иск об оспаривании; процессуальный срок; полномочия.

¹² Статья была представлена 23.02.2024 и прошла рецензирование 22.04.2024.

Խալուհի Մովսիսյան

Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների
դատախազության ավագ դատախազ

ԱՊԱՑՈՒՑՈՒՄԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Սույն աշխատանքում վերլուծության է ենթարկվել քրեական դատավարությունում ապացուցման սահմանների և ապացույցների բավարարության հասկացությունը՝ հիմնվելով քրեական դատավարության օրենսդրության, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային դիրքորոշումների և արդար դատաքննության սկզբունքների վրա: Ապացուցման սահմանները որոշում են, թե ինչ հանգամանքներ պետք է պարզվեն տվյալ գործով և ինչ ծավալի ապացույցներ պետք է հավաքվեն այդ հանգամանքները հիմնավորելու համար: Ապացույցների բավարարության չափանիշները, իրենց հերթին, պայմանավորում են, թե արդյոք տվյալ հանգամանքը համարվում է ապացուցված՝ հիմնավոր կասկածից վեր մակարդակով: Վճռաբեկ դատարանը ապացույցների բավարարության գնահատման համար ձևավորել է երեք առանցքային չափանիշ՝ անմեղության կանխավարկած, ներքին համոզմունք և դատավարական որոշումների հիմնավորվածություն: Աշխատությունը կարևորում է այս չափանիշների փոխկապակցվածությունը և բացահայտում է, որ քրեական գործի լուծման համար անհրաժեշտ է թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույցների այնպիսի համակցություն, որը կհաղթահարի անմեղության կանխավարկածը և կապահովի արդար դատաքննության իրավունքի իրականացումը:

Այս աշխատանքը նպատակ ունի խորությամբ ուսումնասիրել ապացուցման սահմանների և ապացույցների բավարարության խնդիրները՝ միաժամանակ դիտարկելով նաև ապացույցների վերաբերելիության, արժանահավատության և թույլատրելիության հարցերը: Ուսումնասիրության հիմքում դրված են ինչպես իրավական տեսության կարևոր հարցադրումները, այնպես էլ Վճռաբեկ դատարանի պրակտիկան և գործող օրենսդրական դրույթները: Վերջնական նպատակը գործնականում կիրառելի չափորոշիչների մշակումն է, որոնք կնպաստեն արդար, հիմնավոր և վստահություն ներշնչող դատական որոշումների կայացմանը:

Հիմնաբառեր- ապացուցում, օբյեկտիվ ճշմարտություն, դատավարական ճշմարտություն, ապացուցման տարրեր, ապացուցման փուլեր, ապացուցման նպատակ, ապացուցման առարկա:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 05.05.2025թ., գրախոսվել է 05.06.2025թ.:

Ներածություն

Քրեական դատավարության արդյունավետությունը մեծապես կախված է նրանից, թե ինչպես է կազմակերպվում ապացուցման գործընթացը: Անհրաժեշտ է, որպեսզի դատավարության բոլոր փուլերում պահպանվեն հիմնարար սկզբունքները, որոնք թույլ են տալիս հասնել արդար և հիմնավորված վճռի: Ապացուցման սահմանների հստակեցումը և ապացույցների բավարարության չափորոշիչների ճշգրտումը ոչ միայն նպաստում են դատավարական որոշումների օրինակականությանը, այլև ապահովում են մարդու իրավունքների լիարժեք պաշտպանություն՝ ինչպես Սահմանադրությամբ, այնպես էլ միջազգային պարտավորություններով ամրագրված:

Այսօր, երբ Հայաստանի իրավական համակարգը շարունակում է զարգանալ և ենթարկվում է բարեփոխումների, արդիական է դառնում դատավարության մեջ ապացուցման որակի բարձրացման խնդիրը: Մեծապես կարևոր է, որ դատական համակարգը գործի այնպես, որ քաղաքացին վստահ լինի՝ արդարությունը հնարավոր է: Այդ առումով հատկապես ուշադրավ է ապացուցման սահմանների և բավարարության ինստիտուտների վերլուծությունը՝ հաշվի առնելով Վճռաբեկ դատարանի նախադեպերը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշները:

Ապացուցման սահմանները հստակեցնելուց է կախված, թե կոնկրետ քրեական գործի շրջանակում ի՞նչ հարցեր պետք է պարզվեն: Դրանք կարող են վերաբերել հանցանքի առկայությանը, մեղավորի ինքնությանը, պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքներին և այլ կարևոր հանգամանքների: Այս սահմաններն ուղղակիորեն ազդում են ապացույցների հավաքման և գնահատման գործընթացի վրա: Միևնույն ժամանակ, բավարարության չափանիշների սահմանումը թույլ է տալիս հասկանալ, թե երբ կարող ենք համարել, որ տվյալ գործով ներկայացված ապացույցները բավարար են՝ որոշում կայացնելու համար:

Այս ուղղությամբ կարևոր դեր ունեն Վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված մոտեցումները: Դրանց համաձայն՝ բավարար ապացույցների առկայությունը ենթադրում է անմեղության կանխավարկածի հաղթահարում, օբյեկտիվ փաստերի վրա հիմնված ներքին համոզմունքի ձևավորում, ինչպես նաև՝ որոշման հիմնավոր ներկայացում: Այս սկզբունքները վերջին տարիներին նաև օրենսդրական մակարդակով են ամրագրվել, ինչը վկայում է դատական պրակտիկայի՝ օրենսդրության վրա նշանակալի ազդեցության մասին:

§1 Ապացուցման նպատակը և տարրերը

Ապացուցումը դատավարության նպատակների, մասնավորապես՝ տուժողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, ինչպես նաև անձի իրավունքների ու ազատությունների ապօրինի սահմանափակումն ու չկատարած հանցանքի համար վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելը կանխելու իրագործման միակ միջոցն է: Այդ իսկ պատճառով ապացուցումը եղել է և մնում է քրեական դատավարության հիմնական օղակը:

Քննարկվող ինստիտուտի առաջին տարրը համարվում է ապացույցների և դրանց աղբյուրների հավաքումը: Դրա տակ մտնում են յուրաքանչյուր քննչական վարկածով ապացույցների և դրանց աղբյուրների պարզումը, հավաքումը և դատավարական ամրագրումը: Քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված կոնկրետ դատավարական գործողությունները համակցության մեջ ապահովում են քրեական գործի համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների և դրանց աղբյուրների լիակատար պարզում, ստացում և դատավարական ամրագրում:

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հաճախ վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից ապացույցների հավաքման փուլում ակնհայտորեն անտեսվում են օրենքով վերջիններիս լիազորված գործողությունների իրականացման դատավարական կարգը կանոնակարգող օրենսդրական պահանջները, ինչը հանգեցնում է ոչ միայն կատարված քննչական կամ դատավարական գործողության արդյունքում ստացված տվյալների անթույլատրելիության, այլև անձանց իրավունքների և օրինական շահերի ոտնահարման:

Ստորև փորձենք վերլուծել ապացուցման հետ կապված պրակտիկայում հանդիպող որոշ խնդիրներ: Այսպես, խուզարկության հետ կապված հետաքրքրություն է ներկայացնում պրակտիկայից մի իրավիճակ²: Այսպես, վարույթն իրականացնող քննիչի միջնորդությունը՝ «X» ընկերության տարածքում խուզարկության թույլտվություն ստանալու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանը բավարարում է: Դրանից հետո քննիչը խուզարկություն է կատարում ոչ միայն «X» ընկերության տարածքում, այլ նաև այդ ընկերության հետ փոխկապակցված «Y» և «Z» ընկերությունների տարածքներում: «Y» և «Z» ընկերությունների ներկայացուցիչները քննիչի գործողությունները բողոքարկում են Վերաքննիչ դատարան, ինչի արդյունքում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ առաջին ատյանի դատարանը թույլատրել է իրականացնել խուզարկություն բացառապես «X» ընկերության համապատասխան տարածքներում, իսկ «Y» և «Z» ընկերություններում խուզարկություն կատարելու մասին խոսք չկա, հետևաբար՝ այդ ընկերություններում կատարված խուզարկությունների մասով ըստ էության քննիչը դուրս է եկել դատարանի որոշմամբ արձանագրած սահմաններից և իրականացրել է խուզարկություն այնպիսի տարածքներում, որոնց վերաբերյալ դատարանի որոշում չի եղել:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից կատարված խուզարկությունն անթույլատրելի ճանաչելուց հետո քննիչը կազմել է համապատասխան ընդունման-հանձնման ակտ, ըստ որի «X», «Y» և «Z» ընկերություններից խուզարկությամբ առգրավված փաստաթղթերը հետ է վերադարձրել վերջիններիս ներկայացուցչին և նույն օրը կազմել է առգրավում կատարելու մասին արձանագրություն, որով առգրավել է ներկայացուցչի մոտ գտնվող, քննիչի կողմից հետ հանձնած ընկերությունների վերաբերվող նույն բոլոր փաստաթղթերը, որոնք նախկինում առգրավված էին եղել դատարանի անօրինական որոշման հիման վրա: Այսինքն՝ փաստացի

²Քրեական վարույթն ավարտվել է նախաքննության փուլում, հետևաբար հղում տալ հնարավոր չէ:

նախաքննական մարմինն անօրինական խուզարկության հետևանքով առգրավված փաստաթղթերը կրկին առգրավել է:

Նշվածի համատեքստում անդրադառնանք «թունավոր ծառի պտուղները թունավոր են» տեսությանը, որն ապացույցի անթույլատրելիության ինստիտուտի շրջանակներում առանցքային նշանակություն ունի: Այդ տեսության համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված փաստական տվյալների հիման վրա ստացված ապացույցները նույնպես անթույլատրելի են: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս կանոնին անդրադարձել է Ժ.Սեֆիլյանի գործով որոշման մեջ, որտեղ հստակեցրել է «թունավորված ծառի պտուղների» տեսության «բխելու» և «պատճառական կապի» չափանիշները: «Բխելու» չափանիշն առկա է այն դեպքում, երբ ապացույցն անմիջականորեն բխել է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցից: «Պատճառական կապի» չափանիշը նշանակում է, որ անգամ անօրինական ճանապարհով ստացված տվյալի վրա ամբողջությամբ հիմնված (դրանից բխած) ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ բացակայի ողջամիտ ջանքերով այդ ապացույցն ստանալու հնարավորությունը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով «բխելու» չափանիշը, արձանագրել է, որ ՄԻԵԿ 8-րդ հոդվածի պահանջներին հակասող ճանաչված միջամտության, այն է՝ Ժ.Սեֆիլյանի հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսման արդյունքում ձեռք բերված տեղեկությունները ո'չ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման և ո'չ խուզարկություն կատարելու համար թույլտվություն ստանալու միջնորդությունների և դրանք բավարարելու մասին որոշումների հիմքում չեն դրվել: Այսինքն՝ քննարկվող դատավարական որոշումները կայացվել են այնպիսի տեղեկությունների հիման վրա, որոնք ստացվել են Եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին չհամապատասխանող գործողություններից անկախ՝ դրանց հետ առնչություն չունեցող աղբյուրից, իսկ Ժ.Սեֆիլյանի բնակարանում և աշխատավայրում խուզարկություններն իրականացվել և դրանց արձանագրությունները կազմվել են օրենքով սահմանված կարգի պահպանմամբ:

Ներկայացված գործի համատեքստում գտնում ենք, որ վերաքննիչ դատարանի որոշումից հետո քննիչը պարտավոր էր խուզարկությամբ առգրավված ամբողջ փաստաթղթերը վերադարձնել ընկերություններին, ընդ որում, այնտեղ, որտեղից դրանք առգրավվել էին, սակայն քննիչը քննչական բաժնում ներկայացուցչի ստորագրմանն է ներկայացրել համապատասխան ընդունման-հանձնման ակտ, որից հետո նույն պահին ներկայացվել է առգրավում կատարելու արձանագրությունը, որով արդեն առգրավվել է ընկերությունների փաստաթղթերը: Նախաքննական մարմնի անօրինական գործողությունների հետևանքով փաստացի չի կատարվել վերաքննիչ դատարանի որոշումը և խուզարկությամբ առգրավված փաստաթղթերը շարունակաբար գտնվել են նախաքննական մարմնի տրամադրության տակ:

Այսինքն՝ ներկայացված գործում վարույթն իրականացնող մարմինը կատարված և ոչ իրավաչափ ճանաչված խուզարկության արդյունքում առգրավել է փաստաթղթեր, որոնց մասին որևէ տեղեկատվության մինչև այդ չի տիրապետել:

Դրանից հետո վարույթն իրականացնող մարմինը, պարտավորված լինելով վերադարձնել ոչ իրավաչափ ճանաչված խուզարկությանը վերցված փաստաթղթերը, ըստ էության կատարել է այդ պարտականությունը: Միևնույն ժամանակ այդ գործողության կատարումից անմիջապես հետո վարույթն իրականացնող մարմինն առանձին որոշմամբ ձեռնամուխ է եղել այդ նույն փաստաթղթերն առգրավելուն:

Գտնում ենք, որ փաստաթղթերը վերադարձնելուց անմիջապես հետո դրանց առգրավումն ըստ էության ձևական բնույթ է կրել, քանի որ վարույթն իրականացնող մարմինը փորձել է իրավաչափ տեսք հաղորդել ի սկզբանե ոչ իրավաչափ միջամտության՝ խուզարկության արդյունքում ձեռք բերված փաստաթղթերին հասանելի դառնալու գործընթացին: Այդ հետևությունը պայմանավորված է նրանով, որ այդ փաստաթղթերն ի սկզբանե ձեռք են բերվել քննչական գործողության՝ խուզարկության կատարման կարգի էական խախտմամբ, ինչպես նաև այն կարևոր հանգամանքով, որ առգրավված փաստաթղթերի մասին վարույթն իրականացնող մարմինը որևէ այլ կերպ չէր կարող տեղեկանալ, բացառությամբ կատարված խուզարկության, որը ճանաչվել է ոչ իրավաչափ: Այսինքն՝ «թունավոր ծառի պտուղները ևս թունավոր են» սկզբունքն այս իրավիճակում ուղղակիորեն կարող է գործել:

Ապացուցման ևս մեկ հիմնախնդրի անդրադառնանք թիվ ԵԱՆԴ/0089/01/17 քրեական գործի շրջանակներում: Գործի նախաքննության ընթացքում կատարվել է դեպքի վայրի զննություն, որի արձանագրության մեջ նշված է, որ «դեպքի վայրի զննության պահին հյուրասենյակի պատուհանները ծածկված են թափանցիկ վարագույրներով, որոնք նույն վարագույրով ծածկված են եղել նաև դեպքի օրը: Յ.Աղաջանյանի համաձայնությամբ վերջինը տեղափոխվեց բնակարանի ննջասենյակ, որից հետո անջատվեցին բնակարանի լույսերը և պատահական ընտրությամբ՝ ժամը 21:55-ին ներս հրավիրվեց «Եփրեմյան Դավիթ» ԱՁ -ի աշխատակից Վաչագան Սաշայի Թադևոսյանը, ով կանգնեց բնակարանի խոհանոցում՝ կամարածն բացվածքի կողքին, որից հետո հյուրասենյակ հրավիրվեց Ցիալա Աղաջանյանը, ով, հասնելով խոհանոցը և հյուրասենյակը բաժանող բացվածքից 1.5մ հեռավորության վրա, միանգամից հայտնեց, որ խոհանոցում՝ խոհանոց տանող բացվածքի կողքին, կանգնած է իր հետ նույն՝ «Եփրեմյան Դավիթ» ԱՁ-ում աշխատող Վաչագանը, որի ազգանունը չի հիշում»:

Չննություն քննչական գործողությունն իրենից ենթադրում է իրավասու սուբյեկտների կողմից տարբեր օբյեկտների անմիջական ուսումնասիրություն՝ ենթադրյալ հանցագործության մասին տվյալներ ստանալու և քրեական գործով վարույթի ընթացքում դրանք հետազայում օգտագործելու նպատակով: Օրենսդիրը սահմանել է, որ զննության նպատակը վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ պարզելը, հանցագործության հետքերը, այլ նյութական օբյեկտները հայտնաբերելն է:

Սակայն չպետք է զննություն քննչական գործողության սահմաններն այնքան ընդլայնվեն, որ դրա ընթացքում կատարվեն այնպիսի գործողություններ, որոնք

բնորոշ են միանգամայն այլ քննչական գործողությունների էությանը:

Դատարանը սույն գործով իրավացիորեն նշել է, որ մեջբերված հատվածից բխում է, որ դեպքի վայրի զննության ժամանակ իրավասու մարմինը դուրս է եկել այդ քննչական գործողության սահմաններից և ձեռնարկել է այնպիսի միջոցառում, որը բնորոշ է մեկ այլ՝ քննչական փորձարարություն քննչական գործողությանը: Ընդ որում, դատարանը գտել է նաև, որ թեև դեպքի վայրի զննության արձանագրության համաձայն՝ կատարվել են նաև դեպքի վայրի զննության բովանդակությանը համարժեք գործողություններ, սակայն պետք է կատարվածը դիտարկել ամբողջության մեջ: Այլ կերպ ասած՝ անթույլատրելի է դեպքի վայրի զննության արձանագրությունից բացառել միայն խնդրահարույց հատվածները՝ մնացած մասով գործողությունը դիտարկելով որպես թույլատրելի: Հակառակ պարագայում՝ քրեական հետապնդման մարմինները կստանան հայեցողական գործողությունների կատարման լայն հնարավորություն, և հնարավոր կլինի մեկ մոտեցմամբ կատարել մի շարք քննչական գործողությունների բովանդակությունից բխող միջոցառումներ, կազմել մեկ ամփոփ փաստաթուղթ, որից հետո, ըստ հարմարության, ընդհանուրից առանձնացնել հատվածներ: Նման պայմաններում կխաթարվի օրինականության սկզբունքը և պաշտոնատար անձանց կողմից միայն օրենսդրորեն սահմանված գործողություններ կատարելու սահմանադրական և քրեադատավարական պահանջը կդառնա առարկայազուրկ:

Մեր կարծիքով, տվյալ դեպքում քննիչի գործողությունները միտված են եղել պարզելու, թե արդյոք համանման պայմաններում տուժողը կարող էր տեսնել բնակարանի համապատասխան հատվածում գտնվող անձի դեմքը, որն իրենից ենթադրում է առավելապես հետազոտական, քան հանցագործության հետքեր կամ այլ իրեղեն ապացույցներ հայտնաբերելուն ուղղված գործողություն: Ուստի սույն դեպքում քննիչի կողմից խախտվել են զննություն քննչական գործողության կատարման կարգն ու էությունը, քանի որ դրա ընթացքում կատարվել են այլ քննչական գործողության բովանդակությունը կազմող գործողություններ:

Միևնույն ժամանակ, հարկ ենք համարում փաստել, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նմանատիպ իրավիճակների վերաբերյալ այլ մոտեցում է որդեգրել:

Այսպես, նոր օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Օրենքի էական խախտմամբ ստացված են համարվում այն տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել՝

3) սույն օրենսգրքով նախատեսված ընթացակարգի խախտմամբ, եթե հնարավոր չէ դրա հետևանքը վերացնել այլ ապացուցողական գործողության պատշաճ կատարմամբ»:

Այսինքն ստացվում է, որ օրենսդիրը ձերբազատվել է չափազանց ֆորմալ, ձևական մոտեցումից, և ապացուցողական /քննչական կամ դատավարական/ գործողության կարգի խախտումը չի դիտել որպես միանշանակ հիմք՝ դրա արդյունքում ձեռքբերված ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու համար: Այլ կերպ՝ այն դեպքերում, երբ փաստական տվյալի ձեռքբերման ընթացակարգի

խախտման հետևանքը հնարավոր է վերացնել այլ ապացուցողական գործողության պատշաճ կատարմամբ, ապա այդպիսի խախտումը չի համարվի էական և չի հանգեցնի ձեռք բերված տվյալների անթույլատրելիության:

Կարծում ենք, որ նման մոտեցումը ողջունելի է, քանի որ այն ոչ միայն բեռնաթափել է ապացուցման գործընթացը չափազանց ձևական կարգավորումներից, այլև վարույթ իրականացնող մարմինն հնարավորություն է տվել օրինական ընթացակարգի, այն է՝ այլ ապացուցողական գործողության պատշաճ կատարման միջոցով ուղղել վարույթի ընթացքում թույլ տված ոչ կոպիտ սխալները և չկորցնել վարույթի համար առանցքային նշանակություն ունեցող ապացույցները:

Հետևաբար կարծում ենք, որ քննարկվող գործով թեև թույլ է տրվել դեպքի վայրի զննություն քննչական գործողության ընթացակարգային խախտում, այնուամենայնիվ, այն կարող է չհամարվել էական, քանի որ դրա հետևանքները վարույթ իրականացնող մարմինը կարող էր վերացնել այլ գործողության՝ սույն դեպքում քննչական փորձարարության պատշաճ կատարմամբ:

Միևնույն ժամանակ, գտնում ենք, որ նշվածը պետք է քննարկման առարկա դարձնել՝ ելնելով յուրաքանչյուր գործի առանձնահատկություններից և փաստական հանգամանքներից, քանի որ չի բացառվում, որ նման կարգավորումը հանգեցնի վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից թույլ տրված չարաշահումների, որոնք նշվել էին քննարկվող գործում դատարանի կողմից: Բացի այդ, պետք է արձանագրել, որ ապացուցողական գործողությունների տարանջատումն ինքնանպատակ չէ, այն ուղղված է անձի պաշտպանության իրավունքի իրացման պատշաճ ապահովմանը՝ կապված յուրաքանչյուր ապացուցողական գործողության ընթացքի և հետևանքի վերաբերյալ վերջինիս դիրքորոշման հետ: Հետևաբար մի ապացուցողական գործողության ընթացքում մեկ այլ գործողության էությանը բնորոշ գործողությունների կատարումը թեև որոշ դեպքերում կարող է օրենսդրական առումով չհամարվել էական խախտում, այնուամենայնիվ նման իրավիճակները պետք է ուսումնասիրել նաև վարույթի մասնավոր մասնակցի լեգիտիմ շահերի պաշտպանության ապահովվածության տեսանկյունից՝ առավելապես քննարկելով ձևակերպված վարութային ակտերի որոշակիությունը և կանխատեսելիությունը վերջինիս համար:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածն ամրագրում է.

«Քրեական վարույթի ընթացքում հավաքված ապացույցները ենթակա են պատշաճ ստուգման՝ ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու, նոր ապացույցներ հավաքելու, ապացույցների ստացման աղբյուրները վերհանելու միջոցով»:

Նշվածի համատեքստում առաջ է գալիս ապացուցման երկրորդ տարրը՝ հավաքված ապացույցների և դրանց աղբյուրների ստուգումը: Այն ենթադրում է յուրաքանչյուր ապացույցի և դրա ստացման աղբյուրի մանրամասն ուսումնասիրություն՝ դրա ամրագրման կամ նոր ապացույցների ստացման արդյունքում դրա հերքման, ինչպես նաև դրա «բարորակության» պարզման նպատակով գործով ձեռք բերված բոլոր ապացույցների համակցության մեջ համեմատելու

եղանակով: Ապացույցների ստուգումը պարտադիր իրականացվում է քրեական վարույթի ամբողջ ընթացքում՝ պարբերաբար, գործով անցնող ցանկացած ապացույցի և դրա ստացման աղբյուրի նկատմամբ: Միևնույն ժամանակ վարույթի տարբեր փուլերում ապացույցների ստուգումը կարող է ունենալ որոշակի առանձնահատկություններ, օրինակ՝ դատական վարույթում ապացույցների ստուգումը ոչ միշտ է իրականացվում նոր ապացույցների կամ դրանց ստացման աղբյուրների ձեռքբերման եղանակով, սակայն ընդհանուր առմամբ ՀՀ քրեական դատավարությունում չկա վարույթի այնպիսի փուլ, որի ընթացքում որևէ ապացույց համարվի նախապես հավաստի և չենթարկվի մանրամասն ստուգման:

Քրեադատավարական ապացուցման հաջորդ տարրը ձեռք բերված ապացույցների գնահատումն է, որը, ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի՝ իրականացվում է դրանց վերաբերելիության, թույլատրելիության, հավաստիության, իսկ բոլոր ապացույցների համակցությունը՝ հիմնավոր եզրափակիչ դատավարական ակտ կայացնելու համար բավարարության տեսանկյունից: Այսինքն՝ ապացույցի գնահատումը դրա «բարորակության» վերաբերյալ վերջնական հետևության հանգեին է, որը ենթադրում է դրա վերաբերելիության, թույլատրելիության, հավաստիության, եզրափակիչ դատավարական ակտ կայացնելու համար բավարարության, ինչպես նաև ապացուցման ենթական փաստական հանգամանքների հաստատման կամ հերքման համար դրա ունեցած նշանակության և այլ առանցքային հատկանիշների վերհանում:

Այսպիսով, վերոնշյալ ապացուցման տարրերը սերտորեն փոխկապակցված են միմյանց հետ: Միևնույն ապացուցողական գործողության ընթացքում միաժամանակ կարող են հանդիպել դրա մի քանի տարրեր՝ տարբեր համակցություններով: Հենց այդպիսի հարաբերակցության շնորհիվ է, որ ապացուցման բոլոր տարրերը հանդես են գալիս որպես մեկ անբաժանելի միություն և տալիս են ապացուցման բարդ բովանդակության մասին անհրաժեշտ պատկերացումը:

Անդրադառնալով ապացուցման նպատակին՝ հարկ է նշել, որ տեսության մեջ բացակայում է դրա վերաբերյալ միանշանակ տեսակետը: Երկար ժամանակ ապացուցման նպատակը հանդիսացել է ճշմարտության բացահայտումը, սակայն վեճերի առիթ է տվել այն հանգամանքը, թե խոսքը օբյեկտիվ, թե ձևական կամ դատավարական ճշմարտությանն է վերաբերում:

Օբյեկտիվ ճշմարտության կառուցակարգին և ինկվիզիցիոն դատավարության ձևին բնորոշ է ապացուցման գործընթացում դատարանի ակտիվ դերը, որը դրսևորվում է դատարանի կողմից ակտիվ կերպով սեփական նախաձեռնությամբ նոր ապացույցներ ձեռք բերելով, գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելով, մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու պայմաններում դատական վարույթը շարունակելով և այլն:

Օբյեկտիվ ճշմարտության կատեգորիային հակադրվում է դատավարական կամ ձևական ճշմարտությունը, որը հիմնականում ենթադրում է այնպիսի ճշմարտություն, որն ի սկզբանե համապատասխանում է օրենսդրությամբ նախապես սահմանված պահանջներին, կամ գործի լուծման հետ կապված այս կամ այն

վերջնական հետևության վերաբերյալ դատավարության կողմերի համաձայնությանը: Այսպիսի կառուցակարգը, ի տարբերություն նախորդին, առավելապես բնորոշ է մրցակցային դատավարությանը, որի պայմաններում վարույթը հիմնված է ոչ թե հանրային կամքի, այլ դատավարությունը որպես հանրային կամ մասնավոր շահերի պաշտպանության լեգիտիմ միջոց օգտագործող կողմերի ջանքերի և կամքի վրա:

Դատավարական կամ ձևական ճշմարտությունը, ինչպես նշեցինք, համապատասխանում է կամ օրենքով նախապես սահմանված պահանջներին կամ կողմերի այնպիսի համաձայնությանը, որով վերջիններս ընդունում են վարութային այս կամ այն վերջնական որոշումը որպես ճշմարիտ և այլևս չեն պահանջում ապացուցման առարկա հանդիսացող փաստական հանգամանքների պարզում: Ընդ որում՝ դատարանի, դատախազի կամ քննիչի նման որոշման հիմքում դրված հետևությունները կարող են լինել ինչպես ճշմարիտ, այսինքն՝ համապատասխանել օբյեկտիվ ճշմարտությանը, այնպես էլ համարվել ապացուցված միայն որոշակի աստիճանով:

Դատավարական կամ ձևական ճշմարտության կատեգորիան ապացուցման բեռը դնում է կողմերի վրա, իսկ դատարանը միայն ապահովում է գործի մրցակցային քննությունը՝ տալով կողմերին հավասար պայմաններ առկա ապացույցների հետազոտման և նոր ապացույցների ձեռքբերման համար: Մրցակցային դատավարությունում դատարանն իրավունք չունի սեփական նախաձեռնությամբ պահանջել լրացուցիչ ապացույցներ, ուղարկել գործը լրացուցիչ նախաքննության և դուրս գալ կողմերի պահանջների սահմաններից: Վերջնական որոշում կայացնելիս դատարանը կարող է հիմնվել միայն այն ապացույցների վրա, որոնք ներկայացրել են կողմերը և որոնք օբյեկտիվ գնահատման են ենթարկվել: Հետևաբար, եթե որևէ կողմ իր դիրքորոշումը չի կարողացել ապացուցել կամ ամբողջությամբ չի օգտվել իր դատավարական իրավունքներից, դատարանը որոշումը կայացնում է հոգուտ այն կողմի, որն ավելի փաստարկված է հիմնավորել ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքների վերաբերյալ իր դիրքորոշումը:

Նշվածի համատեքստում պետք է փաստել, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքին առավելապես դատավարության մրցակցային ձևն է բնորոշ՝ որոշ վերապահումներով: Մասնավորապես, չնայած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով ամրագրվում է կողմերի մրցակցության սկզբունքը, այնուամենայնիվ դատարանը զրկված չէ սեփական նախաձեռնությամբ ապացույցներ ձեռք բերելու իրավունքից, մասնավորապես՝ կարող է սեփական նախաձեռնությամբ դատական վարույթում նշանակել փորձաքննություն, հարցաքննել վկաներին և այլն:

Պետք է փաստել, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը որպես ապացուցման նպատակ սահմանում է ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները հաստատելը կամ հերքելը:

Ընդ որում՝ անդրադառնալով նշված ճշմարտության բացարձակ կամ հարաբերական բնույթին, կարծում ենք, որ օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով նախատեսվող և ապացուցման առարկա հանդիսացող փաստական հանգամանքների, ինչպես նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների հաստատումը կամ հերքումը, իսկապես, պետք է կատարվի հնարավորինս լրիվությամբ, այսինքն՝ ձգտելով դրանց վերաբերյալ բացարձակ ճշմարտության: Ինչ վերաբերում է վարույթին առնչվող այլ հանգամանքներին, ապա դրանք կարող են հաստատվել կամ հերքվել որոշակի, հարաբերական աստիճանով:

Միևնույն ժամանակ, ուսումնասիրելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրության զարգացման միտումները, և մասնավորապես ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը՝ կարող ենք փաստել, որ դրանում նկատվում է նաև դատավարական ճշմարտության հայեցակարգի ներդնումը: Մասնավորապես, խոսքը վերաբերում է համաձայնեցման և համագործակցության վարույթներին, պարզեցված նախաքննությանը, գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու ինստիտուտից հրաժարմանը, մեղադրական դատավճռի հիմքում դրվող յուրաքանչյուր փաստական հանգամանքի ապացույցների այնպիսի ծավալով հիմնավորվածությանը, որը կբացառի դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ցանկացած հիմնավոր կասկած (ՀՀ ՔրՕ- 22-րդ հոդված) և այլն:

§2. Ապացուցման առարկան և սահմանները ՀՀ քրեական դատավարությունում

Ապացուցման առարկա ասելով հիմնականում հասկանում ենք վարույթի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքների համակցությունը, որոնք հաստատվում կամ հերքվում են ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու միջոցով: Այդ հանգամանքներն ամրագրված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով:

Վերոնշյալ հոդվածով նախատեսված յուրաքանչյուր հանգամանք կարող է ինչպես հաստատվել, այնպես էլ հերքվել: Որոշ դեպքերում վարույթի համար նշանակություն ունեցող մի հանգամանքի հերքումը կարող է իրականացվել մեկ այլ՝ վերջինիս բացառող հանգամանքի հաստատման միջոցով: Նմանատիպ դեպքի վառ օրինակ է անձի այլուրեքությունը, մասնավորապես՝ անձի բացակայությունը կոնկրետ վայրում կոնկրետ պահին ամենից հաճախ ապացուցվում է մեկ այլ վայրում այդ նույն պահին նրա ներկայության հաստատման շնորհիվ:

Ապացուցման առարկայի ամբողջական ուսումնասիրության համար կարևոր է նաև հասկանալ, թե արդյոք այն նույնն է վարույթի բոլոր փուլերի և ցանկացած հանցակազմի համար: Մեր կարծիքով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ապացուցման առարկայի ընդհանուր բովանդակությունը և կառուցվածքը վերաբերում են բոլոր տեսակի վարույթներին և ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված՝ բոլոր հանցակազմներին: Այլ խոսքով՝ ապացուցման առարկան չի կարող սահմանվել քննիչի կամ դատարանի հայեցողությամբ, քանի որ այն a priori ամրագրված է օրենքով: Սակայն դա դեռևս

չի նշանակում, որ ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը չի կարող ավելի լայնացվել, քանի որ հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անհրաժեշտ է վերհանել քննության ենթարկվող արարքի իրավական նշանակություն ունեցող բոլոր հատկանիշները և դրա հիման վրա մանրակրկիտ ուսումնասիրության ենթարկել կոնկրետ վարույթի բոլոր հանգամանքները՝ ինչպես առանձին, այնպես էլ որպես համակցություն:

Հետևաբար այս առումով համակարծիք ենք ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած այն դիրքորոշման հետ, որ չնայած նշված հանգամանքներն իրենց ամբողջության մեջ կազմում են ապացուցման առարկան, որն օրենքում ձևակերպված է ընդհանուր տեսքով և կիրառելի է բոլոր տեսակի հանցագործությունների համար, դրա հետ մեկտեղ, սակայն, ապացուցման առարկայի՝ օրենքում ամրագրված տիպական թվարկումը յուրաքանչյուր գործով ճշգրտվում և լրացվում է հանցագործության քրեաիրավական որակմանը համապատասխան: Սա նշանակում է, որ կատարված իրադարձությունը, ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ նրա յուրաքանչյուր հանգամանքը առանձին վերցված, յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հետազոտել՝ հաշվի առնելով քրեական օրենքով նախատեսված կոնկրետ հանցակազմի հատկանիշները:³

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապացուցման ենթակա առաջինը հանգամանքը դեպքն է և դրա հանգամանքները՝ ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն: Դրանք առաջին հերթին հանցագործության օբյեկտիվ հատկանիշներն են, այն է՝ հանցագործության օբյեկտը և օբյեկտիվ կողմը: Դեպքը և դրա հանգամանքները ապացուցելու համար անհրաժեշտ է նախ պարզել, թե տեղի ունեցել է արդյոք արարքը, որի կապակցությամբ նախաձեռնվել է քրեական վարույթ և որի կատարման մեջ անձը մեղադրվում է, այնուհետև վերհանել այդ արարքի այն հատկանիշները, որոնք թույլ են տալիս այն համարել հանցագործություն:

Ինչ վերաբերում է դեպքի տեղին և ժամանակին, ապա դրանք ոչ միշտ են հանդիսանում կոնկրետ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող պարտադիր հատկանիշներ՝ օրինակ սպանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի համար դրանք պարտադիր չեն, սակայն ապօրինի որսի համար, ի թիվս այլնի, էական է, թե արարքը արգելված վայրում է կատարվել, թե ոչ: Սակայն անկախ նրանից, դրանք հանդիսանում են հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, թե ոչ, բոլոր տեսակի վարույթներով դեպքի տեղը և ժամանակը ենթակա են պարզման, քանի որ դրանք որոշակիացնում են արարքը, թույլ են տալիս տարանջատել նմանատիպ արարքները, հաստատել կամ հերքել անձի այլուրեքությունը և այլն: Բացի այդ, դեպքի տեղը թույլ է տալիս կարգավորել վարույթի ընդդատությունը, իսկ դեպքի ժամանակը պարզելը առանցքային է արարքի վաղեմության ժամկետների որոշման համար և այլն:

Ենթադրյալ հանցանք կատարելու մեջ մեղադրյալի մեղավորությունը մտնում է

³ ԵԷԴ/0058/01/10 գործով Սիրակ Շավարշի Սաքանյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշում

հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի մեջ: Անձի մեղավորությունը քրեական օրենքի իմաստով մեղքի հասկացությունից տարբերվում է, քանի որ այն ներառում է ոչ միայն դիտավորության կամ անզգուշության առկայությունը, այլև արարքի օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունները կոնկրետ անձի կողմից կատարված լինելու փաստը:

Անձի մեղքի, այսինքն՝ կատարված արարքի նկատմամբ վերջինիս հոգեբանական վերաբերմունքի պարզումն ամենաբարդն է տրվում ապացուցման գործընթացում: Այդ պատճառով հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարզման հետ կապված սխալները գործնականում ամենից հաճախ են պատահում:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ հաճախ ենթադրյալ հանցանքի մեջ անձի մեղքի՝ մասնավորապես նրա դիտավորության կամ անմեղության հաստատումն ուղղակիորեն կախված է արարքի օբյեկտիվ կողմը կազմող հատկանիշների վերհանումից: Այդպես, օրինակ Սամվել Հունիկյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հանցավորի դիտավորության ուղղվածության մասին հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է ելնել հանցագործության բոլոր հանգամանքների համակցությունից և հաշվի առնել, մասնավորապես, հանցագործության եղանակը և գործիքը, մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը (օրինակ՝ մարդու կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), ինչպես նաև հանցավորի և տուժողի վարքագիծը հանցագործությանը նախորդող և հաջորդող պահերին, նրանց փոխհարաբերությունները, հանցավորի կողմից հանցավոր գործողությունների դադարեցման պատճառները և այլն: Արդյունքում վերլուծելով կոնկրետ գործով վերոնշյալ հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ նախաքննության մարմինը և դատարանները պատշաճ գնահատման չեն ենթարկել Ս.Հունիկյանի արարքի ճիշտ որակման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները: Ուստի դատարանի հետևություններն այն մասին, որ դատապարտյալը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործություն, չի կարելի ճանաչել հիմնավորված:⁴

Ի տարբերություն 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը ընդլայնել է պարտադիր ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը, դրանում ներառելով նաև մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները, ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը և այն հանգամանքները, որոնք թույլ են տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից:

Առաջին երկուսը կարծում ենք պարզ են: Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքներին, որոնք թույլ են տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից, ապա դրանք նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 4-րդ բաժնում: Դրանց թվում են քրեական պատասխանատվությունից ազատելը կամովին հրաժարվելու, գործուն զոջալու, վաղեմության ժամկետներն անցնելու

⁴ Թիվ ՎԲ-11/08 Սամվել Գրիգորի Հունիկյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի փետրվարի 29-ի որոշում

հետևանքով և այլն: Նման հանգամանքների հաստատման դեպքում վարույթ իրականացնող մարմինը, ՀՀ քրեական դատավարության 12-րդ հոդվածի 12-րդ կետի համաձայն՝ պարտավոր է չհարուցել քրեական հետապնդում կամ դադարեցնել հարուցված քրեական հետապնդումը:

Ապացուցման առարկայի հետ կապված հետաքրքիր է նաև արտասահմանյան երկրների օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը, այն առումով, որ հետխորհրդային երկրների քրեական դատավարության օրենսգրքերում ապացուցման ենթակա հանգամանքները գրեթե նույնությամբ կրկնում են մեր քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով նախատեսված հանգամանքները: Մինչդեռ օրինակ Դանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ ապացուցման ենթակա են միայն հանցանքի տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները, հանցակազմի տարրերը, անձի մեղավորությունը կատարած արարքին և վերջինիս բնութագրող հանգամանքները:⁵ Իսկ օրինակ ԱՄՆ-ի ընդհանուր դաշնային օրենքների համաձայն՝ ապացուցման ենթակա են այն փաստերը, որոն կազմում են հանցակազմի տարրերը, ակտուս ռեուս (գործողություն կամ անգործություն), մենս ռեա (մեղավորություն), հանցանքի առարկան (գույք, անձ և այլն), պատճառահետևանքային կապը, մեղադրողի և ամբաստանյալի պաշտպանական փաստարկները (օր.՝ ալիբի, ինքնապաշտպանություն, անհրաժեշտություն), քրեական պատասխանատվության բացառման, մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները, պատժի չափին առնչվող հանգամանքները:⁶

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նույնպես նորություն է: Նշվում է, որ օրենսգրքով նախատեսված վարույթի առանձին տեսակների համար կարող է սահմանվել ապացուցման ենթակա հանգամանքների այլ շրջանակ:

Ասվածը վերաբերում է օրինակ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով ապացուցման ենթակա հանգամանքներին, որոնք նախատեսված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 410-րդ հոդվածով: Կամ օրինակ 421-րդ հոդվածով նախատեսվում են բժշկական հարկադրանքի վարույթով ապացուցման ենթակա հանգամանքները:

ՀՀ քրեական դատավարությունում օրենսդրությամբ ուղղակի ամրացված է եղել միայն անմեղության կանխավարկածի օրենսդրական բնորոշումը, իսկ մի շարք այլ կանխավարկածներ, թեև գիտության մեջ քննարկվել և վերլուծվել են, սակայն օրենսդրական ամրագրում չեն ստացել: ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 106-րդ հոդվածում առաջին անգամ համակարգված կերպով ամրագրվեց իրավական կանխավարկածների վերաբերյալ դրույթը: Քննարկվող հոդվածն առավելապես փոխառվել է Լատվիայի քրեական դատավարության օրենսգրքից, որի 125-րդ հոդվածն ամրագրում է փաստի իրավական կանխա-

⁵ Danish Criminal Code. Order No. 909 of September 27, 2005, as amended by Act Nos. 1389 and 1400 of December 21, 2005

⁶ St'u Federal rules of criminal procedure; Title 18 U.S. Code

վարկածը:⁷

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Եթե քրեական վարույթի ընթացքում հակառակը չի ապացուցվում, ապա ապացուցված են համարվում՝ /.../

4) փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկության հանգամանք:

2. Եթե վարույթի մասնակիցը վիճարկում է սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված փաստերի հավաստիությունը, ապա կրում է հակառակն ապացուցելու պարտականությունը:»:

Իրավական կանխավարկածը իրավաբանական փաստի առկայության կամ բացակայության մասին նորմատիվ բնույթի ենթադրություն (մտահանգում) է, որն ունի հավանականության բարձր աստիճան և ենթակա չէ ապացուցման: Քրեական դատավարությունում իրավական կանխավարկածներն ունեն կարևոր նշանակություն. մասնավորապես դրանք նպաստում են քրեական արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը: Այսպես, իրավական կանխավարկածը տեղեկատվության պակասի պայմաններում իրականացող իրավակիրառմանը հաղորդում է որոշակիություն, լրացնում է փաստի վերաբերյալ տեղեկատվության բացը, ապահովում է վարույթի ողջամիտ ժամկետում իրականացնելու պահանջի իրականացումը: Բանն այն է, որ այս կամ այն փաստի առկայության կամ բացակայության մասին նորմատիվ ենթադրությունը ինքնին լրացնում է այդ փաստի մասին տեղեկատվության պակասը, ինչպես նաև վարույթն իրականացնողին ազատում է իրավաբանական փաստի հաստատման կամ հերքման ուղղությամբ լրացուցիչ ապացուցողական գործողություններ կատարելու պարտականությունից:⁸

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական կանխավարկածներից մեր կարծիքով առավել հետաքրքրություն է ներկայացնում փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկության հանգամանք:

Այսպես, ժամանակակից դատավարական իրավունքի զարգացման ներկայիս պայմաններում ապացուցման պարտականության բաշխման խնդիրը ընկալվում է փոքր-ինչ այլ կերպ. ներկայիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներով թույլատրելի է համարվում առանձին փաստերի ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելը:

Անհրաժեշտ է քննարկել այն հարցադրումը, թե արդյոք առանձին փաստերի ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելը չի հակասում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին Եվրոպական Կոնվենցիայի և Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Այսպես՝ Ֆամ Խոանցն

⁷<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:y393fj1CkVMJ:https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2015/03/Latvia-Criminal-Code.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=am&client=firefox-b-d>

⁸Ա.Ղամբարյան- «Իրավական կանխավարկածները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում»- 2014թ.- Երևան

ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով Եվրոպական դատարանը գտավ, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սկզբունքորեն չի բացառում ազգային օրենսդրությունում իրավական կամ փաստական կանխավարկածների գոյությունը, որոնց ապացուցման պարտականությունը դնում է մեղադրյալի վրա: Այնինչ, ցանկացած դրույթ, որը սահմանում է անմեղության ապացուցման պարտականության փոխանցում կամ հնարավոր է համարում մեղադրյալի դեմ գործող կանխավարկածի կիրառումը, պետք է սահմանափակված լինի բանական սահմաններով՝ հաշվի առնելով այն ամենի կարևորությունը, ինչը մեղադրյալի համար դրված է խաղասեղանին և ինչը ապահովում է նրա պաշտպանությունը:

Վերը նշված օրինակը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության 106-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, ըստ մեզ, չեն նշանակում մեղավորության կանխավարկած, այսինքն՝ ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելը չի նշանակում, որ վերջինս համարվում է մեղավոր, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցել:

Սկզբնական ապացուցման պարտականությունը միշտ էլ դրվում է քրեական հետապնդման մարմինների վրա: Խնդիրն այն է, որ նշված դեպքերում քրեական հետապնդման մարմինների կողմից հավաքված ապացույցները անուղղակի ապացույցներ են: Մեղադրանքը, ճիշտ է, հիմնված է միայն անուղղակի ապացույցների վրա, սակայն դրանց համակցությունն այնքան ծանրակշիռ է, որ հանգեցնում է մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ եզրակացության: Այս պարագայում նման ապացույցների հերքման պարտականությունն արդեն մնում է մեղադրյալի վրա:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածով նախատեսված են հերքելի իրավական կանխավարկածներ, ինչը նշանակում է, որ նշված հոդվածում ամրագրված փաստերը համարվում են ապացուցված, քանի դեռ քրեական վարույթի ընթացքում հակառակը չի ապացուցվում: Եթե վարույթի մասնակիցը վիճարկում է նշված հոդվածի 1-ին մասով սահմանված փաստերի հավաստիությունը, ապա կրում է հակառակն ապացուցելու պարտականությունը:

Ապացուցման առարկա կամ ապացուցման ենթակա հանգամանքներ հասկացության հետ սերտորեն կապված է ապացուցման սահմաններ կամ ապացույցների բավարարություն հասկացությունը: Չի կարող լինել այնպիսի վարույթ, որի ընթացքում հանցագործության դեպքը չմտնի ապացուցման առարկայի մեջ: Չնայած դրան, հաճախ են հանդիպում իրավիճակներ, երբ օրինակ՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձն արդարացվում է այն հիմքով, որ չի ապացուցվում արարքը՝ տուժած անձի կամքին հակառակ կամ նրա կամքն անտեսելով կատարած լինելու հանգամանքը, կամ օրինակ չի հաստատվում, որ պաշտոնատար անձի վրա դրված են եղել կոնկրետ ծառայողական պարտականություններ, որոնք վերջինս չի կատարել և այլն: Նման իրավիճակների պատճառը հիմնականում հանդիսանում է այն, որ նախաքննական մարմինը մակերեսորեն է ուսումնասիրում ապացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքը, հանցավոր արարքը չի մանրամասնեցվում, չպարզված են

մնում դրա բնույթը, կատարման իրադրությունը և այլ առանցքային տարրեր, ինչի արդյունքում քննությունը չի իրականացվում այն խորությամբ, որն անհրաժեշտ է ճշմարտության բացահայտման համար:

Մյուս կողմից, ապացուցման սահմանների առկայությունը վկայում է այն մասին, որ ապացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքը չպետք է ուսումնասիրվի դրա՝ առանց բացառության բոլոր դետալներով, այլ պետք է ուսումնասիրվի այն աստիճան խորությամբ, որ պարզվեն քրեական դատավարության նպատակների իրագործման համար առանցքային նշանակություն ունեցող դետալները: Եթե օրինակ վարույթը հարուցված է խուլիգանության դեպքի կապակցությամբ, պարտադիր չէ մանրամասն վերհանել բոլոր հայեցողականները կամ անպարկեշտ արտահայտությունները, բավարար է միայն պարզել հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունքի առավել էական դրսևորումները:

Ապացուցման սահմանների հասկացությունը հաջորդիվ ներառում է այն հարցը, թե ինչ ծավալով ապացույցներ պետք է հավաքվի, ստուգվի և գնահատվի, որպեսզի հաստատվի կամ հերքվի վարույթով ապացուցման ենթակա յուրաքանչյուր հանգամանք: Այլ խոսքով՝ այն ներառում է նաև այն ապացույցների համակցությունը, որն անհրաժեշտ է և բավարար է ապացուցման առարկա հանդիսացող հանգամանքների ապացուցված լինելու մասին հետևության հանգեցնելու համար:

Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը ընդգծել է, որ եթե ապացուցման առարկան ցույց է տալիս, թե ինչ է անհրաժեշտ պարզել յուրաքանչյուր քրեական գործով, ապա ապացույցների բավարարությունը կապված է այն ապացուցողական նյութի հետ, որը վերաբերում է ապացուցման առարկային և թույլ է տալիս այդ հանգամանքների մասին գալ արժանահավատ հետևության: Ապացույցների բավարարությունը ենթադրում է կոնկրետ գործով ապացուցման շրջանակների այնպիսի որոշումը, որպեսզի հավաքված ապացույցները որակական կողմից ապահովեն ապացուցման առարկայի յուրաքանչյուր տարրի պարզումը, իսկ քանակական կողմից՝ այդ հանգամանքների բացահայտման արժանահավատությունը և դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունն ու պատճառաբանվածությունը: Ի տարբերություն ապացուցման առարկայի, ապացույցների բավարարություն հասկացության բովանդակությունը քրեական դատավարության օրենսդրությամբ բացահայտված չէ, այսինքն՝ օրենքում հստակ նշում չկա այն մասին, թե մինչև ե՞րբ պետք է հավաքվեն և հետազոտվեն ապացույցները, որպեսզի յուրաքանչյուր գործով պարզվի ապացուցման առարկան ամբողջությամբ կամ նրա տարրերն առանձին վերցրած: Բացի այդ, օրենքում սահմանված չէ միասնական չափանիշ առ այն, թե ե՞րբ են ի հայտ գալիս յուրաքանչյուր քրեական գործով ապացուցման առարկան բացահայտված համարելու հիմքերը:

Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է ապացույցների բավարարությունը որոշելու հետևյալ ընդհանուր չափանիշները՝

- 1) անմեղության կանխավարկածը,
- 2) վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքը,
- 3) դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը:⁹

Անդրադառնալով անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ քրեական դատավարությունում կանխավարկածը օրենքով կամ նախադեպային իրավունքով հաստատված այն կանոնն է, որի համաձայն՝ որոշակի հանգամանք համարվում է հաստատված, քանի դեռ օրենքով սահմանված կարգով չի ապացուցվել հակառակը: Մարդու անմեղությունը քրեական դատավարության կարևորագույն կանխավարկածներից է, որն ամրագրված է ինչպես ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով և օրենքներով, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքով: Հանցանք կատարելու մեջ անձի մեղավորությունը հաստատված համարելը ոչ այլ ինչ է, քան անմեղության կանխավարկածի հաղթահարում: Միևնույն ժամանակ, անձին դատապարտելու համար համարժեք ապացույցների բավարար համակցության բացակայությունը նշանակում է, որ անձի անմեղության կանխավարկածը հաղթահարված չէ: Այլ խոսքով՝ քրեական դատավարության ընթացքում չապացուցված մեղավորությունը հավասարազոր է ապացուցված անմեղության:

Այսպիսով, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը ենթադրում է ապացույցների այնպիսի ամբողջության առկայություն, որն անհրաժեշտ է անձի մեղավորությունը ողջամիտ (հիմնավոր) կասկածից վեր ապացուցված համարելու, այլ ոչ թե անձի մեղավորության մասին ենթադրություններ անելու համար:¹⁰

Ապացույցների բավարարությունը որոշելու մյուս չափանիշին՝ ներքին համոզմունքին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Մ.Հովհաննիսյանի և Ա.Մարտիրոսյանի վերաբերյալ որոշման մեջ և դիրքորոշում ձևավորել այն մասին, որ ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. այն, մի կողմից, պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից, անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

Ապացույցները, որոնք հավաքվել և ստուգվել են օրենքին համապատասխան, կազմում են ներքին համոզմունքի այն օբյեկտիվ հիմքը, որն իր դրսևորումն է գտնում ընդունվող որոշումներում: Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և

⁹տե՛ս Սիրակ Սաքանյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0058/01/10 որոշման 17-րդ կետը:

¹⁰Տե՛ս Արարատ Ավագի Ավագյանի և Վահան Սերյոժայի Սահակյանի վերաբերյալ 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի որոշումը:

բազմակողմանի քննությունը: (...)»:¹¹

Դատական ակտի պատճառաբանվածության հարցին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ֆ.Գալստյանի գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ պատճառաբանված որոշման բացակայությունն արդեն իսկ օբյեկտիվորեն սահմանափակում է վերադաս դատական ատյանի հնարավորությունը՝ լիարժեք դատական ստուգման ենթարկելու բողոքարկվող դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը և կայացնելու արդարացի որոշում, հետևաբար դատական ակտի չպատճառաբանված լինելը հանգեցնում է քրեական դատավարության կարևորագույն սկզբունքներից մեկի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և քրեադատավարական օրենքով երաշխավորված արդար դատական քննության իրավունքի խախտման:¹²

Այդպիսով, նշված նախադեպային որոշումներում կատարված իրավական վերլուծությունների հիման վրա Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի գործով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ գործի լուծման համար ապացույցների բավարարությունը որոշելու չափանիշները սերտորեն փոխկապակցված են և փոխադարձաբար պայմանավորում են միմյանց: Գործի լուծման համար բավարար ապացույցներ ասելով՝ պետք է հասկանալ թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույցների համակցություն, որը, հաղթահարելով անմեղության կանխավարկածը, անաչառ դիտորդի մոտ կձևավորի հիմնավոր կասկածից վեր համոզվածություն անձի մեղավորության վերաբերյալ, ինչպես նաև կհաստատի գործով ապացուցման առարկան կազմող մյուս հանգամանքները և հնարավորություն կտա կայացնել հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում:

Ս.Սաքանյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ քրեական դատավարությունում մեղքի հարցը լուծելիս որպես ապացույցների բավարարության շեմ պետք է գործի «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշը: Ընդ որում, «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշ ասելով, պետք է հասկանալ փաստական տվյալների (ապացույցների) այնպիսի համակցություն, որը բացառում է հակառակի ողջամիտ հավանականությունը: Վերոգրյալը չի նշանակում, որ հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորությունն ընդհանրապես չի կարող առաջացնել որևէ կասկած, սակայն այդպիսի կասկածի հավանականության դեպքում դրա աստիճանը պետք է լինի աննշան (խիստ ցածր): Այլ խոսքով՝ մեղադրանքը կազմող յուրաքանչյուր փաստական հանգամանք պետք է հիմնավորվի ապացույցների այնպիսի ծավալով, որը կբացառի դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ցանկացած ողջամիտ կասկած: Նշվածի կապակցությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը որդեգրել է Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումները և դրանք ամրագրել 22-րդ հոդվածով:

¹¹Տե՛ս Մակար Հովհաննիսյանի և Աշոտ Մարտիրոսյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ ԵՔԴԴ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետը

¹²Ֆրունզիկ Գալստյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ԵԿԴ/0058/11/09 որոշման 18-20-րդ կետերը

Շատ քրեական վարույթներով, հատկապես նախաքննության սկզբնական փուլում, անհրաժեշտ է լինում ստուգել բազմաթիվ վարկածներ՝ համոզվելու համար որևէ հանգամանքի առկայությունը կամ բացակայությունը, նշանակությունը կամ աննշանությունը: Բայց օրենքը, քննիչի, դատավորի փորձը, հմտությունն ու գիտելիքները կարող են պատշաճ կողմնորոշում ապահովել գործի դժվարին իրավիճակներում, ճիշտ ուրվագծել ապացույցների առարկան և սահմանները և հասնել օբյեկտիվ ճշմարտության: Դա քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված խնդիրների բարեհաջող իրագործման բանալին է:

Եզրակացություն

Ապացուցման սահմանների և ապացույցների բավարարության համակցված վերլուծությունը քրեական դատավարության շրջանակում ցույց է տալիս, որ քրեական գործի արդար և օրինական լուծման հիմնական գրավականը ապացուցման գործընթացի ամբողջականությունն ու հիմնավորվածությունն է: Ապացուցման սահմանները ձևավորում են այն շրջանակը, որի ներսում պետք է բացահայտվեն գործի էական հանգամանքները, մինչդեռ ապացույցների բավարարությունը սահմանում է գնահատման չափանիշները՝ տվյալ հանգամանքներն ապացուցված համարելու համար: Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքը կարևոր նախադրյալ է դարձել ապացուցման գործընթացում որակական և քանակական չափանիշների հստակեցման համար՝ ընդգծելով անմեղության կանխավարկածի, ներքին համոզմունքի և դատավարական որոշումների հիմնավորվածության անբաժան դերակատարությունը:

Այս սկզբունքների համադրված կիրառմամբ է հնարավոր ապահովել ապացուցման գործընթացի օբյեկտիվությունը, մեղադրանքի լիարժեք հիմնավորվածությունը և արդար դատաքննության իրավունքի երաշխավորումը: Վերջին հաշվով, քրեական արդարադատության արդյունավետությունը պայմանավորված է նրանով, թե որքան կարող են վարույթն իրականացնող մարմինները ճշգրտորեն սահմանել ապացուցման առարկան, ապահովել ապացույցների համարժեք հավաքագրումն ու գնահատումը՝ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցման սահմանը հաղթահարելու նպատակով:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով (2015թ.), ՀՀՊՏ
2015.12.21/ Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118
Constitution of the Republic of Armenia with amendments and additions (2015), RA PBT 2015.12.21/Special issue Hod. 1118
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 01.07.1998թ., ստորագրվել է 01.09.1998թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.1999թ., ՀՀՊՏ 1998.09.21/22(55)
Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted on 01.07.1998, signed on 01.09.1998, came into force on 12.01.1999, RA PBT 1998.09.21/22(55)
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 30.06.2021թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022թ.,
Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted on 30.06.2021, came into force on 01.07.2022
4. ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու/ԵՊՀ; Գլխ. խմբ.՝ Գ.Ս. Ղազինյան - Եր.:ԵՊՀ, 2016
Collection of materials of the scientific conference of the faculty of law of Yerevan State University / YSU; Chief editor: G.S. Ghazinyan - Yerevan: YSU, 2016
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս. (4-րդ հրատարակություն, լրացումներով եւ փոփոխություններով) / Ս. Դիլբանդյան, Ա. Հարությունյան, Գ. Ղազինյան եւ այլք. - ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2006
Criminal Procedure of the Republic of Armenia: General Part (4th edition, with additions and amendments) / S. Dilbandyan, A. Harutyunyan, G. Ghazinyan, et al. - YSU Publishing, Yerevan, 2006
6. Ա.Ղամբարյան- «Իրավական կանխավարկածները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում»- 2014թ.- Երևան
Ghambaryan - "Legal Presumptions in the Criminal Procedure of the Republic of Armenia" - 2014, Yerevan
7. В. Я. Дорохов, В. С. Николаев. Обоснованность приговора. М., 1959, стр. 70—72;
V.Ya. Dorokhov, V.S. Nikolaev. The Reasonableness of the Verdict. Moscow, 1959, pp. 70-72
8. А. И. Трусов. Основы теории судебных доказательств. М., 1960;
A.I. Trusov. Fundamentals of the Theory of Judicial Evidence. Moscow, 1960
9. В. Н. Кудрявцев. Теоретические основы квалификации преступлений. М., 1963;
V.N. Kudryavtsev. Theoretical Foundations of Crime Classification. Moscow, 1963
10. Ф. Н. Фаткуллин. Обвинение и судебный приговор. Казань, 1965;
F.N. Fatkullin. Accusation and Judicial Verdict. Kazan, 1965

11. М.К.Свиридов. “Установление судом истины в судебном разбирательстве”. 1.11.2011

М.К. Sviridov. "Establishing the Truth in Court Proceedings". 01.11.2011

12. Левченко О. В. Система средств познавательной деятельности в доказывании по уголовным делам и ее совершенствование: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Астрахань, 2004

Levchenko O.V. The System of Cognitive Tools in Criminal Case Evidence and its Improvement: Dissertation for the degree of Doctor of Legal Sciences. Astrakhan, 2004

13. Ֆամ Խոանգն ընդդեմ Ֆրանսիայի՝ հետևյալ հղումով՝
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CgEIERkUyTII:https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-57791%26filename%3DCASE%2520OF%2520PHAM%2520HOANG%2520v.%2520FRANCE.docx%26logEvent%3DFalse&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=am&client=firefox-b-d>

Fam Hoang v. France

Khaluhi Movsisyan

*Senior Prosecutor of the Prosecutor's Office of administrative districts
Kentron and Nork-Marash of Yerevan City*

PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS¹³

Abstract

This work analyzes the concept of the limits of proof and the sufficiency of evidence in criminal procedure, based on the criminal procedural legislation, the precedential positions of the Court of Cassation, and the principles of fair trial. The limits of proof determine what facts must be clarified in a given case and what amount of evidence should be collected to substantiate those facts. The criteria for sufficiency of evidence, in turn, determine whether a fact is considered proven beyond reasonable doubt. The Court of Cassation has established three key criteria for assessing the sufficiency of evidence: the presumption of innocence, internal conviction, and the justification of procedural decisions. This work emphasizes the interconnection of these criteria and reveals that, for the resolution of a criminal case, a combination of admissible, relevant, and credible evidence is necessary, which will overcome the presumption of innocence and ensure the exercise of the right to a fair trial.

The aim of this work is to thoroughly study the issues of the limits of proof and sufficiency of evidence, while also addressing the questions of the relevance, credibility, and admissibility of evidence. The study is based on both key legal theoretical inquiries and the practice of the Court of Cassation, as well as current legislative provisions. The ultimate goal is to develop practical criteria that will contribute to the adoption of fair, reasoned, and trustworthy judicial decisions.

Keywords: proof; objective truth; procedural truth; elements of proof; stages of proof; purpose of proof; subject of proof.

¹³The article was presented on 05.05.2025 and was reviewed on 05.05.2025.

Халуи Мовсисян

*Старший прокурор прокуратуры административных округов
Кентрон и Норк-Мараш города Ереван*

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ¹⁴

Абстракт

В данной работе проанализированы концепции пределов доказательства и достаточности доказательств в уголовном процессе, основанные на уголовно-процессуальном законодательстве, прецедентных позициях Кассационного суда и принципах справедливого судебного разбирательства. Пределы доказательства определяют, какие факты должны быть установлены в конкретном деле и какой объем доказательств необходимо собрать для подтверждения этих фактов. Кассационный суд сформулировал три ключевых критерия для оценки достаточности доказательств: презумпция невиновности, внутреннее убеждение и обоснованность процессуальных решений. Работа подчеркивает взаимосвязь этих критериев и выявляет, что для решения уголовного дела необходима комбинация допустимых, релевантных и достоверных доказательств, которые смогут преодолеть презумпцию невиновности и обеспечить осуществление права на справедливое судебное разбирательство.

Цель данной работы — глубоко исследовать вопросы пределов доказательства и достаточности доказательств, одновременно рассматривая вопросы относимости, достоверности и допустимости доказательств. В основе исследования лежат как важнейшие вопросы юридической теории, так и практика Верховного Суда и действующие законодательные положения. Конечная цель заключается в разработке практических критериев, которые будут способствовать принятию справедливых, обоснованных и вызывающих доверие судебных решений.

Ключевые слова: доказательства; объективная истина; процессуальная истина; элементы доказательства; этапы доказательства; цель доказательства; предмет доказательства.

¹⁴Статья была представлена 05.05.2025 и прошла рецензирование 05.06.2025.

Մանե Սաֆարյան

Լոռու մարզի դատախազության դատախազ

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱՎԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Համառոտագիր

ՀՀ կառավարության 2010 թվականի փետրվարի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում էլեկտրոնային հասարակություն ձևավորելու հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» N 7 արձանագրային որոշման համաձայն՝ օրենսդրությունը պետք է հիմնարար պատկերացումներ տա տեղեկատվության, էլեկտրոնային փաստաթղթի, թվային ստորագրության, զաղտնիքի, հաշվառման ընթացակարգերի վերաբերյալ, ինչպես նաև պետք է օրենսդրորեն սահմանվեն տեղեկատվության հաշվառման, մշակման, կիրառման, տրամադրման, ինչպես նաև էլեկտրոնային փոխհարաբերությունների կանոնները:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման այս միտումից անմասն չի մնացել նաև քրեական արդարադատության ոլորտը: Տարեցտարի Հայաստանի Հանրապետությունում աճում է ինչպես թվային տեխնոլոգիաների կիրառմամբ հանցագործությունների կատարման թիվը, այնպես էլ քրեական վարույթի ընթացքում էլեկտրոնային և/կամ թվային տվյալների օգտագործման անհրաժեշտությունը: Քրեական արդարադատության ոլորտում էլեկտրոնային տեղեկատվության դերի և տեղի հստակեցումը դարձել է ժամանակաշրջանի հրամայական:

Սույն աշխատանքի շրջանակներում քննարկվել են քրեական դատավարության ապացուցման համակարգում ապացույցի առանձին տեսակի՝ «էլեկտրոնային ապացույց»-ի ներդրման վերաբերյալ գիտական մոտեցումները, քրեական արդարադատության ոլորտում էլեկտրոնային և/կամ թվային տեղեկատվության օգտագործման հիմնախնդիրները:

Աշխատանքում քննարկվել են ժամանակաշրջանի մարտահրավերներին ապացուցման համակարգի համապատասխանության հիմնախնդիրները: Կատարված վերլուծության արդյունքում կատարվել են մի շարք առաջարկություններ՝ ապացուցման արդի համակարգը տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման տեմպերին համապատասխանեցնելու նպատակով:

Հիմնաբառեր- էլեկտրոնային տեղեկատվություն, էլեկտրոնային կրիչ, էլեկտրոնային ապացույց, իրեղեն ապացույց, արտավարության փաստաթուղթ:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 05.05.2025թ., գրախոսվել է 20.06.2025թ.:

Ներածություն

Էլեկտրոնային տեղեկատվության դերի աճը հանգեցրել է համապատասխան հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման անհրաժեշտության: Այս ժամանակակից մարտահրավերը քրեական դատավարությունում արտահայտվում է այնպիսի իրավակիրառ մեխանիզմների մշակման պահանջով, որոնք կապահովեն էլեկտրոնային տվյալների ապացուցողական համակարգում ընդգրկման հնարավորությունը՝ ապացույցների վերաբերելիության, թույլատրելիության և հավաստիության օրենսդրական չափանիշների պահպանմամբ:

Իրավակիրառ պրակտիկայում թվային և/կամ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ներկայումս հավաքվում և օգտագործվում է քրեադատավարական ապացուցման գործընթացում, սակայն դա, ըստ էության, իրականացվում է իրավական անհստակության պայմաններում: Օրենսդրական հստակ հիմքերի բացակայությունը հանգեցրել է նրան, որ իրավական հանրությունը բավարարուչադրություն չի դարձնում թվային տվյալների ապացուցողական արժեքին, իսկ իրավակիրառողը, կարծես թե, բավարար չափով չի գիտակցում էլեկտրոնային տվյալների բնույթը, ձեռքբերման եղանակների առանձնահատկությունները և, ըստ էության, ապացույցի թույլատրելիության տեսանկյունից բավարար է համարում էլեկտրոնային տվյալները թղթի վրա տպագրելու և դրանց ծագման աղբյուրը նշելու հանգամանքները:

Հոդվածի ուսումնասիրության օբյեկտն են հանդիսանում այն հիմնախնդիրները, որոնք ծագում են քրեադատավարական ապացուցման գործընթացում էլեկտրոնային և/կամ թվային տեղեկատվության ձեռքբերման, ստուգման և գնահատման ընթացքում: Հետազոտության նպատակը՝ էլեկտրոնային տեղեկատվության էության, նշանակության, բնորոշ հատկությունների, քրեադատավարական ապացուցման գործընթացում էլեկտրոնային կամ թվային տեղեկատվության դատավարական առանձնահատկությունների տեսական, օրենսդրական ու գործնական հիմնահարցերի հնարավորինս ամբողջական ուսումնասիրությունն է, վերլուծությունը, ինչպես նաև կատարված հետազոտությունների արդյունքներով առաջադրված հարցերի լուծմանն ուղղված առաջարկությունների ներկայացումը:

1. Էլեկտրոնային տեղեկատվության էությունը և հասկացությունը.

2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած նոր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը ամրագրեց ինչպես քրեադատավարական ոլորտում նախկինում կիրառված, այնպես էլ օրենսդրական նորույթ հանդիսացող մի շարք հասկացություններ: Դրանց թվում առանձնացվում են «էլեկտրոնային սարքեր կամ կրիչներ», «էլեկտրոնային ստորագրություն», «էլեկտրոնային փաստաթուղթ», «էլեկտրոնային քրեական վարույթ (կամ էլեկտրոնային քրեական գործ)», «էլեկտրոնային նյութեր», «էլեկտրոնային համակարգ», «էլեկտրոնային հասկացություն», «էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչներ», ինչպես նաև «թվային խուզարկություն» հասկացությունները: Թեև օրենսդրությունը նկատելի առաջ-

ընթաց է արձանագրել թվայնացման գործընթացների կարգավորման ուղղությամբ, այնուամենայնիվ, «Էլեկտրոնային ապացույց» հասկացությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում հստակ ձևակերպում չի ստացել:

Էլեկտրոնային ապացույցների ոլորտում միասնական և համապարփակ կարգավորում ապահովելու, ինչպես նաև իրավակիրառ պրակտիկայում համահունչ մոտեցումներ ձևավորելու նպատակով ստեղծվել է միջազգային IOCE կազմակերպությունը (International Organization on Computer Evidence): Կազմակերպության հիմնական առաքելությունն է էլեկտրոնային ապացույցների հավաքման, պահպանման և մշակման միջազգային սկզբունքների սահմանումը:

Նմանատիպ նախաձեռնություն իրականացվում է նաև ԱՄՆ-ում՝ SWGDE կազմակերպության (Scientific Working Group on Digital Evidence) կողմից, որի գործունեությունն ուղղված է համակարգչային կրիմինալիստիկայի ոլորտում ընդհանուր գիտական և մեթոդաբանական մոտեցումների մշակմանը: Այս կառույցները կարևոր դեր են խաղում թվային ապացույցների իրավական կարգավորման և տեխնիկական ստանդարտների համադրելիության ապահովման գործընթացում:

2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ին ընդունված «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը սահմանում է էլեկտրոնային տեղեկատվությանն առնչվող մի շարք հասկացությունների նշանակությունը, մասնավորապես, նշված հոդվածի համաձայն՝

«Սույն օրենքում օգտագործվում են հետևյալ հիմնական հասկացությունները՝

Էլեկտրոնային փաստաթուղթ՝ տեղեկություն գրանցված նյութական կրիչի վրա էլեկտրոնային եղանակով, վավերացված էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ: Էլեկտրոնային փաստաթուղթը ստեղծվում, մշակվում և պահպանվում է տեղեկատվական համակարգերի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների օգտագործմամբ...(»)

Էլեկտրոնային կրիչ՝ մագնիսական սկավառակ, մագնիսական ժապավեն, լազերային սկավառակ, կիսահաղորդչային և այլ նյութական կրիչներ, որոնք օգտագործվում են էլեկտրոնային կամ այլ տեխնիկական միջոցներով տեղեկատվության գրանցման և պահպանման համար(...)»:

Գտնում ենք, որ նշված հասկացությունները ամբողջովին չեն բացահայտում էլեկտրոնային տեղեկատվության էությունը: Մասնավորապես, հարկ է ընդգծել, որ էլեկտրոնային փաստաթուղթը, թեև կարող է պահպանվել ֆիզիկական էլեկտրոնային կրիչի վրա, կարող է նաև գոյություն ունենալ առանց որևէ կրիչի՝ առցանց միջավայրում: Օրինակ՝ տվյալները կարող են պահպանվել համացանցային օգտահաշիվներում, որոնք հասանելի են ցանկացած սարքով, կամ «ամպային» հարթակներում (iCloud, Dropbox, Google Drive, Odnako Mail.Ru և այլն), որոնք ապահովում են տեղեկատվության պահպանումը ֆիզիկական կրիչից դուրս՝ օգտվողի համար ոչ տեսանելի ձևով:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ նույնիսկ այդ թվային տվյալները նյութապես արձանագրվում են սերվերների վրա, որոնք գտնվում են ֆիզիկական տարածքում: Սակայն այդ սերվերները կարող են գտնվել աշխարհի տարբեր

կետերում, ինչը տվյալների իրավական կամ փաստական ձեռքբերումը հաճախ դարձնում է խիստ բարդ կամ նույնիսկ անհնարին: Ըստ դատավարագետ Ն.Ա.Զիգուրայի՝ համակարգչային տեղեկատվությունը ֆիզիկական կրիչի վրա ներկայացված էլեկտրոնային-թվային տվյալներն են, որոնք ստեղծված են ամրապնդման, մշակման և փոխանցման ծրագրային մեթոդներով, ինչպես նաև էլեկտրոնային սարքի օգտագործման և կառավարման համար նախատեսված հրամանների ամբողջություն, որը նախատեսված է էլեկտրոնային մեքենայում և դրա համակարգերում օգտագործվելու կամ այն ղեկավարելու համար²:

2. Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ապացուցման համակարգում և էլեկտրոնային ապացույցները որպես ապացույցի առանձին տեսակ սահմանելու հիմնախնդիրները.

2.1 Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ապացուցման համակարգում.

Ապացուցման հասկացությունը բացահայտված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ «Ապացուցումը սույն օրենսգրքով նախատեսված՝ ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ հաստատելու կամ հերքելու նպատակով ապացույցներ հավաքելը, ստուգելը և գնահատելն է»:

Հաշվի առնելով ապացուցման՝ քրեական դատավարության մեջ ունեցած առանցքային դերը, պետք է արձանագրել, որ այն չի կարող իզոլացվել հասարակական զարգացման տեխնոլոգիական միտումներից: Էլեկտրոնային տվյալների դերի աճը հանգեցրել է այնպիսի հասարակական հարաբերությունների առաջացման, որոնք պահանջում են հստակ և արդի իրավական կարգավորում: Այս իրողությունը քրեական դատավարության համատեքստում արտահայտվում է էլեկտրոնային տեղեկատվության՝ գործող ապացուցման համակարգում օրենսդրությամբ սահմանված վերաբերելիության, թույլատրելիության և հավաստիության պահանջների պահպանմամբ ներառման համար իրավական հնարավորության նախատեսման անհրաժեշտությամբ:

Ապացուցման գործող նորմատիվ կարգավորումները չեն բավարարում այն պահանջներին, որոնք բխում են էլեկտրոնային տեխնոլոգիաների լայն կիրառման արդյունքում ձևավորված նոր հասարակական հարաբերություններից: Այս իրավիճակը վկայում է այն մասին, որ անհրաժեշտ է մշակել և օրենսդրորեն ամրագրել էլեկտրոնային տեղեկատվության օգտագործման համար օպտիմալ դատավարական ձևաչափ, որը կապահովի ապացուցման ամբողջ գործընթացի իրավաչափությունը և արդյունավետությունը:

Ապացուցողական իրավունքում էլեկտրոնային տեղեկատվության օգտագործման համատեքստում արմատական փոփոխությունների անհրաժեշտությունը միանշանակ չի ընկալվում մասնագիտական շրջանակներում: Այսպես, օրինակ

² Ст'я Зигура Н.А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе. Челябинск, 2010.

Պ.Ս.Պաստուխովը գտնում է, որ «ընդհանրապես պարտադիր չէ էլեկտրոնային տեղեկատվությունից ապացույցների ձևավորման համար հորինել ապացույցների նոր տեսակ, «ապացուցման նոր տեխնոլոգիայի» ներմուծում, հատկապես, որ այդ դեպքում կարող է տեղ գտնել գործի համար ապացուցողական նշանակություն ունեցող էլեկտրոնային (թվային) տեղեկատվության հետազոտության, ամրագրման, ազդարարման առանձնահատուկ մեթոդաբանությունը: «Էլեկտրոնային ապացույցները» չեն իրականացնում հեղաշրջում ապացուցման մեթոդի և քրեադատավարական ձևաչափի առումով»³:

Հեղինակի նշած դիրքորոշման առնչությամբ հարկ է փաստել, որ ինքնին մեր պնդումն առ այն, որ քրեադատավարական ապացուցման նորմատիվ կարգավորման գործող մակարդակը չի համապատասխանում էլեկտրոնային տեխնոլոգիաների կիրառման ոլորտում ձևավորված հասարակական հարաբերություններին, չի ենթադրում, որ ապացուցման համակարգում առկա է արմատական փոփոխություններ իրականացնելու անհրաժեշտություն: Սակայն անհրաժեշտ է ընդունել, որ որոշ էական և խորքային փոփոխություններ անխուսափելի են՝ իրավական հստակության ապահովման նպատակով:

Ապացույցի հասկացությունը սահմանված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 39-րդ կետում՝ «ապացույց՝ փաստի վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով ստացված տվյալ, որի հիման վրա քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են ապացուցման ենթակա հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը, ինչպես նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ»:

ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում ապացույցի հասկացության հիմքում ընկած է փաստական տվյալի (ինֆորմացիայի) և դրա աղբյուրի միասնությունը: Ըստ այս հայեցակարգի՝ առաջինը՝ ապացույցի հասկացությունը բացահայտվում է ոչ թե փաստի, այլ տեղեկության միջոցով, երկրորդ՝ այս հայեցակարգն ապացույցը դիտարկում է ձևի և բովանդակության տեսանկյունից:

Քրեադատավարական ապացուցման համակարգում էլեկտրոնային տեղեկատվության ներառումը, անկախ կիրառված մեթոդից, ենթադրում է դրա համապատասխանություն ապացույցների վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջներին: Այնուամենայնիվ, ներկայիս քրեադատավարական գիտությունը չունի միասնական և ամբողջական մոտեցում էլեկտրոնային տվյալների ապացուցողական կարգավիճակի հարցում: Գիտական շրջանակներում նկատվում են տարբեր կարծիքներ. որոշ հեղինակներ այն դիտարկում են որպես իրեղեն ապացույց, այլ մասնագետներ՝ որպես արտավարության փաստաթուղթ, մինչդեռ մի խումբ գիտնականներ առաջարկում են էլեկտրոնային ապացույցը ճանաչել որպես ապացույցի առանձին և ինքնուրույն տեսակ:

Պետք է հիշել, սակայն, որ այս մոտեցումներից որևէ մեկին նախապատվություն տալը չի կարող լինել ինքնանպատակ, այլ նման փոփոխությունները

³ Стів Пастухов П.С., Терехин В.В., «К вопросу о понятии и сущности электронных доказательств в уголовном процессе», // Вестник КРАГСиУ. Серия “Государство и право”, 2014.

պետք է բխեն իրավակիրառ պրակտիկայի պահանջներից, ունենան գիտական հիմնավորում և նպաստեն ապացուցման համակարգի արդյունավետության բարձրացմանը:

2.1 Էլեկտրոնային տեղեկավարվողությունը՝ որպես արտավարության փաստաթուղթ կամ իրեղեն ապացույց.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Արտավարության փաստաթուղթ է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս»:

Ըստ Ն.Ա.Զիգուրայի, արտավարության կամ այլ փաստաթղթերի շարքին են դասվում այն փաստաթղթերը, որոնք չեն ձևավորվել վարության գործունեության արդյունքում: Դրանք ձեռք են բերում ապացուցողական նշանակություն այն պարագայում, երբ դրանք պարունակում են քրեական գործի հանգամանքների համար նշանակություն ունեցող տվյալներ: Հեղինակը նշված փաստաթղթերը դասակարգում է ըստ պաշտոնականի (տեղեկանքներ, ակտեր և այլն) և ոչ պաշտոնականի (օրինակ՝ անձնական նամակը): Այս փաստաթղթերը կարող են լինել ինչպես սկզբնական (բնօրինակները), այնպես էլ երկրորդային (պատճեններ): Փաստաթղթերը կարող են ձեռք բերվել որևէ վարության գործողության արդյունքում կամ ներկայացվել վարույթի որևէ մասնակցի կողմից:⁴

Արտավարության փաստաթուղթը չի կարող օգտագործվել որպես ապացույց, եթե անհայտ է դրա ձեռքբերման աղբյուրը: Փաստաթուղթը բավարարում է ապացույցի թույլատրելիության պահանջին այն դեպքում, եթե այն համապատասխանում է հետևյալ երկու պայմաններին՝ 1) առկա են բավարար տվյալներ փաստաթղթի հեղինակի մասին (տվյալներ, որոնք թույլ են տալիս անհատականացնել այն պաշտոնատար կամ մասնավոր անձին, ով ստորագրել է այդ փաստաթուղթը), 2) վարության եղանակով արձանագրված հանգամանքները, որոնցում տվյալ փաստաթուղթը հայտնվել է քրեական գործի նյութերի մեջ (ստացվել է այս կամ այն քննչական կամ դատական գործողության կատարման ընթացքում և այլն):

Էլեկտրոնային, ինչպես թղթային տարբերակով փաստաթուղթը, պետք է ունենա անհատականացման հնարավորություն, որը թույլ կտա առանձնացնել այն ֆայլերի զանգվածի միջից և/կամ գտնել այն մեքենայական կրիչի մեջ: Էլեկտրոնային փաստաթղթի հիմնական ռեկվիզիտներ են ֆայլի անվանումը, ֆայլի ֆորմատը, ֆայլի չափը, ֆայլի ստեղծման և կատարված վերջին փոփոխության ամսաթիվը, ֆայլային համակարգում դրա տեղակայումը:

⁴ St'u Зигура Н.А., Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе, Челябинск, 2010.

Այսինքն, արտավարության փաստաթուղթ կարող է լինել միայն այնպիսի փաստաթուղթ, որը պարունակում է անհատականացման հնարավորություն և ձեռք է բերվել իրականացված պատշաճ դատավարական ընթացակարգի արդյունքում: Ըստ Ն.Ա.Զիգուրայի, սկզբունքորեն հնարավոր է պարզել թե ով է էլեկտրոնային փաստաթղթի հեղինակը:

Տեսաբանը նշում է, որ համակարգչային տեղեկատվությունը ստեղծվում է ծրագրի միջոցով սահմանված ալգորիթմի օգնությամբ: Նշված ծրագիրն իր հերթին ստեղծվում է մարդու կողմից: Համակարգիչը մտածել չի կարողանում, այն կարողանում է միայն փոխակերպել այս կամ այն կերպ սահմանված ազդանշանները: Այստեղից էլ հետևում է, որ էլեկտրոնային փաստաթղթի և այլ (արտավարության) փաստաթղթի ձևավորման մեխանիզմները տարբերվում են:

Տարբերակող հաջորդ առանձնահատկությունը կրիչին փոխկապվածության բնույթն է: Էլեկտրոնային փաստաթուղթը չունի կրիչին ամրակցված լինելու կարիք. այն կարող է գոյություն ունենալ տարբեր կրիչների վրա, սակայն պահպանել իր բնօրինակությունը:

Մյուս առանձնահատկությունը կայանում է մարդու զգայարաններով տեղեկատվության անմիջական զգացման հնարավորության բացակայությամբ: Սա պայմանավորված է էլեկտրոնային տեղեկատվության էլեկտրոնային-թվային բնույթով: Թեև այն գտնվում է որոշակի նյութական կրիչի վրա, դրա բովանդակությանը և կրիչի վրա դրա տեղակայման կոնկրետ վայրն անհնար է սահմանել առանց որոշակի համակարգչային սարքերի օգտագործման⁵:

Գտնում ենք, որ հեղինակի մատնանշած տարբերությունները առավելապես վերաբերում են էլեկտրոնային փաստաթղթի և ավանդական (թղթային) փաստաթղթի տարբերակմանը և դրանք ըստ էության խոչընդոտ չեն հանդիսանում էլեկտրոնային փաստաթուղթը որպես ապացույցի տեսակ արտավարության փաստաթղթերի շարքին դասելու հնարավորության համար: Ինչ վերաբերում է հեղինակի այն դիտարկմանը, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության և կրիչի միջև կապը սերտ չէ, փաստում ենք, որ սերտ կապի բացակայությունը դեռևս չի բացառում էլեկտրոնային տեղեկատվությունը արտավարության փաստաթուղթ ճանաչելու հնարավորությունը: Գտնում ենք, որ թեև կրիչի վրա ամրագրված լինելու հանգամանքն արտավարության փաստաթղթին ուղղված օրենսդրական պահանջ է, օրենսդրական որևէ պահանջ չկա վարույթի համար նշանակություն ունեցող տվյալի՝ կրիչի վրա «անշարժորեն» ֆիքսված լինելու վերաբերյալ:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, սահմանելով արտավարության փաստաթղթի հասկացությունը, կրիչների տեսակները չի սահմանափակում բացառապես թղթայինով: Օրենսդրական կարգավորումը նախատեսում է, որ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալները կարող են պահպանվել ոչ միայն թղթային, այլ նաև մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ տեսակի կրիչների վրա: Այսպիսով, նորմատիվ

⁵ St'u Зигура Н.А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе. Челябинск, 2010.

սահմանումը ենթադրում է կրիչների ոչ սպառիչ ցանկ, ինչը թույլ է տալիս ներառել փաստաթուղթ պարունակող ցանկացած կրիչ՝ անկախ դրա ֆիզիկական ձևից:

Ինչ վերաբերում է էլեկտրոնային տեղեկատվության՝ արտավարության փաստաթղթին վերաբերելի օրենսդրական չափանիշներին համապատասխանելու խնդրին, հարկ է նշել, որ պատշաճ վավերացված էլեկտրոնային փաստաթուղթը (օրինակ՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հավաստված) կարող է ամբողջովին տեղավորվել արտավարության փաստաթղթի հասկացության շրջանակում: Սակայն այն դեպքերում, երբ էլեկտրոնային տվյալները չեն ընձեռում բավարար անհատականացման հնարավորություն (օրինակ՝ հնարավոր չէ հստակ նույնականացնել տվյալ ֆայլի հեղինակին կամ դրա աղբյուրը), նման տեղեկատվությունն արտավարության փաստաթղթին դասելը բարդանում է և անհրաժեշտ է լրացուցիչ դատավարական միջոցների կիրառում՝ դրա հավաստիությունն ապահովելու համար:

Անդրադառնալով էլեկտրոնային տեղեկատվության դատավարական ամրագրմանը՝ որպես արտավարության փաստաթուղթ, հարկ է շեշտել, որ նման դատավարական ձևաչափը թույլ է տալիս տարանջատել էլեկտրոնային տեղեկատվությունն իր ֆիզիկական կրիչից: Այսինքն, երբ վերջինս ստանում է արտավարության փաստաթղթի տեսք, դրա ապացուցողական արժեքը վերագրվում է տեղեկատվության բովանդակությանը, այլ ոչ թե կրիչին՝ իր նյութական և արտաքին հատկանիշներով:

Այնուամենայնիվ, որոշակի բարդություններ կարող են առաջանալ այն դեպքերում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը գոյություն ունի առանց որևէ տեսանելի ֆիզիկական կրիչի վրա ամրագրված լինելու: Խոսքը, մասնավորապես, այնպիսի միջավայրերի մասին է, ինչպիսիք են համացանցային օգտահաշիվները կամ «ամպային» հարթակները (օրինակ՝ iCloud, Odnako Mail.Ru, Dropbox, Google Drive և այլն), որտեղ տեղեկատվությունը պահպանվում է ֆիզիկական կրիչից անկախ՝ այսպես կոչված վիրտուալ տարածքում:

Սակայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ այսպես կոչված վիրտուալ միջավայրերում էլ էլեկտրոնային տվյալները, վերջնական հաշվով, պահպանվում են նյութապես գոյություն ունեցող սերվերների վրա: Այդ սերվերները կարող են գտնվել աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում, իսկ որոշ դեպքերում դրանց նկատմամբ վերահսկողությունը կարող է լինել դժվար կամ նույնիսկ անհնար: Հետևաբար, նպատակահարմար է օրենսդրական մակարդակում նախատեսել էլեկտրոնային տեղեկատվությունը որպես ապացույց դիտարկելու հնարավորությունը նաև այն պարագայում, երբ տվյալ տեղեկատվությունը ֆիզիկապես չի գտնվում կոնկրետ մատչելի կրիչի վրա:

Նշվածի հաշվառմամբ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերաշարադրել հետևյալ կերպ. «Արտավարության փաստաթուղթ է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա, **ինչպես նաև համացանցային, թվային կամ**

այլ էլեկտրոնային համակարգում ամրագրված բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս»։ Այս ձևակերպումը հնարավորություն է տալիս ընդգրկել ինչպես ավանդական, այնպես էլ ժամանակակից թվային փաստաթուղթը՝ առանց բացառելու ամպային հարթակներում կամ ինտերնետային համակարգերում պահպանվող տեղեկատվությունը։

Քննարկելով իրեղեն ապացույցի և էլեկտրոնային տեղեկատվության հարաբերակցությունն անհրաժեշտ է նախևառաջ վերհանել իրեղեն ապացույցի օրենսդրական բնութագիրը։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Իրեղեն ապացույց է ճանաչվում ցանկացած առարկա, որը կարող է վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինել, այդ թվում՝ 1) ենթադրյալ հանցագործության գործիքները կամ այն առարկաները, որոնք իրենց վրա ենթադրյալ հանցագործության հետքեր են պահպանել. 2) այն առարկաները, որոնք ենթադրյալ հանցավոր ներգործության օբյեկտ են եղել. 3) ենթադրյալ հանցագործությամբ անմիջականորեն ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և առարկաները»։

Իրեղեն ապացույցները նյութական աշխարհի օբյեկտներ են, որոնք քննվող հանցագործության դեպքի հետ ունեցած կապի շնորհիվ տեղեկություններ են պարունակում դրա վերաբերյալ։ Իրեղեն ապացույցն առավելապես ունի օբյեկտիվ բովանդակություն, և այն, ի տարբերություն անձնային ապացույցի, օրինակ՝ ցուցմունքի, զուրկ է սուբյեկտիվ հատկանիշից։ Բանն այն է, որ իրեղեն ապացույցը բովանդակում է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող տվյալներն անփոփոխ վիճակում։

Որպես իրեղեն ապացույց էլեկտրոնային տեղեկատվությունը կարող է հանդես գալ որպես հանցագործության գործիք (օրինակ՝ վիրուսային ծրագիր), որպես հանցագործության օբյեկտ (օրինակ՝ էլեկտրոնային տեսքով պահպանվող պետական կամ առևտրային գաղտնիք), որպես հանցագործության հետք, ինչպես նաև որպես դրամ կամ այլ արժեքներ, որոնք ձեռք են բերվել հանցավոր ճանապարհով (կրիպտոարժույթ, էլեկտրոնային դրամապանակներ)։ Էլեկտրոնային տեղեկատվության հենց նշված հատկանիշն էլ հանգեցնում է նրան, որ որոշ դատավարագետներ այն դասում են իրեղեն ապացույցների թվին, այսինքն՝ այն պարունակում է իրեղեն ապացույցին բնորոշ հատկանիշը՝ հանցագործության դեպքին օբյեկտիվ կապը։

Վերոգրյալի հաշվառմամբ էլ օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսել է իրեղեն ապացույցի և արտավարության փաստաթղթի մրցակցության դեպքերը սահմանող կարգավորում, որի համաձայն, եթե արտավարության փաստաթուղթը միաժամանակ պարունակում է իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ, ապա այն ճանաչվում է իրեղեն ապացույց։ Նշվածը բնականաբար տարածվում է նաև էլեկտրոնային

տեղեկատվության նկատմամբ: Այսինքն, այն պարագայում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունն օբյեկտիվ կապ ունի հանցագործության դեպքի հետ, օրինակ՝ հանդիսանում է հանցագործության գործիք, այն չի կարող ճանաչվել արտավարության փաստաթուղթ:

Տեխնոլոգիական առաջընթացի և թվայնացման պայմաններում իրեղեն ապացույցի՝ «նյութականացված օբյեկտ» լինելու օրենսդրական բնորոշումը աստիճանաբար կորցնում է իր գործնական արդիականությունը: Այս իրողության համատեքստում նպատակահարմար է վերանայել իրեղեն ապացույցի սահմանումը՝ հաշվի առնելով նաև թվային աշխարհում գոյություն ունեցող ապացուցողական օբյեկտները: Այս նկատառումներով առաջարկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերաձևակերպել հետևյալ ձևով. «Իրեղեն ապացույց է ճանաչվում ցանկացած առարկա կամ **թվային/էլեկտրոնային օբյեկտ**, որը կարող է վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինել»:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալ համեմատական վերլուծությունները հարկ ենք համարում նշել հետևյալը.

Էլեկտրոնային տեղեկատվության որոշ տեսակներ կարող են ապացուցման համակարգում հանդես գալ որպես արտավարության փաստաթղթեր: Այսպես, էլեկտրոնային փաստաթղթերը, ելնելով դրա «էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքում առկա սահմանումից, քրեական դատավարությունում կարող են ճանաչվել արտավարության փաստաթղթեր: Էլեկտրոնային փաստաթղթերի որոշ տեսակներ համապատասխանում են արտավարության փաստաթղթերին ներակայացվող պահանջներին, մասնավորապես՝ դրանք պարունակում են գործի հանգամանքների համար նշանակություն ունեցող տվյալներ, գոյություն ունեն նյութական կրիչի վրա, պարունակում են էլեկտրոնային ստորագրություն, ինչը հնարավորություն է տալիս անհատականացնել դրանք: Բացի այդ, արտավարության փաստաթղթերի կառուցակարգը հնարավորություն է տալիս տարանջատել էլեկտրոնային տեղեկատվությունը և դրա կրիչը, արտավարության փաստաթղթի ինչպես և էլեկտրոնային տվյալների դեպքում ապացուցողական նշանակություն ունի բովանդակությունը, ոչ թե նյութական կրիչները: Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության ոչ բոլոր տեսակներն են հանդիսանում էլեկտրոնային փաստաթուղթ, այս պարագայում էլեկտրոնային փաստաթուղթ չհանդիսացող թվային տեղեկատվությունը չի կարող համարվել արտավարության փաստաթուղթ: Մասնավորապես, այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տվյալները օբյեկտիվորեն կապված են հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես՝ հանդիսանում է հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, այն չի կարող համարվել արտավարության փաստաթուղթ:

Էլեկտրոնային տեղեկատվության որոշ այլ տեսակներ կարող են հանդես գալ որպես իրեղեն ապացույցներ: Այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ծագում է հանցագործությունների դեպքի առնչությամբ, օբյեկտիվորեն

կապված է հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես՝ հանդիսանում է հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, այն ձեռք է բերում իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ: Սակայն հարկ է նշել, որ իրեղեն ապացույցի օրենսդրական բնորոշումից բխում է դրա՝ նյութականացված առարկա լինելու հանգամանքը, այնինչ հարկ է փաստել, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության ապացուցողական նշանակությունը կայանում է ոչ թե դրա նյութական կրիչում, այլ դրա բուն բովանդակության մեջ, որը չունի նյութական տեսք: Ինչպես արդեն նշել ենք, տարբերվում են իրեղեն ապացույցի և էլեկտրոնային տեղեկատվության ձևավորման մեխանիզմները, ինչը բացառում է էլեկտրոնային տեղեկատվությունը որպես առարկայական ապացույց ճանաչելու հնարավորությունը: Ավելին՝ եթե իրեղեն ապացույցներին բնորոշ է դրանց անփոխարինելիությունը և յուրօրինակությունը, ապա էլեկտրոնային տեղեկատվությանը բնորոշ են հեշտորեն պատճենահանվելու, փոփոխվելու հատկությունները: Բացի այդ, էլեկտրոնային տեղեկատվությունը սերտորեն կապված չէ դրա կրիչի հետ, կրիչը կարող է հեշտությամբ փոխարինվել, իսկ տեղեկատվությունը կարող է տեղ գտնել անսահմանափակ քանակությամբ կրիչների վրա:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, հարկ ենք համարում նշել, որ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցների որևէ տեսակ ամբողջապես չի արտահայտում թվային տեղեկատվության առանձնահատկությունները, մինչդեռ թվային տեղեկատվության որոշ տեսակներ կարող են պարունակել բացառիկ կարևորություն ունեցող տվյալներ, որոնք իրենց բնույթով կարող են լինել անփոխարինելի՝ դեպքի հանգամանքները բացահայտելու և օբյեկտիվ քննություն ապահովելու համար:

2.3 էլեկտրոնային տեղեկատվությունը որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ.

Ինչպես արդեն նշվել է, արդի քրեադատավարական գիտական մտքի շրջանակներում ակտիվորեն քննարկվում է էլեկտրոնային տեղեկատվությունը որպես ապացույցի առանձին տեսակ օրենսդրորեն նախատեսելու նպատակահարմարությունը: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական օրինակ է Խորվաթիայի քրեական դատավարության օրենսգիրքը, որի 202-րդ հոդվածով «էլեկտրոնային ապացույց» հասկացությունն ամրագրված է որպես քրեական վարույթում ապացույցի ձև, ներառելով յուրաքանչյուր այն տեղեկատվությունը, որը ձեռք է բերվել որպես ապացույց և արտահայտված է էլեկտրոնային տեսքով:

Էլեկտրոնային ապացույցը որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ նախատեսելու հարցը քրեադատավարական գիտության մեջ լայն քննարկման առարկա է: Այս հայեցակարգի կողմնակիցների թվում առանձնանում են Վ.Ն.Գրիգորևը և Օ.Ա.Մաքսիմովը, ովքեր առաջարկում են էլեկտրոնային կրիչը դիտարկել որպես ապացույցի առանձին տեսակ՝ սահմանելով այն որպես «առարկա, որը պարունակում է քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկա-

տվություն, որը ստեղծվել է քրեական գործի քննության ընթացքից դուրս և որի ընկալումն անհնար է առանց էլեկտրոնային միջոցների գործածման»:⁶

Նմանատիպ դիրքորոշում է որդեգրել Ն.Ա. Զիգուրան, ով ևս պնդում է, որ էլեկտրոնային-թվային ձևով առկա տվյալները պետք է դիտարկել որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ:⁷

Դատավարագետ Ս.Վ.Զուևը առաջարկում է էլեկտրոնային ապացույցների հետևյալ բնորոշումը. յուրաքանչյուր տվյալ, որը ներկայացվում է էլեկտրոնային ձևով և որի հիման վրա դատարանը, դատախազը, քննիչը, հետաքննիչը քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պարզում են վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա հանգամանքների, ինչպես նաև քրեական գործի քննության համար էական նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը, էլեկտրոնային ապացույց է: Միևնույն ժամանակ հեղինակը գտնում է, որ չնայած էլեկտրոնային տեղեկատվության առանձնահատկություններին, այն կարող է հանդես գալ արդեն իսկ գոյություն ունեցող ապացույցների տեսքով՝ իրեղեն ապացույցի կամ արտավարության փաստաթղթի:⁸

Պ.Ս.Պաստուխովի կարծիքով, էլեկտրոնային ապացույցը ապացուցման սուբյեկտի կողմից օրենքով չարգելված եղանակով ստացված և օրենքով սահմանված կարգով դատարանին ներկայացված էլեկտրոնային տեղեկատվությունն է, որն ի զորու ապահովել քրեական գործի ճիշտ լուծումը: Հեղինակը գտնում է, որ «հասարակ» իրեղեն ապացույցի կազմավորման մեխանիզմը տարբերվում է էլեկտրոնային ապացույցի ստեղծման մեխանիզմից, հետևաբար էլեկտրոնային տեղեկատվության օգտագործման հարցը միանշանակ լուծում չունի: Միևնույն ժամանակ հեղինակն այն կարծիքին է, որ «էլեկտրոնային ապացույց» հասկացությունն առանձնացնելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:⁹

Նմանօրինակ դիրքորոշում ունի նաև Կ.Բ.Կալինովսկին, ով գտնում է, որ էլեկտրոնային ապացույցները քրեական գործին այլ վարության տվյալների նմանությամբ վերաբերելի տվյալներ են, որոնք ազատորեն կարող են օգտագործվել որպես ուղղորդող տեղեկատվություն: Այլ խոսքով, դրանք առանձին ապացույցներ չեն հանդիսանում:¹⁰

Ակնհայտ սկեպտիցիզմ է դրսևորվում նաև Ա.Մ.Բարանովի մոտեցման մեջ, որը քննադատում է «էլեկտրոնային ապացույց» հասկացության ինքնուրույնությունը՝ պնդելով, որ քրեական դատավարության շրջանակում ցանկացած ապացույցի

⁶ St'u Григорьев В.Н., Максимов О.А. Некоторые вопросы использования электронных носителей информации при расследовании уголовных дел // Полицейская деятельность. 2018. № 1. С.1-8

⁷ St'u Зигура Н.А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе. Челябинск, 2010.

⁸ St'u Зуев С.В. Электронные доказательства, используемые с уголовном процессе // Международная Ассоциация Содействия Правосудию

⁹ St'u Пастухов П.С., Терехин В.В. К вопросу о понятии и сущности электронных доказательств в уголовном процессе // Вестник КРАГиУ. Серия «Государство и право». 2014

¹⁰ St'u Калиновский К.Б., Маркелова Т.Ю. Доказательственное значение «электронной» информации в российском уголовном процессе // Российский следователь. 2001. № 6. С.18-19

աղբյուրն ի վերջո մարդն է: Հեղինակի դիտարկմամբ՝ ապացույց-տեղեկատվությունը գոյություն ունի բացառապես մարդու գիտակցության մեջ. առանց մարդու չկա տեղեկություն: Հետևաբար, քննչական գործողությունների արձանագրությունները, փորձագետի եզրակացությունը, դատական նիստի արձանագրությունը, արտավարության փաստաթուղթը, իրեղեն ապացույցը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես տեղեկատվության կրիչներ, այլ որպես այն պահպանողներ: Այս տրամաբանությամբ էլեկտրոնային միջավայրերը, ինչպես նաև տեղեկատվության պահպանման և փոխանցման տեխնիկական միջոցները, չեն կարող դիտարկվել որպես ապացույցներ՝ անկախ իրենց տեխնոլոգիական բնույթից:¹¹

Մեր կարծիքով, «էլեկտրոնային ապացույցը» որպես ապացույցի առանձին տեսակ սահմանելու անհրաժեշտությունն այնուամենայնիվ բացակայում է: Մասնավորապես, նման տարանջատումը առավելապես պայմանավորված է ոչ թե ապացույց հանդիսացող տեղեկատվության բովանդակային բնույթով, այլ դրա այնպիսի ձևական առանձնահատկություններով, ինչպիսիք են կրիչի տեսակը, թվային միջավայրը կամ մատուցման տեխնիկական եղանակը: Արդյունքում՝ ապացույցների դասակարգման նման մոտեցումը կարող է հանգեցնել ապացուցման համակարգի ավելորդ բարդացման: Հաշվի առնելով թվային տեղեկատվության բազմակողմանի կիրառելիությունը, ինչպես նաև դրա ներառման հնարավորությունը արդեն իսկ գործող ապացույցների համակարգում՝ առաջարկվում է համապատասխան օրենսդրական հստակեցումներով ապահովել դրա ինտեգրումը գոյություն ունեցող ապացույցների տեսակների կառուցվածքում՝ առանց նոր, ինքնուրույն տեսակի ներմուծման:

Եզրակացություն

Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական ապացուցման համակարգում էլեկտրոնային և/կամ թվային տեղեկատվության՝ որպես ապացույցի օգտագործման, էլեկտրոնային և/կամ թվային տեղեկատվության էության, նշանակության, էլեկտրոնային և/կամ թվային տեղեկատվության որպես ապացույցի օգտագործման առնչվող առկա հիմնախնդիրների համակողմանի վերլուծության արդյունքում գալիս ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

Համակարգչային տեղեկատվությունը ֆիզիկական կրիչի վրա ներկայացված էլեկտրոնային-թվային տվյալներն են, որոնք ստեղծված են ամրապնդման, մշակման և փոխանցման ծրագրային մեթոդներով, ինչպես նաև էլեկտրոնային սարքի օգտագործման և կառավարման համար նախատեսված հրամանների ամբողջություն, որը նախատեսված է էլեկտրոնային մեքենայում և դրա համակարգերում օգտագործվելու կամ այն ղեկավարելու համար:

Ժամանակակից քրեական դատավարությունում գործող ինֆորմացիոն մոտեցման պայմաններում դժվար է ուսումնասիրության օբյեկտ դարձնել թվային ինֆորմացիան, որը չունի նյութական տեսք և գոյություն ունի միայն վիրտուալ

¹¹ Ст'ю Баранов А.М. Электронное доказательство: иллюзия уголовного процесса XXI века // Уголовная юстиция. 2019. № 13. С.65.

տիրույթում: Քրեադատավարական օրենսդրությունում առկա ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված գործիքակազմը չի ապահովում վարույթն իրականացնող մարմնին էլեկտրոնային տեսքով գոյություն ունեցող տեղեկատվությունը գործող օրենսդրական կարգավորումներին համապատասխան որպես ապացույց համարելու և դրանք ապացուցողական զանգվածի մեջ ներառելու հնարավորությամբ: Ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված միջոցները հիմնականում սահմանում են նյութական օբյեկտների հայտնաբերմանը, պահպանմանն ուղղված գործընթացները, և վերջիններիս օրենսդրական կարգավորումները թույլ չեն տալիս հավաքել նյութական տեսք չունեցող, թվային տեսքով գոյություն ունեցող տվյալները:

Քրեադատավարական պրակտիկայի, ինչպես նաև օրենսդրական կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչները ճանաչվում են որպես իրեղեն ապացույց կամ արտավարությամբ փաստաթուղթ (այլ փաստաթուղթ):

Էլեկտրոնային տեղեկատվության որպես արտավարությամբ փաստաթղթի դատավարական ամրագրումը ընձեռում է հնարավորություն՝ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը տարանջատել դրա կրիչից: Միևնույն ժամանակ, ապացույցի նշված տեսակի օրենսդրական ձևակերպումը պահանջում է, որ տեղեկատվությունն այնուամենայնիվ ամրագրված լինի որևէ կրիչի վրա: Նշված առանձնահատկությունը կարող է հանգեցնել որոշ բարդությունների այն դեպքերում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը գոյություն ունենա առանց համապատասխան ֆիզիկական կրիչի վրա տեղ գտնելու՝ օրինակ՝ համացանցային օգտահաշիվներում, որոնք կարող են «բացվել» ցանկացած համակարգչով, ինչպես նաև օնլայն կրիչներում՝ «ամպային» միջավայրերում (օրինակ՝ iCloud, Облако Mail.RuDropbox, Google Drive և այլն), որոնք պահպանում են տեղեկատվությունը կոնկրետ ֆիզիկական կրիչից դուրս: Ստեղծված իրավական բացը լրացնելու և թվային իրականության մարտահրավերներին համահունչ իրավական լուծումներ ապահովելու նպատակով, առաջարկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասը ձևակերպել հետևյալ խմբագրությամբ. «Արտավարությամբ փաստաթուղթ է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա, ինչպես նաև համացանցային, թվային կամ այլ էլեկտրոնային համակարգում ամրագրված բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս»:

Էլեկտրոնային տեղեկատվության որոշ այլ տեսակներ կարող են հանդես գալ որպես իրեղեն ապացույցներ: Այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ծագում է հանցագործության դեպքի առնչությամբ, օբյեկտիվորեն կապված է հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես՝ հանդիսանում է հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, այն ձեռք է բերում իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ: Սակայն հարկ է նշել, որ իրեղեն ապացույցի օրենսդրական բնորոշումից բխում է դրա՝ նյութականացված առարկա լինելու

հանգամանքը, այնինչ էլեկտրոնային տեղեկատվության ապացուցողական նշանակությունը կայանում է ոչ թե դրա նյութական կրիչում, այլ դրա բուն բովանդակության մեջ, որը չունի նյութական տեսք: Այս առումով գտնում ենք, որ իրենց ապացույցի՝ պարտադիր նյութականացված բնույթի օրենսդրական պահանջը կորցրել է իր գործնական արդիականությունը: Հետևաբար, նպատակահարմար է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերաշարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Իրենց ապացույց է ճանաչվում ցանկացած առարկա կամ թվային/էլեկտրոնային օբյեկտ, որը կարող է վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինել»:

Անդրադառնալով «էլեկտրոնային ապացույց»-ը քրեադատավարական ապացույցների համակարգում որպես ինքնուրույն տեսակ սահմանելու վերաբերյալ որոշ դատավարագետների կողմից առաջ քաշված առաջարկություններին՝ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ նման արմատական փոփոխության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը ներկայումս բացակայում է: Մեր գնահատմամբ՝ ապացույցների դասակարգման այս ձևը հանգում է ձևական տարանջատման, որի հիմքում ընկած են ոչ թե տեղեկատվության բովանդակային առանձնահատկությունները, այլ բացառապես դրա արտահայտման ձևն ու կրիչի բնույթը (օրինակ՝ թվային կամ էլեկտրոնային միջավայրում առկայությունը):

Նման տարանջատումն ըստ էության, արհեստական է և կարող է ավելորդ բարդացնել քրեական դատավարության ապացուցման արդեն իսկ բարդ և բազմաշերտ համակարգը: Համոզված ենք, որ անհրաժեշտ փոփոխությունների իրականացման դեպքում էլեկտրոնային (թվային) տեղեկատվությունն արդյունավետորեն կարող է ներդրվել և կիրառվել գործող ապացույցների համակարգում՝ առանց առանձին ապացույցի տեսակի սահմանման: Հետևաբար, համաչափ և կառուցողական լուծում կարող է հանդիսանալ գործող ապացույցների տեսակների օրենսդրական կատարելագործումը, ներառյալ դրանց ընդհանուր սահմանումների և կիրառական մեխանիզմների հստակեցումը, որը թույլ կտա էլեկտրոնային տեղեկատվությանը պատշաճ կարգավիճակ հաղորդել քրեական վարույթում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին):

Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (adopted on June 30, 2021).

2. «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված՝ 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ին):

Law of the Republic of Armenia “On Electronic Document and Electronic Digital Signature” (adopted on December 14, 2004).

3. ՀՀ կառավարության 2010 թվականի փետրվարի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում էլեկտրոնային հասարակություն ձևավորելու հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» N 7 արձանագրային որոշում:

Protocol Decision No. 7 of the Government of the Republic of Armenia dated February 25, 2010, “On Approving the Concept of Forming an Electronic Society in the Republic of Armenia.”

4. Հարությունյան Զ., Էլեկտրոնային փաստաթղթի ձեռքբերման, ստուգման և գնահատման հիմնախնդիրները ՀՀ քրեադատավարական ապացուցման գործընթացում, Երևան, 2018:

Harutyunyan Z., Issues of Acquisition, Verification, and Evaluation of Electronic Documents in the Criminal Procedural Proof Process of the Republic of Armenia, Yerevan, 2018.

5. Ղամբարյան Ա. (գլխ. խմբ.), Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն. Մաս 1, հեղինակային խումբ, Երևան, 2016:

A.Ghambaryan (ed.), Criminal Procedure of the Republic of Armenia. Part 1, authors' collective, Yerevan, 2016.

6. Баранов А.М., «Электронное доказательство: иллюзия уголовного процесса XXI века», // Уголовная юстиция, 2019, № 13.

Baranov A.M., “Electronic Evidence: The Illusion of Criminal Procedure in the 21st Century,” // Criminal Justice, 2019, No. 13.

7. Гаврилин Ю.В., Расследование преступлений, посягающих на информационную безопасность в экономической сфере: теоретические, организационно-тактические и методические основы, монография, Тула, 2009.

Gavrilin Y.V., Investigation of Crimes Affecting Information Security in the Economic Sector: Theoretical, Organizational-Tactical, and Methodological Foundations, monograph, Tula, 2009.

8. Григорьев В.Н., Максимов О.А., «Некоторые вопросы использования электронных носителей информации при расследовании уголовных дел», // Полицейская деятельность, 2018, № 1.

Grigoriev V.N., Maksimov O.A., “Certain Issues of Using Electronic Information Carriers in the Investigation of Criminal Cases,” // Police Activity, 2018, No. 1.

9. Зигура Н.А., Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе, Челябинск, 2010.

Zigura N.A., Computer Information as a Type of Evidence in Criminal Procedure, Chelyabinsk, 2010.

10. Зуев С.В., «Электронные доказательства, используемые в уголовном процессе», // Международная Ассоциация Содействия Правосудию.

Zuev S.V., "Electronic Evidence Used in Criminal Procedure," // International Association for the Advancement of Justice.

11. Калиновский К.Б., Маркелова Т.Ю., «Доказательственное значение "электронной" информации в российском уголовном процессе», // Российский следователь, 2001, № 6.

Kalinovsky K.B., Markelova T.Y., "The Evidentiary Value of 'Electronic' Information in the Russian Criminal Procedure," // Russian Investigator, 2001, No. 6.

12. Пастухов П.С., Модернизация уголовно-процессуального доказывания в условиях информационного общества, Москва, 2015.

Pastukhov P.S., Modernization of Criminal Procedural Proof in the Context of an Information Society, Moscow, 2015.

13. Пастухов П.С., Терехин В.В., «К вопросу о понятии и сущности электронных доказательств в уголовном процессе», // Серия "Государство и право", 2014.

Pastukhov P.S., Terekhin V.V., "On the Concept and Essence of Electronic Evidence in Criminal Procedure," // Series "State and Law," 2014.

Mane Safaryan

Prosecutor of the Prosecutor's Office of Lori region

ELECTRONIC EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA¹²

Abstract

Pursuant to Protocol Decision No. 7 of the Government of the Republic of Armenia, dated February 25, 2010, titled “On Approving the Concept of Forming an Electronic Society in the Republic of Armenia,” the legislative framework is required to establish fundamental legal concepts relating to information, electronic documents, digital signatures, confidentiality, and registration procedures. Moreover, it must regulate the processes of recording, processing, utilization, and dissemination of information, as well as define the legal norms governing electronic interactions.

The field of criminal justice has not remained impervious to the rapid advancement of information technologies. In the Republic of Armenia, there has been a consistent annual increase in the number of crimes committed through the use of digital technologies, alongside a growing necessity to rely on electronic and/or digital data during criminal proceedings. Under these circumstances, clarifying the legal status, evidentiary value, and procedural handling of electronic information within the criminal justice system has become an imperative of contemporary legal reform.

The increasing prevalence of digital technologies has prompted significant shifts in legal systems worldwide, particularly in the realm of criminal procedure. This study examines scholarly perspectives on the incorporation of electronic evidence as a distinct category within the evidentiary framework of criminal justice. It critically assesses the legal, procedural, and technological challenges associated with the use of electronic and digital information in judicial processes. The analysis underscores the urgency of adapting traditional evidentiary standards to the realities of the digital age. Accordingly, the paper proposes a set of recommendations aimed at ensuring that evidentiary practices evolve in tandem with rapid advancements in information and communication technologies.

Keywords: electronic information; electronic carrier; electronic evidence; material evidence; extrajudicial document.

¹² The article was presented on 05.05.2025 and was reviewed on 20.06.2025.

Мане Сафарян

Прокурор прокуратуры Лорийской области

ЭЛЕКТРОННЫЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ¹³

Абстракт

В соответствии с протокольным решением Правительства Республики Армения № 7 от 25 февраля 2010 года «Об одобрении Концепции формирования электронного общества в Республике Армения», действующее законодательство должно закреплять основополагающие правовые категории, связанные с информацией, электронным документом, цифровой подписью, конфиденциальностью, а также с процедурами учёта. Кроме того, необходимо нормативное регулирование порядка учёта, обработки, использования, предоставления информации, а также установление правовых основ электронных взаимодействий.

Современные тенденции развития информационных технологий в полной мере затрагивают и сферу уголовного судопроизводства. В Республике Армения наблюдается ежегодный рост числа преступлений, совершаемых с применением цифровых технологий, параллельно с чем возрастает и потребность в использовании электронных и (или) цифровых данных в рамках уголовного процесса. В этих условиях определение правового статуса, роли и места электронной информации в системе уголовного правосудия становится актуальной задачей и насущной необходимостью.

В данной работе исследуются научные подходы к интеграции нового вида доказательств — электронных доказательств — в систему доказывания в уголовном судопроизводстве. Особое внимание уделяется правовым и практическим аспектам использования электронной и цифровой информации в сфере уголовного правосудия.

Рассматриваются вызовы, связанные с необходимостью модернизации доказательной системы в условиях стремительного технологического прогресса. На основе проведённого анализа сформулирован ряд предложений, направленных на адаптацию современной системы доказывания к темпам развития информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: электронная информация; электронный носитель; электронное доказательство; вещественное доказательство; внесудебный документ.

¹³ Статья была представлена 05.05.2025 и прошла рецензирование 20.06.2025.

Դիանա Կյուրեղյան

Երևան քաղաքի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական
շրջանի դատախազության դատախազ

ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Միջազգային իրավունքը բացարձակ արգելք է սահմանում խոշտանգումների կապակցությամբ: Հետևաբար խոշտանգման կիրառումը որևէ պարագայում չի կարող արդարացվել: Խոշտանգումն արգելված է առաջադեմ բոլոր պետությունների (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության) ներպետական օրենսդրություններով: Ընդ որում՝ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ ներպետական օրենսդրությամբ խոշտանգումն ինքնուրույն հանցակազմով քրեականացված չէ, գոյություն ունեն քրեաիրավական այլ նորմեր կամ այլ օրենքներ, որոնց համապատասխան, խոշտանգում կատարողները պատասխանատվության են ենթարկվում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով է նախատեսված խոշտանգման հանցակազմը, որը, սակայն, ձևակերպման առումով խնդրահարույց է խոշտանգման սուբյեկտի որոշման հարցում:

Հոդվածի նպատակն է՝ ընդգծել խոշտանգման հանցակազմի կարևորությունը, բացահայտել դրա էությունը նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի լույսի ներքո և վեր հանել դրա սուբյեկտին բնութագրական հատկանիշները:

Թեմայի ուսումնասիրության արդյունքները կարող են նպաստել իրավակիրառ պրակտիկայում խոշտանգման որակման հիմնախնդիրների լուծմանը, ինչպես նաև կարող են հիմք դառնալ իրավական որոշակիության համատեքստում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված խոշտանգման հանցակազմի կատարելագործմանը և, հետևաբար, դրա դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը:

Հիմնաբառեր– խոշտանգում, ֆիզիկական ուժեղ ցավ, հոգական ուժեղ տառապանք, պաշտոնատար անձ, հատուկ և հասարակ սուբյեկտ:

Ներածություն

Միջազգային իրավունքը բացարձակ արգելք է սահմանում խոշտանգումների կապակցությամբ: Հետևաբար խոշտանգման կիրառումը որևէ պարագայում չի կարող արդարացվել: Միավորված ազգերի կազմակերպությունը դատապարտել է խոշտանգումը՝ հայտարարելով, որ այն հակասում է իր Կանոնադրությանը և Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքներին: Բացի

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 26.02.2024թ., գրախոսվել է 19.03.2024թ.:

նշվածից խոշտանգման արգելքն սահմանված է նաև տարածաշրջանային կազմակերպությունների կողմից ընդունված միջազգային իրավական ակտերով: Այսպես, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով նույնպես սահմանված է խոշտանգման կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը: Ուստի հենց մատնանշված պատճառներով խոշտանգումն արգելված է առաջադեմ բոլոր պետությունների (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության) ազգային օրենսդրություններով: Չնայած այս ամենին, խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի այլ ձևերի կիրառումը դեռևս տարածում ունի ողջ աշխարհում: Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված՝ խոշտանգման և անմարդկային, նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիտարկում է կյանքի իրավունքին հավասար հարթության վրա, քանզի այն ամրագրում է մարդու արժանապատվության անխախտելիության հիմնարար հայեցակարգը: Խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի նպատակն է նվաստացնել մարդու արժանապատվությունը. դրանք նսեմացնում են մարդ արարածին՝ նրան պատճառելով ֆիզիկական կամ հոգեկան ծանր տառապանքներ: Վերոնշյալ արգելքը, իսկապես, գործում է աշխարհի բոլոր պետություններում՝ անկախ մարդու իրավունքներին վերաբերող և նման վերաբերմունքն արգելող համաձայնագրին նրանց մասնակցությունից, այն միջազգային իրավունքի «յուս կոգենս» նորմ է դարձել: Ավելին, խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի արգելքը խիստ սակավաթիվ «բացարձակ» իրավունքներից է, այսինքն՝ երբևէ հիմնավորված չի կարող լինել դրա որևէ սահմանափակումը: Անգամ խիստ անհրաժեշտ դեպքում, երբ, օրինակ, հարաբերակցվում են հանրային և մասնավոր շահը, օրինական չէ անձին վատ վերաբերմունքի ենթարկելը: Խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կիրառման վտանգը հատկապես մեծանում է, երբ անձը գտնվում է փակ դռների հետևում՝ զրկված է ազատությունից, ձերբակալված է, կալանքի տակ է կամ հարցաքննվում է: Այս առումով հատկապես խոցելի են այն անձինք, ովքեր անազատության մեջ գտնվելիս զրկված են արտաքին աշխարհի հետ կապից:

Ընգծելով խոշտանգման դեմ պայքարի կարևորությունը, անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով ևս նախատեսված է խոշտանգման համար պատասխանատվություն, սակայն հանցակազմի ձևակերպումը տարակերպ մեկնաբանություններ է առաջացնում, կապված խոշտանգման սուբյեկտի հետ: Հարկ է նշել, որ խոշտանգման դեմ պայքարը էլ ավելի արդյունավետ կդառնա, եթե հստակեցվեն դրա սուբյեկտային շրջանակները, և ինչպես բխում է սույն հոդվածում կատարված վերլուծությունից, պաշտոնատար անձի դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ հատուկ սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված անձի կողմից որևէ անձի դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու համար պատասխանատվություն կրի պաշտոնատար անձը, իսկ հատուկ սուբյեկտ չհանդիսացող անձը ենթարկվի

քրեական պատասխանատվության այն արարքի կատարման համար, որն առկա է իր արարքում:

Այսպիսով, սույն թեմայի ուսումնասիրության արդիականությունը պայմանավորված է նշված հանգամանքներով և խոշտանգման քննության արդյունավետության բարձրացման հեռանկարներով:

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Սույն աշխատանքի հետազոտության նպատակն է ներկայացնել խոշտանգման կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելման հիմնախնդիրներն ու առանձնահատկությունները միջազգային իրավունքի, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի և ՀՀ քրեական օրենսգրքի համատեքստում: Նշված նպատակով էլ պայմանավորված է սույն աշխատանքի ուսումնասիրության ներքոնշյալ խնդիրները՝

1. վերլուծել խոշտանգման միջազգային իրավական կարգավորման հատկանշական գծերը,

2. ուսումնասիրել Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի կարգավորման շրջանակներում խոշտանգումների արգելման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները,

3. քննարկել ու վերլուծել խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի իրավական կարգավորման ներպետական մեխանիզմները և առկա հիմնախնդիրները:

Հետազոտության տեսական հիմքն ու կառուցվածքը: Սույն աշխատանքի տեսական հիմքն են կազմում տարբեր գիտական աշխատություններն ու հրապարակումները: Սույն աշխատանքի հետազոտության իրավական հիմքն են կազմում միջազգային իրավական ակտերը, ՀՀ ներպետական իրավական ակտերը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատարանի նախադեպային պրակտիկան: Սույն աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երկու գլխից, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1. Խոշտանգման ընդհանուր բնութագիրը և միջազգային իրավական կարգավորումները

1.1 . Խոշտանգման ընդհանուր բնութագիրը

Միջազգային իրավունքը բացարձակ արգելք է սահմանում խոշտանգումների նկատմամբ, և դրանց կիրառումը չի կարող արդարացվել որևէ հանգամանքներում: Միավորված ազգերի կազմակերպությունը դատապարտել է խոշտանգումը, հայտարարելով, որ այն հակասում է իր Կանոնադրությանը և Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքներին²: Խոշտանգումը նաև արգելված է ողջ աշխարհի ազգային օրենսդրությունների համաձայն: Նույնիսկ

²Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, 217 Ա III, 10.12.1948:

այն դեպքերում, երբ ազգային օրենսդրության համաձայն խոշտանգումը քրեականացված չէ, գոյություն ունեն այլ օրենքներ, որոնց համաձայն, խոշտանգումներ կիրառողները պատասխանատվության են ենթարկվում: Չնայած այս ամենին, խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի այլ ձևերի կիրառումը դեռևս տարածում ունի ողջ աշխարհում³: Միջազգային հանրությունը մշակել է մարդկանց խոշտանգումներից պաշտպանելու չափանիշներ, որոնք կիրառելի են աշխարհի ցանկացած իրավական համակարգում: Այդ չափանիշները հաշվի են առնում գոյություն ունեցող իրավական համակարգերը և սահմանում նվազագույն այն երաշխիքները, որոնք պետք է ապահովվեն ցանկացած համակարգում: Միավորված ազգերի կազմակերպությունը երկար տարիներ շարունակ փորձել է մշակել համընդհանուր կերպով կիրառելի չափանիշներ՝ բոլոր անձանց համար խոշտանգումից կամ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից համապատասխան պաշտպանություն ապահովելու նպատակով: Խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի կանխման նպատակով միջազգային իրավական մի շարք փաստաթղթերով սահմանվել է խոշտանգման հասկացությունը, որը խոշտանգումների կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխման տեսանկյունից ունի ոչ միայն գործնական, այլ նաև տեսական կարևոր նշանակություն, քանի որ հստակեցնում է այն գործողությունների շրջանակը որոնց առկայության դեպքում արարքը կարելի է որակել որպես խոշտանգում:

Խոշտանգումների բացարձակ արգելքն ամրագրված է ինչպես միջազգային պայմանագրային և սովորութային իրավունքով, այնպես էլ՝ ներպետական օրենսդրությամբ: Այն հանդիսանում է ընդհանուր միջազգային իրավունքի անառարկելի նորմ⁴ (jus cogens նորմ), որն արգելում է պետությանը որևէ պարագայում վերապահումներ կատարել կամ ժամանակավորապես սահմանափակել խոշտանգումների արգելքը, նույնիսկ պատերազմի կամ դրա սպառնալիքի դեպքում, ներքին քաղաքական անկայունության կամ այլ արտակարգ իրավիճակներում⁵: «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» 1984թ. Դեկտեմբերի 10-ի կոնվենցիան խոշտանգումը բնորոշում է որպես ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան, կամ երրորդ անձին վախեցնելու

³ Քոնոր Ֆոլի, Պայքար խոշտանգումների դեմ, Ձեռնարկ դատավորների և դատախազների համար, թարգմանությունը Լ. Պետրոսյանի, Երևան, 2015, էջ 6:

⁴ Դատախազն ընդդեմ Ֆուրունձիայի, Նախկին Հարավսլավիայի համար ստեղծված միջազգային քրեական դատարան, վճիռ առ 10 դեկտեմբերի 1998թ., գործ IT-95-17/I-T, պարբ.144:

⁵ ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիա, 10 դեկտեմբերի 1984թ., ուժի մեջ է մտել 1987թ. հունիսի 26-ին, ՄՊՀՀՊՏ 2008/Հատուկ թողարկում:

կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ: Սա չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից կամ հատուկ են դրանց: Նույն հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ այդ հոդվածը չի հակասում միջազգային որևէ փաստաթղթի կամ ներպետական օրենսդրության, որոնք բովանդակում են կամ կարող են բովանդակել ավելի լայն կիրառման դրույթներ: Նշեմ, որ «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» 1984թ. դեկտեմբերի 10-ի կոնվենցիան << կողմից վավերացվել է 1993թ. հոկտեմբերի 13-ին՝ այդպիսով դառնալով ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը:

Այսպիսով, ՄԱԿ-ի վերոնշյալ կոնվենցիան սահմանել է խոշտանգման հասկացությունը, որը ելակետային նշանակություն ունի խոշտանգման կամ այլ վատ վերաբերմունքի կանխման նպատակով ձեռնարկվող միջոցառումների իրականացման համար: Խոշտանգման կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ է վերլուծության ենթարկել ՄԱԿ-ի վերոնշյալ կոնվենցիայով սահմանված հասկացությունները ու վեր հանել դրանց հատկանշական գծերը: Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի արգելքը ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար արժեքներից մեկն է: Արդեն նշվել է աշխատանքում, խոշտանգումների արգելքը բացարձակ է, և ի տարբերություն մարդու և քաղաքացու որոշ այլ իրավունքների այն՝ չի ենթադրում որևէ բացառություն: Այսպես, այս արգելքից չի թույլատրվում շեղվել նույնիսկ արտակարգ իրավիճակներում՝ պատերազմների կամ դրանց անմիջական վտանգի ժամանակ: Դրա շրջանցումը չի կարող արդարացվել և հիմնավորվել պետության ազգային անվտանգության շահերով կամ ահաբեկչության կամ հանցավորության դեմ պայքարից թելադրվող անհրաժեշտությամբ: Խոշտանգումը և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքներն արգելվում են՝ անկախ զոհի վարքագծից: Հարկ է նշել, որ խոշտանգման և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի միջև կան որոշակի տարբերություններ: Խոշտանգումը միայն այն անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքն է, որը կիրառվում է դիտավորությամբ և պատճառում է լուրջ և դաժան տառապանքներ: Խոշտանգմանը, բացի դրան բնորոշ դիտավորության և դաժանության հատկանիշից, հատուկ է նաև նպատակայնության տարրը: Ինչպես արդեն նշվեց, խոշտանգում է համարվում այն գործողությունը, որով դիտավորությամբ անձին պատճառվում է ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից տեղեկություններ կորզելու, պատժելու կամ վախեցնելու նպատակով⁶: ՄԱԿ-ի վերոնշյալ Կոնվենցիան՝ խոշտանգման հանցա-

⁶ Կարապետյան Կ., Ամիրյան Գ., Խաչիկյան Տ., Խոշտանգման գործերով քննության կազմակերպման և իրականացման ուղեցույց, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2014, էջ 16:

կազմի առաջացման համար որպես սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ, կարևորում է նշված արարքի նպատակը: Մասնավորապես, այդ նպատակը դրսևորվում է հանցավոր այնպիսի հավակնություններ կյանքի կոչելու դիտավորությամբ, ինչպիսիք են՝

ա) տուժողից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելը,

բ) այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը,

գ) նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելը կամ հարկադրելը,

դ) ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ, կամ համաձայնությամբ:

Վերոնշյալ նպատակների իրականացման համար ՄԱԿ-ի խոշտանգումների վերաբերյալ կոնվենցիայով սահմանվել է իրականացվող գործողությունների շրջանակը: Մասնավորապես, գործողությունը որպես «խոշտանգում կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք» դիտելու համար բավարար է, որ այդ վերաբերմունքը ունենա խստության նվազագույն աստիճան: Այս մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի օբյեկտը՝ անձի ֆիզիկական, հոգեբանական և բարոյական անձեռնմխելիությունը, մարդուն ներհատուկ կարևորագույն արժեքներից մեկն է, որը ոչ մի պարագայում չի կարող ենթարկվել որևէ բացասական ազդեցության: Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է առանձնացնել խոշտանգմանը վերագրվող հետևյալ հատկանիշները, որոնցով այն տարբերակվում է անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքից՝

1. խոշտանգումը զորհին պատճառում է առավել ուժեղ ցավ և տառապանք,
2. խոշտանգումը դիտավորությամբ կատարվող գործողություն է,
3. խոշտանգումը հետապնդում է որոշակի նպատակ:

ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայի սահմանման համաձայն՝ պատճառված վնասը պետք է լինի «սուր ցավ կամ տառապանք», որպեսզի համարվի խոշտանգում: Ակնհայտ է, որ հնարավոր չէ օբյեկտիվ չափման ենթարկել ցավի կամ տառապանքի ծանրությունը, քանի որ դա ցանկացած դեպքում կախված է տուժողի սուբյեկտիվ զգացողությունից: Ուժեղ ցավ կամ տառապանք պատճառելու տարրի մեջ հաշվի է առնվում արարքի ազդեցությունը կոնկրետ տուժողի վրա: Նույն արարքը կարող է տարբեր կերպ ազդել տարբեր անձանց վրա՝ կախված նրանց ֆիզիկական և հոգեկան էությունից և ցավի նկատմամբ հանդուրժողության ընդհանուր մակարդակից: Դրանից բխում է նաև, որ որոշ խմբեր մյուսներից ավելի խոցելի են խոշտանգման նկատմամբ: Արարքի ծանրությունը չափվում է կոնկրետ գործի հիման վրա՝ հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են դրա ֆիզիկական և հոգեկան ազդեցությունը վնասը կրող անձի վրա, արարքի տևողությունը և վնասը կրող անձի տարիքը, սեռը և

մշակույթը: ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում զետեղված խոշտանգման սահմանումը տարածվում է ցավի կամ տառապանքի նկատմամբ, որը կա՛մ հոգեկան է, կա՛մ՝ ֆիզիկական: Թեպետ խոշտանգման բազմաթիվ արարքներ տուժողին պատճառում են և՛ հոգեկան, և՛ ֆիզիկական ցավ կամ տառապանք, ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայում հաշվի է առնվում զգացողության այդ երկու տեսակների միջև տարբերության առկայությունը: Այնուամենայնիվ, գոյություն չունի «ֆիզիկական ցավի կամ տառապանքի» սահմանում, և խոշտանգում համարվող արարքների տեսակները պարզելու համար անհրաժեշտ է լինում ուսումնասիրել տարածաշրջանային և միջազգային տարաբնույթ մարմինների նախադեպային պրակտիկան⁷:

ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայի սահմանման մեջ պարզաբանված է, որ տվյալ արարքը խոշտանգում է, միայն եթե այն կատարվել է որոշակի նպատակների համար: Այդ նպատակները ներառում են, ի թիվս այլ նպատակների, տուժողից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն ստանալը, նրան որևէ գործողության համար պատժելը, որը կատարել կամ որի կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ ահաբեկելը կամ հարկադրելը նրան կամ երրորդ անձի, կամ որևէ տեսակի խտրականության վրա հիմնված որևէ այլ նպատակ: Մյուս կողմից՝ ոչ բոլոր նպատակներն են համապատասխանում այս կետին, քանի որ այդ պարագայում նպատակների ցանկ սահմանելն իմաստ չէր ունենա: Վերաբերելի նպատակները պետք է առնվազն որոշակի ընդհանրություն ունենան թվարկման մեջ ներառված նպատակների հետ:

Այսպիսով, ՄԱԿ-ի վերոնշյալ կոնվենցիայի սահմանումից հետևում է, որ արարքը խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ նվազագույն պայմանների պարտադիր առկայությունը՝

1. դիտավորությամբ մեկ ուրիշին ուժեղ մարմնական կամ մտավոր ցավ կամ տառապանք պատճառելը,
2. պետական պաշտոնյայի կողմից, նրա դրդմամբ կամ համաձայնությամբ կատարված լինելը,
3. հատուկ նպատակներ հետապնդելը, ինչպիսիք են, օրինակ, տեղեկություն կամ խոստովանություն կորզելը, պատժելը, վախեցնելը կամ խտրականության ենթարկելը:

1.2 Խոշտանգման վերաբերյալ միջազգային իրավական կարգավորումները

Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքի ու պատժի արգելքն ամրագրված է ինչպես համընդհանուր բնույթ կրող, այնպես էլ՝ տարածաշրջանային մակարդակի վրա ընդունված փաստա-

⁷ Ավետիսյան Վ., Սահակյան Ս., Բադալյան Կ., Ձինված ուժերում մարդու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դասընթացի կազմակերպման և անցկացման ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵԱՀԿ գրասենյակ, 2013, էջ 50:

թղթերում, այդ թվում՝ 1948թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում (5-րդ հոդված), 1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայում (3-րդ հոդված)⁸, 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում (7-րդ հոդված), ինչպես նաև՝ 1984թ. Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ Միացյալ ազգերի կազմակերպության կոնվենցիայում:

Բացի նշված միջազգային իրավական փաստաթղթերից խոշտանգումների ու վատ վերաբերմունքի արգելքը ամրագրված է նաև մի շարք այլ միջազգային փաստաթղթերում: Մասնավորապես, այդպիսի փաստաթղթերից են հանդիսանում՝ Իրավակիրառ գործունեության վերաբերյալ վարքագծի կանոնագիրքը (ԻԳՎԿ)⁹, Խոշտանգումից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից դատապարտյալների և կալանավորվածների պաշտպանության մեջ առողջապահական անձնակազմի, մասնավորապես, բժիշկների դերին համապատասխան բժշկական էթիկայի սկզբունքները (ԲԺշկական էթիկայի սկզբունքները) և Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության հիմնական սկզբունքները (ԱՎՀՄ)¹⁰ և այլն:

Խոշտանգումների դեմ պայքարելու գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի նաև Միջազգային քրեական դատարանը: Մասնավորապես, 1998 թվականի հուլիսի 17-ին ընդունված Հռոմի պայմանագրով հիմնադրվեց մշտական հիմունքներով գործող Միջազգային քրեական դատարանը՝ դատապարտելու ցեղասպանության, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների և պատերազմական հանցագործությունների համար պատասխանատվության ենթակա անձանց:

Հռոմի պայմանագրում «խոշտանգումը» սահմանվում է որպես «արգելանքի տակ գտնվող անձի կամ մեղադրյալի, վերահսկողության տակ գտնվող անձի նկատմամբ դիտավորությամբ մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավի կամ տառապանքի պատճառում»:

Խոշտանգումների դեմ պայքարելու ոլորտում կարևոր նշանակություն ունեն նաև տարածաշրջանային կազմակերպությունները: Մասնավորապես, տարածաշրջանային մարմինները նույնպես նպաստել են խոշտանգումների կանխարգելման չափանիշների մշակմանը: Այդ մարմինները ներառում են՝ Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն, Մարդու իրավունքների միջամերիկյան հանձնաժողովը, Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարանը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Խոշտանգումների

⁸ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիա, 1950թ.:

⁹ Իրավակիրառ գործունեության վերաբերյալ վարքագծի կանոնագիրք, Գլխավոր Ասամբլեայի 34/169 բանաձևը:

¹⁰ Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության հիմնական սկզբունքները, ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 43/173 բանաձևը:

կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն և Մարդու իրավունքների աֆրիկյան հանձնաժողովը:

ԳԼՈՒԽ 2. Խոշտանգման վերաբերյալ ներպետական իրավական կարգավորումներն ու հիմնախնդիրները

2.1. Խոշտանգման վերաբերյալ ներպետական իրավական կարգավորումները

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «1. Պաշտոնատար անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով»:

Տեսական գրականության մեջ բազմիցս քննարկվել են խոշտանգման առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, Ա.Ֆ. Իստոմինը գտնում է, որ խոշտանգումը պետք է տեղ գտնի անձի դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում, ընդլայնելով հանցակազմի բովանդակությունը և համապատասխանեցնելով ՄԱԿ-ի «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիայով (այսուհետ նաև՝ Խոշտանգման դեմ կոնվենցիա) տրված սահմանմանը¹¹: Հակառակ այս կարծիքին բազմաթիվ հեղինակներ խոշտանգումը դասում են պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքին և գտնում են, որ դա կբխի վավերացրած միջազգային փաստաթղթերի նորմատիվ պահանջներից: Մենք համակարծիք ենք հեղինակների այն խմբի հետ, ովքեր գտնում են, որ խոշտանգումը պետք է դասել պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքին: Ասվածը հիմնավորելու համար պետք է նշել, որ գործող օրենսդրական կարգավորման պարագայում փորձ է կատարվել խոշտանգման հանցակազմը նմանեցնել կոնվենցիոնալ ձևակերպմանը, որտեղ որպես պարտադիր տարր է դիտարկվում տվյալ հանցակազմի իրականացմանը պետական մարմնի ներգրավվածությունը (այն կարող է իրականացվել ինչպես անձամբ պետական մարմնի կողմից, այնպես էլ նրա իմացությամբ), ինչն էլ ենթադրում է հատուկ սուբյեկտի առկայություն՝ ի դեմս հանրային ծառայողի: Այսինքն՝ առավել կոնկրետ տվյալ հանցակազմը պետական մարմնի ներգրավվածությամբ իրականացվող հանցակազմ է, որն էլ

¹¹ Истомин А.Ф. Попытка преступления против личности // Журнал Российского права. 2000. №5-6. էջ 61-65.

հետևաբար պետք է տեղ գտնի հանրային ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխում: Հանցագործության օբյեկտի հետ կապված ևս առկա է տարակարծություն մասնագիտական գրականությունում: Չնայած այն հանգամանքին, որ հեղինակներից շատերը համակարծիք են հանցագործության օբյեկտի վերաբերյալ՝ գտնելով, որ այդպիսին է անձի առողջությունը: Յու. Պեստերովան գտնում է, որ խոշտանգման օբյեկտը անձի առողջությունն է, սակայն, եթե այն ուսումնասիրվում է որպես կոնվենցիոնալ հասկացություն, ապա հանցագործության օբյեկտ են դիտվում այլ արժեքներ, մասնավորապես, արդարադատության շահը և պետական ծառայությունը¹²:

Վ. Գ. Վենյամինովը առաջարկում է որպես խոշտանգման հիմնական, անմիջական օբյեկտ դիտել անձի պատիվն ու արժանապատվությունը, որպես լրացուցիչ օբյեկտ՝ անձի անձեռնմխելիությունը, անձի առողջությունը¹³: Կարծում ենք, տվյալ հանցագործությունը հանդիսանալով հանրային ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություն որպես կանոն, միշտ վնասում է պետական իշխանության հեղինակությունը միաժամանակ վտանգելով անձի կյանքը, առողջությունը, ինչպես նաև արժանապատվությունը: Այսպիսով, տվյալ հանցագործության օբյեկտն առավել ամբողջական կլինի, եթե նշեմ, որ որպես հիմնական, անմիջական օբյեկտ դիտարկվում է պետական իշխանության հեղինակությունը, իսկ որպես լրացուցիչ օբյեկտ հանդիսանում են մարդու կյանքը, առողջությունը, պատիվը, արժանապատվությունը:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը երկրնորելի է, որը կարող է դրսևորվել՝ ա) ֆիզիկական ուժեղ ցավ պատճառելով, բ) հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելով: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ հնարավոր է նաև դրանց միաժամանակյա առկայությունը: Մասնավորապես, խոսքը վերաբերում է հատկապես այն դեպքերին, երբ պատճառվում է ֆիզիկական ուժեղ ցավ: Այդ ցավի ուժգնությունը, ինչպես նաև դրա տևականությունը կարող են անձի մոտ առաջացնել նաև հոգեկան տառապանք: Անձի նկատմամբ իրականացվող յուրաքանչյուր ոտնձգություն առաջացնում է ֆիզիկական կամ հոգեկան ցավ: Սակայն խոշտանգումը տարբերվում է անձի նկատմամբ իրականացվող ցանկացած ոտնձգությունից նրանով, որ այն պատճառում է առավել շատ տանջանք և ցավ: Անհրաժեշտություն է առաջանում բացահայտել թե ինչ է իրենից ենթադրում ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքը: Արարքին ճիշտ գնահատական տալու համար առաջնային է համարվում «տառապանք» հասկացության բացահայտումը, քանի որ այն սուբյեկտիվ կատեգորիա է: Տառապանքը գնահատողական հասկացություն է և հոգեբանության մեջ այն բացատրվում է որպես զգացողություն, որը արտահայտում է մարդու բացասական ապրումներից առաջացող էմոցիոնալ վիճակը, որն ի հայտ է գալիս հոգեկան խեղումների ազդեցության ներքո և խորապես ազդում է

¹² Пестерева Ю. С., К вопросу о понятии пытки // Новая редакция УК России: попытка теоретического осмысления: Материалы межвуз. науч. конф. (февраль 2004). – Омск: Омская академия МВД России, 2004, с. 76:

¹³ Егоров В. С., Понятие состав преступления в уголовном праве: учеб. пособие, М., 2001, с. 19:

Նրա առողջական վիճակի, տրամադրության և այլ արժեքների վրա: Ցավը և տառապանքը միմյանց անմիջականորեն կապված զգացողություններ են: Վ. Ռոմանովը ֆիզիկական տառապանքը բացահայտում է որպես մարդուն հասցված ֆիզիկական ցավ, տանջանք, մարմնական վնասվածքներ, տարբեր տեսակի կտտանքներ և այլն, ինչն իր հերթին կարող է անձին հասցված բարոյական տառապանքների արդյունք լինել: Հեղինակի նման կարծիքի հետ կարելի է համաձայնվել մասնակիորեն. կարծում ենք, որ ֆիզիկական տառապանքն անմիջականորեն կապված է անձին ֆիզիկական ցավ պատճառելու հետ, ինչը կարող է արտահայտվել նրան մարմնական վնասվածքներ հասցնելու, նրա առողջության վրա այլ կերպ ներգործելու ձևով, սակայն այն չի կարող ընդգրկել բարոյական տառապանքը, որն առավել հատուկ է հոգեկան տառապանքին: Օբյեկտիվ կողմը նկարագրելիս հատկապես առանցքային է համարվում հանցագործության ավարտման պահը: Օրենսդրությամբ գործածվում է «ֆիզիկական ուժեղ ցավ» կամ «հոգեկան ուժեղ տառապանք» հասկացությունները, որոնք, ինչպես արդեն նշվել է գնահատողական կատեգորիաներ են: Գիտնականների շրջանում այս հարցի կապակցությամբ նույնպես բացակայում է միասնական մոտեցումը: Մի շարք հեղինակներ սույն հանցագործության օբյեկտիվ կողմից ելնելով գտնում են, որ հիշյալ հանցագործությունը նյութական է:

Վ. Պ. Կուռչկինը գտնում է, որ խոշտանգումը կառուցված է նյութական-ձևական հանցակազմի ձևով, քանի որ օբյեկտիվ կողմը բացի հոգեկան բռնությունից նախատեսում է նաև որպես հանցավոր գործունեության ձև՝ ծեծը կամ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը: Ըստ հեղինակի՝ հանցագործությունը համարվում է ավարտված ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու պահից՝ անկախ առողջությանը վնաս հասցնելու կամ չհասցնելու հանգամանքից¹⁴:

Իսկ Ա. Ն. Սիմինենկոն նշում է, որ խոշտանգումը կառուցված է ձևական հանցակազմով և ի տարբերություն առողջությանը վնաս պատճառելու հանցակազմների, խոշտանգման համար կարևոր է ոչ թե հետևանքի ի հայտ գալը (կոնկրետ առողջությանը վնաս հասցնելու ձևով), այլ՝ գործողությունը՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք հասցնելը: Քննարկվող հանցակազմի ավարտման պահը ճիշտ նկարագրելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել հանցակազմի դիսպոզիցիան, ինչն էլ արտահայտվում է ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք հասցնելու ձևով: Այսինքն՝ օրենսդրական նման ձևակերպումից կարելի է եզրակացնել, որ հիշյալ հանցակազմի գոյության համար պարտադիր տարր է համարվում տուժողին նման վնաս հասցնելը, ինչը կարող է արտահայտվել տուժողին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք հասցնելու ձևով: Տվյալ հանցակազմի ավարտման համար պարտադիր է նման ցավի պատճառումը, այլապես արարքն ավարտված չի կարող համարվել: Այլ կերպ ասած՝ հիշյալ հանցակազմը նախատեսվում է նյութական հանցակազմի

¹⁴ Курочкин В. П., Уголовно-правовая характеристика истязания. Сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава по итогам отчетов кафедр по НИР за 2012, № 7, էջ 167-168:

ձևով: Իհարկե, հասկանալի է, որ գործնականում կարող են առաջանալ այնպիսի խնդիրներ, թե ինչպես պետք է որակվեն այն դեպքերը, երբ անձին նման ցավ կամ տառապանք չի պատճառվում, կամ հանցավորն իր նպատակին չի հասնում տուժողի հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններից ելնելով: Նման դեպքերում հասկանալի է, որ արարքն ավարտված հնարավոր չէ համարել, որովհետև հանցակազմի ավարտման համար անհրաժեշտ է, որ տուժողին պատճառվի ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք: Այսինքն՝ հիշյալ հանցագործությունն ավարտված համարելու համար բավարար չէ միայն հանցավորի դիտավորությունն ու նպատակը, կարևոր է նաև դրա վերջնարդյունքին հասնելը, մասնավորապես, հետևանք՝ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք առաջացնելը:

Ինչ վերաբերում է սուբյեկտիվ հատկանիշներին, հարկ է նշել, որ հեղինակների մոտեցումները տարբեր են խոշտանգման սուբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ: Պ. Կրիվոշեինը նշում է, որ խոշտանգման սուբյեկտիվ կողմը կարող է իրականացվել բացառապես կանխամտածված ձևով, այսինքն՝ միայն ուղղակի դիտավորությամբ¹⁵: Իսկ որոշ հեղինակների կարծիքով այն կարող է իրականացվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ¹⁶: Չնայած այն հանգամանքին, որ օրենսդրությունը չի առանձնացնում թե կոնկրետ ինչ դիտավորությամբ կարող է կատարվել խոշտանգումը և գործածում է միայն «դիտավորություն» արտահայտությունը, իմ կարծիքով, սույն հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել բացառապես ուղղակի դիտավորությամբ: Այսինքն՝ անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք տվյալ հանցակազմի հատկանիշ են: Սույն արարքը կատարվում է ոչ միայն հիշյալ հետևանքների առաջացման համար, այլև այն որոշակի այլ նպատակներ է հետապնդում: Այլ կերպ՝ սույն հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը լիարժեք կհամարվի միայն այն ժամանակ, եթե այն կատարվում է կոնկրետ նպատակով, որը պարտադիր է արարքը խոշտանգում որակելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ ի տարբերություն հանրային ծառայության շահերի դեմ ուղղված այլ հանցագործությունների, սույն հանցագործության սուբյեկտ կարող է համարվել ոչ միայն պաշտոնատար անձը, այլ՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած ցանկացած այլ անձ, միայն մի պայմանով, եթե վերջինս գործել է տվյալ պաշտոնատար անձի դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ:

2.2. Խոշտանգման որակման հիմնախնդիրները.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 450-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում խոշտանգման՝ պաշտոնատար անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի դիտավորությամբ ֆիզիկական

¹⁵ Кривошеин П., Пытка: понятие и признаки // Уголовное право, 2005, № 5, էջ 41:

¹⁶ Кабанов П. Н., Уголовная ответственность за побои и истязания: автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2006, էջ 8:

ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով:

Ինչպես նշվեց աշխատանքում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հարուստ է խոշտանգման վերաբերյալ նախադեպային որոշումներով, որոնցում, հիմնականում, առանձնացվում են հանցակազմի այն հիմնական հատկանիշները, որոնք հիմք են խոշտանգումն այլ հանցակազմերից տարանջատելու համար: Շեշտը դրված է կատարվող արարքի նպատակի վրա, որն է՝ դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելով՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալը կամ այն արարքի համար պատժելը, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելը կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելը, և սուբյեկտի վրա, որը միայն պաշտոնատար անձն է:

Սույն հոդվածի մեկնաբանությունից բխում է, որ խոշտանգման համար քրեական պատասխանատվության ենթակա է պաշտոնատար անձը կամ այն անձը, ով գործել է պաշտոնատար անձի դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ: Հարց է առաջանում, թե արդյոք պաշտոնատար անձ չհանդիսացող, սակայն վերջինիս դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ խոշտանգման օբյեկտիվ կողմը կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի կատարման համար, արդյոք տվյալ պարագայում նա հանդես է գալիս որպես կատարող:

Ինչպես արդեն նշվել է աշխատանքում, օրենսդրորեն կազմակերպման և դրդչության ինստիտուտները ընդգրկվել են խոշտանգման հանցակազմում: Այսպիսի ձևակերպման պայմաններում, եթե պաշտոնատար անձը դրդի պաշտոնատար անձ չհանդիսացող որևէ անձի կատարել խոշտանգման օբյեկտիվ կողմը, ապա խնդիր կառաջանա նրա արարքի որակման և քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հետ կապված: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է՝ կատարող է համարվում այն անձը, որն անմիջականորեն կատարել է հանցանքը կամ դրա կատարմանը մասնակցել է այլ անձի (համակատարողի) հետ համատեղ, ինչպես նաև հանցանքը կատարել է այնպիսի անձի օգտագործելու միջոցով, որն օրենքի ուժով ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության կամ ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության տվյալ հանցագործության համար որպես կատարող կամ հանցանքը կատարել է անզգուշությամբ: Պաշտոնատար անձը, երբ այսպիսին չհամարվող անձին դրդում է կատարել խոշտանգման օբյեկտիվ կողմը, կամ կազմակերպում է այդպիսի

հանցանքի կատարումը, պետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը որպես կատարող կատարելու համար, քանի որ տվյալ պարագայում պաշտոնատար անձը, չնայած այն հանգամանքին, որ անձամբ չի կատարել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը, դրա կատարման համար օգտագործել է այնպիսի անձի, որը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության տվյալ հանցագործության համար որպես կատարող:

Այլ է հարցը, թե այդ պարագայում քրեական օրենսգրքի որ հոդվածով նախատեսված հանցանքի կատարման համար պատասխանատվության կենթարկվի պաշտոնատար անձ չհանդիսացող անձը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է՝ եթե սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հատուկ սուբյեկտով հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կատարել է հատուկ սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված անձը, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված այն հանցագործության համար, որի հատկանիշներն առկա են նրա արարքում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ օժանդակող է համարվում նաև այն անձը, որը հատուկ սուբյեկտի դրդմամբ կատարել է հատուկ սուբյեկտով հանցագործության օբյեկտիվ կողմը, որի սուբյեկտ ինքը չի համարվում, կամ հատուկ սուբյեկտի հետ համատեղ մասնակցել է հատուկ սուբյեկտով հանցագործության օբյեկտիվ կողմի կատարմանը, եթե բացակայել են սույն օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 4-րդ, 5-րդ կամ 6-րդ մասով նախատեսված պայմանները, որոնց ուժով անձը հատուկ սուբյեկտով հանցագործության օժանդակող չի համարվում:

Այսինքն, այն անձը, որը օժտված չէ հատուկ սուբյեկտին՝ պաշտոնատար անձին բնորոշ հատկանիշներով, քրեական պատասխանատվության կենթարկվի քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված այն հանցագործության համար, որի հատկանիշները առկա կլինեն նրա արարքում:

Այսպես, գտնում ենք, որ պաշտոնատար անձ չհանդիսացող սուբյեկտի կողմից պաշտոնատար անձի դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ խոշտանգման օբյեկտիվ կողմը կատարելու դեպքում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի կիրառմամբ, քրեական պատասխանատվություն այդ անձի համար կարող է վրա հասնել քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարմանը օժանդակելու համար:

Խոշտանգման որակման որոշակի բարդություններ կարող են առաջանալ նաև ներպետական օրենսդրությունում դրա հասկացության բացակայության հետ կապված: Այդպիսի հասկացության բացահայտումը և տարանջատումը անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կարևոր է նաև իրավական որոշակիության տեսանկյունից:

Ինչպես գիտենք, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելումը ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ

իրավական կարգավորման ենթարկված չէ: Նշված հիմնախնդիրը որոշակի առումով կարգավորված է միջազգային իրավական ակտերով, սակայն վատ վերաբերմունքի (անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելումը) ու խոշտանգման տարբերակումը ունի կարևոր նշանակություն: Մասնավորապես, Խոշտանգումն այլ (դաժան), անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքից տարբերակելն ունի իրավական հետևանքներ: Մասնավորապես, խոշտանգման արգելքը յուս կոգենս նորմ է, ինչպես նշվեց, մինչդեռ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքը միջազգային իրավունքի համաձայն միևնույն իրավական կարգավիճակը չունի: Այնուամենայնիվ, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքը նույնպես բացարձակապես արգելված է, և այդ արգելքից որևէ շեղում հնարավոր չէ (ՄԻԵԿ-ի 15-րդ հոդված): Խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի առումով պետության պարտավորությունների տարբերակումը կարելի է գտնել ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայում: Օրինակ՝ վերջինիս միացած պետությունները պարտավոր են որպես այդպիսին քրեականացնել խոշտանգումը, այսինքն՝ իրենց քրեական օրենսգրքում ներառել խոշտանգումը որպես առանձին հանցատեսակ, սակայն նույն պարտավորությունը գոյություն չունի վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի առումով (ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայի 4-րդ հոդված): Այնուամենայնիվ, առնվազն անմարդկային վերաբերմունքի ձևերի մեծ մասը, օրինակ՝ մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ իշխանության չարաշահումը, ցանկացած պետությունում հանցագործություն է: Մյուս կողմից՝ ՄԱԿ-ի խոշտանգման դեմ պայքարի կոնվենցիայի մասնակից պետություններն պարտավոր են իրականացնել խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի վերաբերյալ բողոքների արդյունավետ քննություն:

Սահմանման բացակայության պատճառով վերջին տարիներին մշակվել են տարբերակման տարաբնույթ մեթոդներ: Ամենահաճախ կիրառվող հայեցակարգային մոտեցումը ՄԻԵԴ-ի մշակածն է, որը հիմնականում կախված է ցավի ծանրությունից: Ireland-ն ընդդ. Միացյալ Թագավորության գործով ՄԻԵԴ-ը վճռեց, որ Բրիտանական անվտանգության ուժերի կողմից Հյուսիսային Իռլանդիայում կիրառված հարցաքննության հինգ հնարքների համակցությունն անմարդկային և նվաստացուցիչ վերաբերմունք է եղել, սակայն ոչ խոշտանգում ՄԻԵԿ-ի իմաստով՝ ի տարբերություն Հանձնաժողովի կողմից նախկինում կայացված որոշման: ՄԻԵԴ-ն իր դիրքորոշումը պատճառաբանեց հետևյալ կերպ՝ խոշտանգման և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի տարբերակումը հիմնականում պայմանավորված է եղել պատճառված տառապանքի ծանրությամբ: «Խոշտանգում» եզրույթը հատուկ խարան է վերագրում դիտավորյալ անմարդկային վերաբերմունքին, որը շատ ծանր և դաժան տառապանք է պատճառում: Այնուամենայնիվ, այս տարբերակումն անթերի չէ, քանի որ դրանով նախատեսվող բաժանարար գիծն իրավական հետևանքներ է առաջացնում՝

ելնելով սուբյեկտիվ զգացողությունից, որը քանակական չափման ենթակա չէ, այն է՝ տուժողի կողմից ցավը զգալու ծանրությունից¹⁷:

Խոշտանգման հասկացությունը սահմանված է Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվեցիայում, որի համաձայն՝ խոշտանգումը բնորոշում է որպես ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան, կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ:

«Խոշտանգում» և «անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք» հասկացությունների միջև սահմանը հստակ չէ, և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել բոլոր հանգամանքները: Շատ դեպքերում անմարդկային վերաբերմունքը նաև նվաստացնող վերաբերմունք է: Չնայած անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի միջև հստակ տարբերության բացակայությանը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը և դատարանը փորձել են տալ դրանց սահմանումները և առանձնացնել դրանց տարբերակիչ հատկանիշները: Հանձնաժողովի սահմանման համաձայն՝ «անմարդկային վերաբերմունք» հասկացությունը ներառում է այնպիսի վերաբերմունք, որով դիտավորությամբ պատճառվում է ուժեղ ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք: Վերաբերմունքը կամ պատիժը կարող է նվաստացնող համարվել, եթե այլոց առջև ստորացնում է անձին կամ նրան ստիպում է գործել իր կամքին կամ գիտակցությանը հակառակ: Ըստ դատարանի սահմանման՝ «Նվաստացնող կարող է համարվել այն վերաբերմունքը, որը զոհերի մեջ առաջացնում է վախի, բարկության և ստորադասության զգացում, ինչը կարող է ստորացնել նրանց և կոտրել նրանց ֆիզիկական կամ բարոյական դիմադրողականությունը»: Խոշտանգման դեպքում անհրաժեշտ է ապացուցել կոնկրետ նպատակի առկայությունը, իսկ վերաբերմունքի այլ ձևերի դեպքում նման պահանջ չկա: Անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունք կարող է առաջանալ գործողություններ չձեռնարկելու, ոչ թե դիտավորյալ կատարված գործողությունների հետևանքով:

Եզրակացություն

Կատարելով համապատասխան ուսումնասիրություն, եկել ենք այն եզրահանգման, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված

¹⁷ Ավետիսյան Վ., Սահակյան Ս., Բադալյան Կ., Ձինված ուժերում մարդու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դասընթացի կազմակերպման և անցկացման ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵԱՀԿ գրասենյակ, 2013, էջ 52:

խոշտանգման հանցակազմը համապատասխանում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից սահմանված պահանջներին և չափանիշներին, բացի սուբյեկտի վերաբերյալ անսհտակ ձևակերպումից, որը կարող է տարակերպ մեկնաբանվել: Մասնավորապես, հոդվածի դիսպոզիցիան կարող է մեկնաբանվել այնպես, որ խոշտանգման սուբյեկտ հանդիսանա նաև հատուկ սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված, բայց վերջինիս դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ խոշտանգման գործողություններ կատարող անձը, ինչը չի բխում կոնվենցիոնալ պահանջներից:

Հետևաբար, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումների, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ սուբյեկտի, վերջինիս կողմից կատարվող հանցագործություններին հանցակցելու և հանցակցության վերաբերելի կարգավորումների լույսի ներքո գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը կարող է կատարվել միայն հատուկ սուբյեկտի՝ պաշտոնատար անձի կողմից, իսկ հատուկ սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված անձի կողմից այդպիսի արարք կատարելու դեպքում, վերջինս կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքի հանցակիցների, հատուկ սուբյեկտի և հատուկ սուբյեկտի կողմից կատարվող հանցագործություններին հանցակցելու վերաբերելի նորմերի կիրառմամբ:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, 217 Ա III, 10.12.1948:
The Universal Declaration of Human Rights, 217 A III, 10.12.1948.
2. Քոնոր Ֆոլի, Պայքար խոշտանգումների դեմ, Ձեռնարկ դատավորների և դատախազների համար, թարգմանությունը Լ. Պետրոսյանի, Երևան, 2015, էջ 6:
Conor Foley, Combating Torture: A Manual for Judges and Prosecutors, translated by L. Petrosyan, Yerevan, 2015 p. 6.
3. Դատախազն ընդդեմ Ֆուրունձիայի, Նախկին Հարավսլավիայի համար ստեղծված միջազգային քրեական դատարան, վճիռ առ 10 դեկտեմբերի 1998թ., գործ IT-95-17/I-T, պարբ. 144:
Prosecutor v. Furundzia, The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, December 10, 1998, the case is that-95-17/ I-t, paragraph 144.
4. ՄԱԿ-ի խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիա, 10 դեկտեմբերի 1984թ., ուժի մեջ է մտել 1987թ. հունիսի 26-ին, ՄՊՀՀՊՏ 2008/Հատուկ թողարկում:
The United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, December 10, 1984, entered into legal force in 1987, June 26.
5. Կարապետյան Կ., Ամիրյան Գ., Խաչիկյան Ս., Խոշտանգման գործերով քննության կազմակերպման և իրականացման ուղեցույց, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2014, էջ 16:
Karapetyan K., Amiryan G., Khachikyan T., Guidelines for the organization and conduct of investigations in cases of torture, Yerevan, Tigran Mets, 2014, p. 16.
6. Ավետիսյան Վ., Սահակյան Ս., Բադալյան Կ., Ձինված ուժերում մարդու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դասընթացի կազմակերպման և անցկացման ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵԱՀԿ գրասենյակ, 2013, էջ 50:
Avetisyan V., Sahakyan S., Badalyan K., Manual for teaching human rights in the armed forces, Yerevan, OSCE Office, 2013, p. 50.
7. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիա, 1950թ.:
European Convention on Human Rights, 1950.
8. Իրավակիրառ գործունեության վերաբերյալ վարքագծի կանոնագիրք, Գլխավոր Ասամբլեայի 34/169 բանաձևը:
Code of conduct for law enforcement officials, General Assembly resolution 34/169.
9. Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության հիմնական սկզբունքները, ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 43/173 բանաձևը:
Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, UN General Assembly Resolution 43/173.
10. Истомин А.Ф. Попытка преступления против личности // Журнал Российского права. 2000. №5-6. էջ 61-65.

Istomin A.F. Torture is a crime against the person // Journal of Russian Law. 2000. No.5-6. pp. 61-65.

11. Пестерева Ю. С., К вопросу о понятии пытки // Новая редакция УК России: попытка теоретического осмысления: Материалы межвуз. науч. конф. (февраль 2004). – Омск: Омская академия МВД России, 2004, էջ 76:

Pestereva Yu. S., On the question of the concept of torture // New edition of the Criminal Code of Russia: an attempt at theoretical understanding: Materials of the inter-university. scientific conference (February 2004). Omsk: Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2004, p. 76.

12. Егоров В. С., Понятие состав преступления в уголовном праве: учеб. пособие, М., 2001, էջ 19:

Egorov V. S., The concept of corpus delicti in criminal law: the manual, М., 2001, p. 19.

13. Курочкин В. П., Уголовно-правовая характеристика истязания. Сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава по итогам отчетов кафедр по НИР за 2012, № 7, էջ 167-168:

Kurochkin V. P., Criminal law characteristics of torture. Collection of scientific works of the teaching staff based on the results of the research of the Department of Research and Development for 2012, No. 7, pp. 167-168.

14. Кривошеин П., Пытка: понятие и признаки // Уголовное право, 2005, № 5, էջ 41:

Krivoshein P. Understanding and signs // Criminal law, 2005, No. 5, p. 41.

15. Кабанов П. Н., Уголовная ответственность за побои и истязания: автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2006, էջ 8:

Kabanov P. N., Criminal liability for beatings and torture: abstract of the thesis, cand. Jurid. M., 2006, p. 8.

16. Ավետիսյան Վ., Սահակյան Ս., Բադալյան Կ., Զինված ուժերում մարդու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դասընթացի կազմակերպման և անցկացման ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵԱՀԿ գրասենյակ, 2013, էջ 52:

Avetisyan V., Sahakyan S., Badalyan K., Manual for teaching human rights in the armed forces, Yerevan, OSCE Office, 2013, p. 52.

Diana Kyureghyan

*Prosecutor of the Prosecutor's Office of administrative district
Malatia-Sebastia of Yerevan*

CRIMINAL ISSUES OF TORTURE¹⁸

Abstract

International law establishes an absolute ban on torture. Therefore, the use of torture cannot be justified under any circumstances. Torture is prohibited by the domestic legislation of all developed countries (including the Republic of Armenia). Moreover, even in cases where torture is not classified as a separate crime by national legislation, there are other criminal law norms or other laws according to which perpetrators of torture are brought to justice. Article 450 of the Criminal Code of the Republic of Armenia concerns the crime of torture. However, the wording of the article may pose challenges in determining the subject of torture.

The purpose of the article is to emphasize the importance of the crime of torture, to reveal its essence also in the context of the case law of the European Court of Human Rights and to highlight the characteristic features of its subject.

The results of the research on the topic can contribute to solving problems related to the qualification of torture in law enforcement practice, and can also become the basis for improving the corpus delicti of torture provided for in Article 450 of the Criminal Code of the Republic of Armenia in the context of legal certainty and, consequently, increasing the effectiveness of combating it.

Keywords: torture; severe physical pain; severe mental suffering; the official; special and ordinary subjects

¹⁸ The article was presented on 26.02.2024 and was reviewed on 19.03.2024.

Диана Кюрегян

*Прокурор прокуратуры административного округа
Малатия-Себатия города Ереван*

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ИСТЯЗАНИЯ¹⁹

Абстракт

Международное право устанавливает абсолютный запрет на истязание. Следовательно, истязание ни при каких обстоятельствах не может быть оправдано. Истязание запрещено внутренним законодательством всех развитых государств (включая Республику Армения). Более того, даже в тех случаях, когда пытки не квалифицируются как самостоятельное преступление в национальном законодательстве, существуют другие уголовно-правовые нормы или другие законы, в соответствии с которыми лица, совершающие истязание, привлекаются к ответственности. Статья 450 Уголовного кодекса РА предусматривает уголовную ответственность за истязание, что, однако, проблематично с точки зрения формулировки при определении субъекта истязания.

Цель статьи-подчеркнуть важность состава преступления истязания, раскрыть его сущность также в свете прецедентной практики Европейского суда по правам человека и выявить характеристики, характерные для его субъекта.

Результаты исследования темы могут способствовать решению проблем, связанных с квалификацией истязаний в правоприменительной практике, а также могут стать основой для совершенствования состава преступления истязания, предусмотренного статьей 450 Уголовного кодекса РА, в контексте правовой определенности и, следовательно, повышения эффективности борьбы с ним.

Ключевые слова: пытки; сильная физическая боль; сильные психические страдания; должностные лица; специальные и обычные субъекты

¹⁹ Статья была представлена 26.02.2024 и прошла рецензирование 19.03.2024.

Տիգրան Մուրադյան

Արարարի մարզի դատախազության ավագ դատախազ

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԱՏԱԽԱՋԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Երկար ժամանակ մեր երկրի քրեադատավարական օրենսդրությունը հիմնված էր մեղադրական գործունեության իրականացման պետության մենաշնորհի վրա, որը ուներ ընդհանուր կանոնից անհատական բացառություններ: Բացառությունների մեջ էին մտնում, մասնավորապես, տուժողի բողոքի հիման վրա հարուցված և մեղադրյալի հետ նրա հաշտվելու հիմքով կարճման ենթակա գործերը: Միայն այս սահմաններում էր թույլատրվում մասնավոր մեղադրանքը: Միևնույն ժամանակ, տուժողի իրավունքը՝ ազդելու վարույթի սկսման և դադարեցման վրա սահմանափակվում էր՝ բողոք ներկայացնելով կամ բողոքից հրաժարվելով: Գործի վարույթի ամբողջ ընթացքը այս կամ այն չափով կախված էր պետական մեղադրողի (դատախազի) հայեցողությունից: 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսվել է ՀՀ քրեադատավարական նոր ինստիտուտ՝ մասնավոր մեղադրանքի վարույթը: Նշված ինստիտուտը ներպետական իրավական համակարգում նոր է մտել կիրառական դաշտ, ինչը նշանակում է, որ գործնական աշխատանքում կարող են առաջանալ մի շարք խնդիրներ, որոնց մի մասի քննարկումը կարող է նպաստել ճշգրիտ լուծումների հայտնաբերմանը, ինչով պայմանավորված է թեմայի արդիականությունը:

Ուսումնասիրության նպատակը և խնդիրները: Գիտական հոդվածի հիմնական նպատակը ՀՀ քրեական դատավարությունում մասնավոր մեղադրանքի տեսական և գործնական խնդիրների համապարփակ ուսումնասիրությունն է, քրեական դատավարության օրենսդրության կատարելագործման և դրա կիրառման պրակտիկայի առաջարկների մշակումը: Աշխատանքով խնդիր է դրված վեր հանել մասնավոր մեղադրանքով վարույթի կիրառման շրջանակներում հնարավոր առաջացող խնդիրները, քննարկել դրանց իրավական կարգավորումները, վեր հանել խնդրահարույց և արդյունավետ կողմերը, և որպես աշխատանքի նպատակ՝ առաջարկել դրանց համար որոշակի լուծումներ:

Մատնանշված հարցերի վերաբերյալ աշխատանքում կատարված նկատառումները կարող են էլ ավելի լավացնել գործող իրավակարգավորումները և ուղղված են մասնավոր մեղադրանքի վարույթի կատարելագործմանը:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 11.08.2025թ., գրախոսվել է 01.09.2025թ.:

Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են համեմատական իրավական և տրամաբանական հետազոտությունների մեթոդները:

Հիմնաբառեր- մասնավոր մեղադրանք, հանրային մեղադրանք, պետական մեղադրող, դատախազ, տուժող:

Ներածություն

Հոդվածում դիտարկվում է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը քրեադատավարական իրավունքում՝ որպես տուժողի իրավունքների պաշտպանության կարևոր մեխանիզմ: Ներկայացվում է մասնավոր մեղադրանքի սահմանումը, իրավական հիմքերը, ինչպես նաև դրա կիրառման ընթացակարգային առանձնահատկությունները: Վերլուծվում է մասնավոր մեղադրանքի տարբերությունը հանրային մեղադրանքից: Վերլուծվում է մասնավոր մեղադրանքի վարույթներին դատախազի մասնակցության վերաբերյալ որոշակի հիմնահարցեր:

1. Մասնավոր մեղադրանքի հայեցակարգը և մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող հանցագործությունների շրջանակը

Քրեադատավարական գործունեությունն իրականացվում է պետության և ամբողջ հասարակության շահերից ելնելով՝ անկախ անհատի հայեցողությունից: Պետության և անհատի շահերի միջև հակասությունների առաջացման դեպքում նախապատվությունը տրվում է պետության շահերին: Այդ իսկ պատճառով, ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մեղադրանքի հիմնական տեսակը պետական (հանրային) մեղադրանքն է, որի պաշտպանող սուբյեկտը հանդիսանում է ՀՀ դատախազությունը՝ ՀՀ սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի ուժով: Բայց դրա հետ մեկտեղ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված մի խումբ հանցանքների վերաբերյալ վարույթները իրականացվում են մասնավոր մեղադրանքի կարգով:

Դատավարագետների կողմից առանձնացվել է մասնավոր մեղադրանքի մի քանի ձևեր, մասնավորապես՝ Ի. Յա. Ֆոյնիցկին իր «Քրեական դատավարության դասընթաց»-ում գրել է. «Մասնավոր մեղադրանքի հիմնական ձևերը, հետևյալն են՝

1. **հիմնական մեղադրանքը**, երբ մասնավոր անձը վերածվում է հանրային մեղադրողի և փոխարինում է դատախազին,

2. **փոխարինող մեղադրանքը**, երբ մասնավոր մեղադրողը ներգրավվում է այնպիսի գործով, որը պետք է քննի դատախազը, ով, սակայն, չի ցանկանում քրեական գործ հարուցել,

3. **լրացուցիչ մեղադրանքը**, երբ մասնավոր անձը գործում է դատախազի հետ համատեղ՝ ոչ թե վերացնելով, այլ միայն լրացնելով նրան»²:

Այսպիսով, հիմնական մասնավոր մեղադրանքը ամբողջությամբ բացառում էր պետական մարմինների ներգրավվածությունը քրեական հետապնդում իրականացնելուն և կախված էր՝ «ինչպես սկզբնական փուլում, այնպես էլ հետագա

² Ст'я Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб., 1996. Т. 2. С. 31.

փուլերում՝ մասնավոր (տուժողի) հայեցողությունից»³: Այս դեպքերում քրեական հետապնդման հարուցումը կամ չհարուցումը թողնվել է տուժողի հայեցողությանը, և գործի քննության ընթացքում նրա իրավունքները հավասարեցվել են հանրային մեղադրողի իրավունքներին, բացառությամբ, իհարկե, հակառակ կողմի օգտին դատավճիռը բողոքարկելու իրավունքի: Այս դեպքում, մասնավոր մեղադրողը իրավունք ուներ խնդրել դատախազին ստանձնել մեղադրանքի իրականացումը դատարանում: Դատախազն ինքն էր որոշում՝ բավարարե՞լ այս խնդրանքը, թե՞ ոչ, սակայն մասնավոր մեղադրողը կարող էր բողոքարկել իր մերժումը վերադաս դատախազի մոտ: Եթե դատախազը որոշեր դատարանում աջակցել մեղադրանքի կողմին, նա պետք է գործեր մասնավոր մեղադրողի շահերից ելնելով՝ որպես նրա ներկայացուցիչ: Միևնույն ժամանակ, մասնավոր մեղադրողը պահպանում էր գործը հաշտեցման միջոցով ցանկացած պահի ավարտելու իրավունքը:

Սուբսիդիար մասնավոր հետապնդումը, որը Ի. Յա. Ֆոյնիցկիի կողմից անվանվել է փոխարինող մեղադրանք⁴, կարող է տեղի ունենալ այն ժամանակ, երբ դատախազը, ինչ-ինչ պատճառներով, հրաժարվի քրեական գործ հարուցել հանրային մեղադրանքի վերաբերյալ:

Ինչ վերաբերում է լրացուցիչ մասնավոր մեղադրանքին, Ի. Յա. Ֆոյնիցկին գրել է. տուժողը կարող է գրավոր հայտարարություն ներկայացնել դատարանին, որ ցանկանում է միանալ պաշտոնական մեղադրանքին: Դատարանը, քննելով այս դիմումը և լսելով դատախազի կարծիքը, կայացնում է համապատասխան որոշում, որից հետո նման լրացուցիչ մեղադրողը ձեռք է բերում մասնավոր մեղադրողի բոլոր իրավունքները: Քրեական հետապնդմանը մասնավոր անձի մասնակցության այս ձևը հնարավոր էր կյանքի, առողջության, ազատության և ունեցվածքի կամ սեփականության իրավունքների դեմ ուղղված հանցագործությունների, ինչպես նաև այսպես կոչված մասնավոր հանցագործությունների դեպքերում, եթե դրանց վերաբերյալ վարույթը հարուցվում էր հանրային կարգով⁵: Միևնույն ժամանակ, որոշ ռուս դատավարագետներ նշված կարգը անվանում էին որպես լրացուցիչ կամ զուգահեռ մեղադրանք կամ որպես երկրորդական մեղադրանք⁶:

Ինչպես պետք է լինի մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող քրեական հետապնդումների հանցագործությունների ցանկը: Այս հարցի լուծումը, մեր կարծիքով, ուղղակիորեն կախված է նրանից, թե ինչն է հիմք ընդունվում որոշակի հանցագործությունները մասնավոր մեղադրանքի կարգով հետապնդվող հանցագործություններ առանձնացնելու համար:

Ուսումնասիրվող խնդրին նվիրված իրենց աշխատություններում դատավարության մասնագետները նշում են տարբեր հիմքեր, որոնց հիման վրա մի շարք հանցագործություններ հետապնդվում են մասնավոր հետապնդման կարգով: Այս

³ Տե՛ս Նույն տեղում՝ Ը. 31.

⁴ Տե՛ս Նույն տեղում՝ Ը. 31.

⁵ Տե՛ս նույն տեղում՝ Ը. 31.

⁶ Տե՛ս Лыкошин А. С. Частное обвинение // Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. СПб., 1903. Т. XXXVIII. С. 412.

հիմքերի թիվը տատանվում է երկուսից մինչև ինը, ըստ տեսաբանների՝ Ն.Ն.Պոլյանսկիի⁷, Ս.Ի.Կատկալոյի և Վ.Զ.Լուկաշևիչի⁸: Ըստ դատավարագետների, ինչո՞վ էր առաջնորդվում օրենսդիրը, երբ թույլատրում էր որոշակի հանցագործություններով քրեական հետապնդումը իրականացնել մասնավոր քրեական հետապնդման կարգով:

Գրեթե բոլոր տեսաբանները կարծում են, որ պատճառներից մեկն այն է, որ մասնավոր հետապնդման հանցագործությունների հանրային վտանգավորության աստիճանը համեմատաբար ցածր է⁹: Հանրային վտանգավորության հասկացությունն ինքնին իրավաբանական տեսության մեջ սահմանվում է հետևյալ կերպ: Այսպիսով, ըստ Վ.Ն. Կուրյավցևի՝ «հանցավոր գործողությունների հանրային վտանգավորությունը կայանում է այն վնասի մեջ, որը պատճառվում է կամ կարող է պատճառել պետությանը»¹⁰: Ն. Ֆ. Կուզնեցովան նշում է, որ «հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունը կայանում է նրանում, որ այն վնաս է պատճառում կամ ստեղծում է սոցիալիստական հասարակական հարաբերություններին որոշակի վնաս պատճառելու սպառնալիք»¹¹: Օ. Ֆ. Շիշովան սոցիալական վտանգը հասկանում է որպես օբյեկտիվ սոցիալական սեփականություն, անձի արարքի հիմնական բովանդակությունը, որն ուղղված է սոցիալիստական սոցիալական հարաբերությունների դեմ: Եվ քանի որ արդի ժամանակաշրջանում հարաբերությունների սոցիալիստական բնույթին հղումը թվում է ավելորդ, արտացոլելով ավելի շատ գաղափարախոսական, քան գիտական կողմ, կարելի է եզրակացնել, որ հանցագործության սոցիալական վտանգավորությունը կայանում է այն վնասի մեջ, որը այն պատճառում է կամ կարող է պատճառել սոցիալական հարաբերություններին¹²:

Արարքի հանրային վտանգավորության որակական կողմի և աստիճանի որոշման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝

«14. Արարքի հանրային վտանգավորության բնույթը հանցագործության որակական կողմն է, այն որոշվում է մեղքի ձևի և տեսակի, հանցագործության նպատակի և շարժառիթի, ինչպես նաև քրեական օրենսդրությամբ պահպանվող հասարակական հարաբերության՝ հանցանքի կատարման պահին ունեցած

⁷ St'u Полянский Н. Н. Процессуальные права потерпевшего // Сов. государство и право. 1940. №12. С. 58.

⁸ St'u Катькало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: ЛГУ, 1972. С. 44-45.

⁹ St'u.: Катькало С. И., Лукашевич В. З. Указ. соч. С. 45; Маслов В. С. В защиту института частного обвинения в советском уголовном процессе // Вопросы государства и права: Материалы теоретической конференции по плановым работам, выполненным в 1963 г.; кандид. и доктор. диссертации. Свердловск, 1964. С. 138; Гальперин И. М. Об уголовном преследовании, осуществляемом потерпевшим в советском уголовном процессе // Сов. государство и право. 1957. № 10. С. 49; Божьев В. П. Особенности производства по делам частного обвинения // Рос. судья, 2001, № 7. С. 40 и др.

¹⁰ St'u Кудрявцев В. Н. Что такое преступление. М., 1959, С. 8.

¹¹ St'u Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. М., 1969. С. 60.

¹² St'u Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок. М., 1967. С. 90.

սոցիալական նշանակության վերաբերյալ փաստական տվյալների ամբողջությամբ:

Արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի որոշման ժամանակ դատարանը պետք է բացահայտի կատարված հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, հանցագործության կատարման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, հանցակցության դեպքում՝ հանցավորի կատարած արարքը և հանցագործությանը նրա մասնակցության աստիճանը»:¹³

Իսկ Օրինակ՝ Ա. Ֆոն Ռեստը մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի առկայության դրդապատճառներից մեկը համարել է «տուժողի և հանցագործի միջև հատուկ հարաբերությունների գոյությունը և ընտանեկան միության սրբության նկատմամբ հարգանքը»¹⁴։ Նա գրել է. «Եթե հանցագործության զոհը և մեղավոր կողմը նույն ընտանիքի անդամներ են, ապա ակնհայտ է, որ պետական մարմնի չիրավիրված միջամտությունը երբեմն կարող է վերջնականապես ոչնչացնել ընտանեկան հարաբերությունները, որն արդեն խախտվել է կատարված հանցագործության պատճառով, և որն այլապես կվերականգնվեր մի կողմից ներմամբ, իսկ մյուս կողմից՝ զղջմամբ: Հետևաբար, բավականին արդարացի է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործությունը դուրս չի գալիս ընտանեկան շրջանակից(...) քրեական հետապնդման նախաձեռնումը պետք է կախված լինի տուժողի հայեցողությունից»¹⁵։ Խորհրդային դատավարազետները, դատական պրակտիկայի լայնածավալ ուսումնասիրության հիման վրա, եկան այն եզրակացության, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերը վերաբերում են հարաբերությունների որոշակի շրջանակի՝ ընտանիքի անդամների, ազգականների, ծանոթների, գործընկերների և բնակարանակիցների միջև հարաբերություններին (վերջինս պայմանավորված էր խորհրդային կյանքի առանձնահատկություններով, երբ բնակչության զգալի մասը ապրում էր կոմունալ բնակարաններում: Մարդիկ ամեն օր հանդիպում էին իրենց հարևանների հետ նման բնակարաններում՝ օգտվելով ընդհանուր տարածքներից, մասնավորապես՝ խոհանոցից և լոգարանից: Եվ քանի որ յուրաքանչյուր ընտանիքի անդամ ունեին իրենց պատկերացումները՝ կարգուկանոնի, մաքրության և ընդհանուր տարածքների պահպանման պարտականությունների բաշխման մասին, անխուսափելիորեն բռնկվում էին տարբեր կենցաղային հակամարտություններ): Ս. Ի. Կատկալոն և Վ. Զ. Լուկաշևիչը ճիշտ նշել են, որ «ընտանեկան և ամուսնական հարաբերությունները, ազգակցական, բարեկամական և գործընկերային հարաբերությունները կարող են անդառնալիորեն վնասվել, եթե արտաքին անձինք, հասարակական կազմակերպությունները կամ պետական մարմինները միջամտեն հակամարտության լուծմանը՝ տուժողի կամ քին հակառակ, ով, որպես կանոն, ավելի լավ է տեղեկացված հանցագործության

¹³ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գարուշ Նորիկի Մաղաթյանի* գործով 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ **ԵՇԴ/0029/01/08** որոշուման 14-րդ կետ:

¹⁴ Տե՛ս Резон фон А. О преступлениях, наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву. СПб., 1882. С. 57.

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում՝ С. 53.

պատճառների և հանգամանքների մասին¹⁶»։ Հետևաբար, օրենքը քաղաքացիներին հնարավորություն է տալիս լուծել նման «հակամարտությունները» իրենց հայեցողությամբ՝ առանց պետական մարմինների միջամտության։ Այս հնարավորությունը մնում է նույնիսկ այն բանից հետո, երբ տուժողը բողոք է ներկայացնում քրեական հետապնդում սկսելու համար։ Սա բացատրվում է նրանով, որ հիմնական նպատակը ծագած հակամարտության լուծումն է։ Եվ եթե տուժողը և մեղադրյալը հաշտվել են, և նրանց հարաբերությունները վերադարձել են բնականոն հուն, ապա անհրաժեշտություն չկա անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկել։ Այս դեպքում դատական գործողությունները միայն կհանգեցնեն հակամարտության կողմերի միջև հարաբերությունների սրմանը։ Հետևաբար, գործի վարույթը ենթակա է կարճման՝ կողմերի հաշտեցման պատճառով։

Մեկ այլ դատավարագետ Ն. Ն. Կովտունը մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի առկայության դրդապատճառներից մեկը համարել է հանցավորի կողմից ոտնձգության ենթարկված անմիջական օբյեկտի առանձնահատկությունները (պատիվ, արժանապատվություն, հեղինակություն, մարդու առողջություն)։ Այս իրավիճակում, «իրականում առաջանում և գոյություն ունի քրեաիրավական հարաբերություն «տուժող - հանցագործ» սուբյեկտիվ կազմով, այլ ոչ թե «պետություն - հանցագործ»... պետությունը... չունի և չի կարող իրավական պահանջներ ունենալ հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ, քանի որ նրա իրավունքներն ու շահերը այստեղ չեն խախտվում, և վիճարկվող իրավահարաբերությունը նրան չի պատկանում¹⁷»։

Այսպիսով, եթե վերլուծենք դատավարագետների կողմից նշված հիմքերը, որոնց հիման վրա մի շարք հանցագործություններով հետապնդումը իրականացվում է մասնավոր մեղադրանքի կարգով, ապա այդ հիմքերը հետևյալներն են՝

1. համեմատաբար ցածր հանրային վտանգի աստիճան,
2. հանցավոր ոտնձգության անմիջական օբյեկտի առանձնահատկությունները,
3. անձանց հատուկ շրջանակ, որոնց շահերի վրա ազդեցություն են ունենում այդ գործողություններով (ընտանիքի անդամներ, հարազատներ, ընկերներ, ծանոթներ, գործընկերներ),

4. և այլն։

Մենք կիսում ենք այն դատավարագետների կարծիքը, ըստ որոնց մասնավոր մեղադրանքի կարգով հետապնդման ենթակա հանցագործությունների ցանկը կազմվում է համեմատաբար ցածր հանրային վտանգավորություն ունեցող հանցագործություններից։

¹⁶ Ст'ю Каткало С. И., Лукашевич В. 3. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: ЛГУ, 1972. С. 36

¹⁷ Ст'ю Ковтун и. Н, Соотношение частных и публичных начал в уголовном судопроизводстве РФ: время выбора // Государство и право. 1995. №11. С. 69.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծի հեղինակների կողմից որոշակի հանցագործություններ մասնավոր մեղադրանքի կարգով առանձնացնելու հիմքում ընկած է եղել արարքների հանցավոր վտանգավորության ցածր աստիճան՝ հաշվի առնելով հանցանքների այդ խմբի հանրային ոչ մեծ վտանգավորությունը, ինչպես նաև դրանց քննության համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների համեմատաբար դյուրին պարզումը, Օրենսգիրքը վարության այս կարգավորումներում նախապատվությունը տվել է մասնավոր իրավահարաբերություններին հատուկ տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքին՝ հնարավորություն ընձեռելով անձին սեփական հայեցողությամբ ընտրել իր շահերի պաշտպանության միջոցները:¹⁸

Նշվածը, ըստ էության, հիմնավորվում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի ուսումնասիրման արդյունքում, մասնավորապես՝

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասին համաձայն՝

1. Սույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 170-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 171-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 172-րդ հոդվածով, 173-րդ հոդվածով, 178-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 180-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 194-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 195-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 227-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 228-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 253-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 254-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 255-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 256-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 257-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 259-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 262-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 263-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 264-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 265-րդ հոդվածով կամ 266-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը կատարած անձը կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության միայն հանցագործությունից տուժածի քրեական հայցի հիման վրա, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածով սահմանված հանցագործությունները դասակարգվում են, ըստ հանցանքի տեսակների, ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների շարքին:

2. Դատախազի մասնակցությունը մասնավոր մեղադրանքի վարույթին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է չորս հիմք, որի առկայության պարագայում դատախազը մասնակցում է մասնավոր մեղադրանքի վարույթին, ընդ որում այդ հիմքերից երեքի առկայության պարագայում քրեական հետապնդումը իրականացվելու է հանրային կարգով և պետական մեղադրողը ստանձնում է պարտականություն մեղադրանքի պաշտպանություն իրականացնել նաև դատարանում, իսկ մեկի պարագայում սահմանափակվում է բացառապես

¹⁸ Տե՛ս Ղուկասյան Հ.Հ., Մելքոնյան Դ.Մ., Նիկողոսյան Ա.Ա., ՀՀ քր. դատ. նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջեր 571-572:

մինչդատական վարույթի նկատմամբ օրինականության ստուգման շրջանակներով: Այդ հիմքերը հետևյալն են.

1. Ընտանիքում բռնության հատկանիշներով հանցանքները,

2. Եթե անձն իր անօգնական վիճակի կամ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը,

3. Եթե նույն անձին վերագրվող արարքների մի մասը ենթակա է քրեական հետապնդման հանրային կարգով, իսկ մյուս մասը՝ մասնավոր կարգով,

4. Եթե ենթադրյալ հանցանք կատարողի անձը հայտնի չէ:

Ինչպես արդեն նշվել է սույն հիմքերից երկուսը մեղադրանքի «փոխակերպման» հիմք են, այսինքն այդ հիմքերի ի հայտ գալու պահից մեղադրանքը իրականացվելու է պետական մեղադրողի՝ դատախազի ներգրավմամբ:

«Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ընտանեկան և կենցաղային բռնություն է համարվում ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական բռնի արարքը կամ անտեսումը, որը կատարվել է ընտանիքի անդամների կամ զուգընկերների կամ ընտանիքի նախկին անդամների կամ նախկին զուգընկերների միջև՝ անկախ նրանց համատեղ բնակվելու հանգամանքից:

2. Ընտանեկան և կենցաղային բռնության տեսակներն են՝

1) ֆիզիկական բռնություն՝ անձի կամքին հակառակ՝ ֆիզիկական բնույթի արարքը, ներառյալ՝ բժշկական, այդ թվում՝ հոգեբուժական բնույթի միջամտությունների ենթարկվելուն պարտադրելը, բժշկական օգնություն ստանալուց զրկելը կամ նման օգնությունը խոչընդոտելը, ֆիզիկական ցավ պատճառելը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի իմաստով՝ սպանությունը, առողջությանը ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնաս պատճառելը, ազատությունից ապօրինի զրկելը, ֆիզիկական ներգործությունը, ֆիզիկական ուժեղ ցավ պատճառելը, վտանգի մեջ թողնելը, մարդուն առևանգելը.

2) սեռական բռնություն՝ անձի կամքին հակառակ սեքսուալ բնույթի գործողությունները, այդ թվում՝ անձի սեռական օրգաններին և մարմնի մասերին անցանկալի հպումները, անձին երրորդ անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողություններում ներգրավելը, կուսության ստուգումը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի իմաստով՝ սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունները.

3) հոգեբանական բռնություն՝ անձին հոգեբանական ճնշում, հոգեկան տառապանք պատճառելը, ներառյալ՝ անձի ինքնագնահատականի և արժանապատվության պարբերաբար նվաստացումը, հարազատ երեխաների, ընկերների և հարազատների հետ շփումներն արգելելը կամ դրանք խոչընդոտելը, ինչպես նաև վերահսկողություն կիրառելը, ինքնավնասման կամ ինքնասպանության սպառնալիքով ճնշում գործադրելը, ֆիզիկական, տնտեսական բռնություն գործադրելու,

տնային կենդանիներին վնասելու սպառնալիքը, դիտավորությամբ այնպիսի գործողություններ կատարելը, որոնք անձի մեջ հիմնավոր վախ են հարուցում իր կամ հարազատի կամ զուգընկերոջ կամ ընկերոջ կամ խնամքի տակ գտնվողի անվտանգության համար, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի իմաստով՝ հոգեկան ներգործությունը կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը, ինքնասպանությանը հասցնելը կամ հակելը, հղիության արհեստական ընդհատմանը (աբորտ կատարելուն) կամ ամլացմանը հարկադրելը, հետամտելը:

4) տնտեսական բռնություն՝ անձին հարկադրված նյութական կախվածության մեջ դնելը, նրան գոյության անհրաժեշտ միջոցներից (սննդից, հագուստից, կացարանից, դեղից, հիգիենիկ պարագաներից, օրենքով սահմանված նպաստից կամ կենսաթոշակից, այդ թվում՝ երեխայի համար տրամադրվող, աշխատավարձից և դրան հավասարեցված այլ վճարումներից) զրկելը, անձին սեփականության իրավունքով պատկանող կամ նրա կողմից տնօրինվող գույքը վնասելը, սեփականության կամ ընդհանուր սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը տնօրինելու, տիրապետելու և օգտագործելու իրավունքները ոչ իրավաչափ սահմանափակելը, անձի կամքին հակառակ՝ նրան վարկային կամ ֆինանսական գործարքներում ներգրավելը, անձին սեփականության իրավունքով պատկանող միջոցները և գույքը կտակելուն կամ նվիրաբերելուն հարկադրելը, անձի կրթություն ստանալու կամ աշխատանքի ընտրության ազատության իրավունքները սահմանափակելը:

5) անտեսում՝ ծնողի կամ այլ օրինական ներկայացուցչի կողմից երեխայի կեցությանն անհրաժեշտ նվազագույն պայմանները (սնունդ, հագուստ, կացարան, բժշկական օգնություն և սպասարկում, կրթություն), իսկ չափահաս աշխատունակ զավակների կողմից իրենց անաշխատունակ և կարիքավոր ծնողների կեցությանն անհրաժեշտ նվազագույն պայմանները (սնունդ, հագուստ, կացարան, բժշկական օգնություն և սպասարկում) դիտավորությամբ չբավարարելը, եթե ծնողը կամ այլ օրինական ներկայացուցիչը կամ չափահաս աշխատունակ զավակները տիրապետում են պատշաճ տեղեկատվության և հնարավորությունների, և եթե համապատասխան ծառայությունները նրանց համար հասանելի են:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ընտանեկան բռնությունը արմատավորված է հասարակության սոցիալական և մշակութային ընկալումների մեջ: Դրա նկատմամբ համապատասխան հետևողականություն չցուցաբերելը, ոչ պատշաճ քննությունը և անպատժելիությունը, հասարակության մեջ կարող են զարգացնել բռնության նկատմամբ հանդուրժողականություն: Նշվածով պայմանավորված լիարժեք ընդունելի է օրենսդրի մոտեցումը՝ ընտանիքում բռնության հատկանիշներով հանցագործություններով քրեական հետապնդում հանրային կարգով իրականացնելու վերաբերյալ:

Ընդ որում՝ պետության ոչ արդյունավետ արձագանքը կարող է հանգեցնել տուժողների այնպիսի հիմնական իրավունքների խախտմանը, ինչպիսիք են՝ կյանքի իրավունքը, խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ

նվաստացնող վերաբերմունքից զերծ լինելու իրավունք, ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը, օրենքի առջև հավասար պաշտպանության իրավունքը, խտրականության արգելումը, անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքը, արդար դատաքննության իրավունքը, իրավական պաշտպանության միջոցի իրավունքը, հնարավոր լավագույն չափանիշներին համապատասխան՝ ֆիզիկական և հոգեկան առողջության իրավունքը:

Ընդ որում՝ ընտանեկան բռնությանը վերաբերող հանցագործություններին պետական արձագանքը և դրանց քննությանն ուղղված միջոցառումները պետք է ձեռնարկվեն այն հաշվառմամբ, որ քրեական արդարադատության համակարգի ընդհանուր և խտրական պասիվությունը բացառվի և չստեղծվի այնպիսի մթնոլորտ, որը նպաստի ընտանեկան բռնությանը:¹⁹

Մեր կարծիքով անօգնական վիճակում գտնվող անձ հասկացությունը պետք է մեկնաբանվի որպես անձ, ով իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված կամ տարիքային առանձնահատկություններից ելնելով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը:

Սրա հետ մեկտեղ քրեական հետապնդումը իրականացվում է հանրային կարգով նաև այն դեպքում, երբ տուժողը ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը: Կախվածության իրավիճակները տարբեր կարող են լինել, օրինակ՝ նյութական, ֆիզիկական, տնտեսական և այլն:

Միևնույն ժամանակ նշված հանգամանքների առկայության պարագայում բացառվում է քրեական պատասխանատվությունից ազատումը տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով:

Նշվածի հետ կապված որոշակի խնդրահարույց իրավիճակ կարող է առաջանալ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով հանրային կարգով քրեական հետապնդում իրականացնելու հետ կապված, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածը, որևէ սահմանափակում չի նախատեսում տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար՝ կախված ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու հանգամանքով: Մեր կարծիքով, եթե ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով քրեական հետապնդումը պետք է իրականացվի հանրային կարգով, ապա վարույթի ընթացքը չի կարող կախված լինել տուժողի կամքից:

Մեր կարծիքով չնայած նրան, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածում ուղիղ սահմանափակում առկա չէ, սակայն այդ սահմանափակումները պետք է դիտարկել այն իմաստով, որ նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվում է ինքնուրույն և ազատ կամարտահայտությունը որպես նշված նորմի կիրառման պայման:

¹⁹ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի՝ Opuz v. Turkey գործով 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33401/02:

Հետևաբար՝ այդ դեպքում, երբ մասնավոր մեղադրանքով վարույթը փոխակերպվում է հանրային մեղադրանքի վարույթով, այն հիմքով, որ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը, ապա հանցագործությունից տուժած անձի ազատ կամաարտահայտության մասին խոսք լինել չի կարող:

Միևնույն ժամանակ նշված հանգամանքը բխում է նաև նրանից, որ մասնավոր քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներդրման հիմքում դրվել է մինչդատական վարույթի բեռնաթափման հաշվին պետական միջոցների խնայողության հանգամանքը²⁰, հետևաբար տրամաբանական չի կարող համարվել այն, որ մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող քրեական հետապնդումը իրականացվի հանրային կարգով, սակայն վարույթի ավարտը այս կամ այն ձևով կախված լինի տուժողի հայեցողությունից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե նույն անձին վերագրվող արարքների մի մասը ենթակա է քրեական հետապնդման հանրային կարգով, իսկ մյուս մասը՝ մասնավոր կարգով, ապա քրեական հետապնդումն իրականացվում է հանրային կարգով:

Նշված մոտեցումը, ըստ էության, նույնպես բխում է նրանից, որ մասնավոր քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներդրման հիմքում դրվել է մինչդատական վարույթի բեռնաթափման հաշվին պետական միջոցների խնայողության հանգամանքը, քանի որ միևնույն է, եթե արարքներից մի մասը պետք է իրականացվի հանրային կարգով, ապա մինչդատական վարույթի բեռնաթափում և պետական միջոցների խնայում չի կարող տեղի ունենալ, մեր կարծիքով դրանով էլ պայմանավորված օրենսդիրը նախատեսել է, որ այն դեպքերում, երբ արարքներից մի մասը պետք է իրականացվի հանրային, իսկ մյուսը՝ մասնավոր կարգով, ապա վարույթը ամբողջությամբ պետք է իրականացվի հանրային կարգով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝

«(...)3. Եթե հաղորդումով փաստվող դեպքին, գործողությանը կամ անգործությանը կարող է տրվել միայն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որևէ արարքին համապատասխանելու նախնական իրավական գնահատական, ապա քրեական վարույթ նախաձեռնելու պարտականությունն առաջանում է միայն այն դեպքում, երբ տվյալ հաղորդումը ներկայացրել է ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձը կամ նրա ներկայացուցիչը, և միաժամանակ նրան հայտնի չէ ենթադրյալ հանցանքը կատարած անձը(...)»

Սրանից բխում է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ հայտնի չէ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը, ապա քննիչը պարտավոր է քրեական վարույթ նախաձեռնելու:

²⁰ Տե՛ս Ղուկասյան Հ.Հ., Մելքոնյան Դ.Մ., Նիկողոսյան Ա.Ս., ՀՀ քր. դատ. նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջեր 571-572:

Բնականաբար դատախազը մինչդատական քրեական վարույթի օրինակա-նության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու գործառույթով պայմանավոր-ված ներգրավված է լինելու նշված վարույթներին:

Նշվածի կապակցությամբ գործնականում խնդրահարույց կարող է համարվել, թե որն է համարվում հայտնի չէ հանցանք կատարած անձը: Մեր կարծիքով, հանցանք կատարած անձը հայտի լինել կարող է համարվել այն իրավիճակում, երբ հայտնի է անձի անունը, ազգանունը և բնակության կամ հաշվառման վայրը: Նշվածը բխում է նրանից, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 451-րդ հոդվածի համաձայն քրեական հայցը պետք է բովանդակի նշված հանգա-մանքների վերաբերյալ տվյալներ, և նույն օրենսգրքի 452-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն քրեական վարույթ սկսելը մերժվում է, եթե՝ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը հայտնի չէ: Նույն օրենսգրքի 453-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ Քրեական վարույթը սկսելու մասին որոշման մեջ նշվում են(...) մեղադրյալի անունը, ազգանունը և բնակության կամ հաշվառման վայրը(...): Բնականաբար նշված տվյալները դատարանին է փոխանցվում քրեական հայցի միջոցով՝ հանցագործությունից տուժած անձի կողմից:

Այսպիսով, օրինակ՝ այն դեպքերում, երբ տուժողը ճանաչում է հանցանք կատա-րած անձին, սակայն չգիտի վերջինիս փաստացի բնակության կամ գրանցման հասցեն, ապա վերջինիս կողմից հաղորդում ներկայացնելու պարագայում պետք է քրեական վարույթ նախաձեռնվի և իրականացվի մինչդատական վարույթ:

Քրեական վարույթ նախաձեռնելու պարագայում քրեական վարույթը կարող է կարճվել միայն այն պարագայում, երբ ձեռք է բերվել քրեական հետապնդում հարուցելու աստիճանին բավարարող ապացույցներ: Նշված հանգամանքը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կարգա-վորումներից, համաձայն որի՝ քրեական վարույթը ենթակա է կարճման, երբ մինչդատական վարույթի ընթացքում հայտնաբերվել է մասնավոր մեղադրանքի կարգով **քրեական հետապնդման ենթակա** ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը:

Նմանատիպ մոտեցում առկա է նաև ՌԴ սահմանադրական դատարանի 27.06.2005թ. թիվ 7-Պ որոշմամբ:²¹

Վերոգրյալ հանգամանքներով պայմանավորված կարող է ողջամիտ հարց առաջանալ, եթե մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի ներդրման համար հիմք է ծառայել մինչդատական վարույթի բեռնաթափման հաշվին պետական միջոցների խնայողության հանգամանքը, ապա այն դեպքում, երբ հանցանք կատարած ան-ձանց հայտնի չլինելու հիմքով իրականացվում է մինչդատական վարույթ, ծանրա-բեռնվում է նախաքննական մարմինը և ծախսվում են պետական միջոցները, ինչու պետք է վարույթի եզրափակիչ փուլում քրեական վարույթը կարճվի՝ դատարան դիմելու հարցը թողնելով տուժողի վրա:

Նշվածի կապակցությամբ պետք է հաշվի առնել նաև տուժողի որոշակի շահագրգռվածությունը, օրինակ՝ տուժողից մանր չափերով գողություն կատարված լինելու պարագայում վերջինիս հաղորդման հիման վրա նախաձեռնվում է քրեական

²¹ Տե՛ս https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_54270/ (11.05.2025)

վարույթ, պարզվում է ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի ինքնությունը, հավաքվում են վերջինիս մեղավորության մասին վկայող ապացույցներ, սակայն վարույթը դատարան չի փոխանցվում, քանի որ տուժողի կամքը բացակայել է, կամ տուժողը ստացել է իրեն պատճառված վնասի փոխհատուցումը և այլ:

Նման իրավիճակը կարող է ամենաթողության մթնոլորտ ձևավորել, հանցավոր հակում ունեցող անձինք կարող են օգտվել նշված կարգավորումներից, ամեն անգամ կատարել մանր չափերի հասնող գաղտնի հափշտակություններ և բացահայտվելու պարագայում փոխհատուցել իրենց կողմից պատճառած վնասը, և տուժողը քրեական հայցը դատարան չներկայացնի և այսպես շարունակ: Այստեղ կարևոր է ընկալել այն հանգամանքը, որ քրեական արդարադատության նպատակը միայն հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների պաշտպանությունը չէ, այլ հասարակարգի պահպանումն ու հանցավոր հակումներ ունեցող անձանց զսպումն է:

Մեր կարծիքով, երբ մինչդատական վարույթը ծանրաբեռնվում է և ծախսվում են պետական միջոցներ, ապա նշված վարույթը դատարան փոխանցելու փոխարեն այն կարճելը տրամաբանական չէ և չի բխում մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի նպատակներից:

Մեր կարծիքով ճիշտ լուծում կարող է համարվել այն, որ իրականացվի օրենսդրական փոփոխություն և բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձը հայտնի չէ, վարույթը իրականացվի հանրային քրեական հետապնդման կարգով:

Նման մոտեցումը, կարծում ենք, լիարժեք արդարացված կլինի, քանի որ հանցանք կատարած անձին հայտնաբերելու և վերջինիս մեղավորությունը ապացուցելու համար պետական միջոցներ ծախսելուց հետո ավելի նպատակահարմար կլինի մեղադրանքը շարունակել քրեական հետապնդման կարգով, և քրեական վարույթը փոխանցել դատարան՝ ըստ էության քննության առնելու նպատակով: Նշված իրավիճակում անգամ տուժողի և հանցանք կատարած անձի միջև հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու պարագայում նույն հիմքով հանցանք կատարած անձը զրկված է լինելու քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորությունից:

Մեր կարծիքով մեկ այլ խնդրահարույց իրավավիճակ ևս առկա է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի վերաբերյալ իրավակարգավորումներում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 456-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հիմնական դատախոսների ընթացքում մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդումը դադարեցվում է, և քրեական վարույթը կարճվում է, եթե՝

- 1) տուժողը և մեղադրյալը հաշտվել են.
- 2) տուժողը հրաժարվել է մեղադրանքից.
- 3) տուժողը և նրա ներկայացուցիչն առանց հարգելի պատճառի երկու անգամ չեն ներկայացել դատական նիստին:

Նշված հիմքերից բացի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով ևս սահմանված են որոշակի հիմքեր, որոնց առկայության դեպքում

քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման:

Մեր կարծիքով որոշակի խնդրահարույց իրավիճակ կարող է առաջանալ այն պարագայում, երբ, օրինակ՝ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձն օժտված է անձեռնմխելիությամբ:

Նման իրավիճակում հանցագործությունից տուժած անձը կանգնելու է իր համար անհաղթահարելի փաստի առաջ, քանի որ վերջինս զրկված է լինելու քրեական հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, պայմանավորված այն հանգամանքով, որ քրեական հետապնդում չի կարող հարուցվել այն անձի վերաբերյալ, ով օժտված է անձեռնմխելիությամբ և իրավասու մարմինը պատշաճ իրավական ընթացակարգի արդյունքում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին չի զրկել անձեռնմխելիությունից:

Ազգային ժողովի կանոնակարգ սահմանադրական օրենքի 108-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Պատգամավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելուն կամ նրան ազատությունից զրկելուն համաձայնություն տալու մասին միջնորդագիրը ներկայացնում է գլխավոր դատախազը:(...)»

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ հետի համաձայն՝ «Մինչդատական վարույթի ընթացքում հսկող դատախազը՝ (...) իրավասու վերադաս դատախազին առաջարկում է դիմել իրավասու մարմիններ՝ քրեական հետապնդման անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրանց ազատությունից զրկելու համաձայնություն ստանալու միջնորդությունով(...):»

Ինչպես արդեն նշվեց մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող քրեական հետապնդումներով մինչդատական վարույթ, հետևաբար՝ դատախազի ներգրավվածությունը նշված վարույթին, հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ հանցանք կատարած անձը հայտնի չէ, նշված իրավիճակից դուրս բոլոր դեպքերում օրենսդիրը դատախազի ներգրավվածության հնարավորություն չի նախատեսել:

Նշված հանգամանքներից հետևում է, որ անձեռնմխելիության հաղթահարման գործընթաց կարող է իրականացվել բացառապես հանրային քրեական հետապնդման կարգով վարույթի շրջանակներում:

Այսպիսով, օրինակ պատգամավորի կողմից ֆիզիկական ներգործության ենթարկված անձը զրկված է լինելու իր իրավաչափ շահերը պաշտպանելու հնարավորությունից, քանի որ ազգային ժողովի պատգամավորին անձեռնմխելիությունից զրկելու վերաբերյալ միջնորդագիր կարող է ներկայացնել բացառապես ՀՀ գլխավոր դատախազը:

Նման իրավիճակում տուժողը հայտնվում է ավելի վատ վիճակում, քան հանցանք կատարած անձը, քանի որ չունի գործիքակազմ որոշակի անձանց անձեռնմխելիության հաղթահարման համար:

Մեր կարծիքով նման իրավիճակները բացառելու համար ավելի նպատակահարմար կլինի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետը ունենար հետևյալ բովանդակությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական

օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքներով, եթե անձն իր անօգնական վիճակի, ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու կամ այլ պատճառներով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը:

«Այլ պատճառներ» հասկացության ներքո դատախազը իր նախաձեռնությամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացնել հանրային կարգով և նախաձեռնել համապատասխան գործընթաց անձեռնմխելիության հաղթահարման ուղղությամբ:

Նշված կազուսային իրավիճակը հաղթահարելու և հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքները պաշտպանելու նպատակով, կարող է քրեական հետապնդումը իրականացվել հանրային կարգով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի ուժով՝ տուժողին դիտարկել, որպես անօգնական վիճակում գտնվող անձ, ով գրկված է իր իրավաչափ շահերը պաշտպանելու հնարավորությունից, սակայն նման մոտեցումը, ինչպես արդեն նշվեց, պայմանավորված է բացառապես հանցագործությունից տուժած անձի իրավունքների պաշտպանության հանգամանքից: Ինչպես արդեն աշխատանքում նշվել է՝ անձի անօգնական վիճակ ասելով պետք է հասկանալ անձ, ով իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված կամ տարիքային առանձնահատկություններից ելնելով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը:

Հարկ է նկատել նաև այն, որ մասնավոր մեղադրանքի վարույթները՝ հանրային մեղադրանքի փոխակերպվելու պարագայում հանցագործությամբ տուժած անձինք չեն մեկուսացվում քրեադատավարական գործընթացներից, նրանք ունենալու են տուժողի դատավարական կարգավիճակ, հետևաբար կրելու են տուժողի բոլոր իրավունքները և պարտականությունները:

Եզրակացություն

Գիտական հոդվածի շրջանակներում հետազոտվեց ՀՀ քրեական դատավարությունում մասնավոր մեղադրանքի տեսական և գործնական խնդիրները, մասնավորապես՝ ուսումնասիրվել է դատավարագետների կողմից մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի վերաբերյալ առկա տեսական և գործնական մոտեցումները: Աշխատանքի շրջանակներում վեր են հանվել դատավարագետների կողմից առանձնացված մասնավոր մեղադրանքի մի քանի ձևեր, որոնք են՝ հիմնական մեղադրանքը, փոխարինող մեղադրանքը և լրացուցիչ մեղադրանքը: Ներկայացվել են վերջիններիս տարբերությունները և առանձնահատկությունները:

Իրականացվել է քրեական դատավարության օրենսդրության կատարելագործման և դրա կիրառման պրակտիկայի առաջարկների մշակումը: Աշխատանքում վեր հանվեց այն չորս հիմքերը, որոնց առկայության պարագայում դատախազը մասնակցում է մասնավոր մեղադրանքի վարույթին, մասնավորապես՝ 1) Ընտանիքում բռնության հատկանիշներով հանցանքները, 2) եթե անձն իր անօգնական վիճակի կամ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը, 3) եթե նույն անձին վերագրվող արարքների մի մասը ենթակա է

քրեական հետապնդման հանրային կարգով, իսկ մյուս մասը՝ մասնավոր կարգով, 4) եթե ենթադրյալ հանցանք կատարողի անձը հայտնի չէ:

Աշխատանքում վեր են հանվել և ներկայացվել նշված հիմքերի վերաբերյալ օրենսդրական խնդրահարույց կարգավորումները, և առաջարկ է ներկայացվել դրանց լուծման համար՝ մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի զարգացման և կատարելագործման համար ապահովվելով դատախազի պատշաճ ներգրավվածությունը մասնավոր մեղադրանքի վարույթներով, որը հնարավորություն է ապահովվում հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների պաշտպանության գործում:

Աշխատանքում վեր հանվեց մասնավոր մեղադրանքով վարույթի կիրառման շրջանակներում հնարավոր առաջացող խնդիրները, քննարկվեց դրանց իրավական կարգավորումները, վեր հանվեց խնդրահարույց և արդյունավետ կողմերը, և ներկայացվեց դրանց համար արդյունավետ լուծման տարբերակներ: Աշխատանքում ներկայացվել է մի շարք խնդրահարույց կարգավորումներ և դրանց լուծման հնարավոր տարբերակներ, ի թիվս այլնի, մասնավորապես՝ աշխատանքում վեր է հանվել որոշակի խնդրահարույց իրավիճակ, որը կարող է առաջանալ այն պարագայում, երբ, օրինակ՝ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձն օժտված է անձեռնմխելիությամբ: Նման իրավիճակում հանցագործությունից տուժած անձը կանգնելու է իր համար անհաղթահարելի փաստի առաջ, քանի որ վերջինս զրկված է լինելու քրեական հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, պայմանավորված այն հանգամանքով, որ քրեական հետապնդում չի կարող հարուցվել այն անձի վերաբերյալ, ով օժտված է անձեռնմխելիությամբ և իրավասու մարմինը պատշաճ իրավական ընթացակարգի արդյունքում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին չի զրկել անձեռնմխելիությունից: Նշված արգելքի հաղթահարման համար աշխատանքում առաջարկվել է հետևյալ լուծումը. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետը ունենար հետևյալ բովանդակությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքներով, եթե անձն իր անօգնական վիճակի, ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու կամ այլ պատճառներով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը:

«Այլ պատճառներ» հասկացության ներքո դատախազը իր նախաձեռնությամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացնել հանրային կարգով և նախաձեռնել համապատասխան գործընթաց անձեռնմխելիության հաղթահարման ուղղությամբ:

Բացի վերոնշյալ առաջարկից աշխատանքում առկա են նաև այլ առաջարկներ, որոնք ուղղված են մասնավոր մեղադրանքի վարույթի կատարելագործմանը և հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների պաշտպանությանը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ մտել՝ 22.12.2015թ.,

Constitution of the Republic of Armenia, adopted on 06.12.2015, entered into force on 22.12.2015,

2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 05.05.2021 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.07.2022 թ.,

The Criminal Code of the Republic of Armenia, HO-199-N, adopted on 05.05.2021, entered into force on 01.07.2022,

3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն ընդունվել է 30.06.2021թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.07.2022թ.,

Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, HO-306-N, adopted on 05.05.2021, entered into force on 01.07.2022,

4. «Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-320-Ն ընդունվել է 13.12.2017թ., ուժի մեջ մտել՝ 31.01.2018թ.,

Law of the Republic of Armenia on Prevention of Domestic and Gender-Based Violence and Protection of Persons Subjected to Domestic and Gender-Based Violence, HO-320-N, adopted on 13.12.2017, entered into force on 31.01.2018,

5. Ղուկասյան Հ.Հ., Մելքոնյան Դ.Մ., Նիկողոսյան Ա.Ա., ՀՀ քր. դատ. նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ.

Ghukasyan H.H., Melkonyan D.M., Nikoghosyan A.S., Practical Guide to the Conceptual Solutions, Innovative Approaches, and Interpretation of the Main Institutions of the New Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, Council of Europe, July 2022.

6. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб., 1996. Т. 2. Foinitsky I. Ya., Course of Criminal Procedure: in 2 volumes. St. Petersburg, 1996. Vol. 2.

7. Полянский Н. Н. Процессуальные права потерпевшего // Сов. государстао и право. 1940. №12.

Polyansky N. N., Procedural Rights of the Victim // Soviet State and Law. 1940. No. 12.

8. Катькало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: ЛГУ, 1972.

Katkalo S. I., Lukashevich V. Z., Proceedings in Private Prosecution Cases. Leningrad: Leningrad State University, 1972.

9. Кудрявцев В. Н. Что такое преступление. М., 1959, Kudryavtsev V. N., What Is a Crime. Moscow, 1959.

10. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. М., 1969.

Kuznetsova N. F., Crime and Criminality. Moscow, 1969.

11. Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок. М., 1967.

Shishov O. F., Crime and Administrative Offense. Moscow, 1967.

12. Резон фон А. О преступлениях, наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву. СПб., 1882.

Reson von A., On Crimes Punishable Only upon Complaint by the Victim under Russian Law. St. Petersburg, 1882.

13. Катькало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: ЛГУ, 1972.

Katkalo S. I., Lukashevich V. Z., Proceedings in Private Prosecution Cases. Leningrad: Leningrad State University, 1972.

14. Катькало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: ЛГУ, 1972.

Katkalo S. I., Lukashevich V. Z., Proceedings in Private Prosecution Cases. Leningrad: Leningrad State University, 1972.

15. Ковтун И. Н. Соотношение частных и публичных начал в уголовном судопроизводстве РФ: время выбора // Государство и право. 1995. №11.

Kovtun I. N., The Relationship between Private and Public Principles in the Criminal Procedure of the Russian Federation: A Time of Choice // State and Law. 1995. No. 11.

16. Лыкошин А. С. Частное обвинение // Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. СПб., 1903. Т. XXXVIII.

Lykoshin A. S., Private Prosecution // Brockhaus F. A., Efron I. A., Encyclopedic Dictionary. St. Petersburg, 1903. Vol. XXXVIII.

17. Վճռաբեկ դատարանի՝ Գարուշ Նորիկի Մադաթյանի գործով 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԴ/0029/01/08 որոշում:

Decision No. ESHD/0029/01/08 dated February 17, 2009, of the Court of Cassation in the case of Garush Norik Madatyan

18. Եվրոպական դատարանի՝ Opuz v. Turkey գործով 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33401/02

Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Opuz v. Turkey, dated 9 June 2009, Application No. 33401/02.

19. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_54270/ (11.05.2025)

Tigran Muradyan

Senior Prosecutor of the Prosecutor's Office of Ararat region

THE NATURE OF PRIVATE PROSECUTION PROCEEDINGS AND THE INVOLVEMENT OF THE PROSECUTOR IN PRIVATE PROSECUTION PROCEEDINGS²²

Abstract

Relevance of the topic of research. For a long time, the criminal procedural legislation of our country was based on the monopoly of the state on the implementation of prosecutorial activity, which had individual exceptions to the general rule. The exceptions included, in particular, cases initiated on the basis of the victim's complaint and subject to termination on the basis of his reconciliation with the accused. Only within these limits was private prosecution allowed. At the same time, the victim's right to influence the commencement and termination of proceedings was limited to filing a complaint or refusal to file a complaint. The entire course of the proceedings depended to a greater or lesser extent on the discretion of the public prosecutor (procurator). The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted on June 30, 2021, envisages a new criminal procedural institute of the Republic of Armenia - proceedings on private accusation. The mentioned institute in the domestic legal system has just entered the applied sphere, which means that a number of factors may arise in practical work, discussion of some of them may contribute to the search for accurate solutions, which determines the relevance of the topic.

Aim and objectives of the research. The main purpose of the research article is to comprehensively study the theoretical and practical problems of private prosecution in the RA criminal proceedings, to develop proposals for the improvement of the criminal procedural legislation and the practice of its application.

Keywords: private prosecution; public prosecution; public prosecutor; prosecutor; victim.

²² The article was presented on 11.08.2025 and was reviewed on 01.09.2025.

Тигран Мурадян

Старший прокурор прокуратуры Араратской области

СУЩНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА ПО ЧАСТНОМУ ОБВИНЕНИЮ И УЧАСТИЕ ПРОКУРОРА В ПРОИЗВОДСТВЕ ПО ЧАСТНОМУ ОБВИНЕНИЮ²³

Абстракт

Актуальность темы исследования. Долгое время уголовно-процессуальное законодательство нашей страны основывалось на монополии государства на осуществление обвинительной деятельности, которая имела индивидуальные исключения из общего правила. Исключения включали, в частности, дела, возбужденные на основании жалобы потерпевшего и подлежащие прекращению на основании его примирения с обвиняемым. Только в этих пределах было разрешено частное обвинение. В то же время, право потерпевшего влиять на начало и прекращение производства ограничивалось подачей жалобы или отказом в подаче жалобы. Весь ход производства по делу в той или иной степени зависел от усмотрения государственного обвинителя (прокурора). Уголовно-процессуальным кодексом РА, принятым 30 июня 2021 года, предусмотрен новый Уголовно-процессуальный институт РА-производство по частному обвинению. Указанный институт во внутригосударственной правовой системе только что вошел в прикладную сферу, что означает, что в практической работе может возникнуть ряд факторов, обсуждение некоторых из них может способствовать поиску точных решений, что обуславливает актуальность темы.

Цель и задачи исследования. Основной целью научной статьи является всестороннее изучение теоретических и практических проблем частного обвинения в уголовном судопроизводстве РА, разработка предложений по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства и практики его применения. задачей работы является выявление возможных проблем, возникающих в рамках применения производства по частному обвинению, обсуждение их правового регулирования, выявление проблемных и эффективных аспектов, и в качестве цели работы-предложить для них определенные решения:

Соображения, сделанные в работе по указанным вопросам, могут еще больше улучшить существующее правовое регулирование и направлены на совершенствование производства по частному обвинению.

При изучении выбранной темы в статье были применены методы сравнительного правового и логического исследования.

Ключевые слова: частное обвинение; публичное обвинение; государственный обвинитель; прокурор; потерпевший.

²³ Статья была представлена 11.08.2025 и прошла рецензирование 01.09.2025

Արթուր Ղամբարյան

Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ կառավարման ակադեմիայի իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականի խմբագրական խորհրդի անդամ

«ԿՈՒՅՐ ՌԵՑԵՊՏԻԱՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Հոդվածում վերլուծվում է Հայաստանի օրենսդրությունում արտասահմանյան քրեադատավարական ինստիտուտների անքննադատ յուրացման (ռեցեպցիայի) ֆենոմենը: Հեղինակն առանձնացնում է 2021 թ. ՀՀ Քրեադատավարական օրենսգրքի բարեփոխման երեք հիմնական սխալները:

1. Քրեական գործի հարուցման փուլից հրաժարվելը՝ գերմանական քրեական դատավարության մակերեսային ուսումնասիրության ազդեցությամբ: Չնայած փուլի վերացմանը՝ եվրոպական անալոգները (Գերմանիայում «նախաքննությունը» - *preddoznanie*) պահպանվել են: Սա հանգեցրել է քննիչների ծանրաբեռնվածությանը և նախաքննության որակի անկմանը:

2. «Կասկածյալի» կարգավիճակից հրաժարվելը: Բարեփոխումների ժամանակ անտեսվել է հետապնդվող անձի վերաբերյալ եվրոպայի քրեադատավարական համակարգերում գոյություն ունեցող տերմինաբանական տարբերակումը (օր.՝ Իտալիայում *indagato*, Իսպանիայում *investigado*): Գործնականում սա ստեղծել է հետապնդվող անձի իրավական կարգավիճակի անորոշություն: Նրանց վաղաժամ «մեղադրյալ» կոչելու հետևանքով նրանք ենթարկվում են ստիգմատիզացիայի:

3. Գործի կասեցման ինստիտուտի վերացումը: ՀՀ քննչական մարմինները և ՀՀ դատախազությունը «պասիվացված քրեական վարույթ» ինստիտուտի ներմուծմամբ փաստացի պահպանել են վարույթը կասեցնելու ինստիտուտը:

Նշվում է, որ քրեադատավարական բարեփոխումների ժամանակ նորմերն փոխառնվել են էկլեկտիկ ձևով, որի արդյունքում Հայաստանի քրեադատավարական համակարգում ընդգրկվել են սխալ կարգավորումներ, օրինակ՝ հանրահայտ փաստերը սխալմամբ համարվել են իրավական կանխավարկածներ:

Հեղինակը եզրակացնում է, որ քրեադատավարական քաղաքականություն մշակելիս անտեսվել են ազգային դատավարական ավանդույթները:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 07.03.2025թ., գրախոսվել է 27.08.2025թ.:

Հիմնաբառեր- քրեական դատավարության բարեփոխում, համեմատական իրավագիտություն, քրեական գործի հարուցում, կասկածյալի կարգավիճակ, իրավական ավանդույթ:

Ներածություն

Սույն հոդվածում քննարկվում են այլ պետությունների դատավարական համակարգում առկա մոտեցումները ու կարգավորումները, առանց քննադատական վերլուծության՝ ՀՀ քրեադատավարական համակարգ կուրորեն ներմուծելու դեպքերը, դրանց պատճառներն ու հետևանքները²:

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո ՀՀ-ում ընդունվել է Քրեական դատավարության երկու օրենսգիրք՝ մեկը 1998 թվականին, որն հիմնված էր ԱՊՀ մոդելային Քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետև՝ քր. դատ. օր.) տրամաբանության վրա, իսկ երկրորդը՝ 2021 թվականին, որն հիմնականում հիմնված է եվրոպական առանձին պետությունների (օրինակ՝ Մերձբալթյան երկրների, Գերմանիայի) քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի (գաղափարկների) էկլեկտիկ ծաղկաքաղի վրա: ՀՀ նոր քր. դատ. օր.-ի էկլեկտիկությունը, գուցե, արտացոլում է պոստմոդերնին հատուկ ֆրագմենտարիզմը, սակայն դա ինքնին չի արդարացնում քրեադատավարական քաղաքականություն մշակելիս թույլ տված մեր անհեռատեսությունը:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի ընդունման գործընթացը սկսել է 2006 թվականից և տևել է մոտ 15 տարի: Թե ինչով էր պայմանավորված ՀՀ քր. դատ. օր.-ի այսքան ուշ ընդունումը, առանձին քննարկման հարց է, պարզապես նշենք, որ Քր. դատ. օր.-ը ցանկացած պետության երրորդ քաղաքական փաստաթուղթն է, քանի որ այն խտացված կերպով արտացոլում է երկրի քաղաքական ռեժիմի, «մարդ-պետություն» հարաբերությունների առանձնահատկությունները: Քր. դատ. օր.-ը՝ որպես քաղաքական փաստաթուղթ հաջորդում է սահմանադրությանը և ընտրական օրենսդրությանը: Հայաստանի իրավիճակում պարադոքսը այն է, որ ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ են արվել ավելի արագ (2005 և 2015 թվականներին) ՀՀ Սահմանադրությունը ներկայացվել է նոր խմբագրություններով, քան ՀՀ քր. դատ. օր.-ի ընդունում էր: Այդ ժամանակահատվածում ընդունվել է նաև ընտրական նոր օրենսդրություն:

Ինչ՞ու հայաստանի Հանրապետությունում ընդունվեց նոր ՀՀ քր. դատ. օր., արդյոք հնարավոր չէ՞ր Եվրոպական կոնվենցիան վավերացնելուց հետո առաջացած դատավարական խնդիրները լուծել 1998 թվականի ՀՀ քր. դատ. օր.-ում փոփոխություններ կատարելով կամ դատական պրակտիկան փոխելով³: Ցավոք

² Սույն հոդվածի հիմնական թեզիները ներկայացվել է Սանկտ Պետերբուրգի պետական համալսարանում 2025 թվականի հունիսի 27-28-ին կազմակերպված XVII-րդ միջազգային գիտա-գործնական կոնֆերանսի պլենար նիստում:

³ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրք ընդունելու անհրաժեշտության մասին պաշտոնական հիմնավորումներում նշվում են՝ 2002 թվականին Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների Եվրոպական կոնվենցիային միանալու և 2005 թվականին ՀՀ Սահմանա-

պատմական այդ ժամանակաշրջանում (2006–2021 թթ.) որևէ մեկը կասկածի տակ չի դրել նոր օրենսգիրք ընդունելու անհրաժեշտությունը, որևէ հարթակում չի քննարկվել գոյություն ունեցող խնդիրները «կենդանի» իրավունքի կամ ՀՀ քր. դատ. օր.-ում փոփոխություններ կատարելու ճանապարհով լուծելու տարբերակը: Այս հարցը ինքս ինձ չեմ տվել, երբ 2006թ. սկսած, որպես ՀՀ դատախազության ներկայացուցիչ, մասնակցում էի Օրենսգիրքը մշակող հանձնաժողովների աշխատանքներին: Այդ ժամանակահատվածում տպավորությունն այն էր, որ ՀՀ քր. դատ. օր. ընդունելու անհրաժեշտությունն անքննելի ճշմարտություն է, որը պետք է պարզապես կյանքի կոչել:

Հետադարձ հայացքով կարելի է պնդել, որ այն փոփոխությունները, որոնք կատարվել են ՀՀ քր. դատ. օր.-ում, առանց որևէ տեխնիկական բարդությունների կամ գաղափարախոսական էական խոչընդոտների կարող էին արտացոլվել նաև 1998 թվականի ՀՀ քր. դատ. օր.-ում: Հիշեցնեմ, օրինակ՝ 2007 թվականին ՀՀ քր. դատ. օր.-ում ներմուծվեց արագացված դատաքննության ինստիտուտը, որը ծագումով առավելապես անգլոսաքսոնական իրավական համակարգից է::

Ընդ որում այդ ժամանակաշրջանում իրավական քաղաքականություն մշակող սուբյեկտների մոտ գերակայում էր նաև այլ ոլորտներում նոր օրենսգրքեր ընդունելու մոտեցումը: Այդ ձգտումը պահանջում է բազմազործոն վերլուծություն, սակայն դրա պատճառներից մեկն ազգային իրավական ավանդույթներ ձևավորելու, դրանք խորացնելու և ամրապնդելու անհրաժեշտության գիտակցման բացակայությունն է: Անկախ Հայաստանում ո՛չ պաշտոնական, ո՛չ էլ ակադեմիական շրջանակներում առանձնապես չի արժևորվել քրեադատավարական ավանդույթներ ձևավորելու անհրաժեշտությունը, չի գիտակցվել դրանք պահպանելու արժեքը, չի հասկացվել, որ այդ ավանդույթներն ունեն կարգավորիչ պոտենցիալ և կազմում են ազգային քրեադատավարական ինքնության մասը, որը վճռական դեր է ունենում քրեադատավարական ոլորտում իրավակիրառողների անցնցում սերնդափոխության ապահովման և դատավարական մտածողության հաջորդականությունն ապահովելու գործում:

Այդ ժամանակաշրջանում նոր օրենսգրքեր ընդունելու իռացիոնալ ձգտման ամենավտանգավոր պատճառն առանձին իրավագետների, պաշտոնատար անձանց փառասիրությունն էր՝ սեփական անձը «կապել» այս կամ այն օրենսգրքի հետ: Պետականագիտական առումով նման մոտեցումը լուրջ վնաս է հասցնում անանձնական պետական ինստիտուտներ և ավանդույթներ ձևավորելու գործին: Օրինակ՝ 2013 թվականին նոր նշանակված ՀՀ արդարադատության նախարարը, այդ պահին շրջանառության մեջ գտնվող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու նախագիծն ընդունելու գործընթացը շարունակելու փոխարեն, նախաձեռնեց ՀՀ վարչական դատավարության նոր

դրությունում փոփոխություններ կատարելու հանգամանքները: Տե՛ս ՀՀ կառավարության 10.03.2011թ. նիստի № 9 արձանագրային որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգի 1.3-1.4 կետերը: Էլեկտրոնային աղբյուրը՝ <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=61628>

օրենսգիրք ընդունելու գործընթաց: Ակնհայտ էր, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում կատարված փոփոխությունները որակական առումով համակարգային կամ հայեցակարգային չէին, ուստի պետք է արտացոլվեին 2007 թվականին ընդունված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում: Ամենայն հավանականությամբ նոր օրենսգիրք ընդունելու նախաձեռնության մեջ գերակայել է «նոր նախարար – նոր օրենսգիրք» մտածողությունը, որի մեջ քիչ դեր չունի «Նապոլեոնյան օրենսգիրք» արտահայտությունը սեփական անձի նկատմամբ կիրառելու հոգեբանական ախտաբանական ձգտումը:

Վերադառնանք քրեական դատավարությանը: Այլ պետությունների քրեադատավարական համակարգերից օրենսդրական դրույթներ, իրավական ինստիտուտներ կամ գաղափարներ փոխառնելու մեջ որևէ բացասական բան չկա, սակայն դա պետք է իրականացնել համեմատական իրավագիտության մշակած ճիշտ մեթոդաբանության հիման վրա⁴: ՀՀ-ում այլ պետությունների քրեադատավարական համակարգերից իրավական նորմեր և գաղափարներ փոխառնելիս (ռեցեպցիայի ենթարկելիս) թույլ են տրվել տարաբնույթ սխալներ: Սխալներից մեկը վերաբերում է նրան, որ այլ պետության օրենսդրությունից ՀՀ քր. դատ. օր.-ում արտացոլվեցին այնպիսի թերի կարգավորումներ, որոնք «դոնոր» պետության կողմից վաղուց ուղղվել էին, սակայն հայ մասնագետները չեն նկատել, որ այդ նորմերը ենթարկվել են օրենսդրական փոփոխությունների: Օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի (non bis in idem սկզբունքը) 6-րդ մասում սահմանված է.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության՝ պատժին համարժեք **միջոց**, ապա նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելու դեպքում **այն պետք է վերացվի** և հաշվի առնվի պատիժ նշանակելիս» (ընդգծումը՝ հեղ.):

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասը պարունակում է կոպիտ սխալ, քանի որ քրեական մեղադրանք քննող դատարանին իմպլիցիտ լիազորում է վերացնել քրեական պատժին համարժեք վարչական տույժը (պատասխանատվության միջոցը): Մինչդեռ քրեական մեղադրանք քննող դատարանին վարչական ակտը վերացնելու լիազորություն վերապահելը չի համապատասխանում քրեական գործերով մասնագիտացած դատարանի օբյեկտիվ

⁴ Ողջունելի է, որ մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման (կոնֆրոնտացիայի) իրավունքի իրականացումն ապահովելու նպատակով ՀՀ քրեական դատավարությունում ներդրվեց ցուցմունքների դատական դեպոնացման ինստիտուտը: Ռուսական դոկտրինում դրա փոխարեն քննարկում են մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման իրավունքը առերեսման միջոցով ապահովելու տարբերակը, սակայն քննչական գործողությունը (առերեսումը) կոչված է ոչ թե ապահովել մեղադրյալի իրավունքը, այլ նոր ապացույցներ հավաքելով լուծել ցուցմունքների հակասությունը: Այս մասին տե՛ս Гамбарян А.С., Симонян С. А. Судебное депонирование показаний в современном уголовном процессе. М.: Изд. Юрлитинформ. 2016, Гамбарян А. С., Судебное депонирование показаний: старый процессуальный институт под новым названием // Судебная власть и уголовный процесс. 2018. № 2. էջեր 184-198:

կարգավիճակին: Այս նորմը ՀՀ դատավարական համակարգ ներմուծվել է Լատվիայի քրեական դատավարությունից: Այսպես՝ մինչև 2013 թ. Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված էր հետևյալ դրույթը.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է վարչական պատիժ, ապա այդ վարչական **պատիժը պետք է վերացվի** և հաշվի առնվի քրեական պատիժ նշանակելիս» (ընդգծումը՝ հեղ.):

Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի այս հոդվածը գրեթե բառացի արտացոլվել է ՀՀ նոր քր. դատ. օր.-ում, սակայն տեքստի հեղինակները չեն նկատել, որ Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի մեջբերված դրույթը 2013թ. ենթարկվել է էական փոփոխությունների: Այսպես՝ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանվել է հետևյալ կերպ.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ արդեն կիրառվել և կատարվել է պատիժ, ապա կրված քրեական պատիժը հաշվանցվում է (...), իսկ վարչական տույժը պետք է հաշվի առնվի նոր պատիժ նշանակելիս»:

Այսինքն՝ 2013 թ. փոփոխություններով Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասից հանվել է քրեական դատարանի կողմից «վարչական պատիժը վերացնելու» մասին ձևակերպումը⁵:

Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի առանձին դրույթների անքննելի և անվերապահ ռեցեպցիայի արդյունքում ՀՀ քր. դատ. օր.-ում ներառվել են օրենսդրական այլ սխալ դրույթներ: Օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 106-րդ հոդվածը նվիրված է փաստերի իրավական կանխավարկածներին: Այս հոդվածը փոխառնվել է (որոշ սխալ թարգմանություններով) Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի 125-րդ հոդվածից (փաստերի լեգալ կանխավարկածները⁶), որտեղ հանրահայտ փաստերը որակվել են որպես իրավական կանխավարկածի տեսակ: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 106-րդ հոդվածում ևս հանրահայտ փաստերը համարվել են որպես իրավական կանխավարկածի տեսակ:

Աղաղակող սխալ է, երբ հանրահայտ փաստը նույնացվում է իրավական կանխավարկածի հետ: Իրավական կանխավարկածը ենթադրություն է գոյություն չունեցող փաստերի մասին, իսկ հանրահայտ փաստը ոչ թե փաստի մասին ենթադրություն է, այլ՝ ակնհայտորեն գոյություն ունեցող հանգամանք: Օրինակ՝ հանրահայտ է այն փաստը, որ գիշերը մութ է, կամ գիշերվան հաջորդում է ցերեկը: Այլ բան է, որ, որ հանրահայտ փաստերը իրենց հանրաժանոթ լինելու (հանրության լայն շրջանակին հայտնի լինելու) շնորհիվ չունեն ապացուցման

⁵Այս մասին տե՛ս Ղամբարյան Ա., Ղազարյան Ա. Քննչական ենթակայությունը և ընդդատությունը (գիտազործական մեկնաբանություններ), Եր.: Մազադաթ 2023, էջեր 82-87:

⁶ Անգլերեն տեքստում այն ձևակերպված է հոդվածի վերատառություն է «Legal Presumption of a Fact Legal Presumption of a Fact». <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv043en.pdf>

կարիք, դրանք համարվում են ապացուցված: Թեև վարույթի մասնակիցները կարող են վիճարկել այդ փաստի՝ իրենց համար հայտնիությունը, սակայն այն վիճարկելու հնարավորությունը հանրահայտ փաստը չի դարձնում կանխավարկած: Պատահական չէ, որ մի շարք դատավարական համակարգերում հանրահայտ փաստերը որակվում են ոչ թե որպես իրավական կանխավարկածներ, այլ ներառվում են ապացուցման կարիք չունեցող հանգամանքների թվում (օրինակ՝ Վրաստանի քր. դատ. օր.-ի 73-րդ հոդված, Մոլդովայի քր. դատ. օր.-ի 98-րդ հոդված, ԱՊՀ մոդելային քր. դատ. օր.-ի 147-րդ հոդված):

Այժմ ներկայացնենք քրեադատավարական առավել մասշտաբային ինստիտուտների անքննադատ կամ «կույր ռեցեպցիայի» դեպքերը: Այդ երևույթը, որ հիմնականում պայմանավորված էր Հայաստանի քրեական դատավարությունը եվրոպականացնելու ցանկությամբ, տեղի ունեցավ այսպես կոչված «imitatio peregrina»-յի ոգով: Այս լատիներեն հասկացությունը (imitatio՝ նմանակում, peregrina՝ օտարերկրյա) նշանակում է օտար իրավական նորմերի (գաղափարների) մեխանիկական փոխառում՝ առանց ազգային իրավական ինքնությունը հաշվի առնելու, որի էությունը հայերենում ամբողջությամբ արտահայտվում է «օտարամոլություն» բառով:

««Կույր ռեցեպցիայի» առաջին օրինակը...»

1) Առաջին *imitatio peregrina*-ն վերաբերում է քրեական գործ հարուցելու փուլից հրաժարվելուն: 2006 թվականից հպարտությամբ և ոգևորությամբ հայտարարեցին քրեական գործ հարուցելու փուլից հրաժարվելու մասին: Այս հարցի շուրջ Հայաստանում առկա էր լայն կոնսենսուս⁷: Դժվար է հիշել որևէ մեկին, որ կոնցեպտուալ հարթությունում դեմ էր այդ փուլից հրաժարվելուն: Միայն ՀՀ ներքին գործերի նախարարության քննչական ստորաբաժանման ղեկավարն էր մտավախություն հայտնում քննիչների ծանրաբեռնվածության հնարավոր կրկնակի աճի մասին:

Քրեական գործ հարուցելու փուլն անկասկած ուներ թերություններ, սակայն դրանից հրաժարվելու գլխավոր պատճառն այն էր, որ այն խորհրդային քրեական դատավարությանը հատուկ ինստիտուտ է, իսկ եվրոպական երկրների, մասնավորապես՝ Գերմանիայի քրեական դատավարությունում նման փուլ նախատեսված չէ: Նշվում էր, որ Եվրոպայում ոստիկանությունը չի կարող հրաժարվել քննությունից, եթե առկա է հանցագործության մասին հաղորդում:

Այս պատմության հեգնանքն այն է, որ հետագայում պարզվեց, որ գերմանական քրեական դատավարության վերաբերյալ մեր դիտարկումները խիստ մակերեսային ու հատվածային էին (նույնիսկ փորձագետներ ներգրավելու պարագայում): Այսպես՝ ռուս դատավարագետ Ս. Կոնովալովը 2023 թվականին հրապարակեց մենագրությունը, որտեղից պարզ դարձավ, որ Գերմանիայի քր. դատ. օր.-ի տեքստում «քրեական գործ հարուցել» ձևակերպմամբ դատա-

⁷ St' u Gambarjan A.C., Oganjesyan A. A. Возбуждение уголовного производства в проекте нового УПК РА // Библиотека криминалиста. 2014. № 1(12) էջեր 65-71:

վարական ֆորմալացված փուլ նախատեսված չէ, սակայն պրակտիկայում փաստացի գոյություն ունեն նմանատիպ վարույթներ (նախնական կասկածանքի փուլ կամ նախահետաքննություն - преддознание): Ավելին, նա փաստում է, որ անկախ գաղափարիների տարբերությունից՝ Ռուսաստանում և Գերմանիայում քրեական վարույթի սկիզբը որոշվում է գրեթե միանման: Ուստի քրեական գործի հարուցման փուլից հրաժարվելու առաջարկն հիմնավորելու համար Գերմանիայի օրինակի վրա հղում տալու հիմքերը բացակայում էին: Հեղինակը նաև նշում է, որ Գերմանիայի քրեադատավարական դոկտրինում ակտիվ քննարկվում է նախահետաքննությունը քրեական դատավարության լիարժեք փուլի կարգավիճակ տալու անհրաժեշտության մասին⁸:

Փաստն այն է, որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի քրեական գործի հարուցման փուլ (նյութեր նախապատրաստելու փուլ) նախատեսված չէ, սակայն դրանով Հայաստանի քրեական դատավարությունը չդարձավ Եվրոպական: Ինչ ունենք այսօր՝ քննիչը զբաղվում է հանցագործության մասին ցանկացած հաղորդմամբ, անկախ այդ հաղորդման բովանդակությունից, օրինակ՝ քննիչը դատավարական ռեժիմով պետք է զբաղվի հետևյալ բովանդակությամբ հաղորդումով՝ «ԱՄՆ նախագահ Բայդենը եկավ Հայաստան և իմ նկատմամբ բռնություն գործադրելով ինձ բռնաբարեց»: Քննիչը ՀՀ քր. դատ. օր.-ի հիման վրա պարտավոր է նման հաղորդման հիման վրա դատավարական փաստաթղթեր կազմել: «Հանցագործության մասին հաղորդում» վերտառությամբ ամեն բան դառնում է քրեական դատավարության ռեժիմով լուծման ենթակա հարց: Դատախազների պահանջով ՀՀ ոստիկանության տարածքային ստորաբաժանումներում վերացվում են այսպես կոչված «երկրորդ մատյանները»:

Այսօր՝ քննիչների ծանրաբեռնվածությունը շեշտակի աճել է, որն բնականաբար բացասական կազդի նախաքննության որակի վրա: Դրան զուգահեռ՝ քրեական ոստիկանության աշխատակիցները գտնվում են գրեթե պարապուրդի վիճակում: Քննիչը չի կարող ոստիկանության աշխատակիցներին հանձնարարել կատարելու քննչական գործողություններ, օրինակ՝ չի կարող հանձնարարել, որ նրանք առգրավեն տեսաձայնագրող սարքերը: Քննիչը քննչական գործողություններ կատարելիս կարող է հետաքննության մարմնից ստանալ միայն աջակցություն: Այսօր ՀՀ քննչական կոմիտեի հաստիքների մոտ 20 տոկոս թափուր է, թեև քննիչի վարձրատրությունն էապես բարձրացել է:

Այսպիսով, ստացվում է, որ քրեական գործ հարուցելու փուլը կատարելագործելու փոխարեն իրավական քաղաքականության սուբյեկտները, անհետատեսության և եվրոպական փորձի մեր հատվածային իմացության պատճառով, հրաժարվեցին դեռևս խորհրդային ժամանակներից օրենսդրորեն ինստիտուցիոնալիզացված դատավարության այս փուլից: Մինչդեռ, եթե աշխարհաքաղաքական շահերից և հակասություններից վեր կանգնենք, ապա կարելի է նշել,

⁸ Ст'ю Ковалов С.Г. Постсоветские реформы досудебного производства в свете германских процессуальных институтов. М.: Изд. Городец, 2023. էջեր 22-23:

որ եվրոպական քրեադատավարական համակարգերի կատարելագործման նպատակով եվրոպացի դատավարագետներին չէր խանգարի, որ նրանք ուսումնասիրեն խորհրդային ծագում ունեցող քրեական գործի հարուցման փուլը:

««Կույր ռեցեպցիայի» երկրորդ օրինակը...»

2) Երկրորդ *imitatio peregrina*-ն վերաբերում է «կասկածյալ» սուբյեկտից հրաժարվելուն: Համեմատական քրեական դատավարությունում, կախված նրանից, թե օրենսդրությամբ հետապնդվող անձի համար արդյոք սահմանված է մեկ միասնական դատավարական կարգավիճակը, թե՛ այն տարբերակված է, առանձնացվում է երեք մոտեցում՝ ֆրանսիական, խորհրդային և գերմանական: Ֆրանսիայի 1958թվականի քր. դատ. օր.-ի նորմերում, որոնք կարգավորում են հետաքննությունը, կասկածյալի մասին հիշատակում չկա: Այս հասկացությունը մշակվել է միայն դոկտրինում: Գերմանական մոտեցման համաձայն՝ վարույթի ողջ ընթացքում հետապնդվող անձն օժտված է միասնական դատավարական կարգավիճակով: Կասկածյալի և մեղադրյալի տարբերակված կարգավիճակները հատուկ են խորհրդային մոտեցմանը⁹:

ՀՀ կառավարության կողմից 2011 թվականին հաստատված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգի 2.15.-րդ կետում նշվեց «կասկածյալ» սուբյեկտից հրաժարվելու մասին և այն հիմնավորվեց «քրեական հետապնդման ենթարկված անձի համար միասնական դատավարական կարգավիճակ սահմանելու» անհրաժեշտությամբ: Հայեցակարգի այս ձևակերպումից պարզ է, որ Հայաստանում փորձ է արվել հրաժարվել կասկածյալի և մեղադրյալի կարգավիճակների տարբերակման խորհրդային մոտեցումից և դրա փոխարեն հիմք է ընդունվել հետապնդվող անձի միասնական կարգավիճակի մասին եվրոպական մոտեցումը:

Այո Արևմտյան Եվրոպայի երկրների մեծ մասի դատավարական օրենսդրությունում (Գերմանիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Շվեյցարիա) չկա մեր ընկալմամբ «կասկածյալ» տերմինի ճշգրիտ համարժեքը: Սակայն դա չի նշանակում, որ այդ համակարգերում չկան տարբեր անվանումներով հետապնդվող անձինք: Օրինակ՝ Իտալիայի քրեական դատավարությունում առկա է «indagato» (индагато) անվամբ սուբյեկտ (*persona sottoposta alle indagini preliminari*): Ռուսական աղբյուրներում «indagato» սուբյեկտին անվանում են ոչ թե կասկածյալ, այլ քննության ենթակա անձ («подследственный»)¹⁰: Սա այն անձն է, որի դեմ ֆորմալ քննություն է տարվում: Այս կարգավիճակը ծագում է քննություն սկսելու մասին հայտնելու պահից (*notizia di reato*) մինչև մեղադրանք ներկայացնելը: Ընդ որում, "indagato" ձևակերպումը գործածվում է Իտալիայի քր. դատ. օր.-ի տեքստում (Օրի-

⁹ Ст'у Трефилов А. А. Уголовный процесс Швейцарии // Уголовный процесс зарубежных стран. Том 1 (15). М.: «НИПКЦ Восход-А». 2016. էջեր 242-243:

¹⁰ Ст'у Барабанов П. К. Уголовный процесс Италии. М.: Изд. «Спутник +», 2019. էջեր 90-91:

նակ՝ Օրենսգրքի 289-րդ, 369-րդ, 415 bis հոդվածներում¹¹), սակայն այդ անձի կարգավիճակը ֆորմալացված (ինստիտուցիոնալիզացված) չէ:

Իսպանիայի քր. դատ. օր.-ում (Ley de Enjuiciamiento Criminal, LECrim) հետապնդվող անձի վերաբերյալ, կախված նրանից, թե նա ինչ իրավական վիճակում է գտնվում, գործածվում են տարբեր տերմիններ՝ «մեղադրյալ» (inculpado) (ստ. 368), «մեղադրյալ» (presunto culpable) (ստ. 371), «քննության ենթակա անձ» (подследственный, procesado) (ստ. 373), «մեղադրյալ» (peo) (ստ. 448), «անձ, որին մեղաազրվում է պատժելի արարք» (persona a quien se imputa un acto punible) (ստ. 486), «պատասխանող» (querrellado) (ստ. 272), «մեղադրյալ» (acusado) (ստ. 687), «քննության ենթակա անձ» (investigado) (ստ. 771):

Իսպանացի դատավարագետները նշում են, որ տերմինաբանական այս բազմազանությունը դարձել է բազում խնդիրների պատճառ, քանի որ անորոշ է, թե որ տերմինը որ ժամանակ պետք է գործածել: Այս խնդիրը լուծելու համար օրենսդիրը 13/2015 օրգանական օրենքով նախատեսել է երկու հասկացություն՝ քննության ենթակա անձ ("подследственный") և մեղադրյալ: Ընդ որում անձը ձեռք է բերում մեղադրյալի կարգավիճակ, երբ դատական մարմիններն ներկայացնում են պաշտոնական մեղադրանք: Տերմինաբանական այս փոփոխության պատճառներից մեկն էլ այն, որ «մեղադրյալ» բառն ավելի բացասական է ազդում անձի համբավի վրա, ուստի այն կարող է գործածվել դատարան ուղարկելուց հետո¹²:

Ինչ վերաբերում է Գերմանիայի քրեական դատավարությանը, ապա այդ երկրում թեև հռչակվում է հետապնդվող անձի դատավարական կարգավիճակի միասնականության գաղափարը, սակայն գերմաներենում հետապնդվող անձի վերաբերյալ գործածվում է չորս տարբեր տերմիններ (*Verdächtiger, Beschuldigter, Angeschuldigter, Angeklagter*)¹³: Օրինակ՝ «*verdächtiger*» (ֆերդեխստիգեր), որը ի տարբերություն «*beschuldigter*» (բեշուլդիգտեր), ոչ պաշտոնական տերմին է և նշանակում է անձ, ում նկատմամբ կան անուղղակի կասկածանքներ (օր.՝ ոստիկանության նախնական ստուգման փուլ): «*Verdächtiger*»: տերմինը գործածվում է հիմնականում ոստիկանության զեկույցներում:

Մեր քրեադատավարական ավանդույթների մեջ գերակայել է ոչ թե նյութական, այլ ֆորմալացված կասկածանքի (մեղադրանքի) գաղափարը: Պատահական չէ, որ մեզ համար խորթ է հնչում այն, որ գերմանական դոկտրինում առանձնացվում է մեղադրյալի երկու ընկալում՝ լայն իմաստով մեղադրյալ և բառի բուն իմաստով

¹¹ Codice di procedura penale. Testo del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447. https://www.polpenuil.it/attachments/048_codice_di_procedura_penale.pdf

¹² Ст'я Барабанов П.К. Уголовный процесс Испании. М.: Изд. «Спутник +», 2021. էջ 86:

¹³ «*Verdächtiger*» - «կասկածյալ», որի դեմ առկա են հանցանք կատարելու կասկածներ, «*Beschuldigter*» - «մեղադրյալ», որի դեմ իրականացվում է քրեական վարույթ, «*Angeschuldigter*» - «մեղադրյալ», որի դեմ հարուցվել է հանրային մեղադրանք, այսինքն՝ դատախազությունն այդ մեղադրանքը փոխանցել է դատարան, սակայն դատաքննությունն ըստ էության դեռ չի սկսվել, «*Angeklagter*» - «ամբաստանյալ», որի նկատմամբ դատարանը որոշում է կայացրել դատաքննություն սկսել:

մեղադրյալ¹⁴: Նման մոտեցումը ավելի է խորացնում հետապնդվող անձի կարգավիճակի նույնականացման անորոշությունը:

Բացի այդ, պետք է նկատի ունենալ, որ հետապնդվող անձանց կարգավիճակների տարբերակման խորհրդային համակարգերում տարբերակված են ոչ այնքան կասկածյալի և մեղադրյալի իրավունքների և պարտականությունների ծավալը (դրանք բովանդակային առումով հիմնականում նույնական էին), որքան կասկածյալի և մեղադրյալի կարգավիճակ ձեռք բերելու հիմքերը (ապացուցվածության ստանդարտները) և դատավարական ընթացակարգերը: Այսինքն՝ նույնիսկ խորհրդային մոտեցումով կասկածյալի և մեղադրյալի կարգավիճակները բովանդակության առումով հիմնականում համընկնում էին:

Այնուամենայնիվ, հետապնդվող անձի դատավարական կարգավիճակի միասնականության «եվրոպական» գաղափարը Օրենսդրին չի հաջողվել ամբողջությամբ կյանքի կոչել, քանի որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ում «կասկածյալ» սուբյեկտի փոխարեն նախատեսվել է «ձերբակալված անձ» սուբյեկտը, որի կարգավիճակը ինստիտուցիոնալիզացված (ֆորմալացված) է՝ օրենքով սահմանված են նրա իրավունքները և պարտականությունները, նախատեսված է ձերբակալված անձի ցուցմունքի առանձին տեսակ (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 110-րդ հոդված): Ձերբակալված անձի դատավարական նորմեր նախատեսելը ինքնին նշանակում է, որ Օրենսդիրը չի հասել և չէր էլ կարող հասնել հետապնդվող անձի կարգավիճակի միասնականության գաղափարի իրականացմանը¹⁵:

Այսպիսով՝ սեփական իրավական ավանդույթներն անտեսելու և եվրոպական մոտիվներով դատավարական լուծումների փնտրտուքների արդյունքում հրաժարվեցինք օրենսդրորեն ֆորմալացված (ինստիտուցիոնալիզացված) «կասկածյալ» սուբյեկտից:

Գործնականում ինչ հետևանքներ կասկածյալից հրաժարվելու օրենսդրի մոտեցումը: Հայ դատավարագետների մեծ մասը կասկածյալից հրաժարվելու հանգամանքով պայմանավորված պնդում է, որ էապես իջել է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համար անհրաժեշտ ապացուցողական շեմը: Դա նշանակում է, որ օրինակ, եթե նախկինում համապատասխան հիմքերի (փաստական տվյալների) առկայության դեպքում անձին տրվում էր կասկածյալի կարգավիճակ, ապա ներկայումս այդ նույն պայմաններում նրան պետք է տալ մեղադրյալի կարգավիճակ: Մինչդեռ ՀՀ դատախազությունը շարունակում է միայն բավարար ապացույցների համակցություն ունենալու դեպքում անձի նկատմամբ պաշտոնական հետապնդում հարուցելու նախկին պրակտիկան: Դատախա-

¹⁴ St'u Бойльке В. Уголовно-процессуальное право ФРГ. 6-е издание. Пер. с нем. Красноярск, 2004. էջ 78:

¹⁵ Ներպետական հարթությունում «կասկածյալ» սուբյեկտից հրաժարվելու գլխավոր պատճառը քրեական հետապնդում հարուցելու դատախազի լիազորությունը՝ որպես նրա բացառիկ (միայն նրա կողմից իրականացվող) լիազորություն դիտարկելու հայեցակարգն է: Այս մոտեցումը բացառում է հետաքննության կամ նախաքննության մարմինների կողմից ձերբակալման կամ այլ եղանակով անձին կասկածյալի կարգավիճակ (հետապնդում հարուցելու) տալու հնարավորությունը:

զույգայն այս մոտեցման համար հիմք է ծառայում այն, որ ՀՀ քր դատ օր-ի 189-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ուղիղ նշված է, որ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ նշվում են (...) մեղադրանքի փաստական հիմքը՝ մեղսագրվող արարքի էությունը, կատարման տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները, որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով:

Այս ամենի բացասական հետևանքն այն է, որ անձը, որի նկատմամբ փաստացի իրականացվում է քրեական հետապնդում, տևական ժամանակ մնում են անորոշ կարգավիճակում:

Թերևս քրեադատավարական օրենսդրության բարեփոխումների ժամանակաշրջանում պետք էր մտածել ոչ թե կասկածյալից հրաժարվելու, այլ մինչդատական վարույթում հետապնդվող անձի նկատմամբ հանրային ընկալման և անմեղության կանխավարկածի տեսանկյունից հնարավորինս չեզոք տերմին ընտրելու մասին: Հատկապես այսօրվա թվայնացված հասարակությունում այս հարցն առավել սուր է դրված: Մինչդատական վարույթում, երբ դեռևս հայտնի չէ, թե գործն արդյոք կուղարկվի դատարան, թե ոչ, անթույլատրելի է հետապնդվող անձի նկատմամբ «մեղադրյալ» տերմինի գործածությունը: Հասարակության ընկալմամբ «մեղադրյալ» հասկացությունը «կասկածյալ» եզրույթի համեմատ առավել կոշտ (ստիգմատիզացիոն) ազդեցություն թողող արտահայտություն է:

««Կույր ռեցեպցիայի» երրորդ օրինակը...»

3) Մենք հրաժարվել ենք նաև նախաքննության ժամկետներից և մինչդատական վարույթը կասեցնելու ինստիտուտից: Ներկայումս ՀՀ քր դատ օր-ում նախատեսված են քրեական հետապնդման ժամկետները և դրանք կասեցնելու մասին կարգավորումներ: Արևմտյան Եվրոպայի երկրների դատավարական օրենսգրքերի տեքստերում նախաքննությունը կասեցնելու մասին նորմեր, ըստ մեր տվյալների, նույնպես նախատեսված չեն:

Այս պարագայում հայկական քննչական և դատախազական պրակտիկան չի ճանաչել ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի անհայտ լինելու հիմքով քրեական վարույթը կասեցնելու ինստիտուտից հրաժարվելու մասին Օրենսդիրի մոտեցումը: ՀՀ դատախազությունը և ՀՀ քննչական երկու մարմինները ձևավորել են միասնական պրակտիկա, որով փաստացի պահպանվել է վարույթը կասեցնելու ինստիտուտը: Այսպես՝ ՀՀ քննչական մարմինների ղեկավարների լոկալ իրավական ակտերով սահմանվել են՝ ակտիվացված և պասիվացված վարույթի տեսակները: Եթե բոլոր ապացուցողական գործողությունները կատարելուց հետո չի հայտնաբերվել հետապնդման ենթակա անձը, ապա քննիչը կազմում է վարույթը պասիվացնելու մասին տեղեկանք և վարույթի նյութերը ուղարկում է հսկող դատախազին՝ օրինականությունը ստուգելու:

Այսպիսով՝ դատախազական և քննչական պրակտիկան իր պրագմատիկ խնդիրները լուծելու, մասնավորապես՝ քննչական և դատախազական աշխատանքը ճիշտ կազմակերպելու համար ըստ էության պահպանել են վարույթը կասեցնելու նախկին ինստիտուտը: Ակտիվացված և պասիվացված վարույթների

մասին լուր և իրավական ակտերը և ձևավորված կայուն պրակտիկան թեև չի համապատասխանում ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությանը, սակայն այն համարվում է ՀՀ քրեադատավարական իրավունքի մաս, քանի որ այն ճանաչվել է ոչ միայն ՀՀ քննչական մարմինների, այլ նաև՝ ՀՀ դատախազության կողմից:

Եզրակացություն

Քրեադատավարական քաղաքականությունն մշակելիս և իրականացնելիս ազգային քրեադատավարական ավանդույթների արժանիքների նկատմամբ ցուցաբերվել է վառ արտահայտված թերհավատություն: Հետագայում պարզվեց, որ դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում ձևավորված մի շարք դատավարական ինստիտուտներ, եթե դիտարկվեն քաղաքական ավտորիտառ ռեժիմի կապանքներից զատված, ապա դրանք եվրոպական դատավարական համակարգերի համեմատությամբ նույնիսկ ունեն որոշ առավելություններ:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Ղամբարյան Ա., Ղազարյան Ա. Քննչական ենթակայությունը և ընդդատությունը (գիտագործական մեկնաբանություններ), Եր.: Մազադաթ 2023, 240 էջ:
Ghambaryan A., Ghazaryan A. «Investigative Jurisdiction and Justiciability (Scientific-Practical Commentary)». Yerevan: Magaghat, 2023, 240 pp.
2. Барабанов П. К. Уголовный процесс Италии. М.: Изд. «Спутник +», 2019. 467 с.
Barabanov P. K. «Criminal Procedure of Italy». Moscow: Sputnik +, 2019. 467 pp.
3. Барабанов П.К. Уголовный процесс Испании. М.: Изд. «Спутник +», 2021. 382 с.
Barabanov P.K. «Criminal process of Spain». Moscow: Sputnik +, 2021. 382 pp.
4. Бойльке В. Уголовно-процессуальное право ФРГ. 6-е издание. Пер. с нем. Красноярск, 2004. 352 с.
Boehlke W. Criminal Procedural Law of the Federal Republic of Germany. 6th edition. Per. with German. Krasnoyarsk, 2004. 352 pp.
5. Гамбарян А.С., Оганесян А. А. Возбуждение уголовного производства в проекте нового УПК РА // Библиотека криминалиста. 2014. № 1(12). С. 65-71.
Ghambaryan A.S., Hovhannisyan A. A. «The initiation of criminal proceedings in the draft of the new CPC of the Republic of Armenia», Library of criminalist, 2014. № 1(12). pp. 65-71.
6. Гамбарян А.С., Симонян С. А. Судебное депонирование показаний в современном уголовном процессе. М.: Изд. Юрлитинформ. 2016. 160 с.
Ghambaryan A.S., Simonyan S.A. «Judicial deposition of testimony in the modern criminal process». Moscow, Yurlitinform. 2016. 160 pp.
7. Гамбарян А.С. Судебное депонирование показаний: старый процессуальный институт под новым названием // Судебная власть и уголовный процесс. 2018. № 2. С.184-198.
Ghambaryan A.S. «Judicial deposition of testimony: the old procedural institute under a new name», Judicial power and criminal procedure. 2018. № 2. pp.184-198.
8. Головки Л.В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. М., 1995. 130 с.
Golovko L.V. «Inquest and preliminary investigation in the criminal process of France». Moscow, 1995. 130 pp.
9. Коновалов С.Г. Постсоветские реформы досудебного производства в свете германских процессуальных институтов. М.: Изд. Городец, 2023. 192 с.
Konovalov S.G. «Post-Soviet reforms of pre-trial proceedings in the light of German procedural institutions». Moscow, Gorodets, 2023. 192 pp.
10. Трефилов А. А. Уголовный процесс Швейцарии // Уголовный процесс зарубежных стран. Том 1 (15). М.: Изд. «НИПКЦ Восход-А». 2016. 1039 с.
Trefilov A. A., «Criminal process of Switzerland». Criminal process of foreign countries. Volume 1 (15). Moscow, «НИПКЦ Восход-А». 2016. 1039 pp.

Artur Ghambaryan

Chairman of the Department of Theory of Law and Constitutional Law at the Russian-Armenian University, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor at the Chair of Law of the Academy of Public Administration of the Republic of Armenia, Honored Lawyer of the Republic of Armenia, Member of the Editorial Board of the Scientific-Practical Journal "Legality" of the RA Prosecutor's Office

**"BLIND RECEPTION" IN ARMENIA'S CRIMINAL PROCEDURE POLICY:
CAUSES AND CONSEQUENCES¹⁶**

Abstract

The article analyzes the phenomenon of uncritical reception of foreign criminal procedural institutions into Armenian legislation. The author identifies three key mistakes of the 2021 CPC reform:

1. Abolition of the stage of initiation of criminal proceedings under the influence of superficial study of the German process. Despite the abolition of the stage, the European analogs ("precognition" in Germany) remain. This has led to overloading of investigators and a decrease in the quality of investigation.

2 Elimination of the status of "suspect" in favor of a "single procedural status" on the European model. The reform ignored terminological differentiation in Europe (e.g. indagato in Italy, investigado in Spain). In practice, this created legal uncertainty and stigmatization of persons prematurely referred to as "accused".

3. Abolition of the institution of suspension of the case. In fact, RA investigative bodies restored them through "passivized proceedings" that contradict the CPC.

The eclectic nature of the reform is criticized, for example: the erroneous identification of common facts with presumptions (Article 106 of the CPC of the RA).

The author concludes: ignoring national procedural traditions (including Soviet institutions purified from ideology) led to systemic failures.

Keywords: reform of criminal procedure; comparative jurisprudence; initiation of criminal proceedings; suspect status; legal tradition.

¹⁶ The article was presented on 07.03.2025 and was reviewed on 27.08.2025.

Артур Гамбарян

Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского (Славянского) Университета, доктор юридических наук, профессор, профессор Академии государственного управления Республики Армения, заслуженный юрист Республики Армения, член редакционной коллегии научно-практического журнала “Законность” Прокуратуры РА

**«СЛЕПАЯ РЕЦЕПЦИЯ» В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ
ПОЛИТИКЕ АРМЕНИИ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ¹⁷**

Абстракт

В статье анализируется феномен некритической рецепции зарубежных уголовно-процессуальных институтов в законодательство Армении. Автор выделяет три ключевые ошибки реформы УПК РА 2021 г.:

1. Отказ от стадии возбуждения уголовного дела под влиянием поверхностного изучения немецкого процесса. Несмотря на упразднение стадии, европейские аналоги (“преддознание” в Германии) сохраняются. Это привело к перегрузке следователей и снижению качества следствия.

2. Ликвидация статуса “подозреваемый” в пользу “единого процессуального статуса” по европейскому образцу. Реформа игнорировала терминологическую дифференциацию в Европе (например, *indagato* в Италии, *investigado* в Испании). На практике это создало правовую неопределённость и стигматизацию лиц, преждевременно именуемых “обвиняемыми”.

3. Упразднение института приостановления дела. Фактически следственные органы РА восстановили их через “пассивированные производства”, противоречащие УПК.

Критикуется эклектичный характер реформы, например: Ошибочное отождествление общеизвестных фактов с презумпциями (ст. 106 УПК РА).

Автор заключает: игнорирование национальных процессуальных традиций (включая советские институты, очищенные от идеологии) привело к системным сбоям.

Ключевые слова: реформа уголовного процесса; сравнительное правоведение; возбуждение уголовного дела; статус подозреваемого; правовая традиция.

¹⁷ Статья была представлена 07.03.2025 и прошла рецензирование 27.08.2025.

Արման Բաբախանյան

Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԲԱՐՁՐ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ԴԵՄ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ¹

Համառոտագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձանց դեմ քրեաիրավական պայքարին:

Օրենսդիրը, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածը նախատեսելով, նպատակ է հետապնդել քրեական պատասխանատվություն նախատեսել գողական աշխարհի վերին օղակի ներկայացուցիչների համար նաև այն դեպքերում, երբ վերջիններիս արարքներում կրացակայեն գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու հանցակազմերը:

Այս առնչությամբ, հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածը ձևակերպելիս՝ օրենսդրի կողմից որդեգրած որոշ մոտեցումներ խնդրահարույց են, ինչով էլ պայմանավորված է սույն հետազոտության արդիականությունը: Սույն հոդվածի նպատակն է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածում նախատեսված իրավակարգավորման համակարգային ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում ներկայացնել առաջարկներ՝ ուղղված քրեական ենթամշակույթի դեմ քրեաիրավական պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելուն:

Հետազոտության արդյունքում հեղինակն առաջարկել է «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթի փոխարեն կիրառել «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» եզրույթը: Հեղինակը առաջարկել է նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ուժը կորցրած ճանաչել, իսկ այն, այնուամենայնիվ, պահպանելու դեպքում դրանում նախատեսել կանխավարկած:

Հեղինակը գտել է նաև, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողի հասկացությունն անհրաժեշտ է խմբագրել՝ ներկայացնելով քննարկվող հասկացության սեփական տարբերակը:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 12.02.2025թ., գրախոսվել է 28.10.2025թ.:

Հիմնաբառեր– քրեական ենթամշակույթ, գողական աշխարհ, քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ, օրենքով գող, գողական աշխարհը ղեկավարել, գողական աշխարհին մասնակցել:

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի² (այսուհետ նաև՝ գործող Օրենսգիրք) 322-րդ հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու, ստանալու կամ պահպանելու համար:

Օրենսդիրը, քննարկվող հանցակազմը նախատեսելով, նպատակ է հետապնդել քրեական պատասխանատվություն նախատեսել գողական աշխարհի վերին օղակի ներկայացուցիչների համար նաև այն դեպքերում, երբ վերջիններիս արարքներում կբացակայեն գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու հանցակազմերը: Այնուամենայնիվ, քննարկվող հոդվածը ձևակերպելիս, օրենսդրի կողմից որդեգրած որոշ մոտեցումներ խնդրահարույց են, այդ թվում նաև՝ վերը նշված նպատակին հասնելու տեսանկյունից: Նման պայմաններում, քննարկվող հանցակազմի ուսումնասիրությունը և դրա կատարելագործմանն ուղղված առաջարկներ ներկայացնելն էական նշանակություն ունեն քրեական ենթամշակույթի դեմ քրեաիրավական պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու գործում, ինչն էլ հիմնավորում է սույն հետազոտության արդիականությունը:

Սույն հետազոտության նպատակն է գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածում նախատեսված իրավակարգավորման համակարգային ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում ներկայացնել առաջարկներ՝ ուղղված քրեական ենթամշակույթի դեմ քրեաիրավական պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելուն:

Նշված նպատակներին հասնելու համար խնդիր է դրվել՝

1. քննարկել «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթի ներկայիս ձևակերպումը՝ ներկայացնելով դրա հստակեցմանն ուղղված առաջարկ,

2. քննարկել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված հասկացության ներկայիս ձևակերպումը՝ ներկայացնելով դրա հստակեցմանն ուղղված առաջարկներ,

3. քննարկել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նախատեսված հասկացության ներկայիս ձևակերպումը և այն նախատեսելու անհրաժեշտությունը՝ այդ առնչությամբ ներկայացնելով առաջարկներ:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021:

Աշխատանքում, պայմանավորված հետազոտման նպատակով և խնդիրներով, կիրառվել են ընդհանուր և հատուկ մեթոդներ, մասնավորապես՝ անալիզ, սինթեզ, համակարգակառուցվածքային, իրավահամեմատական և այլ մեթոդներ:

«Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն)» եզրույթը

Պետք է նշել, որ օրենսդրի օգտագործած «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթում բարձրագույն բառի կիրառումը տեղին չէ, քանի որ բարձրագույն նշանակում է ամենաբարձր, գերագույն դիրք գրավող³:

Մինչդեռ, «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթի ներքո օրենսդիրը նկատի ունի ոչ միայն գողական աշխարհում ամենաբարձր, գերագույն դիրքը գրավող անձին, այլ նաև գողական աշխարհում այլ կարգավիճակ ունեցող անձանց ևս: Հետևաբար, «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթի փոխարեն առավել տեղին է կիրառել «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» եզրույթը:

Բացի այդ, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում օրենսդիրն օգտագործում է միայն «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» ձևակերպումը, 2-րդ մասում՝ «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը պահպանող (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն)», իսկ 3-րդ մասում՝ «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն) ստացած» ձևակերպումները:

Ավելորդ կրկնաբանությունից խուսափելու նպատակով՝ կարծում ենք, առավել նպատակահարմար է գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում՝ «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» ձևակերպումից հետո, բացահայտել, թե ովքեր են համարվում այդպիսիք, իսկ այլ իրավա-նորմերում օգտագործել միայն «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» ձևակերպումը:

Այս առնչությամբ, ինչպես արդեն նշվել է, «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» հասկացության մեջ օրենսդիրը պետք է հրաժարվի «քրեական հեղինակություն» տերմինը կիրառելուց և այդ հասկացությունում ամրագրի այն սուբյեկտների ոչ սպառիչ ցանկը, որոնք, ըստ օրենսդրի, հանդիսանում են քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ՝ ցանկում ներառելով առնվազն «օրենքով գողի», «պոլոժենեցի» («положенец») և «զոն նայողի» կարգավիճակները⁴: Ինչ վերաբերում է այդ

³ Տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», Հրաչյա Աճառյանի անվան Լեզվի ինստիտուտ, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., Երևան, 1969, էջ 299, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%A2%D5%A1%D6%80%D5%B1%D6%80%D5%A1%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%B5%D5%B6 (մուտք 06.11.2024թ.):

⁴ Տե՛ս Ա. Բաբախանյան ««Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը» հանցակազմի որոշ հիմնահարցեր», ԵՊՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, ISSN 2579-258X, 1(2)

կարգավիճակների բովանդակությանը, դրանք տալու և ստանալու էությանը, ապա դրանք բացահայտված են մի շարք աղբյուրներում⁵, հետևաբար դրանց կրկին անդրադառնալու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը

Անդրադառնալով քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալուն՝ հարկ է քննարկել այդ արարքը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, նախատեսելու անհրաժեշտությունը:

Նման անհրաժեշտության բացակայության մասին տեսակետ է արտահայտվել՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ քննարկվող կարգավիճակ տվողը՝ անկախ նրանից տրվում է «օրենքով գողի», «պոլիտենեցի», թե «նայողի» կարգավիճակ, հանդիսանում է արդեն իսկ «օրենքով գողի» կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտ, իսկ «նայողի» դեպքում նաև «պոլիտենեցի» կարգավիճակ ունեցող անձ: Այսինքն, առկա քրեաիրավական կարգավորումը նույն հոդվածում նախատեսում է սուբյեկտին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու երկու տարբեր պայմաններ՝ քննարկվող կարգավիճակ զբաղեցնելու (պահպանելու) և արդեն իսկ կարգավիճակը զբաղեցնողի կողմից մեկ այլ սուբյեկտին քննարկվող կարգավիճակ տալու: Ընդ որում, առաջին պայմանը լիարժեք կարող է ինքնուրույն գործել: Եթե անձը տալիս է քննարկվող կարգավիճակը, ապա ինքն արդեն իսկ կրում է (պահպանում է) նման կարգավիճակ⁶: Այլ կերպ, ըստ հեղինակի՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը նույն կարգավիճակը պահպանելու մասնավոր դրսևորումն է:

Համաձայն լինելով հեղինակի հետևության հետ, որ բացակայում է քննարկվող կարգավիճակ տալը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, նախատեսելու անհրաժեշտությունը, անհրաժեշտ է որոշակի ճշգրտումներ կատարել նման հետևության հիմքում դրվող պատճառաբանության կապակցությամբ:

2020, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2021, էջ 80, http://publishing.y-su.am/files/lravagitutyun_aspirantner-2020.pdf (մուտք 06.11.2024թ.):

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ashlarba v. Georgia գործով 2014 թվականի հուլիսի 15-ի վճռի 23-րդ կետը, զանգատ թիվ 45554/08, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145572> (մուտք 06.11.2024թ.), Կ. Ա. Բիշարյան «Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ)», ISBN 978-9939-9240-0-7, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 8-10, 13-14, 24-25, 27, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvIqorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5lzEu.pdf> (մուտք 06.11.2024թ.), Դ. Ա. Григорьев, В. И. Морозов "Как определить лицо, занимающее высшее положение в преступной иерархии?", Юридическая наука и правоохранительная практика, 2014, №4(30), էջ 53, <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-opredelit-litso-zanimayuschee-vysshee-polozhenie-v-prestupnoy-ierarhii> (մուտք 06.11.2024թ.), Շ. Դ. Белоцерковский "Новый федеральный закон об усилении борьбы с преступными сообществами: комментарий и проблемы применения", Уголовное право, ISSN: 2071-5870, 2010, № 2, էջ 13, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=14865099> (մուտք 06.11.2024թ.):

⁶ Տե՛ս Մ. Ա. Արշակյան «Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու քրեաիրավական բնութագիրը», իրավ. բակալավրի որակավորման աստիճանի հայցման համար ավարտական աշխատանք, Երևան, 2024, էջեր 47-48:

Այսպես, կարծում ենք, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը նաև գողական աշխարհը ղեկավարելու դրսևորումներից մեկն է և նման կարգավիճակ տալն առանձին նախատեսված չլինելու պարագայում անձի արարքներն կորակվեն որպես գողական աշխարհը ղեկավարել: Օրինակ՝ հանցավորի կողմից գողական աշխարհի անդամ չհանդիսացող անձին քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալու դեպքում, ստացվում է, որ հանցավորը գողական աշխարհի նոր անձ է ներգրավվում, այդ կերպ՝ կատարելով գողական աշխարհի կազմակերպականության գործառույթներ: Նույն գործառույթների իրականացում կոհտարկվի նաև այն դեպքը, երբ հանցավորը գողական աշխարհի անդամ հանդիսացող անձին տա քննարկվող կարգավիճակը:

Ստացվում է, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը, մեծամասամբ, գողական աշխարհը ղեկավարելու դրսևորումներից մեկն է և գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածում այդպիսի կարգավիճակ տալն առանձին նախատեսված չլինելու դեպքում, այդ արարքը, այնպես չէ, որ չի առաջացնի քրեական պատասխանատվություն:

Իսկ, երբ հանցավորի կողմից քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը չհանդիսանա գողական աշխարհի ղեկավարում, միայն այդ դեպքերում վերը նշված հեղինակի տեսակետն առ այն, որ քննարկվող կարգավիճակ տալը նույն կարգավիճակը պահպանելու մասնավոր դրսևորումն է, ընդունելի կլինի (քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելը մեր կողմից վերլուծվել է հաջորդիվ): Նման դեպքեր, թեև, կարող են առավել հազվադեպ տեղի ունենալ, քան գողական աշխարհի ղեկավարում հանդիսացող քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալու դեպքերը, այնուամենայնիվ, չպետք է բացառել դրանց տեղի ունենալու հնարավորությունն ընդհանրապես:

Այս առնչությամբ հարկ է արձանագրել, որ առկա է «օրենքով գողի» կարգավիճակ գնելու հնարավորություն թեկնածուի կողմից, ով չի համապատասխանում պահանջներին: Այդպես, քրեական աշխարհում առաջացան, այսպես կոչված, «ապելսինները»⁷:

«Ապելսիններն» անձինք են, ովքեր ձեռք են բերել բարձրագույն քրեական կարգավիճակը, այսպես կոչված, «օբշակում» կատարված խոշոր դրամական պարգևատրման դիմաց: Այդպիսի անձինք չունեն իրական ազդեցություն քրեական համայնքի նկատմամբ, նրանց կարգավիճակը համարվում է ձևական, հակաիրավական արարքների կազմակերպման հետ կապված ոչ մի հարց նրանք չեն որոշում⁸:

⁷ St'u T. B. Стукалова "Занятие высшего положения в преступной иерархии: проблемы квалификации и доказывания", DOI: <https://doi.org/10.23670/IRI.2021.103.1.105>, Международный научно-исследовательский журнал, №1-4 (103), 2021, էջ 94, <https://cyberleninka.ru/article/n/zanyatie-vysshego-polozheniya-v-prestupnoy-ierarhii-problemy-kvalifikatsii-i-dokazyvaniya> (մուտք 06.11.2024թ.):

⁸ St'u A. C. Морозов "Критерии определения лидеров в активных участников группировок отрицательной направленности при постановке на профилактический учет", Уголовно-исполнительная

Կարծում ենք, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը՝ որպես նույն կարգավիճակը պահպանելու, այլ ոչ թե գողական աշխարհը ղեկավարելու դրսևորման օրինակ է այն դեպքը, երբ, այսպես կոչված, «ապելսինները» քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ են տալիս այլ անձանց: Նման դեպքերում, այսպես կոչված, «ապելսինների» արարքը չի կարող դիտարկվել որպես գողական աշխարհի ղեկավարում, այնուամենայնիվ, նրանք կատարում են իրենց կարգավիճակից բխող արարք, որը պետք է արժանանա քրեաիրավական գնահատականի:

Ստացվում է, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալու դեպքերը հանդիսանում են կա՛մ գողական աշխարհը ղեկավարելու, կա՛մ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու դրսևորումներ: Հետևաբար, համակարծիք ենք այն տեսակետի հետ, որ բացակայում է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, նախատեսելու անհրաժեշտությունը:

Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալը

Գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Սույն հոդվածի իմաստով՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն) ստացած է համարվում այն անձը, որն, այդ կարգավիճակը ձեռք բերելով, իրական հնարավորություն է ունեցել կատարելու սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները»:

Նման կարգավիճակ ստանալու համար քրեական պատասխանատվության է ենթակա այն անձը, ով «օրենքով գողերի» հավաքի ժամանակ ստացել է «օրենքով գողի» կարգավիճակ, կամ օրինակ՝ «օրենքով գողի» կողմից քրեակատարողական հիմնարկում կամ դրանից դուրս, այսպես կոչված, «նայողի» կարգավիճակ ստացած անձը: Նման կարգավիճակ ստանալն ավարտված է համարվում «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցողի գործառույթներն» իրականացնելու հնարավորություն ստանալու պահից: Այսինքն՝ ավարտված հանցակազմի առկայության համար չի պահանջվում, որպեսզի անձը, ում տրվում է նման կարգավիճակ, փաստացի կատարի «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող» հասկացության մեջ մտնող որևէ գործողություն⁹:

Նախ, հարկ է անդրադառնալ քննարկվող կարգավիճակ ստանալը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, նախատեսելու նպատակահարմարությանը:

Տեսակետ է արտահայտվել նման կարգավիճակ ստանալու համար առանձին քրեական պատասխանատվություն նախատեսելու աննպատակահարմարության մասին այն պատճառաբանությամբ, որ եթե դիտարկվի այն մոտեցումը, որ

система сегодня: взаимодействие науки и практики: материалы XXI Всероссийской научно-практической конференции, Новокузнецк, 2021, էջ 179, <https://elibrary.ru/item.asp?id=47303843> (մուտք 06.11.2024թ.):

⁹ Տե՛ս Կ. Ա. Բիշարյան նշված աշխ., էջեր 9-10:

«օրենքով գողի» կարգավիճակ ստանում է «պոլոժենեցը», իսկ «պոլոժենեցի» կարգավիճակ՝ «նայողը», ապա նման պարագայում ստացվում է, որ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտն ավելի բարձր կարգավիճակ է ստանում, սակայն նա, փաստացի, արդեն իսկ հանդիսանում է այդպիսի կարգավիճակի կրող և, ըստ էության, նույն սուբյեկտը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում միաժամանակ և՛ բարձրագույն կարգավիճակ պահպանելու, և՛ բարձրագույն կարգավիճակ ստանալու համար: Իսկ այն պարագայում, երբ այդպիսի կարգավիճակ (որպես կանոն, «նայողի» կարգավիճակ) ստանում է հանցավոր միջավայրում որոշակի կարգավիճակ չունեցող սուբյեկտը, ապա վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար առնվազն պետք է հանցանքը բացահայտվի կատարման, այսինքն, քննարկվող կարգավիճակ ստանալու պահին (ինչը, սակայն արտասահմանյան գրականության և դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից ելնելով՝ դեպքերի մեծամասնությունում իրավապահներին չի հաջողվում)¹⁰:

Նախ, անձին մինչև քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալը նույն աստիճանակարգությունում մեկ այլ բարձր կարգավիճակ պահպանելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար պետք է ապացուցել, որ վերջինս մինչև երկրորդ կարգավիճակ ստանալը կատարել է գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողություններից որևէ մեկը, ինչը ոչ միշտ է հնարավոր ապացուցել: Նման իրավիճակներում, այդպիսի անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու միակ հիմքը մնում է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ երկրորդ անգամ ստանալը: Մինչդեռ, քննարկվող կարգավիճակ ստանալը քրեականացված չլինելու դեպքում վերը նշված իրավիճակներում անձինք ենթակա չէին լինի քրեական պատասխանատվության, թեև, ապացուցված կլիներ վերջիններիս կողմից քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալը, ինչը, մեր կարծիքով, ընդունելի չէ:

Ինչ վերաբերում է այդպիսի կարգավիճակ ստանալու պահին իրավապահ մարմինների կողմից այդպիսի դեպքերի մեծամասնությունը չբացահայտելուն՝ կարծում ենք, որ իրավապահ մարմիններն օժտված են օպերատիվ-հետախուզական և քրեադատավարական անհրաժեշտ գործիքակազմով, այդ թվում նաև՝ գաղտնի քննչական գործողություններ կատարելու իրավասությամբ՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալու դեպքերը բացահայտելու համար: Բացի այդ, քննարկվող կարգավիճակ ստանալու դեպքերն իրավապահ մարմինների կողմից չբացահայտելը հիմք չէ նման կարգավիճակ ստանալը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, չնախատեսելու համար:

Այսպիսով, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալը, ի տարբերություն նույն կարգավիճակը տալու, անհրաժեշտ է որպես

¹⁰ Տե՛ս Մ. Ս. Արշակյան նշված աշխ., էջ 49:

օրյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում նախատեսել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

Սակայն, կարծում ենք, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալու առնչությամբ ներկայումս դրսևորած մոտեցումը, մասնավորապես՝ գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, խնդրահարույց է և ավելորդ խոչընդոտ է քրեական ենթամշակույթի դեմ արդյունավետ քրեաիրավական պայքար մղելու գործում:

Այսպես, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստացած է համարվում այն անձը, որն, այդ կարգավիճակը ձեռք բերելով, իրական հնարավորություն է ունեցել կատարելու նույն հոդվածի 2-րդ մասով՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ նախատեսված գործողությունները: Հատկանշական է, որ նման պայման նախատեսված չէր 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի¹¹ (այսուհետ նաև՝ նախկին Օրենսգիրք) 223.1-ին հոդվածում:

Ստացվում է, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալու հանգամանքն ապացուցելը դեռևս բավարար չէ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Անհրաժեշտ է նաև ապացուցել, որ վերջինս, այդ կարգավիճակը ձեռք բերելով, իրական հնարավորություն է ունեցել կատարելու քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ նախատեսված գործողությունները:

Իրավակիրառ պրակտիկայում նման հանգամանք ապացուցելը, կարծում ենք, դժվարություն է ներկայացնելու հատկապես այն դեպքերում, երբ հանցանքը կրացահայտվի քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալուց անմիջապես հետո՝ հաշվի առնելով նաև մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ չփարատված ողջամիտ կասկածները մեկնաբանվում են հոգուտ մեղադրյալի կանոնի առկայությունը: Իսկ պաշտպանության կողմը նման դեպքերում հակված է լինելու վիճարկել անձի կողմից վերը նշված գործողությունները կատարելու իրական հնարավորություն ունենալը:

Նման պայմաններում, կարծում ենք, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ավելորդ խոչընդոտ է քննարկվող կարգավիճակ ստացողների դեմ արդյունավետ քրեաիրավական պայքար մղելու գործում, հետևաբար այն անհրաժեշտ է ուժը կորցրած ճանաչել:

Այնուամենայնիվ, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պահպանելու դեպքում, անհրաժեշտ է այդ իրավանորում նախատեսել կանխավարկած:

Քրեական դատավարությունում կանխավարկածը օրենքով կամ նախադեպային իրավունքով հաստատված այն կանոնն է, որի համաձայն՝ որոշակի

¹¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-528-Ն, ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407:

հանգամանք համարվում է հաստատված, քանի դեռ օրենքով սահմանված կարգով չի ապացուցվել հակառակը¹²:

Իրավական կանխավարկածների դեպքում իրավական նշանակություն ունեցող փաստը հաստատված ու ապացուցված է համարվում ոչ թե ապացույցների հիման վրա, այլ բխեցվում է արդեն իսկ ապացուցված մեկ կամ մի քանի փաստերից: Այլ կերպ ասած՝ իրավական կանխավարկածի դեպքում փաստի ապացուցման միջոցը ոչ թե ապացույցն է, այլ արդեն ապացուցված մեկ այլ փաստը կամ փաստերը, որոնք իրենց գոյությամբ ենթադրում են դրանց հետ օրգանապես կապված կամ դրանցից ողջամտորեն բխող այլ փաստի գոյությունը¹³:

Որպես կանոն, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստացողներն ունենում են իրական հնարավորություն կատարելու նույն կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ նախատեսված գործողությունները: Նման պայմաններում և հաշվի առնելով նաև վերը նշված հնարավորություն ունենալն ապացուցելու դժվարությունը՝ կարծում ենք, որ արդեն ապացուցված փաստից՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալուց կարելի է բխեցնել մեկ այլ փաստ՝ նույն կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ նախատեսված գործողությունները կատարելու իրական հնարավորություն ունենալը:

Այսինքն, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ապացուցի քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստանալու փաստը, որից կբխեցվի և հաստատված կհամարվի նույն կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ նախատեսված գործողությունները կատարելու իրական հնարավորություն ունենալը՝ այդ կերպ վարույթն իրականացնող մարմնին ազատելով այդ փաստը ապացուցելու պարտականությունից: Նման պայմաններում, իրական հնարավորություն ունենալը վիճարկելու դեպքում հակառակն ապացուցելու պարտականությունը կկրի պաշտպանության կողմը:

Այսպիսով, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պահպանելու դեպքում անհրաժեշտ է այն լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր նախադասությամբ. «Սույն մասը հիմնվում է սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելու իրական հնարավորություն ունենալու կանխավարկածի վրա»:

¹² Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշման 30-րդ կետը, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905400848 (մուտք 06.11.2024թ.):

¹³ Տե՛ս Գ. Բաղդասարյան «Անմեղության քրեադատավարական կանխավարկածն ու մեղավորության քրեաիրավական կանխավարկածը», DOI: <https://doi.org/10.46991/BYSU:C/2024.15.1.124>, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, ISSN: 2738-2605, Vol. 15, No. 1(40), 2024, էջ 126, https://journals.yasu.am/index.php/bulletin-yasu-jurisprudence/article/view/vol15_no1_2024_pp124-136 (մուտք 06.11.2024թ.):

Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելը

Գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Սույն գլխի իմաստով՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը պահպանող (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն) է համարվում այն անձը, որը, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն, համարվում է հեղինակություն և քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացման համար տալիս է հրահանգներ, կազմակերպում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կամ մասնակցում է դրանց կամ կազմակերպում կամ իրականացնում է դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում՝ մոլախաղերի միջոցով) կամ տնօրինում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման միջոցով ստացված անօրինական օգուտը կամ կատարում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններ»:

Ինչպես արդեն նշվել է, «քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման» փոխարեն անհրաժեշտ է կիրառել «գողական աշխարհ» եզրույթը¹⁴:

Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու օբյեկտիվ կողմի առնչությամբ կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ քննարկվող հանցագործության օբյեկտիվ կողմի տվյալ դրսևորման դեպքում անձին մեղսագրվող հանրորեն վտանգավոր վարքագիծը (արարքը) նման կարգավիճակ կրելն է, տվյալ հասկացության շրջանակներում նկարագրված գործողությունների կատարման հնարավորություն ունենալը՝ այդպիսի կարգավիճակ ստանալուց հետո քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների կողմից նման կարգավիճակով ընդունված, իսկ հանրության առանձին շրջանակներում՝ նման կարգավիճակով հայտնի լինելու պայմաններում¹⁵:

Մեկ այլ կարծիքի համաձայն՝ անձը չի կարող համարվել նման կարգավիճակ պահպանող, եթե միայն համարվում է հեղինակություն: Բացի այդպիսին համարվելուց՝ նա պետք է փաստացի իրականացնի նշված հասկացության ձևակերպման մեջ տեղ գտած երկրնտրելի գործողություններից առնվազն մեկը, և ոչ թե հանդիսանա այդ գործողությունների իրականացման փաստացի հնարավորության կրող: Այլ խոսքով, միայն հեղինակություն համարվելը, չի կարող ձևավորել քննարկվող հոդվածով նախատեսված ավարտված հանցագործություն: Անհրաժեշտ է, որ այդպիսի հեղինակությունը կատարի տվյալ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքներից առնվազն մեկը: Քննարկվող հասկացության ձևակերպման մեջ օգտագործվում է «և» շաղկապը, որը միացնում է անձի

¹⁴ Տե՛ս Ա.Բաբախանյան «Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հասկացության և գողական աշխարհ ստեղծելը քրեականացնելու որոշ հիմնահարցեր», DOI: <https://doi.org/10.46991/SL/2024.99.153>, Պետություն և իրավունք, թիվ 2 (99), 2024, Երևան, էջեր 160-161:

¹⁵ Տե՛ս Կ. Ա. Բիշարյան նշված աշխ., էջեր 14-15:

հեղինակություն համարվելու և նրա կողմից կոնկրետ արարքներ կատարելու հանգամանքները¹⁶:

Մենք ևս գտնում ենք, որ հեղինակություն համարվելը և քննարկվող հասկացության շրջանակներում նկարագրված գործողությունների կատարման հնարավորություն ունենալը, չեն կարող ձևավորել քննարկվող հոդվածով նախատեսված ավարտված հանցագործություն:

Հարկ է անդրադառնալ նաև գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու հանցակազմերի հետ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու հանցակազմի հարաբերակցության հարցին:

Այս առնչությամբ տեսության մեջ կարծիք է հայտնվել այն մասին, որ քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված կոնկրետ գործողությունների կատարումը ձևավորում է ինքնուրույն հանցակազմեր: Ուստի, քրեաիրավական նորմերի մրցակցության կանոններով, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից այդպիսի գործողությունների կատարումը որակվում է հատուկ հանցակազմերով (քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից գողական աշխարհը ղեկավարելը կամ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից գողական աշխարհին մասնակցելը)¹⁷:

Այս մոտեցումը քննադատության է ենթարկվել այն պատճառաբանությամբ, որ եթե քննարկվող կարգավիճակ պահպանելը տևող հանցագործություն է, և այդ հանցանքի ու գողական աշխարհը ղեկավարելու, դրան մասնակցելու ժամանակային սահմանները չեն համապատասխանում միմյանց, այսինքն՝ այդ տևող հանցագործության ընթացքում գողական աշխարհը ղեկավարելը, դրան մասնակցելը կատարվում և ավարտվում են, մինչդեռ անձը շարունակում է պահպանել քննարկվող կարգավիճակը, ապա կատարվածը պետք է որակվի հանցանքների համակցությամբ: Այլ խոսքով՝ եթե գողական աշխարհը ղեկավարելը, դրան մասնակցելն իրենց շրջագծից դուրս են թողնում քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելը, և իրավական տեսանկյունից ինչպես իրավաբանորեն, այնպես էլ փաստորեն համարվում ավարտված, մինչդեռ, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելով՝ հանցավորը շարունակում է քրեաիրավական պաշտպանության օբյեկտը պահել հանցավոր իրադրության մեջ, ապա քննարկվող նորմերի միջև չի կարող գոյություն ունենալ այնպիսի հարաբերություն, որը բնորոշ է ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցությանը:

Որպես խնդրի լուծման տարբերակ առաջարկվել է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու հանցակազմում նախատեսել

¹⁶ Տե՛ս Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան «Հանցագործությունների որակման հիմնախնդիրները», մենագրություն, ISBN 978-9939-9240-4-5, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 226-227, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/tV5CzINDIjZ2pieKvMtuWhsRHU28fXUti2CAZiUN.pdf> (մուտք 06.11.2024թ.):

¹⁷ Տե՛ս Կ. Ա. Բիշարյան նշված աշխ., էջեր 16-17:

հանցակազմի նեգատիվ հատկանիշ. եթե բացակայում են գողական աշխարհը ղեկավարելու և դրան մասնակցելու հանցանքների հատկանիշները: Միևնույն ժամանակ, առաջարկվել է քննարկվող կարգավիճակը պահպանելու համար նախատեսել առավել մեղմ պատիժ, քան տվյալ հանցակազմի բացասական հատկանիշում նշված հանցանքների համար¹⁸:

Մենք ևս համակարծիք ենք վերը նշված երկրորդ տեսակետի հետ և անհրաժեշտ ենք համարում գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածում նախատեսել հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշ և անձի արարքը որակել այդ հոդվածով, երբ անձի արարքում կբացակայեն ոչ միայն գործող Օրենսգրքի 323-324-րդ հոդվածներով, այլ նաև 318-319-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների հատկանիշները, քանի որ որոշ դեպքերում քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելուն ուղղված արարքները կարող են համընկնել նաև հանցավոր կազմակերպություն ստեղծելուն, ղեկավարելուն կամ դրան մասնակցելուն ուղղված արարքների հետ:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով, որ գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասի սանկցիան հավասար է գործող Օրենսգրքի 319-րդ և 324-րդ հոդվածների 2-րդ մասերի սանկցիաներին, համակարծիք ենք այն տեսակետի հետ, որ գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սանկցիան անհրաժեշտ է նվազեցնել, որպիսի պայմաններում առաջարկում ենք որպես պատիժ նախատեսել ազատազրկում՝ վեցից տասը տարի ժամկետով:

Հարկ է նշել, որ հանցակազմի վերը նշված բացասական (նեգատիվ) հատկանիշը պետք է վերաբերի ոչ միայն քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելուն, այլ նաև գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված նույն կարգավիճակը ստանալուն: Նման պայմաններում, եթե անձը միայն քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ է ստացել, ապա նրա արարքը պետք է որակել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Իսկ եթե անձը, նման կարգավիճակ ստանալուց բացի, օրինակ կատարել է նաև գողական աշխարհը ղեկավարելուն ուղղված արարքներ, ապա նրա արարքը ենթակա է որակման միայն գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով (քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից գողական աշխարհը ղեկավարել):

Անհրաժեշտ է նաև գործող Օրենսգրքի 320-321-րդ հոդվածներում (պատժվում են ավելի մեղմ, քան գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասը) նախատեսված հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշներում կատարել լրացումներ՝ սահմանելով նաև գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշների բացակայությունը:

Հաջորդիվ, հարկ է ներկայացնել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված հասկացության՝ մեր կողմից առաջարկվող տարբերակը:

Նախ, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված է, որ «Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված ընդհանուր բնույթի հանցագոր-

¹⁸ Տե՛ս Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան նշված աշխ., էջեր 225-228:

ծությունները» գլխի իմաստով՝ ով է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողը, մինչդեռ բացի քննարկվող հոդվածից, տվյալ գլխի որևէ այլ հոդվածում չի օգտագործվում քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող ձևակերպումը: Տվյալ գլխի այլ հոդվածներում օրենսդիրը, որպես ծանրանցող հանգամանք նախատեսելիս, օգտագործում է նման կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից արարք կատարել ձևակերպումը: Հետևաբար, պարզաբանման կարիք ունի քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող և նույն կարգավիճակ ունեցող անձ ձևակերպումների հարաբերակցության հարցը:

Կարծում ենք, որ օրենսդիրն իրավացիորեն չի նույնացրել որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից արարք կատարել նույն կարգավիճակը պահպանելու հետ:

Այսպես, եթե անձին գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի տեսանկյունից քննարկվող կարգավիճակը պահպանող դիտարկելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի վերջինս, նման կարգավիճակ ունենալուց բացի, գողական աշխարհի շրջանակներում կատարի իր կարգավիճակից բխող որևէ արարք¹⁹, ապա այլ հանցակազմերում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսելով նույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից արարք կատարելն՝ օրենսդիրը տվյալ ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը չի պայմանավորում գողական աշխարհի շրջանակներում իր կարգավիճակից բխող որևէ արարք կատարելով:

Ստացվում է, որ օրինակ՝ եթե օրենքով գողը ստեղծի օրենքով չնախատեսված զինված միավորում, որը որևէ առնչություն չունենա գողական աշխարհի հետ կամ հնարավոր չլինի ապացուցել նման առնչությունը, օրենքով գողը ենթակա կլինի քրեական պատասխանատվության գործող Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից օրենքով չնախատեսված զինված միավորում ստեղծելու համար, ինչը ընդունելի է՝ հաշվի առնելով քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձանց, այդ թվում նաև՝ օրենքով գողերի ազդեցությունը ոչ միայն գողական աշխարհի անդամների, այլ նաև այլ հանցագործների նկատմամբ²⁰:

Իսկ եթե քննարկվող ծանրացնող հանգամանքը նույնացվեր գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողի հասկացության հետ՝ ապա վերը նշված օրինակում հնարավոր չէր լինի հանցանք կատարած անձին վերագրել գործող Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, ինչն ընդունելի չենք համարում: Նման մոտեցում դրսևորված էր նախկին Օրենսգրքում, որում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված էր քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից արարք կատարելը, իսկ

¹⁹ Տե՛ս Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան նշված աշխ., էջեր 226-227:

²⁰ Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի՝ Ashlarba v. Georgia գործով նշված վճռի 23-րդ կետը:

նախկին Օրենսգրքի 223.1-ին հոդվածի (քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը) 2-րդ մասում տրված էր քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցողի հասկացությունը: Տվյալ հասկացությունից բխում էր, որ նման կարգավիճակ ունեցող դիտարկելու համար, բացի օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն տիտղոսից, անհրաժեշտ էր նաև գողական աշխարհի շրջանակներում իր կարգավիճակից բխող որևէ արարք կատարելը²¹:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում պետք է հրաժարվել «Սույն գլխի իմաստով» ձևակերպումից, քանի որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող ձևակերպումը կիրառվում է միայն տվյալ հոդվածում, իսկ այլ հոդվածներով նախատեսված քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձ ձևակերպումը կիրառելիս՝ չպետք է հիմնվել գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում տրված հասկացության վրա:

Անդրադառնալով տվյալ հասկացության պարտադիր պայմաններից գողական աշխարհի սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն հեղինակություն համարվելուն՝ կարծում ենք, որ դա նախատեսելու անհրաժեշտությունը ևս բացակայում է:

Նման հետևությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակների ոչ սպառիչ ցանկը նախատեսելը, որում ներառվում են «օրենքով գողի», «պոլոժենեցի» («положе-нец»), «զոն նայողի» և գողական աշխարհում դրանց հավասարաբարձր այլ կարգավիճակները, արդեն իսկ բավարար է հասկանալու համար, թե ո՞վ է նման կարգավիճակ պահպանողը և բացակայում է նման կարգավիճակ պահպանողի հասկացության մեջ վերջինիս հեղինակություն համարվելու վերաբերյալ պայման նախատեսելու անհրաժեշտությունը:

Բացի այդ, քննարկվող կարգավիճակը պահպանողի հասկացության մեջ գողական աշխարհի սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն հեղինակություն համարվելը՝ որպես պարտադիր պայման, պահպանելու դեպքում խնդրահարույց կլինի նման կարգավիճակ պահպանելու համար, այսպես կոչված, «ապելսիններին» քրեական պատասխանատվության ենթարկելը:

Հարկ է նաև նշել, որ հեղինակություն համարվելը տվյալ հասկացության մեջ չնախատեսելու դեպքում վերանում է նաև քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու ավարտի պահի առնչությամբ տեսության մեջ առկա վեճը²²:

Հետևաբար, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում պետք է հրաժարվել գողական աշխարհի սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն հեղինակություն համարվելու պարտադիր պայմանից:

²¹ Տե՛ս Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան նշված աշխ., էջեր 226-227:

²² Տե՛ս Կ. Ա. Բիշարյան նշված աշխ., էջ 15, Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան նշված աշխ., էջեր 153-154:

Անդրադառնալով գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված գործողություններին՝ հարկ է նշել, որ դրանց կապակցությամբ օրենսդրի ներկայիս մոտեցումը խնդրահարույց է:

Օրենսդիրը, անձին քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող դիտարկելու համար որպես պարտադիր պայման, նախատեսել է այնպիսի գործողություններ, որոնց մի մասը գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու մասնավոր դրսևորումներ են, և որոնք կատարելու դեպքում անձի արարքը պետք է որակել ոչ թե որպես քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանել, այլ գողական աշխարհը ղեկավարել կամ դրան մասնակցել՝ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից: Այդպիսիք են գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացման համար հրահանգներ տալը, գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններ կատարելը: Նման արարքները կատարելու դեպքում, հատկապես գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում հանցակազմի բացասական հատկանիշ նախատեսելու պարագայում, անձը ենթակա կլինի քրեական պատասխանատվության գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու համար, բայց ոչ քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանելու համար: Հետևաբար, քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանողի հասկացությունում այդ արարքները նախատեսելն առարկայազուրկ է:

Առաջարկում ենք, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում որպես քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող դիտարկել այն անձին, ով կատարում է այդպիսի կարգավիճակից բխող արարքներ՝ տվյալ հասկացության մեջ թվարկելով այդպիսի արարքների ոչ սպառնիչ ցանկը:

Արարքների ոչ սպառնիչ ցանկում, առաջարկում ենք, պահպանել ներկայումս նախատեսված արարքներից գողական աշխարհի միջոցով ստացված անօրինական օգուտը տնօրինելը, ինչպես նաև գողական աշխարհի հավաքներ կազմակերպելը, դրանց մասնակցելը՝ նախատեսելով դրանք եզակի թվով:

Ներկայումս նախատեսված դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում՝ մոլախաղերի միջոցով) կազմակերպելը կամ իրականացնելը, ևս անհրաժեշտ է պահպանել: Այնուամենայնիվ, առավել նպատակահարմար է դրամական միջոցներ ձևակերպումը փոխարինել «գույք» եզրույթով, որպեսզի ցանկացած գույքի հավաքագրում կազմակերպելը կամ իրականացնելն ուղղակիորեն նախատեսված լինի որպես քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանել:

Ի լրումն՝ առաջարկում ենք, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ուղղակիորեն նախատեսել նաև քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ տալը, հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը՝ որպես քննարկվող կարգավիճակ պահպանելու առավել հաճախ հանդիպող դրսևորումներ:

Անդրադառնալով քննարկվող հանցակազմի առնչությամբ արտասահմանյան երկրների փորձին՝ պետք է արձանագրել, որ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի²³ 210.1-ին հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում հանցավոր հիերարխիայում բարձրագույն կարգավիճակ զբաղեցնելու համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 210.1-ին հոդվածի ձևակերպումն իրավացիորեն քննադատության է ենթարկվել այն պատճառաբանությամբ, որ ակնհայտ փորձ է արվել քրեական օրենսդրությունում վերականգնել անձի վտանգավոր վիճակի տեսությունը: Տվյալ հոդվածի հայեցակարգային թերությունը նրա ակնհայտ անհամապատասխանությունն է Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված հանցագործության հասկացությանը (հանցագործություն է համարվում մեղավորությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքը, որը պատժի սպառնալիքով արգելված է Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքով), և դրա ակնհայտ հակասությունը Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 8-րդ հոդվածին (քրեական պատասխանատվության հիմքը հանդիսանում է արարք կատարելը, որը իր մեջ պարունակում է Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները), քանի որ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 210.1-ին հոդվածում պատասխանատվություն է սահմանված ոչ թե արարքի, այլ միայն որոշակի կատեգորիայի անձանց կարգավիճակի, հատկությունների, որակների համար²⁴:

Հետևաբար, Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 210.1-ին հոդվածի ձևակերպման տեղայնացումը գործող Օրենսգրքում ընդունելի չի կարող լինել:

Վրաստանի քրեական օրենսգրքի²⁵ 223¹-ին հոդվածի 2-րդ մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում անձի՝ «օրենքով գողի» կարգավիճակում լինելու համար, իսկ «Կազմակերպված հանցավորության և շորթման մասին» Վրաստանի օրենքի²⁶ 3-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ «օրենքով գողն» անձն է, ով ցանկացած ձևով իրականացնում է «գողական համագործակցության» ղեկավարումը կամ (և) կազմակերպումը, կամ «գողական համագործակցության»

²³ Ст'у Уголовный кодекс Российской Федерации, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (մուտք 06.11.2024թ.):

²⁴ Ст'у В. Г. Пономарев, А. П. Рожнов "«Преступление—это деяние»: возможна и нужна ли ревизия положений ч.1 ст.14 УК РФ?", DOI: 10.24412/2411-2275-2023-4-125-130, Право и практика, 2023, №4, էջ 128, <https://cyberleninka.ru/article/n/prestuplenie-eto-deyanie-vozmozhna-i-nuzhna-li-reviziya-polozheniy-ch-1-st-14-uk-rf> (մուտք 06.11.2024թ.):

²⁵ Ст'у Уголовный кодекс Грузии, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259> (մուտք 06.11.2024թ.):

²⁶ Ст'у Закон Грузии об организованной преступности и рэкете, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1> (մուտք 06.11.2024թ.):

գործունեության մեթոդների կիրառմամբ իրականացնում է անձանց որոշակի խմբի ղեկավարումը կամ (և) կազմակերպումը:

Կարծում ենք, որ վրացական իրավակարգավորումները գործող Օրենսգրքում որպես քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանել նախատեսելը ևս ընդունելի չէ, քանի որ դրանք, ըստ էության, համապատասխանում են գործող Օրենսգրքով նախատեսված մեկ այլ հանցակազմին՝ գողական աշխարհը ղեկավարելուն:

Հարկ է նշել նաև, որ ներպետական իրավակարգավորումների շրջանակներում առաջարկվել է որպես քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ զբաղեցնող (պահպանող) համարել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման այն անդամին, որն իրական հնարավորություն է ունեցել իրականացնելու քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման ղեկավարմանն ուղղված գործառույթներ կամ տալու հրահանգներ կամ իրականացնելու քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների կենսագործմանն ուղղված և իր կարգավիճակից ելնող ցանկացած այլ գործառույթ²⁷:

Գտնում ենք, որ նման ձևակերպումն ընդունելի չէ նույն պատճառաբանություններով, ինչ-որ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 210.1-ին հոդվածի ձևակերպումը: Տվյալ առաջարկը ևս հիմնված է անձի վտանգավոր վիճակի տեսության վրա, քանի որ պատասխանատվություն է սահմանվում ոչ թե արարքի, այլ արարք կատարելու իրական հնարավորություն ունենալու համար: Մինչդեռ, գործող Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ քրեական պատասխանատվության հիմքն ինչպես ավարտված, այնպես էլ չավարտված հանցանք կատարելն է, իսկ հանցանք է համարվում գործող Օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված, հանցագործության սուբյեկտի կողմից մեղավորությամբ կատարված արարքը (գործող Օրենսգրքով նախատեսված արարք է համարվում պատժի սպառնալիքով արգելված գործողությունը կամ անգործությունը):

Եզրակացություն

▪ «Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» եզրույթի փոխարեն առավել տեղին է կիրառել «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» եզրույթը: Բացի այդ, ավելորդ կրկնաբանությունից խուսափելու նպատակով՝ առավել նպատակահարմար է գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» ձևակերպումից հետո բացահայտել, թե ովքեր են համարվում այդպիսիք, իսկ այլ իրավանորմերում օգտագործել միայն «քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ» ձևակերպումը:

▪ Գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ավելորդ խոչընդոտ է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ ստացողների դեմ

²⁷ Տե՛ս Մ. Ս. Արշակյան նշված աշխ., էջ 46:

արդյունավետ քրեաիրավական պայքար մղելու գործում, հետևաբար այն անհրաժեշտ է ուժը կորցրած ճանաչել: Այնուամենայնիվ, գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պահպանելու դեպքում անհրաժեշտ է դրա առնչությամբ նախատեսել կանխավարկած՝ այն լրացնելով հետևյալ բովանդակությամբ նոր նախադասությամբ. «Սույն մասը հիմնվում է սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելու իրական հնարավորություն ունենալու կանխավարկածի վրա:»:

■ Գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասն անհրաժեշտ է խմբագրել և շարադրել հետևյալ կերպ. «Քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ պահպանող է համարվում այն անձը, որը տնօրինում է գողական աշխարհի միջոցով ստացված անօրինական օգուտը, կազմակերպում է գողական աշխարհի հավաք, մասնակցում դրան, կազմակերպում կամ իրականացնում է գույքի հավաքագրում (այդ թվում՝ մոլախաղերի միջոցով), տալիս է քրեական աստիճանակարգությունում բարձր կարգավիճակ, լուծում է հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճեր (խնդիրներ) կամ կատարում է այդպիսի կարգավիճակից բխող այլ արարքներ:»:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ashlarba v. Georgia գործով 2014 թվականի հուլիսի 15-ի վճիռ, գանգատ թիվ 45554/08, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145572> (մուտք 06.11.2024թ.):

Judgment of the European Court of Human Rights on the Ashlarba v. Georgia case of July 15, 2014, complaint No. 45554/08, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145572> (access 06.11.2024).

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021:

Criminal Code of the Republic of Armenia, HO-199-N, adopted on May 5, 2021, entered into force on July 1, 2022, Unified website 2021.05.17-2021.05.30, Official publication date 05.27.2021.

3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-528-Ն, ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407:

Criminal Code of the Republic of Armenia, HO-528-N, adopted on April 18, 2003, entered into force on August 1, 2003, expired on July 1, 2022, HHPT 2003.05.02/25(260) Article 407.

4. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշում, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905400848 (մուտք 06.11.2024թ.):

Decision No. EKD/0252/01/13 of October 31, 2014 in the case of Ararat Avagyan and Vahan Sahakyan of the Criminal Chamber of the Court of Cassation of the RA, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905400848 (access 06.11.2024).

5. Закон Грузии об организованной преступности и рэкете, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1> (մուտք 06.11.2024թ.):

Law of Georgia on organized crime and racketeering, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1> (access 06.11.2024).

6. Уголовный кодекс Грузии, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259> (մուտք 06.11.2024թ.):

Criminal Code of Georgia, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259> (access 06.11.2024).

7. Уголовный кодекс Российской Федерации, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (մուտք 06.11.2024թ.):

Criminal Code of the Russian Federation, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (access 06.11.2024).

8. Ա.Բաբախանյան «Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հասկացության և գողական աշխարհի ստեղծելը քրեականացնելու որոշ հիմնահարցեր», DOI: <https://doi.org/10.46991/SL/2024.99.153>, Պետություն և իրավունք, թիվ 2 (99), 2024, Երևան, էջեր 153-162:

A. Babakhanyan "Some key issues of the concept of a group with a criminal subculture (thieves' world) and the criminalisation of creation of the thieves' world", DOI: <https://doi.org/10.46991/SL/2024.99.153>, State and Law, Vol. 99 No. 2 (2024), Yerevan, pages 153-162:

9. Ա. Բաբախանյան ««Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը» հանցակազմի որոշ հիմնահարցեր», ԵՊՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, ISSN 2579-258X, 1(2) 2020, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2021, էջեր 61-81, <http://publishing.y-su.am/files/lravagitutyaspirantner-2020.pdf> (մուտք 06.11.2024թ.):

A. Babakhanyan "Some issues of "granting, obtaining or maintaining the highest status in the criminal hierarchy", Collection of materials of the session of PhD students and applicants of Faculty of Law of YSU, ISSN 2579-258X, 1(2) 2020, Yerevan, YSU Publishing House, 2021, pages 61-81, <http://publishing.y-su.am/files/lravagitutyaspirantner-2020.pdf> (access 06.11.2024).

10. Գ. Բաղդասարյան «Անմեղության քրեադատավարական կանխավարկածն ու մեղավորության քրեաիրավական կանխավարկածը», DOI: <https://doi.org/10.46991/BYSU:C/2024.15.1.124>, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, ISSN: 2738-2605, Vol. 15, No. 1(40), 2024, էջեր 124-136, https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-jurisprudence/article/view/vol15_no1_2024_pp124-136 (մուտք 06.11.2024թ.):

G. Baghdasaryan "The criminal procedural presumption of innocence and the criminal substantive presumption of fault", DOI: <https://doi.org/10.46991/BYSU:C/2024.15.1.124>, Bulletin of Yerevan University C: Jurisprudence, ISSN: 2738-2605, Vol. 15, No. 1(40), 2024, pages 124-136, https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-jurisprudence/article/view/vol15_no1_2024_pp124-136 (access 06.11.2024).

11. «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», Հրաչյա Աճառյանի անվան Լեզվի ինստիտուտ, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., Երևան, 1969, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%A2%D5%A1%D6%80%D5%B1%D6%80%D5%A1%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%B5%D5%B6 (մուտք 06.11.2024թ.):

"Explanatory Dictionary of the Modern Armenian Language", Language Institute named after Hrachya Acharyan, Publishing House of the Academy of Sciences of the Armenian SSR, Yerevan, 1969, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%A2%D5%A1%D6%80%D5%B1%D6%80%D5%A1%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%B5%D5%B6 (access 06.11.2024).

12. Կ. Ա. Բիշարյան «Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ)», ISBN 978-9939-9240-0-7, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 46 էջ, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5lzEu.pdf> (մուտք 06.11.2024թ.):

K. A. Bisharyan Criminal-legal characteristics of acts related to the criminal subculture (scientific-practical comments), ISBN 978-9939-9240-0-7, Yerevan, Academy of Justice, 2020, 46 pages, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5lzEu.pdf> (access 06.11.2024).

13. Մ. Ս. Արշակյան «Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու քրեաիրավական բնութագիրը», իրավ. բակալավրի որակավորման աստիճանի հայցման համար ավարտական աշխատանք, Երևան, 2024, 63 էջ:

M. S. Arshakyan "Criminal law characteristic of granting, obtaining or maintaining the highest status in the criminal hierarchy", thesis for application for the bachelor's degree of law, Yerevan, 2024, 63 pages.

14. Ս. Վ. Առաքելյան, Պ. Վ. Մկրտչյան «Հանցագործությունների որակման հիմնախնդիրները», մենագրություն, ISBN 978-9939-9240-4-5, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 400 էջ, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/tV5CzIND1JZ2pieKvMtuWhsRHU28fXUti2CAZiUN.pdf> (մուտք 06.11.2024թ.):

S. V. Arakelyan, P. V. Mkrtchyan "Problems of the classification of crimes", monograph, ISBN 978-9939-9240-4-5, Yerevan, Academy of Justice, 2020, 400 pages, <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/tV5CzIND1JZ2pieKvMtuWhsRHU28fXUti2CAZiUN.pdf> (access 06.11.2024).

15. А. С. Морозов "Критерии определения лидеров и активных участников группировок отрицательной направленности при постановке на профилактический учет", Уголовно-исполнительная система сегодня: взаимодействие науки и практики: материалы XXI Всероссийской научно-практической конференции, Новокузнецк, 2021, էջեր 179-183, <https://elibrary.ru/item.asp?id=47303843> (մուտք 06.11.2024թ.):

A. S. Morozov, "Criteria for determining the leaders and active participants of groups of negative orientation when putting them on the preventive register", Criminal Executive System Today: Interaction of Science and Practice: Proceedings of the XXI All-Russian Scientific and Practical Conference, Novokuznetsk, 2021, 179-183 pages, <https://elibrary.ru/item.asp?id=47303843> (access 06.11.2024).

16. В. Г. Пономарев, А. П. Рожнов "«Преступление—это деяние»: возможна и нужна ли ревизия положений ч.1 ст.14 УК РФ?", DOI: 10.24412/2411-2275-2023-4-125-130, Право и практика, 2023, №4, էջեր 125-130, <https://cyberleninka.ru/article/n/prestuplenie-eto-deyanie-vozmozhna-i-nuzhna-li-reviziya-polozheniy-ch-1-st-14-uk-rf> (մուտք 06.11.2024թ.):

V. G. Ponomarev, A. P. Rozhnov "Crime is an act: is revision of the provisions of part 1 article 14 of the Criminal Code of the Russian Federation possible and

necessary?", DOI: 10.24412/2411-2275-2023-4-125-130, Law and Practice, 2023, No. 4, 125-130 pages, <https://cyberleninka.ru/article/n/prestuplenie-eto-deyanie-vozmozhna-i-nuzhna-li-reviziya-polozheniy-ch-1-st-14-uk-rf> (access 06.11.2024).

17. Д. А. Григорьев, В. И. Морозов "Как определить лицо, занимающее высшее положение в преступной иерархии?", Юридическая наука и правоохранительная практика, 2014, №4 (30), էջեր 50-58, <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-opredelit-litso-zanimayuschee-vysshee-polozhenie-v-prestupnoy-ierarhii> (մուտք 06.11.2024թ.):

D. A. Grigoriev, V. I. Morozov, "How to determine the person occupying the highest position in the criminal hierarchy?", Legal Science and Law Enforcement Practice, 2014, No. 4 (30), 50-58 pages, <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-opredelit-litso-zanimayuschee-vysshee-polozhenie-v-prestupnoy-ierarhii> (access 06.11.2024).

18. С. Д. Белоцерковский "Новый федеральный закон об усилении борьбы с преступными сообществами: комментарий и проблемы применения", Уголовное право, ISSN: 2071-5870, 2010, № 2, էջեր 9-14, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=14865099> (մուտք 06.11.2024թ.):

S. D. Belotserkovsky, "The new federal law on strengthening the fight against criminal communities: commentary and problems of application", Criminal Law, ISSN: 2071-5870, 2010, No. 2, 9-14 pages, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=14865099> (access 06.11.2024).

19. Т. В. Стукалова "Занятие высшего положения в преступной иерархии: проблемы квалификации и доказывания", DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2021.103.1.105>, Международный научно-исследовательский журнал, №1-4 (103), 2021, էջեր 93-97, <https://cyberleninka.ru/article/n/zanyatie-vysshego-polozheniya-v-prestupnoy-ierarhii-problemy-kvalifikatsii-i-dokazyvaniya> (մուտք 06.11.2024թ.):

T. V. Stukalova "Occupation of the highest position in the criminal hierarchy: problems of qualification and proof", DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2021.103.1.105>, International Research Journal, No. 1-4 (103), 2021, 93-97 pages, <https://cyberleninka.ru/article/n/zanyatie-vysshego-polozheniya-v-prestupnoy-ierarhii-problemy-kvalifikatsii-i-dokazyvaniya> (access 06.11.2024).

Arman Babakhanyan

*Judge of the Court of First Instance of General Jurisdiction of Armavir Region,
Lecturer and Ph.D. Student at the Department of Criminal Law,
Faculty of Law, Yerevan State University*

SOME KEY ISSUES IN THE CRIMINAL-LEGAL FIGHT AGAINST PERSONS HAVING A HIGH STATUS IN THE CRIMINAL HIERARCHY²⁸

Abstract

This article is dedicated to the criminal-legal fight against persons having a high status in the criminal hierarchy.

The legislator, by providing article 322 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, aims to provide criminal liability for the representatives of the upper echelon of the thieves' world also in cases when the crimes of leading or participating in the thieves' world are absent in their actions.

In this regard, it should be noted that some of the approaches adopted by the legislator, when formulating article 322 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, are problematic, which is why this study is relevant. The purpose of this article is to present proposals aimed at increasing the effectiveness of the criminal-legal fight against the criminal subculture as a result of the systematic study and analysis of the legal regulation provided for in article 322 of the Criminal Code of the Republic of Armenia.

As a result of the research, the author suggested using the term "high status in the criminal hierarchy" instead of the term "highest status in the criminal hierarchy". The author also proposed to repeal part 3 of article 322 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, and in case it is retained, to provide a presumption in it.

The author also found that it is necessary to edit the concept of a holder of a high status in the criminal hierarchy provided for by article 322, part 2 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, presenting his own version of the discussed concept.

Keywords: criminal subculture; thieves' world; highest status in the criminal hierarchy; thief in law; manage the thieves' world; participate in the thieves' world.

²⁸ The article was presented on 12.02.2025 and was reviewed on 28.10.2025.

Арман Бабаханян

*Судья суда первой инстанции общей юрисдикции Армавирской области,
Преподаватель и аспирант кафедры уголовного права юридического
факультета Ереванского государственного университета*

НЕКОТОРЫЕ КЛЮЧЕВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ БОРЬБЫ ПРОТИВ ЛИЦ, ИМЕЮЩИХ ВЫСОКИЙ СТАТУС В КРИМИНАЛЬНОЙ ИЕРАРХИИ²⁹

Абстракт

Данная статья посвящена уголовно-правовой борьбе с лицами, занимающими высокий статус в криминальной иерархии.

Законодатель, предусмотрев статью 322 Уголовного кодекса Республики Армения, стремился предусмотреть уголовную ответственность для представителей верхнего эшелона воровского мира и в тех случаях, когда в их действиях отсутствует состав преступлений по руководству или участию в воровском мире.

В этой связи следует отметить, что некоторые подходы, использованные законодателем при формулировании статьи 322 Уголовного кодекса Республики Армения, являются проблемными, чем и обусловлена актуальность данного исследования. Целью данной статьи является представление предложений, направленных на повышение эффективности уголовно-правовой борьбы с криминальной субкультурой в результате системного изучения и анализа правового регулирования, предусмотренного ст. 322 УК РА.

В результате проведенного исследования автор предложил использовать термин «высокий статус в криминальной иерархии» вместо термина «высший статус в криминальной иерархии». Автор также предложил отменить часть 3 статьи 322 Уголовного кодекса Республики Армения, а в случае ее сохранения предусмотреть в ней презумпцию.

Автор также счел необходимым отредактировать понятие обладателя высокого статуса в криминальной иерархии, предусмотренное частью 2 статьи 322 УК РА, представив собственную версию обсуждаемого понятия.

Ключевые слова: криминальная субкультура; воровской мир; высший статус в криминальной иерархии; вор в законе; управлять воровским миром; участвовать в воровском мире.

²⁹ Статья была представлена 12.02.2025 и прошла рецензирование 28.10.2025.

Նարինե Առաքելյան

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԿԱՌՈՒՑԱՊԱՏՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԴԱԴԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերի բացահայտմանը:

Նշված ուսումնասիրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ՀՀ օրենսդրի կողմից կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված չեն, ինչի հետևանքով այս իրավունքի գործնականում իրացումը դառնում է խնդրահարույց: Չնայած այն հանգամանքին, որ կողմերը կարող են կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով նախատեսել այնպիսի դրույթներ, որոնք արգելված չեն օրենքով, սակայն իրավական որոշակիության տեսնկյունից, որոշակի չարաշահումներ բացառելու նպատակով կարծում ենք անհրաժեշտ է նորմատիվային կարգավորման ենթարկել կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը:

Հետազոտության շրջանակում հեղինակը ներկայացրել է կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերի վերաբերյալ տեսության մեջ արտահայտված տեսակետները, ներկայացրել գործնականում հանդիպող խնդիր, որի լուծման ուղղությամբ առարակել է սեփական տեսակետը, ինչպես նաև ներկայացվել են կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերի վերաբերյալ տարբեր երկրների օրենսդրական կարգավորումներ:

Վերոգրյալի վերլուծության, ներկայացված եզրակացությունների հիման վրա՝ հեղինակն առաջարկել է կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերի նախատեսման վերաբերյալ դրույթներ, ներկայացրել իր առաջարկությունները՝ օրենսդրության կատարելագործման նպատակով, առաջարկել կատարել որոշակի օրենսդրական փոփոխություններ, որոնց՝ ՀՀ օրենսդրություն ներգրավված առավել արդյունավետ և կանոնակրգված կդառնա կառուցապատման իրավունքի գործնականում իրացումը:

Հիմնաբառեր– կառուցապատման իրավունք, դադարման հիմքեր, իրային իրավունք, կողմերի նախաձեռնություն, կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագիր, փոխհատուցում:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 08.04.2025թ., գրախոսվել է 17.06.2025թ.:

Ներածություն

Կառուցապատման իրային իրավունքին բնորոշ հատկանիշներից է այդ իրավունքի երկարաժամկետ բնույթ կրելը, նշված իրավունքի սահմանմամբ հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատման իրավունք ունեցող անձի միջև ծագում են երկարաժամկետ իրային իրավահարաբերություններ, որոնց բնորոշ է այդ հարաբերությունների կայությունը և երկարատև բնույթը: Այդուհանդերձ, ինչպես ցանկացած իրավունք, կառուցապատման իրավունքը նույապես որոշակի հանգամանքերի առկայության դեպքում դադարում է:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ հստակ նախատեսված չեն կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը, ուստի սույն գիտական աշխատանքի շրջանակում փորձ է կատարվել վեր հանել և ներկայացնել կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը:

Սույն աշխատանքի շրջանակում հեղինակի առջև խնդիր է դրվել բացահայտել և ներկայացնել կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերը, այդ իրավունքի դադարման փաստով պայմանավորված առաջացող փաստական և իրավական հետևանքները, ինչպես նաև ներկայացնել որոշ առաջարկներ՝ օրենսդրական կարգավորումների արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ:

Նշված նպատակներին հասնելու համար խնդիր է դրվել՝

1. քննարկել կառուցապատման իրավունքի դադարման առնչությամբ ներկայում առկա օրենսդրական կարգավորումները՝ ներկայացնելով դրանց հստակեցմանն ուղղված առաջարկներ,

2. քննարկել կառուցապատման իրավունքի դադարման հետևանքով առաջացող հետևանքները, ինչպես նաև դրանց կարգավորման վերաբերյալ ներկայացնել որոշակի առաջարկություններ:

Աշխատանքում, պայմանավորված հետազոտման նպատակով և խնդիրներով, կիրառվել են ընդհանուր և հատուկ մեթոդներ, մասնավորապես՝ անալիզ, սինթեզ, համակարգակառուցվածքային, իրավահամեմատական և այլ մեթոդներ:

Կառուցապատման իրավունքի ժամկետային սահմանափակվածությունը.

Սուբյեկտիվ իրավունքի դադարումը՝ որպես իրավաբանական փաստ, բնորոշ է բոլոր իրավունքի տեսակներին: Նույնիսկ առանց ժամկետային սահմանափակման գործող իրավունքը որոշակի հանգամանքների ուժով ինչ-որ ժամանակ դադարում է: Ուստի, իրավունքի դադարումն իր ազդեցությունն է թողնում այդ իրավունքի նորմերով կարգավորվող հարաբերությունների և դրա սուբյեկտների հետագա վարքագծի վրա:

Յուրաքանչյուր իրավունք ենթարկվում է որոշակի ժամկետային սահմանափակման: Ըստ ժամկետային սահմանափակման՝ իրավունքները լինում են անժամկետ և ժամկետային իրավունքներ: Անժամկետ իրավունքի տեսակ է, օրինակ, սեփականության իրավունքը: Իսկ սեփականության իրավունքից ածանցվող սահմանափակ իրային իրավունքները մեծամասամբ ունենում են որոշակի ժամկետային սահմանափակում:

Ժամկետային սահմանափակումը սահմանվում է կա'մ օրենքով, կա'մ կողմերի համաձայնությամբ կնքված պայմանագրով: Օրինակ՝ վարձակալության իրավունքի դեպքում վարձակալը և վարձատուն համաձայնության են գալիս նաև վարձակալության իրավունքի գործողության ժամկետի շուրջ, և դրա ավարտով պայմանավորվում է վարձակալության իրավունքի գործողության դադարումը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քաղ. օր.)² 612-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե վարձակալության ժամկետը պայմանագրում որոշված չէ, ապա վարձակալության պայմանագիրը կնքված է համարվում անորոշ ժամկետով: Այդ դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ հրաժարվելու վարձակալության պայմանագրից, այդ մասին մյուս կողմին մեկ ամիս առաջ, իսկ անշարժ գույքի վարձակալության դեպքում՝ երեք ամիս առաջ տեղեկացնելով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Կառուցապատման իրավունքի դեպքում նմանատիպ կարգավորում առկա չէ, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ հստակ նախատեսված է կառուցապատման իրավունքի գործողության առավելագույն ժամկետը՝ 99 տարին, որից հետևում է, որ կողմերը կարող են պայմանագրով սահմանել կառուցապատման իրավունքի գործողության ցանկացած ժամկետ, սակայն այն չի կարող գերազանցել 99 տարին:

Վերոգրյալից հետևում է, որ կառուցապատման իրավունքի ժամկետային բնույթն արդեն իսկ կանխորոշում է այդ իրավունքի դադարման հիմքերից մեկը: Այլ կերպ ասած՝ կառուցապատման իրավունքը ժամկետային իրավունքի տեսակ է, դրա դադարման հիմքերից մեկը **կառուցապատման իրավունքի ժամկետի լրանալն է**: Ընդ որում՝ կառուցապատման իրավունքի անժամկետ տրամադրման հնարավորություն ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ:

Հարկ ենք համարում վկայակոչել կառուցապատման իրավունքի ժամկետի կիրառելիության վերաբերյալ հետևյալ պրակտիկ դեպքը.

Արտաշատ համայնքի ղեկավարը ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանն ուղղված 28.06.2024 թվականի թիվ Ե-3190 գրությամբ, բարձրացրել է հետևյալ հարցերը.

Կոնկրետ իրավիճակում առկա է եղել համայնքային սեփականություն հանդիսացող հողամասի կառուցապատման իրավունքի պայմանագիր, որի ժամկետը լրացել է 06.06.2015 թվականին, սակայն կառուցապատողը շարունակել է փաստացի իրացնել իր կառուցապատման իրավունքը և վճարել վարձավճարները: Նշված պայմանագրի 9.2-րդ կետով սահմանված է եղել, որ կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը նույն պայմանագրով իր ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման դեպքում պայմանագրի ժամկետն ավարտվելուց հետո այլ անձանց նկատմամբ նույն տարածքի կառուցապատման իրավունքի նոր պայմանագիր կնքելու նախապատվության իրավունք ունի: Նշված գրությամբ բարձրացվել են հետևյալ հարցադրումները.

² ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքին ընդունվել է 05.05.1998 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թվականին, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

Արդյո՞ք համայնքն իրավասու է երկարաձգել նման պայմանագրի ժամկետը կամ կնքել նոր պայմանագիր նույն կառուցապատողի հետ, և ի՞նչ իրավական նորմերի հիման վրա, եթե իրավասու չէ, ապա ինչպիսի՞ իրավական ընթացակարգով կարող են կառուցված շենք-շինությունները գրանցվել որպես համայնքային սեփականություն³:

Շենք-շինությունները՝ որպես համայնքային սեփականություն, գրանցելու հարցը կարգավորված է ՀՀ քաղ. օր.-ի 204¹-րդ հոդվածի 4-րդ կետով, ըստ որի՝ սեփականության իրավունքով այլ անձի պատկանող հողամասում կառուցապատման իրավունքով կառուցված կամ ստեղծված շենքերը և շինությունները հողամասի սեփականատիրոջ սեփականությունն են, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Ինչ վերաբերում է կառուցապատման իրավունքի պայմանագրի ժամկետի երկարաձգմանը, ապա նման հնարավորություն ՀՀ օրենսդրությամբ վերապահված չէ: Այսինքն՝ 99 տարին այն առավելագույն ժամկետն է, որքան ժամանակահատվածով կարող է գործել կառուցապատման իրավունքը:

Գույքային իրավունքի նորացման և երկարաձգման հնարավորություն, օրինակ, նախատեսված է Բելգիայի քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Երկարատև վարձակալության իրավունքի երկարաձգումը հնարավոր է, եթե հիմնական ժամկետը դեռ չի լրացել, ամբողջ ժամանակահատվածը չի գերազանցում առավելագույն 99 տարվա ժամկետը: Երկարաձգումը կատարվում է առանց համաձայնության: Երկարատև վարձակալության նորացումը կատարվում է՝ կողմերի միջև կնքվող որոշակի պայմանագրի համաձայն: Անուղղակի նորացումը, որպես այդպիսին, հնարավոր չէ: Նորացման դեպքում ամբողջությամբ նոր և առանձին երկարատև վարձակալության իրավունք է առաջանում: Հետևաբար, այս նոր իրավունքի առավելագույն տևողությունը 99 տարի է և սահմանափակված չէ ցանկացած նախորդ իրավունքով: Ի տարբերություն երկարաձգման՝ նորացման դեպքում առաջանում են նաև քաղաքացիական և հարկային հետևանքներ⁴:

Վերոգրյալից հետևում է, որ Բելգիայի օրենսդրությամբ նախատեսվում է գույքային իրավունքի երկարաձգման և նորացման հնարավորություն, որը փաստացի հնարավորություն է ընձեռում կողմերին՝ շարունակելու միմյանց միջև գործող իրավահարաբերությունները:

ՀՀ օրենսդիրը սահմանափակվել է միայն կառուցապատման իրավունքի առավելագույն ժամկետը սահմանելով և չի նախատեսել այդ իրավունքի գործողության նվազագույն ժամկետ, որը, ըստ էության, թողնվել է կողմերի կամահայտնությանը: Հետևաբար կարծում ենք, որ այն պարագայում, երբ կառուցապատման իրավունքը տրվել է, օրինակ, 20 տարի ժամկետով, ՀՀ օրենսդրությամբ պետք է հնարավորություն ընձեռել կողմերին՝ երկարաձգելու պայմանագրի ժամկետը, որը,

³ St'u e-request.am կայքը, հսկիչ համար՝ TAB9- AFB2-21BC- 55D6:

⁴ St'u Appelmans A., Emhyteusis rights (long lease) and superficies rights (building rights) in the new Belgian Property Law, European Property Law Journal, 2021, 10(1), էջ 102, (հասանելի է <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/eplj-2021-0008/html> հղումով 03.03.2025 թվականի դրությամբ):

սակայն, չի կարող գերազանցել 99 տարին: Այսինքն՝ առաջարկում ենք նախատեսել այնպիսի կարգավորում, որը հնարավորություն կընձեռի առավել կարճ ժակետով տրված կառուցապատման իրավունքի գործողությունը երկարաձգել առավելագույնը 99 տարի ժամկետով: Վերոնշյալ կարգավորումը հնարավորություն կընձեռի բարեխիղճ կառուցապատողին շարունակելու իր գործունեությունը կառուցապատման իրավունքով իրեն տրված հողամասում, իսկ հողամասի սեփականատերը կկարողանա շարունակել բարեխիղճ կառուցապատողի հետ համագործակցելը՝ շարունակելով ստանալ ամսական վարձատրություն՝ այդ իրավունքի դիմաց:

Կառուցապատման իրավունքի դադարումը կողմերի նախաձեռնությամբ

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքը ձևակերպվում է կողմերի կամահայտնությամբ կնքվող պայմանագրով, ուստի այդ իրավունքի դադարումը հնարավոր է կողմերի համաձայնությամբ պայմանագրում համապատասխան դրույթներ նախատեսելու միջոցով:

Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը կարող է դադարել նաև վաղաժամկետ՝ **կողմերի՝ սեփականատիրոջ և կառուցապատողի համաձայնությամբ**, եթե այլ քան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Կառուցապատման իրավունքը կարող է դադարել նաև **կողմերից որևէ մեկի նախաձեռնությամբ**: Մասնավորապես՝ Ռումինիայի օրենսդրությամբ նախատեսված են հետևյալ դեպքերը.

- կառուցապատողի նախաձեռնությամբ՝ իրադրության փոփոխության հիմքով,
- հողամասի սեփականատիրոջ նախաձեռնությամբ՝ այն դեպքում, երբ կառուցապատողը ավելի քան երկու տարի չի վճարել կառուցապատման իրավունքի վճարը, կառուցապատողից կախված հանգամանքների բերումով տեղի է ունեցել մշակութային կոթողի ոչնչացում կամ վնասում, որը գտնվել է հողամասի վրա:

Օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում, օրինակ՝ հանրային գերակա շահով հողամասը վերցնելու դեպքում⁵:

Ճապոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե սուպերֆիցիի սահմանման պայմանագրով նախատեսված չէ դրա գործողության ժամանակատվածը, սուպերֆիցիարին կարող է ցանկացած ժամանակ հրաժարվել իր իրավունքից, սակայն եթե պետք է վարձավճար վճարվի, սուպերֆիցիարին պետք է ծանուցում ուղարկի նվազագույնը մեկ տարի առաջ կամ վճարի վարձավճար մեկ տարվա համար, որը դեռևս չի դարձել վճարման ենթակա;

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե նախորդ կետի դրույթների համաձայն՝ սուպերֆիցիարին հրաժարվում է այդ իրավունքից, ապա դատարանը

⁵ St'iu Romitan C. R., Legal regime of the right of superficies in Romania, Proceedings of the 12th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities, Scientia Moralitas Research Institute, 2019, էջ 310, (հասանելի է https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3388071 հղումով 03.11.2024 թվականի դրությամբ):

կարող է շահագրգիռ կողմերի խնդրանքով սահմանել 20 տարի և ավելի, բայց ոչ ավելի, քան 50 տարի ժամկետ՝ հաշվի առնելով կառույցների, ծառերի կամ բամբուկի տեսակն ու կարգավիճակը և այլ հանգամանքներ սուպերֆիցիի ստեղծման պահին⁶:

Սվիստունովան նշում է, որ կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերի ուսումնասիրության հարցում կարևոր է հաշվի առնել այս ինստիտուտի երկակի բնույթը: Մի կողմից կառուցապատման իրավունքն իրային իրավունք է, որպիսի հանգամանքով պայմանավորված նրա նկատմամբ կիրառելի են իրային իրավունքի դադարման հիմքերը: Միաժամանակ, կառուցապատման իրավունքի դադարումը հնարավոր է կա՛մ հողօգտագործողի կողմից իր սեփական կամքով, կա՛մ իր կամքից անկախ՝ հարկադիր կարգով, կա՛մ էլ գույքի ոչնչացման պարագայում (Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգիրք 235-րդ հոդվածի 1-ին մաս)⁷:

Կառուցապատման իրավունքի դադարումը գույքի ոչնչացման պարագայում

Հարկ է նշել, որ **կառուցված շենքի ոչնչացումը** հիմք չէ՝ կառուցապատման իրավունքի դադարման համար: Կառուցապատման իրավունքով ծանրաբեռնված իրերի միացման կամ առանձնացման դեպքում կառուցապատման իրավունքը չի դադարում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ կառուցապատման իրավունքի պայմանագրով: Ի տարբերություն անորոշ ժամկետով կնքված վարձակալության իրավունքի՝ անժամկետ կնքված կառուցապատման իրավունքը չի կարող միակողմանի դադարել ցանկացած պահի, ինչը շատ հեղինակների կարծիքով դարձնում է սահմանափակ իրային այդ իրավունքը գրեթե մշտական⁸:

Միաժամանակ, կառուցապատողի կողմից կառուցապատման իրավունքի պայմանագրի պայմանները խախտելու, ներառյալ՝ կառուցված օբյեկտի ոչնչացման դեպքում, իր կառուցապատման իրավունքը չի դադարում, և վերջինս չի ազատվում համապատասխան գույքը կառուցելու պարտականությունից⁹:

⁶ Տե՛ս Ճապոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը, հասանելի է՝ <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en>:

⁷ Տե՛ս Свистунова М.В., Основания прекращения права застройки в Проекте изменений в Гражданский кодекс Российской Федерации, էջեր 47-53, հասանելի է <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8> հղումով 04.02.2025 թվականի դրությամբ:

⁸ Տե՛ս Евдокимова Е. А. Право застройки вместо права аренды // Закон. 2013. No 3, էջ 129:

⁹ Տե՛ս Баланец А. В. К вопросу о необходимости введения права застройки в систему ограниченных вещных прав, Перспективные этапы развития научных исследований: теория и практика: сборник материалов II Международной научно-практической конференции, Кемерово, 29 марта 2019 года. Том 2. – Кемерово: ООО "Западно-Сибирский научный центр", 2019, էջ 197 (հասանելի է https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37599862_24846322.pdf հղումով 15.10.2024 թվականի դրությամբ):

Մինչդեռ, կառուցապատման իրավունքը կարող է դադարել պայմանագրի առարկայի ոչնչացման պարագայում, օրինակ՝ երբ հողամասը մնում է ջրի տակ: Միևնույն ժամանակ, այդ հողամասի վրա գտնվող շենքի ոչնչացումը չի հանգեցնում կառուցապատման իրավունքի դադարման¹⁰:

Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը չի դադարում կառուցապատման ենթակա շենքի ոչնչացման դեպքում, սակայն այն դադարում է այն հողամասի ոչնչացմամբ, որը ծանրաբեռնվել է այդ իրավունքով:

Օրինակ՝ Ֆրանսիայի շինարարական և բնակարանային օրենսգրքի 251-7-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե վարձակալության իրավունքի գործողության ժամկետի ընթացքում շենքերը ոչնչանան ֆորսմաժորային իրավիճակի կամ դժբախտ պատահարի հետևանքով, վարձակալության պայմանագիրը կարող է լուծվել կողմերից ցանկացածի պահանջով՝ դատարանի որոշման հիման վրա՝ հաշվի առնելով նաև պատճառված վնասները¹¹:

Կառուցապատման իրավունքի դադարումը հողամասը պետության կամ համայնքի կարիքների համար վերցնելու դեպքում

Այն կարող է դադարել նաև **հողամասը պետության կամ համայնքի կարիքների համար վերցնելու դեպքում**: Այն պարագայում, երբ հողամասը վերցվում է հանրային գերակա շահ ճանաչելու հիմքով, փոխհատուցում է տրամադրվում հողամասն օգտագործողին ևս:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքը որոշ չափով ունի նաև պարտավորաիրավական հատկանիշներ, ուստի այդ իրավունքի դադարման նկատմամբ կիրառելի են պարտավորական իրավունքներին բնորոշ՝ իրավահարաբերությունների դադարման հիմքերը, որոնք նախատեսված լինելով ՀՀ օրենսդրությամբ, կարող են նախատեսվել նաև կողմերի համաձայնությամբ:

Կառուցապատման իրավունքի դադարման հնարավորությունը կողմերից մեկի մահվան պարագայում

Կառուցապատման իրավունքի դադարման հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել կոնկրետ սուբյեկտի մոտ կառուցապատման իրավունքի դադարման և ընդհանրապես կառուցապատման իրավունքի դադարման դեպքերին, քանի որ հնարավոր է իրավիճակ, երբ փաստացի կառուցապատման իրավունքը դադարի մեկ անձի մոտ, սակայն իրավունքը, որպես այդպիսին, շարունակի իր գործողությունը, օրինակ՝ իրավահաջորդության պարագայում:

Հետևաբար, կառուցապատման իրավունքը չի դադարում կողմերից որևէ մեկի **մահվան հիմքով**, քանի որ այն դադարում է կոնկրետ սուբյեկտի մոտ, սակայն կառուցապատման իրավունքի փոխանցելիության հատկանիշի առկայության պայ-

¹⁰ St'u Хатунцев О. А., Субъективные вещные права как разновидность абсолютных имущественных прав: проблемы теории и практики, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Москва, 2015, էջ 133:

¹¹ St'u Code de la construction et de l'habitation, (հասանելի է <https://codes.droit.org/PDF/Code%20de%20la%20construction%20et%20de%20l'habitation.pdf> հղումով 24.02.2025 թվականի դրությամբ):

մաններում այդ իրավունքը շարունակում է իր գործողությունը տվյալ իրավահարաբերության մեջ մեկ այլ սուբյեկտի ներգրավմամբ:

ՀՀ քաղ. օր.-ի 434-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտավորությունը դադարում է պարտապանի մահով, եթե կատարումը չի կարող տեղի ունենալ առանց պարտապանի անձնական մասնակցության, կամ պարտավորությունն այլ կերպ անխզելիորեն կապված է պարտապանի անձի հետ:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ պարտավորությունը դադարում է պարտատիրոջ մահով, եթե կատարումը նախատեսված է անձամբ պարտատիրոջ համար կամ պարտավորությունն այլ կերպ անխզելիորեն կապված է պարտատիրոջ անձի հետ:

Վկայակոչված նորմերից հետևում է, որ պարտավորությունը, որպես կանոն, չի դադարում պարտավորության կողմերից որևէ մեկի մահով, եթե պարտավորությունն անխզելիորեն կապված է մահացող կողմի անձով:

Նմանապես կառուցապատման իրավունքն էլ չի դադարում կառուցապատողի կամ հողամասի սեփականատիրոջ մահով, այլ տեղի է ունենում պարտավորություններում իրավահաջորդություն:

Իրահաջորդություն է տեղի ունենում նաև կառուցապատողի կողմից իրեն պատկանող կառուցապատման իրավունքն օտարելիս:

Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը կարող է դադարել կառուցապատողի մահվան պարագայում այն դեպքում, երբ վերջինս չունի իրավահաջորդ, քանի որ իրավահաջորդի առկայության դեպքում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքը կարող է փոխանցվել իրավահաջորդությամբ, կառուցապատողի մահվան պարագայում իր իրավունքը փոխանցվում է իր իրավահաջորդին:

Հետևաբար՝ եթե կառուցապատողը մահանում է կամ օտարում է իր կառուցապատման իրավունքն այլ անձի, վերջինիս մոտ այն դադարում է, սակայն այն շարունակում է գործել արդեն նոր սուբյեկտների միջև, քանի որ կառուցապատման իրավահարաբերություններում ընդգրկվում է նոր կառուցապատող: Այլ կերպ ասած՝ նման իրավիճակներում գործ ունենք ոչ թե ընդհանրապես կառուցապատման իրավունքի դադարման, այլ կոնկրետ սուբյեկտի մոտ կառուցապատման իրավունքի դադարման հետ:

Նույն իրավակարգավորումը կիրառելի է նաև հողամասի սեփականատիրոջ պարագայում: Մասնավորապես՝ կառուցապատման իրավունքի հատկանիշներից մեկը գույքին «հետևելու» հատկանիշն է, ուստի՝ կառուցապատման իրավունքն էլ հետևում է ոչ թե անձին, այլ գույքին, հետևաբար թե՛ հողամասի սեփականատիրոջ և թե՛ կառուցապատողի փոփոխման պարագայում այն չի դադարում: Ընդ որում, հողամասի նոր սեփականատերը, թեև իրավական առումով օգտվում է որպես սեփականատեր իր հողամասը տնօրինելու իրավազորությունից, սակայն կառուցապատման իրավունքի՝ այդ հողամասի ծանրաբեռնվածության պայմաններում նա չի կարող դադարեցնել կառուցապատման իրավունքը կամ լուծել կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագիրը ավելի վաղ, քան

նախատեսված է այդ պայմանագրով, եթե կողմերի համաձայնությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Վերոնշյալ դատողությունը հիմնվում է նաև ՀՀ քաղ. օր.-ի 170-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իրավակարգավորման վրա, ըստ որի՝ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի անցումն այլ անձի հիմք չէ՝ այդ գույքի նկատմամբ սեփականատեր չհամարվող անձանց գույքային իրավունքների դադարման համար, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:

Կառուցապատման իրավունքի դադարումը հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի համընկնման պարագայում

Կառուցապատման իրավունքը կարող է դադարել նաև այն դեպքում, երբ **հողամասի սեփականատերը և կառուցապատողը համընկնում են մեկ անձի մեջ**, այսինքն՝ երբ հողամասի սեփականատերը ձեռք է բերում հողամասի կառուցապատման իրավունքը, կամ հակառակը՝ երբ հողամասի կառուցապատողն է ձեռք բերում դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքը:

ՀՀ քաղ. օր.-ի 429-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտատիրոջ և պարտապանի համընկնման դեպքում պարտավորությունը դադարում է:

Վերոնշյալ պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ մյուս իրային իրավունքներն ածանցված են սեփականության իրավունքից: Որևէ այլ իրային իրավունք չի կարող իրավատիրոջը վերապահել այնպիսի իրավագործություն, որը չի ներառվում սեփականատիրոջ իրավագործությունների մեջ: Դրա համար էլ, սեփականատերը չի կարող միևնույն իրի նկատմամբ միաժամանակ հանդես գալ որպես իրային այլ իրավունքի կրող¹²:

Այն դեպքում, երբ կառուցապատողը դառնում է նաև հողամասի սեփականատերը, Ռումինիայի քաղաքացիական օրենսգրքում կոչվում է կոնսոլիդացիա (consolidation)¹³:

Կառուցապատման իրավունքի դադարման այլ հիմքեր

Կառուցապատման իրավունքի գործողությունը կարող է դադարել կառուցապատողի կողմից կառուցապատման իրավունքի դիմաց վճարման ենթակա **վարձավճարը որոշակի ժամանակահատվածում չվճարելու պարագայում**:

Բացի վերոնշյալ հիմքերից, կառուցապատման իրավունքի պայմանագրով կարող են նախատեսվել կառուցապատման իրավունքի դադարման այլ հիմքեր ևս, օրինակ՝ **շինության կառուցման համար նախատեսված ժամկետի խախտումը**:

Որոշակի ժամանակահատվածով հողամասը չօգտագործելու հիմքով կառուցապատման իրավունքի դադարման հնարավորությունը նախատեսված է

¹² Տե՛ս Իրային իրավունք, սեփականության իրավունք, դասախոսություն, Ֆրանսիական համալսարան, Իրավաբանական ֆակուլտետ, Երևան, 2022 թ. (հասանելի է <https://www.scribd.com/document/671998515/Irayin-Iravunq-Sepakanutyun> հղումով 25.07.2024թ. դրությամբ):

¹³ Տե՛ս Romițan C. R., նշված աշխատությունը, էջ 310:

տարբեր երկրների օրենսդրությամբ: Ուկրաինայի քաղաքացիական օրենսգրքով նապատեսված է, որ կառուցապատման իրավունքը կարող է վաղաժամկետ դադարել այն դեպքում, երբ կառուցապատման նպատակով տրամադրված հողամասը չի օգտագործվում շենքեր կամ շինություններ կառուցելու համար ավելի քան երեք տարի: Իտալիայի քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված է, որ կառուցապատման իրավունքը դադարում է կառուցապատման իրավունքի հաստատումից 20 տարի հետո, եթե կառուցապատողը նշված ժամանակահատվածում չի սկսել կառուցումը, որի համար տրամադրվել էր հողամասը¹⁴:

Ռումինիայի քաղաքացիական օրենսդրությամբ, օրինակ, սահմանված է, որ հողամասի նկատմամբ օգտագործման իրավունքը տևում է այնքան ժամանակ, որքան կառուցապատողին պատկանող շինությունը կամ շենքը գոյություն ունի: Սուպերֆիցիի իրավունքը չի դադարում կառուցապատողի կողմից հողամասը չօգտագործելու պարագայում: Այն դեպքում, երբ սուպերֆիցիի իրավունքը սահմանվում է դատական ակտով, դրա ժամկետը կարող է որոշակի լինել¹⁵:

Այսինքն՝ իրավունքի գործողության, և ընդհանրապես դրա գոյությունը հավասարեցվում է շենքի կամ շինության գոյության ժամանակահատվածով: Ըստ էության՝ սուպերֆիցիի տվյալ պարագայում կա՛մ անժամկետ իրավունք է, քանի որ հնարավոր չէ հստակ որոշել շենքի կամ շինության գոյության ժամանակահատվածը, կա՛մ պայմանագրով նախատեսված ժամկետի ավարտով պայմանավորվում է նաև շենքի կամ շինության քանդումը

Ի տարբերություն Ռումինիայի՝ Իտալիայի քաղաքացիական օրենսգրքի 954-րդ հոդվածը սահմանում է, որ շենքի ոչնչացումը չի ենթադրում իրավունքի դադարում, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով: Սակայն Իտալիայի քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսվում է ուրիշի հողամասում կառուցապատման իրավունքի դադարման հնարավորություն վաղեմության ուժով՝ քսան տարվա ընթացքում այն չօգտագործելու դեպքում¹⁶:

Մեր օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի¹⁷ 102-րդ հոդվածով, սահմանվում են հողամասի նկատմամբ իրավունքները հարկադիր կարգով դատական կարգով դադարելու հիմքերը, որոնցից է նաև կառուցապատման համար տրամադրված հողամասը կամ դրա մասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելը, եթե պայմանագրով նախատեսված չեն շինարարության ավարտի ավելի երկարատև ժամկետներ:

¹⁴ St'u Круглова О. А., Право застройки чужого земельного участка: гражданско-правовые проблемы, дис. на. Соискание ученой степени кандидата юрид. Наук, М., 2014, էջ 134-136:

¹⁵ St'u Cojan M. F., Brief considerations regarding the establishing of remedies for limitations brought to the right of property right by instituting a right of superficies, Law study, 2013, էջ 287 (հասանելի է https://scholar.google.com/scholar?hl=en&as_sdt=0%2C5&q=brief+considerations+regarding+the+establishing+of+remedies+for+limitations&btnG հղումով 01.11.2024 թվականի դրությամբ):

¹⁶ St'u Codice Civile, TITOLO III, Della superficie (հասանելի է https://www.studiocataldi.it/codicecivile/codice_civile_III_titolo_III.asp հղումով 01.12.2024 թվականի դրությամբ):

¹⁷ ՀՀ հողային օրենսգրքի ընդունվել է 02.05.2001 թվականին, ուժի մեջ է մտել 15.06.2001 թվականին, ՀՀՊՏ 2001.06.15/17(149) Հոդ.457:

Վերոգրյալից հետևում է, որ կառուցապատման համար տրամադրված հողամասը կամ դրա մասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելու պարագայում, եթե պայմանագրով այլ ժամկետ նախատեսված չէ, այդ հողամասի նկատմամբ իրավունքները ենթակա են հարկադիր կերպով դատական կարգով դադարման:

Հետևաբար, եթե պայմանագրով կառուցապատումն ավարտելու ժամկետ նախատեսված չլինի, գործելու է ՀՀ հողային օրենսգրքով նախատեսված ընդհանուր կարգավորումը, այսինքն՝ կառուցապատողը պարտավորվում է երեք տարվա ընթացքում օգտագործել հողամասը: Կարծում ենք, որ վերոնշյալ դրույթի նախատեսման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է եղել նրանով, որպեսզի կառուցապատողը զերծ մնա հողամասը երկարատև չօգտագործելուց և հնարավորինս շուտ ձեռնամուխ լինի իր իրավունքի իրացմանը:

Օրենսդիրը հողամասի նկատմամբ իրավունքի դադարումը պայմանավորել է հողամասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելու փաստով, սակայն որպես դիսպոզիտիվ նորմ նշել է պայմանագրով շինարարության ավարտի այլ ժամկետ նախատեսելու կողմերի հնարավորության մասին: Մինչդեռ, կարծում ենք, որ կառուցապատման իրավունքը, ծանրաբեռնելով հողամասը, միայն չի սահմանափակում կառուցապատողին այդ հողամասը շինարարություն իրականացնելով օգտագործելու միջոցով, քանի որ անշարժ գույքը կարող է արդեն իսկ առկա լինել, սակայն կառուցապատման իրավունքի առարկան լինի այն վերակառուցելը կամ քանդելը, հետևաբար պայմանագրով կարող է նաև չնախատեսվել շենքի կամ շինության կառուցումն ավարտելու ժամանակահատվածը, դա առավելապես նշվում է քաղաքաշինական փաստաթղթերում:

Վերոգրյալ դիրքորոշման համատեքստում կարծում ենք, որ առավել արդյունավետ կլինի հողամասի նկատմամբ իրավունքների հարկադիր կարգով դադարման հնարավորությունը պայմանավորել ոչ թե պայմանագրով կառուցապատման ավարտի ժամկետ նախատեսված չլինելու պարագայում երեք տարվա ժամանակահատվածի ավարտով, այլ ընդհանրապես նախատեսել դրույթ, որ որոշակի ժամանակահատվածում հողամասը կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով նախատեսված նպատակով չօգտագործելու պարագայում հողամասի սեփականատերն իրավունք ունի միակողմանի լուծելու պայմանագիրը՝ նախօրոք այդ մասին ծանուցելով կառուցապատողին: Վերոգրյալը հնարավորություն կընձեռի կառուցապատողին հիմնավորումներ ներկայացնելու հողամասը որոշակի ժամանակահատվածով չօգտագործելու պատճառների վերաբերյալ, որոնց հաշվառմամբ հողամասի սեփականատերը ձեռնամուխ կլինի իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը ծանրաբեռնող իրավունքի դադարմանը:

Կարծում ենք, որ վերոնշյալ կարգավորումն առավել համահունչ կլինի կառուցապատման իրավունքի էությանը, այդ իրավունքի երկարաժամկետ բնույթին և կապահովի կառուցապատողի իրավունքների պաշտպանությունը:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով նախատեսված հողամասի նկատմամբ հարկադիր կարգով դատական կարգով իրավունքների դադարման հիմք է

նաև հողի հարկը երեք տարվա ընթացքում չվճարելը և չորրորդ տարվա ընթացքում պարտքը չմարելը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով կողմերը կարող են նախատեսել պայման՝ կառուցապատողի՝ որպես հողամասի երկարաժամկետ օգտագործման իրավունք ունեցող անձի կողմից հողի հարկերը և այլ պարտադիր վճարները վճարելու պարտավորության վերաբերյալ, ստացվում է, որ **կառուցապատողի կողմից հողի հարկը որոշակի ժամանակ հետո չվճարելու դեպքում** վերջինիս իրավունքը հողամասի նկատմամբ կարող է դադարել:

Նշված հարցը դիտարկելով գույքի սեփականատիրոջ տեսանկյունից՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ հողի հարկը երեք տարվա ընթացքում չվճարելու և չորրորդ տարվա ընթացքում պարտքը չմարելու հիմքով հողամասի նկատմամբ իրավունքների դատական կարգով անվերապահ հարկադիր դադարեցնելու վերաբերյալ իրավակարգավորումը չի բխում անձի՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի էությունից ու բովանդակությունից, ինչպես նաև՝ այդ իրավունքի պաշտպանությունը երաշխավորելու հանրային իշխանության սահմանադրաիրավական հանձնառության էությունից, հետևաբար և միտված չէ արդար հավասարակշռություն ապահովել հասարակության ընդհանուր շահերի և անհատի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության միջև:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշել է նաև, որ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հարկադիր դադարեցումը՝ հողօգտագործումից բխող հարկային պարտավորությունների չկատարման հիմքով, այնպիսի ծայրահեղ միջոց է, որը պետք է կիրառվի պետության և հասարակության գերակա շահերով պայմանավորված նպատակին հասնելու բոլոր պիտանի և անհրաժեշտ իրավական այլ միջոցները սպառելու դեպքում: Մասնավորապես, հողի հարկի վճարման պարտականության չկատարումը կարող է հիմք հանդիսանալ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հարկադիր դադարման, **եթե այլ կերպ, այդ թվում՝ հարկատու անձի սեփականություն հանդիսացող այլ գույքի նկատմամբ բռնագանձում տարածելու արդյունքում, հարկային այդ պարտավորության կատարումը հարկային պարտքին համարժեք չի ապահովվել**¹⁸:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ հողային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 5-րդ կետը ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ, 75-րդ և 78-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր, հետևաբար այն նմանապես կիրառելի չէ նաև հողամասը ժամանակավոր օգտագործող անձի նկատմամբ: Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը չի կարող դադարել հողի հարկը երեք տարվա ընթացքում չվճարելու և չորրորդ տարվա ընթացքում այն չմարելու դեպքում:

Միաժամանակ, կարծում ենք, որ հողամասն օգտագործողի կողմից իր **իրավունքից հրաժարվելը** նույնպես չի հանգեցնում այդ իրավունքի դադարմանը, քանի որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ՀՀ քաղ. օր.-ի 11-րդ հոդվածի 2-րդ կետի

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 30.10.2018 թվականի թիվ ՍԴԴ-1432 որոշումը:

ուժով՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հրաժարվելն իրենց իրավունքներն իրականացնելուց չի հանգեցնում այդ իրավունքների դադարման, քացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Անդրադառնալով կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքերին՝ «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցապատում և հողամասի վարձակալություն նախատեսող հողվածների բարեփոխման վերաբերյալ» 21.11.2014 թվականի հայեցակարգում տարբեր երկրների փորձը հաշվի առնելով՝ առաջարկվել է ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրել, որ կառուցապատման իրավունքի դադարման ամենատարածված հիմքերն են պայմանագրով սահմանված ժամկետի ավարտը, կողմերի համաձայնությունը, հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի համընկնումը, կառուցապատման վճարների ժամանակին չկատարելը, կառուցապատողի կողմից հողամասը չօգտագործելը և այլն: Հաշվի առնելով հայաստանյան իրավակիրառ պրակտիկայի առանձնահատկությունները և միջազգային փորձը՝ առաջարկվել է որպես կառուցապատման իրավունքի դադարման հիմքեր նախատեսել կողմերի համաձայնությունը, կառուցապատման պայմանագրի ժամկետի լրանալը, կառուցապատման պայմանագրով սահմանված ժամկետում չենքը չկառուցելը, օրենքով սահմանված ժամկետի ընթացքում վճարումներ չկատարելը, կառուցապատողի և հողամասի սեփականատիրոջ համընկնումը, կառուցապատողի կողմից կառուցված կամ ստեղծված շենքը կամ շինությունը չօգտագործելը: Միևնույն ժամանակ կառուցապատողի իրավունքների պաշտպանության համար անհրաժեշտ է ամրագրել, որ կառուցապատման պայմանագրի ժամկետի ընթացքում կառուցված շենքերի և շինությունների ոչնչանալը հիմք չէ կառուցապատման իրավունքի դադարման համար: Կարևոր է նաև օրենսդրորեն ամրագրել, որ կառուցապատման իրավունքի դադարման դեպքում կառուցապատողն իրավունք չունի քանդել կամ տեղափոխել շենքը կամ շինությունը կամ դրա մի մասը¹⁹:

Կառուցապատման իրավունքի դադարման կարգը և հետևանքները

Նախքան ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրություն կառուցապատման իրավունքի ներդրումը հողամասը կառուցապատելու հնարավորությունը նախատեսված էր Օրենսգրքի 204-րդ հոդվածում, որը, սակայն, հողամասը կառուցապատելու հնարավորություն ընձեռում էր միայն հողամասի սեփականատիրոջը: Այն դեպքում, երբ հողամասը կառուցապատելու իրավագործությունը ցանկանում էր իրականացնել որևէ այլ անձ, վերջինս կա՛մ պետք է գներ համապատասխան հողամասը, կա՛մ հողամասի վարձակալության իրավունքի ձեռքբերման միջոցով պայմանագրում համապատասխան պայման նախատեսելու միջոցով ձեռնամուխ լիներ հողամասի կառուցապատմանը: Նշված դեպքում, օրենսդրական որևէ կարգավորում առկա չէր՝ հողամասի վարձակալի կողմից տվյալ հողամասում կառուցա-

¹⁹ Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցապատում և հողամասի վարձակալություն նախատեսող հողվածների բարեփոխման վերաբերյալ 21.11.2014 թվականի հայեցակարգ, (հասանելի է <https://www.moj.am/legal/view/article/729> հղումով 15.02.2025 թվականի դրությամբ):

պատում իրականացնելու պայմանների և կարգի վերաբերյալ՝ այն թողնելով, ըստ էության, կողմերի հայեցողությանը: Ուստի, վարձակալության պայմանագրով հողամասը կառուցապատելու իրավագործություն նախատեսելու պարագայում այն, ըստ էության, կարող էր դադարել վարձակալության իրավունքի դադարման համար նախատեսված կանոններով, քանի որ կառուցապատման իրավունքը, ինքնին, առանձին իրավունքի տեսակ չէր համարվում, և օրենսդրական կարգավորում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ այդ իրավագործության դադարման վերաբերյալ նախքան «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» 26.11.2005 թվականին ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-188-Ն օրենքով կառուցապատման իրավունքի ամրագրումը, նախատեսված չէր:

Հատկանշական է, որ ՀՀ հողային օրենսգրքի՝ մինչև 23.06.2011 թվականը գործող խմբագրությամբ 73-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում էր, որ վարձակալության իրավունքով տրամադրված հողամասերում թույլատրվում է կառուցել շենքեր, շինություններ, որոնք, հողի օգտագործման ժամկետը լրանալուց հետո, անցնում են հողի սեփականատիրոջը, եթե պայմանագրով այլ բան նախատեսված չէ: Իսկ ՀՀ հողային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ հողամասի նկատմամբ իրավունքները հարկադիր կարգով դատական կարգով դադարելու հիմքերից մեկը կառուցապատման համար տրամադրված հողամասը կամ դրա մասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելն էր, եթե պայմանագրով նախատեսված չէին շինարարության ավարտի ավելի երկարատև ժամկետներ:

Վկայակոչված հոդվածներից հետևում է, որ օրենսդիրը կառուցապատելու իրավագործության դադարման հիմքերից միայն նախատեսել էր հողի օգտագործման ժամկետը լրանալու հիմքը, ինչպես նաև կառուցապատման համար տրամադրված հողամասը կամ դրա մասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելը պայմանագրով շինարարության ավարտի ավելի երկարատև ժամկետներ նախատեսված չլինելու պարագայում: Այսինքն՝ կառուցապատելու իրավագործության դադարման վերաբերյալ որոշակի կարգավորումներ նախատեսված էին ՀՀ հողային օրենսդրությամբ, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նմանատիպ կարգավորումներ նախատեսված չէին, որպիսի պարագայում կառուցապատելու իրավագործության դադարման հիմքերն առավելապես կարգավորվում էին կողմերի միջև կնքվող պայմանագրի միջոցով:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքը ծագում է կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրի պետական գրանցումից հետո, ուստի այդ իրավունքի դադարումը նույնպես պայմանավորվում է պետական գրանցման փաստով:

Վճռաբեկ դատարանն իր իրավական դիրքորոշմամբ նույնպես եզրահանգում է կատարել, որ պետական գրանցման ենթակա պայմանագիրը կարող է լուծված

համարվել բացառապես պայմանագրի լուծումը պետական լիազորված մարմնում գրանցվելու պահից²⁰:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցապատում և հողամասի վարձակալություն նախատեսող հոդվածների բարեփոխման վերաբերյալ 21.11.2014 թվականի հայեցակարգում նշվել է նաև, որ պետք է պատշաճ ընթացակարգեր ստեղծել կառուցապատման իրավունքի դադարումից հետո կառուցապատողին տրամադրվող հատուցման կապակցությամբ: Որպես լուծում առաջարկվել է ամրագրել, որ հատուցելի պայմանագրի դեպքում պայմանագրի ժամկետի ավարտի դեպքում հողամասի սեփականատերը պարտավոր է կառուցապատողին տրամադրել հատուցում՝ դրա վրա կառուցված կամ ստեղծված շենքերի կամ շինությունների համար ոչ պակաս, քան շենքի կամ շինության շուկայական արժեքի մեկ քառորդի չափով, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով: Հողամասի սեփականատերը հատուցման փոխարեն կարող է առաջարկել կառուցապատողին երկարաձգել պայմանագրի ժամկետը շենքի կամ շինության շահագործման ժամկետի չափով: Եթե կառուցապատողը հրաժարվում է երկարաձգումից նա կորցնում է նաև հատուցման իրավունքը²¹:

Բելգիայի քաղաքացիական օրենսգրքի 3.174-րդ հոդվածի համաձայն՝ հողատերը պարտավոր է փոխհատուցել վարձակալին այն շինարարության կամ պլանտացիայի աշխատանքի համար, որը նա կատարել է իր իրավունքի սահմանափակումների շրջանակում՝ հիմնվելով անհիմն հարստացման վրա: Մինչև վճարումը կատարելը վարձակալն իրավունք ունի պահպանելու իր կառուցած շինություններն ու պլանտացիան²²:

Երկրների մեծամասնությունում նախատեսվում է կանոն, ըստ որի՝ հողամասի սեփականատերը պայմանագրի ժամկետի ավարտին կառուցապատողին պետք է վճարի որոշակի հատուցում, որը պետք է կազմի այդ պահին տվյալ շենքի կամ շինության որոշակի մասը (1/4, 2/3, 1/2, Ավստրիա, Մոլդովա, Գերմանիա, Էստոնիա)²³:

Ճապոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 269-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ երբ սուպերֆիցիի իրավունքը դադարում է, սուպերֆիցիարին կարող է վերադարձնել հողն իր սկզբնական վիճակին և հեռացնել դրա վրա գտնվող շինությունները, ծառերը կամ բամբուկը: Այնուամենայնիվ, պայմանով, եթե հողամասի սեփականատերը ծանուցում է, որ վերջինս կգնի շինությունը՝ առաջարկելով վճարել դրա շուկայական արժեքին համարժեք գումար, ապա սուպերֆիցիարին չի կարող մերժել այդ առաջարկն առանց ողջամիտ հիմքերի²⁴:

Հարկ է նշել, որ արտասահմանյան իրավակարգավորումներում կառուցապատման իրավունքի դադարման պարագայում կառուցված շենքերի իրավական

²⁰ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 11.11.2022 թվականի թիվ ԵԴ/18502/02/18 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

²¹ Տե՛ս նշված հայեցակարգը:

²² Տե՛ս Appelmanns A., նշված աշխատությունը, էջ 101:

²³ Տե՛ս Հովհաննիսյան Ա. Ա., նշված աշխատությունը, էջ 167:

²⁴ Տե՛ս Ճապոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքը, (հասանելի է՝ <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en> հղումով 03.03.2025 թվականի դրությամբ):

ճակատագրի հարցը լուծվում է տարբեր կերպ: Գերմանիայի, Ավստրիայի, Շվեյցարիայի, Իտալիայի օրենսդրությամբ սահմանված է իմպերատիվ պահանջ, ըստ որի՝ կառուցապատման իրավունքի դադարման պարագայում գործում է շենքի հողամասին «ավելացման սկզբունքը», այդպիսով՝ շենքերը և շինությունները դառնում են հողամասի մի մասը, իսկ հողամասի սեփականատիրոջը փոխանցվում է այդ հողամասի վրա կառուցված շենքերի և շինությունների սեփականության իրավունքը: Ֆրանսիայի օրենսդրությունը սահմանում է, որ կառուցապատման իրավունքի դադարման դեպքում շինությունը սեփականության իրավունքով փոխանցվում է հողամասի սեփականատիրոջը, եթե կողմերը այլ բան չեն պայմանավորվել պայմանագրով: Էստոնիայի օրենսդրությամբ հողամասի սեփականատերը կառուցապատման իրավունքի գործողության ժամկետի ավարտին որոշում է, թե արդյոք շինությունը կփոխանցվի հողամասի սեփականատիրոջը սեփականության իրավունքով՝ համապատասխան փոխհատուցում վճարելու միջոցով, թե շինությունը կապամոնտաժվի և կհեռացվի²⁵:

Կարծում ենք, որ կառուցված շենքի կամ շինության համար կառուցապատողին փոխհատուցում տրամադրելն ինչ-որ չափով կհակասի մեր օրենսդրությամբ որդեգրած այն սկզբունքին, որ հողամասի վրա կառուցված շենքը կամ շինությունը հողամասի սեփականատիրոջ սեփականությունն են համարվում, քանի որ անկախ այն հանգամանքից, հողամասի սեփականատերը կվճարի որոշակի գումար կառուցապատողին, թե՛ ոչ, միևնույն է, օրենքի ուժով կառուցված գույքը համարվելու է հողամասի սեփականատիրոջ սեփականությունը: Ընդ որում, հայեցակարգում նշվել է, որ եթե պայմանագիրը հատուցելի է, ապա պայմանագրի ժամկետի ավարտի դեպքում հողամասի սեփականատերը պարտավոր է կառուցապատողին տրամադրել հատուցում, այնինչ անհատույց գործարքի միջոցով կառուցապատման իրավունք տրամադրվել չի կարող:

Միաժամանակ, հնարավոր չէ բացառել նաև այն դեպքերը, երբ պայմանագրով կողմերը նախատեսեն կառուցապատման իրավունքի դադարումից հետո կառուցված գույքի դիմաց որոշակի գումար վճարելու հողամասի սեփականատիրոջ պարտականությունը, որպիսի պայմանը, ըստ էության, արգելված չէ ՀՀ օրենսդրությամբ, ուստի այն կարող է կիրառելի լինել:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ որդեգրվել է հողամասի սեփականատիրոջ իրավունքների գերակայության սկզբունքը հողօգտագործողի իրավունքների նկատմամբ: Մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի 2-րդ և 6-րդ մասերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ հողամասի սեփականատիրոջ իրավագործությունները տարածվում են հողամասի սահմաններում գտնվող վերգետնյա և ստորգետնյա տարածքի վրա, որի ուժով վերջինս ձեռք է բերում իրեն պատկանող հողամասի վրա կառուցված շենքերի, շինությունների և այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք:

Օրենսգրքի 204¹-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ սեփականության իրավունքով այլ անձի պատկանող հողամասում կառուցապատման իրավունքով

²⁵ Տե՛ս Круглова О. А., նշված աշխատությունը, էջ 137:

կառուցված կամ ստեղծված շենքերը և շինությունները հողամասի սեփականատիրոջ սեփականությունն են, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Իսկ 208-րդ հոդվածի համաձայն՝ հողամասի օգտագործման իրավունքը դադարելիս այդ հողամասի վրա հողօգտագործողի կառուցած շենքերի, շինությունների և այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն անցնում է հողամասի սեփականատիրոջը, եթե այլ բան նախատեսված չէ հողամասի սեփականատիրոջ և հողօգտագործողի միջև պայմանագրով:

Վերոնշյալ իրավակարգավորումներից հետևում է, որ հողամասի սեփականատերը ձեռք է բերում իրեն պատկանող հողամասում կառուցապատման իրավունքով կառուցված կամ ստեղծված շենքերի և շինությունների կամ այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է կառուցապատման իրավունքի հիման վրա արդեն իսկ կառուցված, ստեղծված, այսինքն՝ ավարտին հասցված շենքերի և շինությունների իրավական ռեժիմին: Մինչդեռ, պարզ չէ՝ որ պահից են շենքերն ու շինությունները համարվում հողամասի սեփականատիրոջ սեփականությունը, թե արդյոք վերոնշյալ կարգավորումների ուժով հողամասի սեփականատիրոջ մոտ կառուցված շենքերի և շինությունների նկատմամբ սեփականության իրավունքը ծագում է կառուցապատման իրավունքի գործողության ժամկետի ընթացքում, թե դրա ժամկետի ավարտից հետո: Հաշվի առնելով, որ կառուցապատման պայմանագրի ժամկետի ընթացքում շենքերի և շինությունների նկատմամբ չի գրանցվում հողամասի սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքը, նման պայմաններում պետք է հստակեցնել, թե որ պահից է հողամասի սեփականատերը դառնում կառուցապատման իրավունքի հիման վրա կառուցված շենքի կամ շինության սեփականատերը՝ նախատեսելով, օրինակ, այնպիսի դիսպոզիտիվ կարգավորում, որը հնարավորություն կտա կառուցապատողին իր և հողամասի սեփականատիրոջ միջև կնքված պայմանագրով որոշել կառուցված գույքի հետագա ճակատագիրը, քանի որ հնարավոր է իրավիճակ, երբ հողամասի սեփականատերը չցանկանա սեփականության իրավունքով ձեռք բերել կառուցված շենքը կամ շինությունը, և վերջինս զուտ բավարարվի կառուցապատման իրավունքի համար կառուցապատողի կողմից վճարվող գումարով, որն ավելի շահավետ կարող է լինել վերջինիս համար, քան կառուցված գույքը ձեռք բերելը²⁶:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ կառուցապատման իրավունքը հիմնականում կարող է դադարել պայմանագրի ժամկետի լրանալու փաստով, կողմերի համաձայնությամբ, կողմերից յուրաքանչյուրի նախաձեռ-

²⁶ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Առաքելյան Ն. Տ., Կառուցապատման իրավունքի հիման վրա կառուցված շենքերի (շինությունների) իրավական կարգավիճակը, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.94.099>, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022, Երևան, 2022, էջեր 99-108, (հասանելի է <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/8481/7983> հղումով 07.04.2025 թվականի դրությամբ):

նությամբ, հողամասի ոչնչացման պարագայում, հողամասը պետության կամ համայնքային կարիքների համար վերցնելու դեպքում, հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի համընկման դեպքում, որոշակի ժամանակահատվածում վարձավճարը չվճարելու պարագայում, շինության կառուցման ժամկետը խախտելու պարագայում, հողամասը որոշակի ժամանակահատվածում չօգտագործելու պարագայում:

Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ օրենսդիրը նախատեսել է կառուցապատման իրավունքի տրամադրման առավելագույն ժամկետ, սակայն չի նախատեսել նվազագույն ժամկետներ, ինչպես նաև այդ ժամկետների երկարաձգման հնարավորություն, որպիսի պարագայում կառուցապատման իրավունքը կողմերի համաձայնությամբ կարող է տրվել կարճ ժամանակահատվածով, որի ընթացքում կառուցապատողը միգուցե չհասցնի օբյեկտիվորեն իրացնել իր իրավունքը: Նման դեպքերում օրենսդրական կառուցակարգեր նախատեսված չեն, հետևաբար կառուցապատողին տրված իրավունքը երկարաձգելու անհրաժեշտության դեպքում առաջարկում ենք նախատեսել կարգավորում, որը հնարավորություն կընձեռի կարճ ժամանակահատվածով տրված կառուցապատման իրավունքի պայմանագրի ժամկետը երկարաձգել, սակայն ոչ ավել, քան օրենսդրությամբ նախատեսված առավելագույն ժամկետը, այն է՝ մինչև 99 տարին:

Վերոնշյալ կարգավորումը հնարավորություն կընձեռի բարեխիղճ կառուցապատողին շարունակելու իր և հողամասի սեփականատիրոջ միջև գործող իրավահարաբերությունները:

Օրենսդիրը հողամասի նկատմամբ իրավունքի դադարումը պայմանավորել է հողամասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելու փաստով, սակայն որպես դիսպոզիտիվ նորմ նշել է պայմանագրով շինարարության ավարտի այլ ժամկետ նախատեսելու կողմերի հնարավորության մասին: Մինչդեռ, կառուցապատման իրավունքի առարկան կարող է լինել նաև շենքի կամ շինության վերակառուցումը կամ քանդումը, հետևաբար պայմանագրով կարող է նաև չնախատեսվել շենքի կամ շինության կառուցումն ավարտելու ժամանակահատվածը: Ուստի, կարծում ենք, որ առավել արդյունավետ կլինի հողամասի նկատմամբ իրավունքների հարկադիր կարգով դադարման հնարավորությունը պայմանավորել ոչ թե պայմանագրով կառուցապատման ավարտի ժամկետ նախատեսված չլինելու պարագայում երեք տարվա ժամանակահատվածի ավարտով, այլ ընդհանրապես նախատեսել դրույթ, որ որոշակի ժամանակահատվածում հողամասը կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով նախատեսված նպատակով չօգտագործելու պարագայում հողամասի սեփականատերն իրավունք ունի միակողմանի լուծելու պայմանագիրը՝ նախօրոք այդ մասին ծանուցելով կառուցապատողին: Վերոգրյալը հնարավորություն կընձեռի կառուցապատողին հիմնավորումներ ներկայացնելու հողամասը որոշակի ժամանակահատվածով չօգտագործելու պատճառների վերաբերյալ, որոնց հաշվառմամբ հողամասի սեփականատերը ձեռնամուխ կլինի իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը ծանրաբեռնող իրավունքի դադարմանը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն ընդունվել է 05.05.1998 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թվականին, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

The Civil Code of the Republic of Armenia was adopted on 05.05.1998, entered into force on 01.01.1999, RA Civil Code 1998.08.10/17(50).

2. ՀՀ հողային օրենսգիրքն ընդունվել է 02.05.2001 թվականին, ուժի մեջ է մտել 15.06.2001 թվականին, ՀՀՊՏ 2001.06.15/17(149) Հոդ.457:

The Land Code of the Republic of Armenia was adopted on 02.05.2001, entered into force on 15.06.2001, RA Land Code 2001.06.15/17(149) Art.457.

3. Ճապոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en> (մուտք 03.03.2025 թ.):

Civil Code of the Republic of Japan, <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en> (access 03.03.2025).

4. Codice Civile, TITOLO III, Della superficie, https://www.studiocataldi.it/codicecivile/codice_civile_III_titolo_III.asp (մուտք 01.12.2024 թ.):

5. Code de la construction et de l'habitation, <https://codes.droit.org/PDF/Code%20de%20la%20construction%20et%20de%20l'habitation.pdf> (մուտք 24.02.2025 թ.):

6. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 30.10.2018 թվականի թիվ ՍԴՈ-1432 որոշում:

Decision No. SDO-1432 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of October 30, 2018.

7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 11.11.2022 թվականի թիվ ԵԴ/18502/02/18 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշում:

Legal position expressed by the RA Court of Cassation in case No. ED/18502/02/18 of 11.11.2022.

8. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցապատում և հողամասի վարձակալություն նախատեսող հոդվածների բարեփոխման վերաբերյալ 21.11.2014 թվականի հայեցակարգ, <https://www.moj.am/legal/view/article/729>, (մուտք 15.02.2025 թ.):

Concept of 21.11.2014 on the reform of the articles of the Civil Code of the Republic of Armenia providing for construction and land lease, <https://www.moj.am/legal/view/article/729>, (access 15.02.2025).

9. Առաքելյան Ն. Տ., Կառուցապատման իրավունքի հիման վրա կառուցված շենքերի (շինությունների) իրավական կարգավիճակը, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.94.099>, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022, Երևան, 2022, էջեր 99-108, <https://journals.yasu.am/index.php/state-and-law/article/view/8481/7983> (մուտք 07.04.2025 թ.):

Arakelyan N. T., Legal status of buildings and structures built on the right of construction, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.94.099>, State and Law, N 3 (94) 2022, Yerevan, 2022, pages 99-108, <https://journals.yasu.am/index.php/state-and-law/article/view/8481/7983>, (access 07.04.2025 թ.):

10. Իրային իրավունք, սեփականության իրավունք, դասախոսություն, Ֆրանսիական համալսարան, Իրավաբանական ֆակուլտետ, Երևան, 2022, <https://www.scribd.com/document/671998515/Irayin-Iravunq-Sepakanutyun> (մուտք 25.07.2024թ.):

Property law, property rights, lecture, French University, Faculty of Law, Yerevan, 2022, <https://www.scribd.com/document/671998515/Irayin-Iravunq-Sepakanutyun> (access 25.07.2024).

11. Հովհաննիսյան Ա. Ա., Անշարժ գույքը որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների օբյեկտ, ատենախոսություն, գիտ. ղեկավար Տ. Կ. Բարսեղյան, Երևան, 2009, էջ 167:

Hovhannisyan A. A., Real estate as an object of civil legal relations, dissertation, scientific supervisor T. K. Barseghyan, Yerevan, 2009, page 167.

12. Баланец А. В., К вопросу о необходимости введения права застройки в систему ограниченных вещных прав, Перспективные этапы развития научных исследований: теория и практика: сборник материалов II Международной научно-практической конференции, Том 2, Кемерово: ООО "Западно-Сибирский научный центр", Кемерово, 2019, էջ 197, https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37599862_24846322.pdf (մուտք 15.10.2024 թ.):

Balanets A. V., On the need to introduce the right of development into the system of limited property rights, Prospective stages of development of scientific research: theory and practice: collection of materials of the II International scientific and practical conference, Volume 2, Kemerovo: ООО "West Siberian Scientific Center", Kemerovo, 2019, page 197, https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37599862_24846322.pdf (access 15.10.2024):

13. Евдокимова Е. А., Право застройки вместо права аренды // Закон, No 3, 2013, էջ 129:

Evdokimova E.A., Development right instead of lease right // Law, No. 3, 2013, page 129.

14. Круглова О. А., Право застройки чужого земельного участка: гражданско-правовые проблемы, дис. на. Соискание ученой степени кандидата юрид. Наук, М., 2014, էջ 134-136:

Kruglova O. A., The right to develop someone else's land plot: civil law issues, dis. for the degree of candidate of legal sciences, Moscow, 2014, pages 134-136:

15. Свистунова М.В., Основания прекращения права застройки в Проекте изменений в Гражданский кодекс Российской Федерации, էջեր 47-53, <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%>

[BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8](https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8) (մուտք 04.02.2025թ.):

Svistunova M.V., Grounds for termination of development rights in the Draft Amendments to the Civil Code of the Russian Federation, pages 47-53, <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8> (access 04.02.2025):

16. Хатунцев О. А., Субъективные вещные права как разновидность абсолютных имущественных прав: проблемы теории и практики, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Москва, 2015, էջ 133:

Khatuntsev O. A., Subjective property rights as a type of absolute property rights: problems of theory and practice, dissertation for the degree of Doctor of Law, Moscow, 2015, page 133.

17. Appelmans A., Emhyteusis rights (long lease) and superficies rights (building rights) in the new Belgian Property Law, European Property Law Journal, 2021, 10(1), էջ 102, <https://doi.org/10.1515/eplj-2021-0008> (մուտք 03.03.2025 թ.):

18. Cojan M. F., Brief considerations regarding the establishing of remedies for limitations brought to the right of property right by instituting a right of superficies, Law study, 2013, էջ 287, https://scholar.google.com/scholar?hl=en&as_sdt=0%2C5&q=brief+considerations+regarding+the+establishing+of+remedies+for+limitati ons&btnG (մուտք 01.11.2024 թ.):

19. Romițan C. R., Legal regime of the right of superficies in Romania, Proceedings of the 12th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities, Scientia Moralitas Research Institute, 2019, էջ 310, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3388071 (մուտք 03.11.2024 թ.):

20. e-request.am կայք, հսկիչ համար՝ TAB9- AFB2-21BC- 55D6:
e-request.am website, control number: TAB9-AFB2-21BC- 55D6.

Narine Arakelyan

Chief specialist of the Legal Expertise Service of the

Cassation Court of the Republic of Armenia,

Ph.D. Student at Civil Law Chair, Faculty of Law, Yerevan State University

GROUNDINGS AND CONSEQUENCES OF TERMINATION OF THE RIGHT TO CONSTRUCTION²⁷

Abstract

This article is devoted to the identification of the grounds for termination of the right to construction.

The mentioned study is conditioned by the fact that the grounds for termination of the right to construction are not defined by the RA legislator in the Civil Code of the RA, which makes the practical implementation of this right problematic. Even though the parties may provide for such provisions in the contract for the provision of the right to construction that is not prohibited by law, from the point of view of legal certainty, to exclude certain abuses, we believe that it is necessary to subject the grounds for termination of the right to construction to normative regulation.

Within the framework of the research, the author presented the views expressed in theory on the grounds for termination of the right to construction, presented a problem encountered in practice, towards the solution of which she expressed her point of view, and also presented the legislative regulations of different countries on the grounds for termination of the right to construction.

Based on the analysis of the above and the presented conclusions, the author proposed provisions on the grounds for the termination of the right to construction, presented her recommendations to improve the legislation, and proposed to make sure legislative amendments, the inclusion of which in the legislation of the Republic of Armenia will make the practical implementation of the right to construction more efficient and regulated.

Keywords: right to construction; grounds for termination; property law; initiative of the parties; construction right grant agreement; compensation.

²⁷ The article was presented on 08.04.2025 and was reviewed on 17.06.2025.

Нарине Аракелян

Главный специалист службы правовой экспертизы аппарата Кассационного суда Республики Армения, *аспирант кафедры гражданского права юридического факультета Ереванского государственного университета*

**ОСНОВАНИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ ПРЕКРАЩЕНИЯ
ПРАВА ЗАСТРОЙКИ²⁸**

Абстракт

Данная статья посвящена выявлению оснований для прекращения права застройки.

Данное исследование обусловлено тем, что основания прекращения права застройки не определены законодателем РА в Гражданском кодексе РА, что делает практическую реализацию данного права проблематичной. Несмотря на то, что стороны могут предусмотреть в договоре о предоставлении права застройки такие положения, которые не запрещены законом, с точки зрения правовой определенности, для исключения определенных злоупотреблений, считаем необходимым подвергнуть основания прекращения права застройки нормативному регулированию.

В рамках исследования автор изложила теоретические взгляды на основания прекращения права застройки, представила проблему, встречающуюся на практике, на решение которой высказала свою точку зрения, а также представила законодательное регулирование различных стран по основаниям прекращения права застройки.

На основе анализа вышеизложенного и представленных выводов автор предложила положения об основаниях прекращения права застройки, представила свои рекомендации по совершенствованию законодательства, а также предложила внести законодательные изменения, включение которых в законодательство Республики Армения сделает практическую реализацию права застройки более эффективной и регламентированной.

Ключевые слова: право застройки; основания прекращения; вещное право; инициатива сторон; договор о предоставлении права застройки; компенсация.

²⁸ Статья была представлена 08.04.2025 и прошла рецензирование 17.06.2025.

Կառույց Աղամյան

*Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի մագիստրանտ,
քրեական իրավունքի և դատավարության ամբիոն*

ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ ԿԱՊԱԾ ՏՆԱՅԻՆ ԿԱԼԱՆՔԻ ՀԵՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Սույն աշխատանքում հեղինակը ներկայացնում է տնային կալանքի (Arestarea la domiciliu), որպես այլընտրանքային խափանման միջոցի, կիրառման առանձնահատկությունները Հայաստանում: Պայմանավորված տնային կալանքի նորամուծությամբ, ներկայացվում են դրա նորմատիվ իրավական կարգավորումը, իրավակիրառ պրակտիկան, վերջինիս հետ կապված առանձին խնդիրներ, Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը և այլն: Մասնավորապես, անդրադարձ է կատարվում տնային կալանքի պահման վայրին, կալանքի տակ պահվող անձի իրավունքների կարգավորված չլինելուն, պահման վայրում համատեղ բնակվող անձանց իրավունքներին և անձին՝ տնային կալանք կիրառելուց, դատարան ներկայացնելուն: Ինչպես նաև, քննարկվում են տնային կալանք կիրառելուց զուգահեռ սահմանափակումների հարցը, կալանքի տակ պահվող անձի տեղաշարժման ապահովումը, Բուզադջիի գործով ՄԻԵԴ դիրքորոշումը և այլ վերաբերելի հարցեր:

Ուսումնասիրվում է ինչպես ներպետական իրավունքը՝ դատական պրակտիկայով, այնպես էլ միջազգային փորձը, ներառյալ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված նախադեպային իրավունքը: Ուսումնասիրությունը կատարվում է՝ 1) սույն ինստիտուտի իրավական կարգավորումը և իրական փորձը ցույց տալու նպատակով; 2) սույն ինստիտուտի զարգացման նպատակով:

Իրողության լույսի ներքո և համապատասխան խնդիրների առկայությամբ պայմանավորված առաջարկվում են այդ խնդիրների լուծմանն ուղղված մոտեցումներ:

Հիմնաբառեր- տնային կալանք, պահման վայր, կալանքի սուբյեկտ, ազատության սահմանափակում, «Բուզադջին ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության» գործը:

Ներածություն

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի² (30.06.2021 թվական) ընդունմամբ և անցումային դրույթների սահմանմամբ պայմանավորված՝ 2023 թվականի

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 26.11.2024թ., գրախոսվել է 25.06.2025թ.:

² Այսուհետ նաև՝ «ՀՀ ՔԴՕ».

հունվարի 1-ին ուժի մեջ մտան տնային կալանքի վերաբերյալ նորմատիվ իրավական կարգավորումները, որոնք նորամուծություն են համարվում Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական իրողությունում:

Տնային կալանքի ներդրամաբ օրենսդիրը փորձեց հարստացնել խափանման միջոցների առկա ցանկը՝ հնարավորություն տալով իրավակիրառ մարմիններին իրականացնել առավել արդյունավետ գործունեություն՝ քրեական վարույթի շրջանակներում: Արդյունավետությունն արտահայտվեց թե՛ քրեական վարույթի իրականացման տեսանկյունից, թե՛ անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության տեսանկյունից:

Սակայն, տնային կալանքի նորամուծություն լինելով պայմանավորված, ներկայիս իրավակիրառ պրակտիկայում (ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային) առաջանում են տարաբնույթ հարցեր և խնդիրներ: Այս ինստիտուտի և դրա հետ կապված արդի հիմնախնդիրների ներկայացմանն է ուղղված այս հետազոտությունը:

1. Տնային կալանքի նորմատիվ իրավական կարգավորումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում

Տնային կալանքի վերաբերյալ կարգավորումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առավելապես տրված են 123-րդ հոդվածում³: Ըստ վերոնշյալ հոդվածի՝ տնային կալանքն իրենից ներկայացնում է ազատության սահմանափակման այնպիսի տեսակ, որի ընթացքում անձը պարտավոր է չլքել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության վայրը (տարածքը): Նույն որոշման մեջ դատարանի կողմից կարող են սահմանվել հավելյալ արգելքներ: Դատարանը իրավասու է արգելել անձին՝ 1) ունենալ նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություններ, օգտվել հաղորդակցության այլ ձևերից, այդ թվում՝ փոստային առաքանուց, 2) շփում ունենալ որոշակի անձանց հետ կամ իր բնակության վայրում հյուրընկալել այլ անձանց: Օրենսդիրը նաև սահմանել է տնային կալանք կիրառելու մասին որոշմանը ներկայացվող բովանդակային և կրման կոնկրետացմանն ուղղված պահանջներ, որոնք, սակայն, բավարար չէն (այս մասին հաջորդիվ): 123-րդ հոդվածը բովանդակում է նյութատեխնիկական կարգավորումներ և հավասարեցնում է տնային կալանքի մեկ օրը կալանքի մեկ օրվան:

Այս խափանման միջոցի հետ առնչվում են նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի այլ հոդվածներ, որոնք կալանքի վերաբերյալ իրավական նորմերն են և կիրառվում են այնքանով, որքանով վերաբերելի են տնային կալանքին (տես սրա մասին հաջորդիվ):

³ Տե՛ս. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 123. ՀՕ-306-Ն.

2. Տնային կալանքի կիրառման պրակտիկայի տարածվածությունը Հայաստանում

Չնայած նրան, որ տնային կալանքի ինստիտուտը Հայաստանի Հանրապետությունում գործի է դրվել 2023 թվականի հունվարի 1-ից, իրավակիրառ պրակտիկան, հասցրել է ունենալ բավականաչափ փորձ տնային կալանքի կիրառման վերաբերյալ որոշակի գնահատականներ տալու համար:

Ըստ «Իրավունքի կենտրոն» հասարակական կազմակերպության զեկույցի⁴ ՀՀ դատախազությունից հարցված տվյալների՝ 2023 թվականին դատարան է ներկայացվել մեղադրյալի նկատմամբ տնային կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ 114 միջնորդություն, որից բավարարվել է 87-ը, մերժվել՝ 27-ը, իսկ 232 դեպքով դատարանի կողմից կալանքի կամ կալանքի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը մասնակի բավարարելու արդյունքում կիրառվել է տնային կալանք տեսակի խափանման միջոց: ՀՀ քննչական կոմիտեից ստացված տվյալների համաձայն՝ նույն թվականին ներկայացվել է տնային կալանքի 91 միջնորդություն, որից 65-ը բավարարվել է, իսկ 26-ը՝ մերժվել:

Ըստ դատական տեղեկատվական համակարգի միայն 2024 թվականի հունվար-հունիս ամիսների դրությամբ առկա է 40-ից ավել դատական ակտ, որտեղ դատարանները քննարկման առարկա են դարձնում տնային կալանքի, որպես այլընտրանքային խափանման միջոցի, կիրառման հարցը: Մեր կողմից իրականացված էմպիրիկ հետազոտությունների արդյունքում հնարավոր դարձավ պարզել, որ 2024 թվականի ընթացքում կայացված վերոնշյալ 40 դատական ակտերի կեսը տնային կալանքի կիրառման ակտեր են: Ուշագրավ է նաև այն փաստը, որ այն հանցագործությունները, որոնց ենթադրյալ կատարման առիթով նշանակվում է, որպես խափանման միջոց, տնային կալանքը, համարվում են միջին ծանրության:

Դատարանները բավականին ակտիվորեն կիրառում են տվյալ խափանման միջոցը վերոնշյալ դեպքերում, արձանագրելով՝ 1) կալանքի կիրառման անհրաժեշտության բացակայությունը, 2) տնային կալանքի՝ կոնկրետ փաստական հանգամանքների համատեքստում, արդյունավետությունը⁵:

3. Տնային կալանքի կիրառման ընթացքում առաջացող խնդիրները

3.1 Պահման վայրի հեղափոխ անհնարինության հարցը

Գործնականում կարող է առաջանալ խնդիր տնային կալանքի պահման վայրի վերաբերյալ՝ այն կարող է դառնալ անհնարին հետագա տնային կալանքը կրելու համար: Այս խնդիրը վերլուծելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ պահման

⁴ Տե՛ս. Տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրավակիրառ պրակտիկան Հայաստանում. Տ. Ղարիբյան, Ա. Մարայան. Իրավունքի կենտրոն ՀՀ. 31 էջ. 2024.

⁵ Տե՛ս. Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշումներ՝ ԳԴ/0143/01/24, ԳԴ/0107/01/24, ԳԴ/0097/01/24.

Տե՛ս. Երևանի քրեական դատարանի որոշումներ՝ ԵԴ1/0877/01/24, ԵԴ1/0775/01/24.

Տե՛ս. Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԱԴԴ/0223/01/24.

վայրի տեսակներին և այն դեպքերին, որոնց ժամանակ անձին այնտեղ պահելը դառնում է անհնարին⁶:

Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը իր սեպտեմբերի 27-ի թիվ ԵԴ1/0571/06/23 որոշմամբ՝ զարգացնելով նախադեպային իրավունքը տնային կալանքի առթիվ ծագող իրավահարաբերություններում՝ նշել է հետևյալը պահման վայրի վերաբերյալ.

«Նշվածից ակներև է, որ դատական ակտին ներկայացվող ընդհանուր պահանջների հետ մեկտեղ, տվյալ խափանման միջոցը կիրառելու մասին դատական ակտն *inter alia* պետք է պարունակի այդ խափանման միջոցի գործողության ընթացքում մեղադրյալի բնակության տարածքն անհատականացնող տվյալներ, այսինքն, հստակ նշում բնակության այն տարածքի մասին, որտեղ մեղադրյալը պետք է բնակվի դրա գործողության ընթացքում: (...)

Ինչ վերաբերում է «բնակության տարածք» հասկացությանը, ապա այդպիսին կարող է համարվել բնակվելու համար նախատեսված ցանկացած տարածք, որտեղ մեղադրյալն ունի օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք եւ որը, ըստ դատարանի, կարող է ծառայել խափանման այս միջոցի իրագործումն ապահովելու համար: Ընդ որում, պարտադիր չէ, որ բնակության տարածքը մեղադրյալին պատկանի սեփականության իրավունքով: Այս խափանման միջոցի իմաստով, դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածք կարող է համարվել նաև մեղադրյալի վարձակալած բնակարանը, այն բնակարանը, որտեղ մեղադրյալը մշտապես կամ ժամանակավորապես բնակվում է դրա սեփականատիրոջ թույլտվությամբ: Այն կարող է ներառել ոչ միայն բնակվելու համար նախատեսված շինությունը, այլ նաև տնամերձ հողամասը եւ հարակից շինությունները: Այլ խոսքով, «բնակության տարածք» կարող է համարվել բնակվելու համար նախատեսված ցանկացած շինություն, որն իրավաբանորեն (բնակվելու իրավական արգելքի բացակայություն) և փաստացի (բնակվելու պայմաններ) կարելի է օգտագործել այս խափանման միջոցի կիրառումն ապահովելու համար:

Վերոգրյալից բացի, տնային կալանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման մեջ նշվում են այն կոնկրետ սահմանափակումները, որոնք տարածվում են մեղադրյալի վրա:⁷

Վերոնշյալ որոշումը անշուշտ հանդիսանում է կարևոր ուղեցույց դատավարական նորմեր կիրառող այլ սուբյեկտների համար, քանի որ տալիս է լիարժեք պատասխան այն հարցին, թե ինչ է պետք հասկանալ օրենքում առկա «բնակության վայր» ձևակերպմանը: Ինչպես նաև Բարձր դատարանի այս դիրքորոշումը հստակ տարանջատում է «բնակության տարածք»-ի նորմատիվ և փաստացի չափորոշիչները, նվազեցնելով կամայական կիրառման ռիսկը ու սահմա-

⁶ Տնային կալանքի տակ պահվող անձին հետազոտության շրջանակներում կանվանենք նաև «տնային կալանքի սուբյեկտ» անվանումով:

⁷ Տե՛ս. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի որոշում, 27 սեպտեմբերի 2024, ԵԴ1/0571/06/23:

նափակելով իրավակիրառ մարմնի հայեցողությունը՝ համահունչ դարձնելով տնային կալանքը ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածի կանխատեսելիության չափանիշին: Միևնույն ժամանակ, բնակության կոնկրետ հասցեի և սահմանափակումների պարտադիր անհատականացումը հնարավորություն է տալիս վերահսկող մարմիններին իրականացնել չափելի և իրավաչափ վերահսկողություն, իսկ պաշտպանության կողմին ունենալ հստակ բողոքարկման առարկա: Այս ամենի առկայությունը հասցնում է տնային կալանքի առավել արդյունավետ կիրառմանը:

ԳԴ/0036/01/24 որոշմամբ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը՝ իր որոշմամբ նույնպես արտահայտել է նմանատիպ դիրքորոշում մեղադրյալի տնային կալանքի պահման վայրի վերաբերյալ և, ըստ էության, մատնանշել բոլոր հնարավոր պահման վայրի տեսակները (ըստ բնակավայրում բնակվելու հիմքերի):

Ինչպես երևում է, իրավակիրառ պրակտիկան տնային կալանքի սուբյեկտի պահման վայրի բավականին լայն ցանկ է ներառում: Բացի անձին սեփականության իրավունքով պատկանող բնակավայրից նաև հնարավոր տարբերակներ են համարվում վարձակալած բնակարանը կամ սեփականատիրոջ համաձայնությամբ այդ տանն ապրելը: Վերոնշյալի համատեքստում հետաքրքիր է դառնում, թե ինչպես պետք է վարվել եթե անձին սեփականության իրավունքով պատկանող բնակարանը օտարվել է, լուծվել է վարձակալության պայմանագիրը կամ այդ անձին այլևս չէն թույլատրում բնակվել պահման վայրում: Մեր կարծիքով, վերոնշյալ դեպքերում, տնային կալանքի կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինը՝ կրման անհնարինության մասին իմանալիս, անմիջապես պետք է համապատասխան միջնորդությամբ դիմի տնային կալանքը տված դատարան՝ տնային կալանքի կրման պայմանների վերանայման վերաբերյալ⁸: Բացի վերոնշյալի տրամաբանական անհրաժեշտությունից հատկանշական է, որ այս տեսակ կարգավորումներ սահմանված են Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով (Strafprozessordnung (StPO))⁹

«Որոշակի պայմաններում կալանքի օրդերը կարող է փոփոխվել կամ վերացվել, ներառյալ անհրաժեշտության դեպքում **տնային կալանքի տակ պահելու վայրի փոփոխությունը (մզեցված է հեղ. կողմից)**, հարկապես, եթե մեղադրյալը պահպանում է խախտման միջոցի կատարման համար սահմանված պայմանները:»

Նույնանման կարգավորում է նախատեսում Մեծ Բրիտանիայի «Criminal Justice Act» օրենքը¹⁰: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է օրենսդրորեն օժտել պրորազիայի ծառայությանը այդ տեսակ միջնորդություններով հանդես գալու լիազո-

⁸ Նշված առաջարկի տրամաբանությունը հիմնավորվում է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի սեպտեմբերի 27-ի թիվ ԵԴ1/0571/06/23 որոշմամբ: Ըստ վերջինիս՝ տնային կալանքը պարունակում է տեխնիկական բաղադրիչ և եթե առաջանան խնդիրներ պահման վայրի ոչ պիտանի լինելու հետ (օր.՝ էլեկտրաէներգիայի բացակայություն, տան տիրոջ անհամաձայնություն և այլն), ապա պրորազիոն ծառայությունն անհապաղ պետք է դիմի դատարան համապատասխան միջնորդությամբ:

⁹ St'p.u. Strafprozessordnung (StPO) — Gesetz über das Verfahren in Strafsachen (StPO), 07.04 1987, BGBl. I S. 1074. 119-րդ հոդված.

¹⁰ St'p.u. The Criminal Justice Act 2003 (CJA 2003), Chapter 44, 20. 2003. Part 1, Section 38.

րությամբ և դատարանին պահման վայրի փոփոխության հնարավորությամբ: Ըստ «Իրավունքի կենտրոն» հկ-ի զեկույցի¹¹ գործնականում մեղադրյալի պահման հասցեի հետ կապված խնդիրներից խուսափելում համար, դատարանները որոշ դեպքերում տնային կալանք կիրառելիս հատուկ նշում էին, որ անհրաժեշտության դեպքում մեղադրյալը կարող է պահվել այլ հասցեում: Նման մոտեցումը հնարավորություն է տալիս առանց դատարան լրացուցիչ դիմելու իրականացնել հասցեի փոփոխություն: Սակայն, այս տեսակ պրակտիկան միատեսակ չէ, իսկ արդյունավետ պրակտիկայի համար անհրաժեշտ է կամ դրա օրենսդրական ամրագրումը կամ էլ Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան իրավական դիրքորոշումը:

3.2 Համարեղ բնակվողների իրավունքների հարցը

Իրավակիրառ պրակտիկայում մեկ այլ խնդիր է հանդիսանում տնային կալանքի կրման վայրում այլ անձանց բնակության հետ կապված հարցը: Խափանման միջոց կրելը, դրա կատարումն ապահովելու համար տեխնիկական սարքերի տեղադրումը բնակարանում և պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող այլ գործողությունները¹² կարող են որոշակի խնդիրներ ստեղծել տնային կալանքը կրող անձի հետ համատեղ բնակվող անձանց համար: Հատկանշական է, որ այլ երկրների քրեադատավարական օրենսգրքերը նույնպես չեն անդրադառնում տնային կալանքի սուբյեկտի հետ համատեղ բնակվող անձանց իրավունքներին և ազատություններին: Մասնավորապես, այդ տեսակ կարգավորումները բացակայում են Գերմանիայի, Ռուսաստանի, Իսպանիայի և այլ երկրների դատավարական օրենքներում, ինչպես նաև բացակայում է ՄԻԵԴ դիրքորոշումն այս հարցի վերաբերյալ: Սակայն սա չի նշանակում, որ այս հարցը պետք է անտեսել:

Դիտարկենք հետևյալ օրինակը. դատարանն իր որոշմամբ սահմանափակել է տնային կալանք կրող անձին հյուրընկալել և շփվել այլ անձանց հետ: Քանի որ սուբյեկտը չի կարող հյուրընկալել որևէ մեկին, ստացվում է, որ նրա հետ համատեղ բնակվողները նույնպես զրկված են դրա իրավունքից: Ինչպես նշվում է «Իրավունքի կենտրոն» հկ-ի զեկույցի մեջ¹³ բազմաթիվ են դեպքերը, երբ որ բնակարանում համատեղ բնակվող անձինք արտահայտել են իրենց դժգոհությունը այդ տեսակ սահմանափակումների հետ կապված: Նույնիսկ, այդ սահմանափակումների արդյունքում խախտվել են համատեղ բնակվողների աշխատանքի իրավունքը և կրթության իրավունքը (տնային պայմաններում աշխատանք կատարող անձինք՝ ինչպիսիք են վարսավիրները, մատնահարդարները և այլոք զրկվել են դրանով զբաղվելու հնարավորությունից): Այս ամենի լույսի ներքո համատեղ բնակվող անձանց կամաարտահայտումը կարևոր նշանակությունը ունի

¹¹ Տե՛ս. Տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրավակիրառ պրակտիկան Հայաստանում. Տ. Ղարիբյան, Ա. Մարայան. Իրավունքի կենտրոն ՀՎ. 31 էջ. 2024.

¹² Տե՛ս. «Պրոբացիայի ծառայության մասին» ՀՀ օրենք. ՀՕ-48-Ն.

¹³ Տե՛ս. Նույն տեղից.

իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից: Ինչպես իրավացիորեն նշել է Է. Ավագյանը՝

«Երբ մեղադրյալն ապրում է այլ անձանց հետ մեկտեղ (նույնիսկ, եթե նրանք մեղադրյալի ընտանիքի անդամներն են) պետք է ստանալ նաև նրանց գրավոր համաձայնությունը այն մասին, որ վերջիններս դեմ չեն իրենց բնակարանում նման հսկողական սարքեր տեղադրելուն: Այլապես կնշանակի, որ տնային կալանք նախատեսվել է ամբողջ ընտանիքի համար»¹⁴:

3.3 Տնային կալանքի սուբյեկտի իրավունքների հարցը

«Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքը¹⁵ սահմանում է մի շարք իրավունքներ և երաշխիքներ ձերբակալված և կալանավորված անձանց համար: Սակայն, այդ իրավունքները սահմանված չեն և օրենսդրական մակարդակով վերաբերելի չեն տնային կալանքի ենթարկված անձի համար: Այսինքն, ստացվում է մի իրավիճակ, երբ կալանքի ենթարկված անձը օրենքով ունի ավելի շատ իրավունքներ (ինչպիսիք են զբոսանքի իրավունքը, տեսակցությունները և այլն), քան տնային կալանքի ենթարկված անձը և դա այն դեպքում, երբ որ տնային կալանքն առավել մեղմ խափանման միջոց է և պետք է նվազ ինտենսիվությամբ սահմանափակի անձի իրավունքները և ազատությունները: Հաստատապես կարելի է պնդել, որ ձերբակալված և կալանավորված անձանց իրավունքները պետք է սահմանվեն նաև տնային կալանքի տակ պահվող անձանց համար, իհարկե, հաշվի առնելով այն առանձնահատկությունները, որոնք կարող են առաջանալ տնային կալանքի ռեժիմի սահմաններում: Այս մոտեցումը բխում է նաև Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքից: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ն իր «Լագուտովն ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով¹⁶ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝

«Տնային կալանքի խափանման միջոցի կիրառումը պետք է հստակ սահմանվի և սահմանափակվի օրենքի շրջանակներում»՝ մարդու իրավունքներին չարդարացված միջամտությունից խուսափելու համար:

Վերոնշյալը միանշանակ վերաբերելի է սուբյեկտի իրավունքներին և այդ համատեքստում պարզ է դառնում, որ ներպետական օրենսդրությունը, ի թիվս այլ կարգավորումների, պետք է կարգավորի նաև սուբյեկտի իրավունքների հարցը: Այդ իրավունքներից են առողջության պահպանման իրավունքը, զբոսանքի իրավունքը, աշխատանքի և կրթության իրավունքները, բավարար սնունդ ստանալու իրավունքը և այլն: Ի տարբերություն կալանավայրերի՝ տնային կալանքի տակ գնտվող անձն կարող է ապահովված չլինել բավարար սննդով և զբոսնելու հնարավորությամբ, բացի այդ խնդրահարույց է նրա կրթության և աշխատանքի

¹⁴Տե՛ս. Տնային կալանքի իրավական հիմքերը ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում. Է. Ավագյան. ՀՀ Փաստաբանական պալատի գիտական հոդվածներ. 14 էջ.

¹⁵Տե՛ս. «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենք. ՀՕ-305.

¹⁶Տե՛ս. Lagutov против России (Lagutov v. Russia), заявление № 2872/02, постановление Европейского суда по правам человека от 3 июня 2013 года.

հարցը: Կարող է առաջանալ մի իրավիճակ, երբ անձը զրկված լինի բավարար կերպով սնվելու հնարավորությունից, քանի որ առևտրի գնալ չի կարող, պատվեր կատարել նույնպես (չի թույլատրվում այլ անձանց հետ հաղորդակցվել): Այս դեպքերում, երբ համատեղ բնակվողները բացակայում են կամ չեն կարող ապահովել սուբյեկտի բավարար կերպով սնվելը կամ կեցության հետ կապված այլ հարցեր, անհրաժեշտ է որպիսի պրոբացիայի ծառայությունը ձեռնարկի այդ ուղղությամբ քայլեր՝ ուղղված սուբյեկտին սննդով և այլ բաներով ապահովելու: Այլ հնարավոր լուծում կարող է հանդիսանալ անձին իր կեցության համար անհրաժեշտ գործողություններ կատարելու թույլտվությունը՝ ինչպիսիք են խանութից, դեղատնից, սննդի կետից կամ այլ՝ կեցության համար անհրաժեշտ, վայրերից օգտվելը և անհրաժեշտ մասնագիտական օգնություն ստանալը:

Իսկ ինչպես վարվել զբոսնելու իրավունքի հետ, չէ որ նույնիսկ կալանքի տակ գնտվող անձն իրավունք ունի զբոսնելու՝ ֆիզիկական և հոգեկան առողջության պահպանման համար: Փաստացի տնային կալանքի տակ գնտվող անձը զրկված է զբոսնելու հնարավորությունից, ինչը կարող է բերել նրա առողջության համար խիստ բացասական հետևանքների: Այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է տալ սուբյեկտին այդ իրավունքը, սակայն, բավարար հսկողության պայմաններում: Կարծում ենք իրատեսական է տնային կալանքի տակ գտնվող անձին թույլ տալ օրեկան կամ մի քանի օրը մեկ մի քանի ժամով զբոսնելը՝ պրոբացիայի ծառայության խիստ հսկողության և ուղեկցության ներքո, ինչպես դա արվել է Մեծ Բրիտանիայում¹⁷: Կրթվելու և աշխատելու իրավունքները նույնպես, եթե ոչ ամբողջությամբ ապա մեծամասամբ սահմանափակվում են, քանի որ, մի կողմից անձը չի կարողանում հաճախել աշխատանքի կամ կրթական վայրերը, մյուս կողմից չի կարողանում դրանով զբաղվել հեռահար, քանի որ սահմանափակված է կապի միջոցների օգտագործման մեջ: Սակայն, այս դեպքերում զբոսանքի հարցին տրված լուծումն իրատեսական չէ առաջարկել, քանի որ դրա համար կպահանջվի ահռելի պետական ռեսուրս: Իսկ այդ ռեսուրսի առկայության դեպքում հնարավոր կլինի այս հարցին նույնպես տալ լուծում, ինչպես դա արվել է միջազգային պրակտիկայում¹⁸:

Այս ամենի լույսի ներքո ակնհայտ է, որ տնային կալանքի տակ գնտվող անձանց համար նույնպես պետք է օրենսդրորեն սահմանվեն որոշակի իրավունքներ, որոնք պետք է լինեն առնվազն հավասար կալանքի տակ գտնվող անձանց իրավունքներին: Մինչ այդ անհրաժեշտ է կիրառել օրենքի անալոգիա, տարածել կալանքի սուբյեկտի իրավունքները տնային կալանքի սուբյեկտի վրա՝ իրավակիրառ պրակտիկայում տնային կալանքի ենթարկված անձանց իրավունքները պաշտպանելու համար:

Հատկանշական է, որ Ռուսաստանի և Գերմանիայի օրենսդրությունները նույնպես չեն ներառում տնային կալանքի սուբյեկտի իրավունքների հստակ ցանկ (կոնկրետ իրավանորմ), սակայն, օրենսդրության համակարգային մեկնաբանման արդյունքում որոշակի երաշխիքների առկայությունը դառնում է տեսանելի: Այս

¹⁷ Տե՛ս. The Criminal Justice Act 2003 (CJA 2003), Chapter 44, 20. 2003. Section 14

¹⁸ Տե՛ս. Նույն տեղից.

առումով օրինակելի է Մեծ Բրիտանիայի «Criminal Justice Act» օրենքը, որը համակարգված կարգավորում է տնային կալանքի սուբյեկտի իրավունքները՝ սահմանելով զբոսանքի, աշխատանքային, առողջական և կրթական իրավունքներ:

3.4 Կրման սկիզբը

Տնային կալանքի կրման մեկ այլ խնդիր է այն, որ այն սկսելու համար պրոբացիայի ծառայությանն անհրաժեշտ է առնվազն 3 օր: Այսինքն, այդ 3 օրվա ընթացքում տնային կալանքի ենթակա անձը որևէ կերպ կաշկանդված չէ իր գործողությունների մեջ, ինչը կարող է հանգեցնել վարույթի համար բացասական հետևանքների: Դա պայմանավորված է թե՛ նյութատեխնիկական պատրաստվածությունն ապահովելու խնդրով, թե՛ դատարանի որոշման և տնային կալանքի կրման միջև ընկած հատվածի իրավակարգավորման բացակայմամբ: Այս իրավիճակից խուսափելու համար անհրաժեշտ է պետական ռեսուրսների ավելացում: Ռիսկերից խուսափելու համար՝ ինչպիսիք են անձի փախուստը կամ վարույթի բնականոն ընթացքին այլ կերպ խանգարելը, ցանկալի է կիրառել բացակայելու արգելք խափանման միջոցը մինչև տնային կալանքի մեկնարկը: Իհարկե, մեկ այլ խափանման միջոց կիրառելը տնային կալանքի կրումն ապահովելու համար կարող է որոշակի հարցեր առաջացնել, բայց անհրաժեշտ է նշել երկու հանգամանք: Նախ տնային կալանքի տակ գտնվող անձը չի էլ կարող բացակայել նշված քաղաքից, մարզից կամ երկրից այն կրելու ընթացքում, հետևաբար, բացակայելու արգելքի կիրառումը որևէ կերպ չի վերազանցում տնային կալանքով պայմանավորված սահմանափակումները: Երկրորդը՝ մեկ այլ խափանման միջոցի կիրառումը տնային կալանքն ապահովելու համար տարածված պրակտիկա է այլ երկրների դատավարական իրողության մեջ: Օրինակ ԱՄՆ-ում, ՌԴ-ում և Ֆրանսիայում տարածված է այն մոտեցումը, համաձայն որի մեղադրյալին կարճաժամկետ ազատագրվում են մինչև տնային կալանքի ապահովման համար նախապատրաստական աշխատանքները կիրականացվեն:

3.5 Սուբյեկտի տեղաշարժումն ապահովելու հարցը

Մեկ այլ գործնական խնդիր է տնային կալանքի սուբյեկտի տեղաշարժման հարցը: Գործող օրենսդրության մեջ նշված չէ, թե որ պետական մարմինը պետք է ապահովի անձի դեպի դատարան կամ այլ վարության զործողություններին մասնակցելու համար տեղաշարժման հարցը: Որոշ դեպքերում այդ գործառնություն իրականացնում է ՀՀ ՆԳՆ Ոստիկանությունը, սակայն, դա օրենսդրորեն ամրագրված չէ և հաճախ տնային կալանքի սուբյեկտը մնում է առանց իր տեղաշարժումն ապահովող մարմնի: Ինչպես նշվում է «Իրավունքի կենտրոն» հկ-ի զեկույցի¹⁹ մեջ գործնականում լինում են դեպքեր, երբ որ ոչ ոք չի ուղեկցում տնային կալանքի տակ գտնվող մեղադրյալին դատարան: Եղել է դեպք, որ փաստաբանը զգուշացրել է դատավորին, որ մեղադրյալին ինքը կուղեկցի

¹⁹ Տե՛ս. Տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրավակիրառ պրակտիկան Հայաստանում. Տ. Ղարիբյան, Ա. Մարայան. Իրավունքի կենտրոն ՀԿ. 31 էջ. 2024.

դատարան և ստանալով դատարանի թույլտվությունը՝ մեղադրյալը փաստաբանի ուղեկցությամբ բնակության վայրից տեղափոխվել է դատարան²⁰: Վերոնշյալի համատեքստում կարևոր է օրենսդրորեն ամրագրել տնային կալանքի սուբյեկտի տեղաշարժմամբ զբաղվող պետական մարմին և նրա լիազորությունները: Այդ մարմինը կարող է հանդիսանալ ՀՀ ՆԳՆ Ոստիկանությունը՝ ելնելով իր ինստիտուցիոնալ բնույթից, ինչպես նաև պրոբացիայի ծառայությունը, քանի որ հենց վերջինս է իրականացնում հսկողություն տնային կալանքի նկատմամբ: Օրինակ՝ Ռուսաստանում դատավարական օրենքը սահմանում է, որ տնային կալանքի սուբյեկտի տեղաշարժումը ապահովում է խափանման միջոցի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինը²¹: Վերոնշյալ մոտեցումը հնարավոր է որդեգրել նաև Հայաստանում:

3.6 Չուգահեռ սահմանափակումների կիրառման խնդիրը

Ըստ քրեական դատավարության ՀՀ օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տնային կալանք կիրառելիս՝

«Դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև՝

1) ունենալ նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություններ, օգտվել հաղորդակցության այլ ձևերից, այդ թվում՝ փոստային առաքանուց.

2) շփում ունենալ որոշակի անձանց հետ կամ իր բնակության վայրում հյուրընկալել այլ անձանց:»

Չնայած այն հանգամանքին, որ այս արգելքների կիրառումը կրում է հայեցողական բնույթ, դատարաններն իրենց որոշումների բացարձակ մեծամասնությունում, տնային կալանք կիրառելուն զուգահեռ, սահմանում են նաև այս արգելքները: Կարծում ենք, որ այդ պրակտիկան պետք է գնահատվի բացասական, քանի որ արգելքների մեխանիկորեն կիրառումը, առանց դրանց լեգիտիմ նպատակի, բավարար հիմքերի առկայության և պատճառաբանվածության ընդունելի չէ: Տնային կալանքի կիրառման յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պետք է գնահատի գործի հանգամանքները, ենթադրյալ կատարված հանցանքը, մեղադրյալին, և միայն բավարար հիմքերի դեպքում իր պատճառաբանված որոշմամբ, տնային կալանքին զուգահեռ սահմանի նաև 123-րդ հոդվածի 2-րդ մասի արգելքները: Ի հավելումն վերոնշյալ հանգամանքների՝ դատարանի կողմից պարզման ենթակա հնարավոր հանգամանքներ կարող են հանդիսանալ նաև անձի կողմից կրթություն ստանալը, աշխատանքը և դրա բնույթը, կեցության հետ կապված հարցերը, բնակության վայրը, համատեղ բնակվող անձինք և այլն: Յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է համապատասխան մոտեցում, օրինակ՝ տնային կալանքի ենթարկված անձը կարող է ունենալ իր խնամքի տակ գտնվող անձի: Այս հանգամանքի լույսի ներքո ողջամիտ է, որ դատարանը չպետք է մեխանիկորեն (ինչպես վարվում է որպես կանոն) սահմանափակի անձի շփման

²⁰ Տե՛ս. Նույն տեղից.

²¹ Տե՛ս. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 09.11.2024). ст. 107-ая п. 12-ый.

իրավունքը բոլորի հետ: Այս ամենը և ոչ միայն, պետք է հանդիսանան 123-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դիսպոզիցիայով սահմանված արգելքների կիրառման համար պարզման ենթակա հանգամանքներ՝ տնային կալանքի առավել արդյունավետ և նպատակային կիրառման համար:

4. Մեղադրյալի և դատարանի փոխհարաբերությունների հետ կապված հարցեր

Հետազոտության սկզբում մենք նշեցինք, որ տնային կալանքի հետ առնչվում են նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի այլ հոդվածներ, որոնք կալանքի վերաբերյալ իրավական նորմերն են և կիրառվում են այնքանով, որքանով վերաբերելի են տնային կալանքին: Դիտարկենք որոշ գործնական հարցեր կապված դրանց հետ:

4.1 Մեղադրյալի դատարան ներկայանալը տնային կալանք կիրառելիս

Ինչպես հայտնի է՝ քրեական դատավարության ՀՀ օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասը հղում է կատարում կալանքի իրավական կարգավորումներին՝ տնային կալանքը կիրառելիս: Այդ իրավակարգավորումների լույսի ներքո իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացել է հարց, թե արդյոք մեղադրյալը պետք է բերվի դատարան եթե քննիչը ներկայացրել է տնային կալանք կիրառելու մասին միջնորդություն (ինչպես դա արվում է կալանքի դեպքում): ՀՀ ՔԴՕ 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը ձերբակալման հիմք է նախատեսում ազատության մեջ գնտվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելը, իսկ ՀՀ ՔԴՕ 111-րդ և 285-րդ հոդվածների իրավակարգավորումները լիազորում են քննիչին՝ մեղադրյալին ձերբակալելու, եթե վերջինս գտնվում է ազատության մեջ և ներկայացնելու դատարան՝ կալանքի միջնորդությունը քննելու համար: Հաշվի առնելով, որ օրենսդիրը կալանքի կիրառման կանոնները տարածել է տնային կալանքի կիրառման վրա՝ համապատասխան հղումն անելով, ինչպես նաև, հաշվի առնելով մեղադրյալի՝ իր նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցը քննելիս դատարանի առջև կանգնելու իրավունքի ու պարտականության առկայությունը, կարելի է եզրակացնել, որ տնային կալանքի դեպքում նույնպես, քննիչը լիազորված է ձերբակալել մեղադրյալին՝ դատարան ներկայացնելու նպատակով:

4.2 Հիմնավոր կասկածի ծագման անմիջականորեն չլինելը որպես միջնորդությունը մերժելու հիմք

Քրեական դատավարության ՀՀ օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը որպես կալանքի միջնորդության մերժման հիմք է նախատեսում հիմնավոր կասկածի ծագման ակնհայտ անմիջականորեն չլինելը՝ հղում կատարելով ՀՀ ՔԴՕ 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետին, որը բովանդակում է հետևյալը՝

«Ձերբակալումը կարող է կիրառվել՝

1) հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում»:

Արդյոք այս հիմքը, նույնպես, կիրառելի է տնային կալանքի միջնորդության քննության դեպքում: Այս հարցի դրական պատասխանին ուղղված են մի քանի պատճառներ: Նախ այն, որ ՀՀ ՔԴՕ 288-րդ հոդվածի 1-ին մասում խոսք է գնում առհասարակ դատարանի քննությանը ենթակա խափանման միջոցների մերժման կամ բավարարման մասին: Այդ հոդվածը սահմանում է՝

«խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդության քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է հետևյալ երեք որոշումներից մեկը...

1) միջնորդությունը մերժելու մասին»:

Այսինքն այս նորմը որևէ կերպ չի սահմանափակվում միայն կալանքով և չի բացառում տնային կալանքի քննության դեպքում այդ տեսակ որոշման ընդունումը:

Երկրորդը՝ ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումը կալանքի և տնային կալանքի վերաբերյալ այն է, որ կալանք և տնային կալանք խափանման միջոցները կիրառելիս անհրաժեշտ է առաջնորդվել միասնական չափանիշներով (այս մասին տես հաջորդիվ): Հետևաբար՝ այն դեպքերում, երբ դատարանը հանգում է հետևության, որ անձին ձեռքակալելիս հիմնավոր կասկածն ակնհայտորեն բացակայել է, դատարանն իրավասու է ՀՀ ՔԴՕ 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի հիման վրա մերժել տնային կալանք կիրառելու մասին միջնորդությունը:

5. Տնային կալանքի կիրառման անհնարինությունը որպես կալանքի կիրառման հիմք

Իրավակիրառ պրակտիկայում կարող է առաջանալ խնդիր, երբ տնային կալանքի կիրառումն անհնարին է, սակայն, առկա են խափանման միջոց կիրառելու բավարար նախադրյալներ: Առաջանում է հարց, արդյոք, երբ առկա է տնային կալանքի կիրառման անհնարինություն և այլ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումը թույլ չի տա հասնել խափանման միջոցների ինստիտուտի նպատակներին, պետք է վերոնշյալ հիմքերով կիրառվի կալանք:

Կարծում ենք, որ վերոնշյալ հիմքերի առկայության դեպքում և, միաժամանակ, եթե բացակայում են կալանքի կիրառումը բացառող հիմքեր, տնային կալանքի կիրառման անհնարինությունը, որպես լրացուցիչ (ֆակուլտատիվ) պատճառ, կարող է հանդիսանալ կալանք կիրառելու հիմքերից մեկը: Սակայն, պետք է նշել, որ ելնելով անձի իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից, տնային կալանքի կիրառման անհնարինության նախադրյալները չպետք է առաջանան պետության կողմից: Այլ կերպ ասած, պետական ռեսուրսների անբավարարությունը՝ տնային կալանքն ապահովելու անհնարինության տեսքով, չի կարող հանդիսանալ հիմք կալանքի կիրառման համար: Կարծում ենք, որ պետությունը պարտավոր է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները իր կողմից խոչընդոտներ չստեղծելու համար՝ ազատության սահմանափակման հետ կապված խափանման միջոցների կիրառման դեպքերում:

6. ՄԻԵԴ չափանիշները ըստ «Case of Buzadji v. the Republic of Moldova» գործի

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի «Բուզադժին ընդդեմ Մոլդովայի հանրապետության»²² գործը ներկայացնում է իրենից մեծ արժեք տնային կալանքի (Arestarea la domiciliu) և դրա կիրառման տեսանկյունից:

Հատկանշական է, որ վերոնշյալ գործով ՄԻԵԴ-ը, շարունակելով իր պրակտիկան, հավասարացրել է ազատության սահմանափակման հետ կապված խափանման միջոցների (ինչպիսիք են կալանքը, տնային կալանքը և այլն) ռեժիմները՝ նշելով, որ անհրաժեշտ է շարժվել միասնական չափանիշներով այդ տեսակ խափանման միջոցներին անդրադառնալիս: Չնայած դրան, Դատարանը նշում է, որ տնային կալանքն ազատության սահմանափակման ավելի մեղմ միջոց է և, որ ազատության զրկումը պետք է մեկնաբանվի ավտոնոմ կերպով: Այս դեպքում տարակուսելի է այն պնդումը, թե արդյոք անհրաժեշտ է շարժվել մեկ միասնական չափանիշներով, ազատության սահմանափակման հետ կապված խափանման միջոց կիրառելիս եթե իրավունքի սահմանափակման ինտենսիվությունը տարբեր է: Միգուցե, Դատարանը այդպիսի պնդում է կատարել՝ հետապնդելով նպատակ ներպետական դատական ատյաններին զգոն պահելը՝ անձանց ազատության իրավունքը սահմանափակելիս:

Այս գործի շրջանակներում ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ տնային կալանք կիրառելու յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պետք է բերի կոնկրետ և վերաբերելի փաստարկներ այս խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության տեսանկյունից: Այդ փաստարկները չպետք է լինել արբտրակտ և, ինչպես նշում է ՄԻԵԴ-ը «շաբլոնային»:

Մոլդովայի հանրապետությունը, որպես պատասխանող, գործի շրջանակներում նշել էր, որ Բուզադժիի կողմից իր նկատմամբ տնային կալանք կիրառելու միջնորդություն ներկայացնելը՝ վերջինիս կողմից իր ազատության իրավունքի նկատմամբ սահմանափակում կիրառելու թույլտվություն է ենթադրել: Այլ կերպ ասած, հայցվորը, հետևյալ միջնորդությունը ներկայացնելիս, իրականացրել է իրավունքից հրաժարում: ՄԻԵԴ-ն անդրադառնալով այդ հարցին իրավացիորեն նշել է, որ մեղադրյալի կողմից առավել մեղմ խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունը չի կարող ընկալվել որպես իրավունքից հրաժարում: Դատարանն արձանագրել է, որ՝

«Տնային կալանք կիրառելու միջնորդելը կամ դրա կիրառումը չբողոքարկելը հավասարազոր չէ ազատության իրավունքից հրաժարմանը»²³:

Այսպիսով, չնայած ներկայացրած դիրքորոշման վերացական լինելուն, այն հանդիսանում է կարևոր ուղեցույց տնային կալանքի, որպես նոր ինստիտուտի, կիրառման հետ կապված սկզբունքային հարցեր քննարկելուց:

²² St' u. European Court of Human Rights. Case of BUZADJI v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. (Application no. 23755/07). 5 July 2016.

²³ St' u. Նույն տեղից.

Եզրակացություն

Տնային կալանքի նորամուծության հետևանքով քրեադատավարական իրողությունում մենք ունեցանք նոր այլընտրանքային խափանման միջոց, որի առկայությունը թույլ տվեց առավել արդյունավետ հասնել խափանման միջոցների ինստիտուտի նպատակներին և վարույթի առավել բարենպաստ իրականացմանը, միաժամանակ անձի իրավունքների նվազ սահմանափակմամբ:

Հատկանշական է, որ դատարանները բավականին ակտիվ են կիրառում տվյալ խափանման միջոցը՝ ապահովելով անձի իրավունքների պաշտպանվածությունը և առավել նվազ ինտենսիվությամբ սահմանափակելով դրանք՝ կալանքի համեմատ: Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի պրակտիկան և միջազգային փորձը նույնպես հանդիսանում են կարևոր աղբյուր տնային կալանքի կիրառման համար: Անհրաժեշտ է նշել, որ կալանքի իրավակարգավորումները առանցքային դեր են խաղում տնային կալանքի կիրառման հարցում, ուստի դրանք նույնպես արժանի են առանձնակի ուշադրության տնային կալանքի կիրառման համատեքստում:

Այնուամենայնիվ, իր դրական կողմերով հանդերձ և նորամուծություն լինելով պայմանավորված, իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացան որոշակի խնդիրներ՝ կապված տնային կալանքի կիրառման հետ: Այդ խնդիրների մեծ մասը համակողմանիորեն ուսումնասիրվեց մեր կողմից: Վերոնշյալի լույսի ներքո ցանկանում ենք առաջարկել հետևյալ մոտեցումները, որպես դրանք լուծելու կամ մեղմացնելու միջոցներ: Այդ մոտեցումները հիմնված են ներպետական օրենսդրության և իրավակիրառ փորձի ուսումնասիրման հիման վրա, ինչպես նաև ՄԻԵԴ և միջազգային փորձը հաշվի առնելով, ուստի և առաջարկում ենք՝

1. Տնային կալանքի սուբյեկտի հետ համատեղ բնակվող անձանց իրավունքների խախտումից խուսափելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել և ստանալ համատեղ բնակվող անձանց համաձայնությունը՝ տնային կալանք կիրառելիս:

2. Տնային կալանքի պահման վայրում հետագա պահումը անհնար լինելու դեպքում անհրաժեշտ է, որ պրոբացիայի ծառայությունը լիազորված լինի դատարանում հանդես գալ միջնորդությամբ՝ տնային կալանքի պահման վայրի վերանայման առաջարկով, իսկ դատարանը դրա փոփոխան լիազորությամբ:

3. Պետք է օրենսդրորեն սահմանվեն տնային կալանքի տակ գնտվող անձի իրավունքները:

4. Տնային կալանքի նշանակման և ի կատար ածման միջև ընկած ժամանակահատվածում՝ ռիսկերից խուսափելու համար, անհրաժեշտ է կիրառել բացակայելու արգելք՝ մինչև տնային կալանքի կիրառման նախապատրաստական աշխատանքի ավարտը:

5. Մեխանիկորեն չկիրառել տնային կալանքին զուգահեռ արգելքները՝ յուրաքանչյուր դեպքում պատշաճ քննության արժանացնելով դրանց կիրառումը:

6. Լիազորել ՀՀ ՆԳՆ Ոստիկանությանը կամ ՀՀ Պրոբացիայի ծառայությանը իրականացնել տնային կալանքի սուբյեկտի տեղաշարժումը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք. ՀՕ-306-Ն.
The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. RL-306.
2. «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենք. ՀՕ-305.
The Law of the Republic of Armenia "On the detention of detained and arrested persons". RL-305.
3. «Պրորացիայի ծառայության մասին» ՀՀ օրենք. ՀՕ-48-Ն.
The Law of the Republic of Armenia "About the Probation service". RL-48-N.
4. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 09.11.2024).
"Criminal procedure code of the Russian Federation" dated 18.12.2001 No. 174-FZ (as amended on 18.12.2001 No. 174-FZ). from 09.11.2024).
5. The Criminal Justice Act 2003 (CJA 2003), Chapter 44, 20. 2003.
6. Strafprozessordnung (StPO) — Gesetz über das Verfahren in Strafsachen (StPO), 07.04 1987, BGBl. I S. 1074. Strafprozessordnung – StPO) the German Code of Criminal Procedure.
7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի որոշում, 27 սեպտեմբերի 2024, ԵԴ1/0571/06/23:
Decision of the Criminal Chamber of the Court of Cassation of the Republic of Armenia, September 27, 2024, ED1/0571/06/23.
8. Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԳԴ/0143/01/24.
The decision of the court of general jurisdiction of the Gegharkunik region-GD/0143/01/24 .
9. Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԳԴ/0107/01/24.
The decision of the court of general jurisdiction of the Gegharkunik region-GD/0107/01/24 .
10. Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԳԴ/0097/01/24.
The decision of the court of general jurisdiction of the Gegharkunik region-GD/0097/01/24 .
11. Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԳԴ/0036/01/24.
The decision of the court of general jurisdiction of the Gegharkunik region-GD/0036/01/24 .
12. Երևանի քրեական դատարանի որոշում՝ ԵԴ1/0877/01/24.
Decision of the Yerevan Criminal Court: ED1/0877/01/24 .
13. Երևանի քրեական դատարանի որոշում՝ ԵԴ1/0775/01/24.
Decision of the Yerevan Criminal Court: ED1/0775/01/24 .

14. Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշում՝ ԱՐԴ/0223/01/24

The decision of the court of general jurisdiction of the Armavir region, ARD/0223/01/24

15. European Court of Human Rights. Case of BUZADJI v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. (Application no. 23755/07). 5 July 2016.

16. Лагутов против России (Lagutov v. Russia), заявление № 2872/02, постановление Европейского суда по правам человека от 3 июня 2013 года.

Lagutov v. Russia (Lagutov V. Russia), Judgment No. 2872/02, Judgment of the European Court of Human Rights of June 3, 2013.

17. Տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրավակիրառ պրակտիկան Հայաստանում. Տ. Ղարիբյան, Ա. Մարալյան. Իրավունքի կենտրոն ՀԿ. 31 էջ. 2024.

Law enforcement practice of house arrest and administrative supervision in Armenia. E. Gharibyan, A. Maralyan. NGO Law Center. 31 pages. 2024.

18. Տնային կալանքի իրավական հիմքերը ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում. Է. Ավագյան. ՀՀ Փաստաբանական պալատի գիտական հոդվածներ. 14 էջ.

The legal basis of house arrest in the draft of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. E. Avakian. Scientific articles of the Chamber of Lawyers of the Republic of Armenia. 14 pages.

Karlos Adamyan

Master Student at Russian-Armenian University, Department of Criminal Law and Criminal Procedure

SOME ISSUES RELATED TO HOUSE ARREST IN ARMENIA²⁴

Abstract

In this paper, the author presents the features of the use of house arrest (*Arestarea la domiciliu*) as an alternative preventive measure in Armenia. In connection with the innovation of house arrest, its regulatory and legal regulation, law enforcement practice, individual issues related to practical application, practice of European court of human rights etc. are presented. In particular, the issues of the place of detention under house arrest are discussed, that the rights of a person under arrest are not regulated, about the rights of persons living together in a place of detention, and how a person can be represented in court when applying house arrest. Issues related to restrictions applied in parallel with house arrest, ensuring the movement of a person under arrest, the position of the ECHR on the Buzaji case and other issues are also discussed.

In work it studies both domestic law, taking into account judicial practice, and international experience, including case law formed by the European Court of Human Rights. The study is being conducted: 1) to demonstrate the legal regulation and the real experience of this institution; 2) to develop this institution.

In the light of existing realities and problems, approaches aimed at improving and solving the latter are offered. International practice is also being studied.

Keywords: house arrest; place of detention; subject of arrest; restriction of freedom; Case of Buzadji v. the Republic of Moldova.

²⁴ The article was presented on 26.11.2024 and was reviewed on 25.06.2025.

Карлос Адамян

*Магистрант права Российско-Армянского университета,
кафедра уголовного и уголовно-процессуального права*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СВЯЗАННЫЕ С ДОМАШНИМ АРЕСТОМ В АРМЕНИИ²⁵

Абстракт

В данной работе автор представляет особенности применения домашнего ареста (*Arestarea la domiciliu*), в качестве альтернативной меры пресечения в Армении. В связи с новшеством домашнего ареста, представляются его нормативно-правовое регулирование, правоприменительная практика, отдельные вопросы, связанные с практическим применением, подходы Европейского суда по правам человека и т.д. В частности, обсуждаются вопросы о месте содержания под домашним арестом, о том, что права лица, содержащегося под арестом, не урегулированы, о правах лиц, совместно проживающих в месте содержания под арестом, и о том, как лицо может быть представлено в суд при применении домашнего ареста. Также обсуждаются вопросы, связанные с ограничениями, применяемыми параллельно с домашним арестом, обеспечением передвижения лица, содержащегося под арестом, позицией ЕСПЧ по делу Бузаджи и другие вопросы.

Изучается как внутригосударственное право с учетом судебной практики, так и международный опыт, включая прецедентное право, сформированное Европейским судом по правам человека. Исследование проводится: 1) для демонстрации правового регулирования и реального опыта этого института; 2) для развития этого института.

Ключевые слова: домашний арест; место удержания; субъект ареста; ограничение свободы; дело «Бузаджи против Республики Молдова».

²⁵ Статья была представлена 26.11.2024 и прошла рецензирование 25.06.2025.

Արթուր Նարազյոզյան

Արդարադատության ակադեմիայի շրջանավարտ,
ՀՀ փաստաբանական ակադեմիայի ունկնդիր

ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԾԱԳՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում առկա է քրեական ենթամշակույթի բարձր աստիճան, ի տարբերություն նախկին՝ 01.08.2003 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի կարգավորումներին, որտեղ բացակայում է քրեական ենթամշակույթին վերաբերող արարքների քրեականացման հոդվածները, 01.07.2022 թվականին ընդունված և գործող քրեական օրենսգիրքը նախատեսել է 4 հոդված, որոնք նախատեսում են քրեական ենթամշակույթին առնչվող հանցակազմեր (322-325 հոդվածներ): Ակնհայտ է օրենսդրի այն մոտեցումը, որ քրեական ենթամշակույթը և դրա անկառավարելի տարածումը հանդիսանում են հանրային բարձր վտանգավորություն կրող երևույթներ և դրանց դեմ պետք է նախատեսվի նաև օրենսդրական-նորմատիվային պայքար: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ միայն քրեափրավական արգելքներ սահմանելը բավական չէ, որպեսզի քրեական օրենքը կարողանա իրացնել իր կանխարգելիչ (պրևենտիվ) գործառույթը: Քրեական ենթամշակույթը ունի լատենտայնության մեծ աստիճան, քանի որ մարդիկ խուսափում են դրա եղելության մասին հայտնել իրավապահ մարմիններին, այդ լռությունը ունի բազմաթիվ պատճառներ, բայց ավելի կայուն պատճառը դա սեփական անձի անվտանգությունն է առ այն, որ իրավապահ մարմիններ ահազանգող անձը կարող է խնդիրներ ունենալ այդ աշխարհի մարդկանց հետ: Առավել վտանգավոր երևույթ է քրեական ենթամշակույթի անկառավարելի տարածումը, աճը, դրա քարոզը:

Աշխատանքի նպատակն է համակարգային վերլուծության ենթարկել քրեական ենթամշակույթի սոցիալական ֆենոմենը, վեր հանել քննարկվող ոլորտում առկա խնդիրները, ինչպես նաև ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական օրենսգրքով սահմանված քրեական ենթամշակույթին վերաբերող հանցակազմերը և հանդես գալ նոր առաջարկություններով, ուսումնասիրել և վեր հանել քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի միջոցները, ինչպես առանձին-առանձին, այնպես էլ կոմպլեքսային միջոցներով և հանդես գալ նոր արդյունավետ առաջարկություններով:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 30.09.2024թ., գրախոսվել է 16.05.2025թ.:

Հիմնաբառեր- քրեական ենթամշակույթ, քարոզ, կանխարգելում, գործունեություն, կոմպլեքսային պայքար, նորմատիվիստական պայքար:

Ներածություն

Քրեական ենթամշակույթը հանդիսանում է բարդ և բազմապիսի սոցիալական երևույթ, որի անկառավարելի տարածումը և աճը բացասական է անդրադառնում երկրի և հասարակության կայունության համար, այն ունի հանրային բարձր վտանգավորություն: Այն բարձրացնում է հանցավորության աստիճանը և վտանգ է հանդիսանում հասարակության և ընդհանրապես բնակչության անվտանգության համար, իսկ դրա անկառավարելի տարածումը բացասական հետևանք է ունենում երիտասարդության համար, դեռևս կայացման փուլում, կյանքի փորձ չունեցող երիտասարդների համար այն դառնում է թանձր շղարշ և հասարակության այդ զանգվածը ընտրում է կյանքի հանցավոր ուղի: Այդ երևույթի տարածման և անկառավարելի աճի պատճառների ընկալումը և դրա դեմ արդյունավետ պայքարի համար մեթոդներ մշակելը հանդիսանում է արդիական խնդիր, ինչպես հանրային մարմինների, հատկապես՝ իրավապահ, այնպես էլ՝ հասարակության համար:

Վերը նշված դիտարկումների և փաստարկների լույսի ներքո կարող ենք նշել, որ աշխատանքի ուսումնասիրման տեսական և գործնական նշանակությունը, դրա ուսումնասիրության արդիականությունը, միանշանակ պայմանավորված են վերոնշյալ դիտարկումներով:

Բացի այդ 2022 թվականին ուժի մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով, նախատեսվել են նոր իրավակարգավորումներ, որոնք վերաբերում են քրեական ենթամշակույթին վերաբերող որակական և քանակական հատկանիշներով տարբերվող նոր հանցակազմերին:

Աշխատանքի ուսումնասիրության նպատակը և խնդիրները.

Սույն աշխատանքի ուսումնասիրության նպատակն է վերլուծության ենթարկել քրեական ենթամշակույթը որպես սոցիալական ֆենոմեն: Վերլուծել քրեական ենթամշակույթի ծագման պատճառները, քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի միջոցները, դրանք համադրել ժամանակակից մարտահրավերների հետ, ինչպես նաև ներկայացնել նոր առաջարկներ և լուծումներ, որոնց գործադրումը կլինի արդյունավետ գործիք քրեական ենթամշակույթի տարածման դեմ պայքարում:

Վերը նշված նպատակի կենսագործմամբ էլ պայմանավորված են սույն հետազոտության ներքոնշյալ խնդիրները.

1. Ուսումնասիրել և ներկայացնել քրեական ենթամշակույթի՝ որպես սոցիալական ֆենոմենի ընդհանուր բնութագիրը:

2. Ուսումնասիրել և վերլուծության ենթարկել քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառները:

3. Հետազոտել և վերլուծության ենթարկել քրեական ենթամշակույթի տարածման և անկառավարելի աճի դեմ պայքարի միջոցները:

4. Հետագոտել և նոր առաջարկեր ներկայացնել քրեական ենթամշակույթի տարածման դեմ պայքարի ժամանակակից միջոցների մասին:

**Գլուխ 1. Քրեական ենթամշակույթի հասկացությունը և տարրերը:
Քրեական մշակույթը՝ որպես սոցիալական ֆենոմեն**

Քրեական ենթամշակույթը իրենից ներկայացնում է հասարակության մեջ յուրահատուկ տեղ զբաղեցնող սոցիալական երևույթ, որն իր մեջ ունի մի շարք հատկանիշներ և տարրեր, որոնք հանդիսանում են տարբերակիչ հիմք քրեական ենթամշակույթի և այլ տեսակի սոցիալական կազմավորումների միջև, դրանք ծագում, փոփոխվում և զարգանում են երկարաժամկետ ընթացքում, որը ենթադրում է քրեական ենթամշակույթի մասնակիցների և անդամների միջև փոխգործողությունների շղթա՝ ուղղված խմբի կամ խմբերի ներքին աստիճանակարգության, կենսափոխակերպության, արժեքային համակարգի և այլ նորմերի ամրապնդմանը և կայունացմանը, որոնք չեն համընկնում պետության և հասարակության կողմից հաստատված իրավահպատակ վարքագծի ընդհանուր համապարտադիր կանոններին: Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոկտոր, պրոֆեսոր Ալեքսանդր Իվանովիչ Գուրովը շատ դիտուկ կարծիք է հայտնել, որ պրոֆեսիոնալ հանցագործներին ներհատուկ է քրեական որակավորում և մասնագիտացում, քրեական միջավայրի բարքերի և սովորույթների պահպանում, հանցավոր գործունեության մեթոդների և հնարքների կատարելագործում²: Իրավաբան գիտնականներ Դանիլ Կորեցկին և Վադիմ Տուլեգենովը քրեական ենթամշակույթը որակել են որպես ոչ սոցիալական արժեքների, սովորույթների, ավանդույթների, նորմերի և վարքագծի կանոնների ամբողջությունը ուղղված հակաօրինական (քրեական) ներկայով կամ անցյալով ապրող անձանց կենսագործունեության կազմակերպմանը՝ նպատակ հետապնդելով կատարել, պարտակել հանցանքը կամ խուսափել քրեական պատասխանատվությունից³: Քրեական ենթամշակույթը որպես հասարակական մատերիա՝ ունի իր հատկանիշները, որոնք արտահայատում են դրա ամբողջությունը և գոյությունը: Քրեական ենթամշակույթի գաղափարական և արժեքային համակարգերը ունեն հակասոցիալական և հակաօրինական հիմքեր, գլխավոր գաղափարը դա օրենքի գերակայության և նորմատիվ-իրավական կարգադրագրերի հանդեպ անվստահությունն է և հակակրանքը: Քրեական ենթամշակույթ կրող միջավայրը խրախուսում է արգելող կամ պահպանող իրավական նորմերի խախտումը, դրանք համարելով՝ որպես պետության կողմից ստեղծված տոտալ ղեկավարման գործիքակազմ, որը կարելի է, և պետք է շրջանցել: Տվյալ միջավայրում իրավական պետության գաղափարը տեղ չունի, քանի որ օրենքը ինքնին համարվում է սխալ: Տեղին է հիշատակել, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոկտոր, պրոֆեսոր Արթուր Ղամբարյանի դիրքո-

² См. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность—Москва.,1990. – էջ 24:

³ См. Корецкий Д. А. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение / Д. А. Корецкий, В. В. Тулегенов. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. – էջ 17:

րոշումը իրավական պետության մասին, որ իրավական պետությունը պետական իշխանության կազմակերպման և գործունեության այնպիսի ձև է, որտեղ երաշխավորվում է իրավունքի գերակայությունը, ճանաչվում և պահպանվում են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, իսկ իշխանության կազմակերպման հիմքում ընկած է իշխանությունների բաժանման սկզբունքը⁴: Այդպիսի գաղափարների առկայությունը էքսպլիցիտ (ուղղակի) առումով տանում են դեպի իրավունքի ժխտողականության տարածմանը և հետևաբար իրավական պետության մարմանը, տեղին է հիշատակման իրավաբանական գիտություններ թեկնածու Ալինա Փխրիկյանի արտահայտած դիրքորոշումը իրավունքի ժխտողականության (նիհիլիզմի) մասին, այն է՝ իրավական նիհիլիզմը այնպիսի բացասական զգացմունքների, պատկերացումների, տրամադրությունների, ապրումների, հոյզերի համակցություն է, որով ժխտվում է իրավունքը և հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումը⁵: Գաղափարական աշխարհի և արժեքների մեջ հենասյունային տեղ է զբաղեցնում խմբավորման հավատարմությունը միմյանց նկատմամբ և ներհատուկ հասկացությամբ ապարատ՝ հասկացությունների ամբողջություն (պանյատներ), դրանց խախտումը կամ սահմանազանցումը պարսավելի արարք է և ենթակա է պատժիչ ներգործության: Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Օ. Պ. Դուբյագինան խոսում է քրեական ենթամշակույթի մասին, որպես մարդկանց ապրելակերպի, վարքագծի ձև ընդունված քրեածին միջավայրում⁶:

Քրեական ենթամշակույթը բնութագրվում է հստակ սոցիալական կառուցվածքով և աստիճանակարգով, որը որոշակիացվում է մասնակիցների կարգավիճակով և դերակատարումով: Քրեական միջավայրում գոյություն ունի խիստ աստիճանակարգություն՝ հիմնված հեղինակության աստիճանով և հանրագուտ արարքներով: Ղեկավարները զբաղեցնում են բարձր դիրքեր և ընդունում են վճռորոշ որոշումներ և կառավարում են այլ մասնակիցների գործունեությունը: Քրեական ենթամշակույթ կրող միջավայրում խմբի յուրաքանչյուր մասնակցին տրվում է առանձին դեր, որը կարող է ներառել տարբեր հանցավոր հանձնարարություններ, օրինակ՝ տեղեկատվության հավաքում, հետապնդումներ, տարբեր տարածքների պահպանություն և այլն: Վ.Վ. Տուլեգենովը իր գիտական հոդվածում գրում է, որ քրեաբանական գիտության տեսանկյունից ենթամշակույթը կառուցվածքային և գործառույթային կազմավորում է, որի մասնակիցները տարբերվում են հասարակության ընդհանուր մասսայից⁷: Քրեական ենթամշակույթի առանձնահատուկ տարր է համարվում նրա լեզուն և սիմվոլիստիկան (ավելի ակնառու է նրանց

⁴ Տե՛ս Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, <<Լուսաբաց>> հրտ. 2023, 143 էջ:

⁵ Տե՛ս Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, <<Լուսաբաց>> հրտ. 2023թ. 202 էջ:

⁶ Տե՛ս Дубягина О. П. Криминологическая характеристика норм, обычаев и средств коммуникации криминальной среды : монография / Москва: Юрлитинформ, 2008г., 10 էջ:

⁷ В. В. Тулегенов. . Криминальная субкультура: Понятие, структура и соотношение со смежными понятиями: статья/Астрахан/ Астраханский государственный технический университет, 2 էջ:

դաջվածքաբանությունը և դրա հիման վրա կառուցված փիլիսոփայությունը), որը ներհատուկ է այդ խմբավորման կամ դրան առնչվող անձանց: Կարելի է պնդել, որ խոսակցական առանձնահատկությունները և սիմվոլիստիկան քրեական ենթամշակույթ խմբավորում կրող անձանց նույնականացման և միմյանց հետ շփման մեթոդն է: Սակայն, ոչ միշտ է, որ քրեական ենթամշակույթ կրող անձինք օգտագործում են իրենց խոսակցական առանձնահատկությունները: Ռ. Մուսայելյանը, Ա. Հայրապետյանը անդրադարձել են և նշել, որ լեզվի բառերի տարբերակման մեջ որոշակիորեն պետք է զանազանել որակապես իրարից խիստ տարբերվող երկու երևույթ՝ մասնագիտական տարբերակում և դասակարգային տարբերակում: Այս երկու կարգի տարբերակումներից որակապես տարբերվում է բառերի դասակարգային տարբերակումը: Այսպիսի տարբերակումը հասարակության մեջ որոշ խմբերի հասարակությունից մեկուսանալու արդյունք է: Քրեական աշխարհի ժարգոնը առաջացել է գողական ենթամշակույթի ձևավորման շրջանում: Այն իրենից ներկայացնում է տերմինների և արտահայտությունների մի համակարգ, որը հակադրված է օրինապահ հանրությանը⁸: Քրեական ենթամշակույթի խոսակցական ամբողջությունը կոչվում է (արգո և ժարգո): Դաջվածքները և այլ նշանները կարևոր դեր են խաղում մարդկանց քրեական խմբի և նրանց դերի նույնականացման համար: Նրանք իրենց մեջ պարունակում են տեղեկատվություն քրեական արժանիքների (զապուգներ) և որոշակի խմբի պատկանելության մասին: Քրեական ենթամշակույթը իր մեջ ներառում է մի շարք արարողություններ և ծեսեր, որոնք ամրապնդում են խմբի միասնությունը և հաստատում են դրա մասնակիցների ստատուսը: Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Կ. Ա. Բիշարյանը իր գիտագործական մեկնաբանություններում անդրադարձել է քրեական ենթամշակույթի բարձրագույն աստիճանակարգություն ստանալու գործընթացին, այն է՝ Թբիլիսիի քաղաքային դատարանի 13.10.2006 թվականի 1/6244-06 գործով դատավճիռը Վրաստանի քաղաքացի Զաքարիա Քալաշուր (Շաքրո մալադոյ) ճանաչվել է որպես օրենքով գող նախկին օրենքով գող Ավդո Միրզոևի կողմից՝ գողերի հավաքի (սխողկայի) ժամանակ Թբիլիսի քաղաքում⁹: Աշխարհի ընդդեմ Վրանստանի գործով ՄԻԵԴ՝ 2014 թվականի հուլիսի 15-ի վճռի 23-րդ կետը, որում ՄԻԵԴ-ը հասատել է, որ օրենքով գողի տիտղոսը սովորաբար շնորհվում է հանցագործին ավագ օրենքով գողի կողմից հանցավոր ծեսի միջոցով, որը հայտնի է որպես մկրտություն¹⁰: Վերը թվարկված հատկանիշների և հատկությունների ընդհանուր և բազմակողմանի վերլուծություններից գալիս ենք այն եզրակացության, որ քրեական ենթամշակույթը հանդիսանում է բարդ սոցիալական ֆենոմեն, որը ունի իր յուրահատուկ տարրերը և

⁸ Տե՛ս Ռ.Մուսայելյան, Ա.Հայրապետյան. Քրեական աշխարհի ժարգոն և դաջվածքներ. Երևան, Հեղինակային հրատարակչություն, 2015թ., 5 էջ:

⁹ Տե՛ս Կ.Ա.Բիշարյան, Ս.Վ.Առաքելյան, Ա.Հ.Գաբուլյան. ՀՀ Արդարադատության ակադեմիա:Քրեական ենթամշակույթին առնվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը, Երևան, 8 էջ:

¹⁰ Տե՛ս ՄԻԵԴ Աշխարհի ընդդեմ Վրանստանի գանգատ՝ 45554/08:

հատկանիշները: Այն ծագում, զարգանում և փոփոխվում է հասարակության մարզինալիզացիայի (նեգատիվ ծայրահեղականություն), ոչ կայուն տնտեսական վիճակից և սոցիալական մեկուսացումից, որը տվյալ մարդկանց մոտ առաջացնում է այլընտրանքային նորմատիվիստական ապրելակերպ և արժեքային համակարգ, որը ոչ միայն տարբերվում է առողջ, իրավական և սոցիալական պետության մեջ ընդունված սոցիալական նորմերի համակարգին, այլև ուղղահայաց պրիզմայով հակադրվում է դրանց: Քրեական ենթամշակույթի տարրերի և հատկանիշների իմացությունը և ճանաչումը, թույլ է տալիս դրանց դեմ պայքարի համար մշակել արդյունավետ ռազմավարություն:

Գլուխ 2. Քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառները

2.1. Քրեական ենթամշակույթի ծագման գործոնները

Քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառները հանդիսանում են բազմագործոն ասպեկտներ՝ կապված բազմապիսի սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և հոգեբանական գործոնների հետ: Այսինքն՝ այս գործոնները միմյանց փոխկապակցված են, ավելին դրանք գտնվում են դիալեկտիկական կապի մեջ: Քրեական ենթամշակույթը կազմավորվում է յուրահատուկ պայմանների եղելությամբ, որոնք օժանդակում են համընդհանուր ճանաչում ստացած սոցիալական նորմերի մերժմանը: Հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, Վ.Ֆ. Պրիժմկովը անդրադարձել է դրանց առաջացման պատճառներին՝ նշելով, որ քրեական ենթամշակույթը, ինչպես և հանցավորությունը ունեն բազմաթիվ պատճառներ: Դրանց առաջացման և գործունեության հետ կապված ամբողջական և հստակ պատճառներ, պայմաններ գոյություն չունեն: Մեր կարծիքով չի կարելի քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառներին անդրադառնալ, որպես միակ գլխավոր պատճառ կամ պատճառների խումբ, որոնք իրար հետ կապ չունեն: Հարցին պետք է մոտենալ կոմպլեքսային, պետք է փնտրել բազմաստիճան պատճառների և պայմանների համակարգ, որոնք գտնվում են անընդհատ դինամիկայի մեջ և կազմում են որոշակի համակարգ, գլխավոր և երկրորդական, ուղղակի և անուղղակի, ներքին և արտաքին¹¹:

2.2. Սոցիալ-տնտեսական և ինստիտուցիոնալ պատճառներ

Քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառներից կարելի է ընդգծել սոցիալական անարդարությունը, աղքատությունը, կրթություն ստանալու, աշխատանք ձեռք բերելու և ռեսուրսներից օգտվելու հնարավորության բացակայությունը, կարող է բերել անելանելիության և ինքնավտարման, որը մարդկանց մոտ առաջացնում է կենսական բավարարում ստանալու այլընտրանքային (հակաօրինական) ճանապարհներ փնտրելու ցանկություն: Կրթության ցածր աստիճանը սահմանափակում է օրինական կարիերա ստեղծելու հնարավորությունը, որպիսի

¹¹ Ст'ю Пирожков В.Ф. Законы преступного мира молодежи. (криминальная субкультура) Тверь, 1994. С. 47:

պայմաններում երիտասարդ անձի մոտ միակ, արագ և հեշտ ճանապարհը մնում է հարել քրեական ենթամշակույթին: Ընտանեկան շրջանականը ևս հանդիսանում է քրեական ենթամշակույթի առաջացման ինքուրույն պատճառ, ընտանիք հասկացությունը այս դեպքում դիտվում է որպես լայն ազգակցական միություն, եթե ազգակիցներից, որևէ մեկը հարում է քրեական ենթամշակույթին, ապա դա անուղղակի կերպով դառնում է ընտանիքի երիտասարդ սերնդի ներկայացուցչի ներգրավման հիմք: Կարևոր սոցիալ-տնտեսական պատճառ է գործազրկությունը և հեռանկարների բացակայությունը, նամանավանդ երիտասարդների շրջանում ստեղծում է բարենպաստ պայմաններ քրեական ենթամշակույթի համար: Գործազրկության և հեռանկարների բացակայությունը մարդկանց տանում է դեպի հանցավոր ճանապարհ, քանի որ նրանք փնտրում են այլընտրանքային ճանապարհ իրենց կենցաղային հարցերը բավարարելու համար: Սոցիալական պատճառներից կարևոր է սոցիալական իզոլացիան և սեգրեգացիան, շատ հատկանշական է գետտիզացիայի գործոնը, որը իրենից ենթադրում է որոշակի բնակչության խմբի միմյանց հետ բնակվելու և ապրելու ընթացքը, միացումը կարող է լինել տարբեր հատկանիշների հիման վրա օրինակ՝ ազգային, էթնիկ, սոցիալական, գաղափարական և այլն: Մարդիկ, ովքեր բնակվում են մեկուսացված կամ մարգինալացված հանրության մեջ, հաճախ հայտնվում են պետական վերահսկողությունից դուրս, որը նրանց դարձնում է ավելի խոցելի քրեական ենթամշակույթի տարածման համար: Այս պայմաններում քրեական ենթամշակույթը կարող է դառնալ դոմինանտ կենսակերպ, կդառնա ինքնասնվող և ինքնազարգացող օրգանիզմ, իր սեփական նորմատիվ կարգադրագրերով և նորմերով: Քրեական ենթամշակույթի առաջացման, թերևս ամենակարևոր գործոնը դա հոգեբանականն է, քանի որ քրեական ենթամշակույթի առկայությունը կամ դրա բացակայությունը երևում և արտահայտվում է մարդու կամ մարդկանց արարքներով, իսկ արարքը վարքագծի դրսևորման ակտ է, որը ունի իր առաջացման պատճառը, իր սուբյեկտիվ նախահիմքը: ԱՄՆ-ի, Ալլիանտի միջազգային համալսարանը (Alliant International University) իր հետազոտություններում անդրադարձել է երկարատև հանցավոր վարքի ծագման պատճառներին՝ նշելով, որ դրա կարևորագույն արմատական պատճառը՝ մարդու հոգեբանական աշխարհն է, նրա գիտակցական և կամային հատկանիշները¹²: Մասնավորապես որոշակի անձանց մոտ կարող են լինել հոգեբանական ուղղվածություններ բռնության և հակասոցիալական վարքի հանդեպ, որը կարող է ամրապնդվել և արագացվել արտաքին գործոններից: Դրանից զատ, անձի կայացման ընթացքում առաջ է գալիս ինքնաիրացման և հասարակության մեջ իր տեղը գտնելու պահը, այդ ժամանակ ինքնաիրացվող անձը պետք է գտնի իր զբաղմունքը, որը կարող է դառնալ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց համար կամ նրանց հետ, որևէ գործունեությամբ տարվելը, որպիսի պայմաններում անձը ստանում է որոշակիության և պատկանելիության զգացում, սեփական անձի նկատմամբ վստահություն և ճանաչում, այսպես կոչված «հեղինակություն»:

¹² St'u Official web page of Alliant University <https://www.alliant.edu/blog/why-do-people-commit-crimes>.

Շատ մեծ է պատիժ կատարող հիմնարկներում, ազատության սահմանափակման հետ կապված պատիժ կրողների, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկներում, տարբեր անվտանգային գոտիներում ազատարկված անձանց շրջանակում քրեական ենթամշակույթի ամուր արմատները: Քրեական ենթամշակույթի առկայությունը քրեակատարողական հիմնարկներում ինստիտուցիոնալ մակարդակով փոխում է պատիժ կրող անձանց արժեքային համակարգը և գաղափարները, որոնք չեն համապատասխանում հասարակության համակեցության սոցիալական նորմերին և պետաիրավական կարգադրագրերին: Անձը, պատիժը կրելուց հետո, բնականաբար դուրս է գալիս պատիժ կատարող հիմնարկի տարածքի սահմաններից և շարունակում է ապրել լայն հասարակության միջավայրում, որտեղ պատիժ կրած անձը շարունակում է ապրել բանտային չգրված կանոններով և գաղափարներով: Տեղին է հիշատակել «Լրագրողներ հանուն մարդու իրավունքների» ՀԿ-ի զեկույցը առ այն, որ քրեակատարողական հիմնարկներում գործում է քրեական ենթամշակույթը, «Կալանավայրերում կան «քրեական մշակույթի չգրված օրենքներ», որոնք նշանակություն են ունենում անձի վերաբերմունքի ձևավորմանը»¹³: Հիշատակման է արժանի Իրավական նախաձեռնություններ հասարակական կազմակերպության կողմից կողմից պատրաստված զեկույցը առ այն, որ բանտային քրեական մշակույթի առկայությունը, որը հաճախ փոխարինում է վարչակազմին և, ըստ այդմ, նաև քրեական կանոնները փոխարինում են նաև պաշտոնական կանոնակարգային հարաբերություններին և ավելի ազդեցիկ դեր են ունենում ներքին հարաբերությունների կարգավորման գործում, միևնույն ժամանակ ծնում են մի շարք նոր խնդիրներ և կոռուպցիոն ռիսկեր, քրեական ենթամշակույթի առկայությամբ պայմանավորված՝ կրկնահանգագործությունների թվի մեծացում և պատժի նպատակների ոչ արդյունավետ իրագործում, ինչպես նաև դատապարտյալների ուղղման և վերասոցիալականացմանն ուղղված աշխատանքների արդյունավետության նվազում¹⁴: Վերը նշված փաստահավաք գործունեության արդյունքը իրենից ենթադրում է այն, որ քրեական օրենքը, առնվազն չի իրագործում իր դաստիարակչական գործառնությունը, իսկ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի նպատակները, այն է՝ սոցիալական արդարության վերականգնումը, անձի վերասոցիալականացումը և հանցագործությունների կանխումը դառնում են առարկայազուրկ և ինքնանպատակ:

Որպես այլ կարևոր պատճառ, պետք է նշել պետության իրավապահ մարմինների և դրանց ենթակառուցվածքների անկարողությունը և ոչ պատշաճ աշխատանքը, իրավապահ համակարգի թուլությունը նպաստում է քրեական ենթամշակույթի ծագմանը և զարգացմանը, բացի այդ սա մեծ հարված է պետության

¹³ Տե՛ս Ձեկույց:Մարդու իրավունքները բանակում և ազատրկման վայրերում, Երևան, 2019թ, էջ 37:

¹⁴ Տե՛ս Ձեկույց: Իրավական նախաձեռնությունների կենտրոն:

ՀՀ Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող դիտորդների խումբ-հաշվետվություն, Երևան, 2018 թ., էջ 7:

սահմանադրական կարգին, քանի որ տվյալ եղելությունը իրենից ենթադրում է հասարակության կողմից անվստահություն պետության նկատմամբ, այս իրավիճակը իդեալական հենարան է քրեական ենթամշակույթի զարգացման և ավելի լայն արմատներ գցելու համար, մարդկանց մոտ ստեղծվում է իրավունքի ժխտողական տրամադրություններ, մարդկանց համար օրենքը չի իրագործվում և մարդիկ իրենց խնդիրները լուծում են քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց միջոցով: Ըստ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին հոդվածի՝ **1. Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է**¹⁵: Պետությունը այդ արարքը համարել է հանրորեն վտանգավոր և դրա վրա տարածել է քրեաիրավական արգելք: Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածը սահմանում է՝ **1. Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը՝ նրա անօրինական ազդեցությունն օգտագործելու միջոցով նյութական կամ ոչ նյութական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալու կամ իրական կամ ենթադրյալ իրավունքն իրականացնելու համար՝ համապատասխան սանկցիա . . .**¹⁶: Քրեական ենթամշակույթի առաջացման և տարածման համար կարևոր պատճառ է հանդիսանում զանգաձային լրատվամիջոցների, տարբեր ֆիլմերի, սերիալների, երգերի ստեղծումը և տարածումը: Ըստ Ա.Ռ.Բագատինովայի՝ քրեական ենթամշակույթի քարոզի գլխավոր զենքը մասս մեդիան է, որը գործում է երկրի մասշտաբով և հենց այդ ընտրությունը պատահական չէ, քանի որ մարդիկ մեծ վստահություն ունեն մասս մեդիայի մատուցած նյութերի հանդեպ: Պետության մեջ առավել լայն տարածում ունեցող զանգվածային լրատվամիջոցը դա հեռուստատեսությունն է, որպես զանգվածային լրատվամիջոցի մաս, այն ընդգրկում է ամբողջ երկիրը և բնակչությունը: Երկրի ծայրամասերում բնակվող անձանց համար հեռուստատեսությունը մնում է որպես միակ տեղեկատվության աղբյուր, իսկ դրա մեջի ֆիգուրանտները՝ որպես նմանեցման օբյեկտ: Վերջին տարիներին նկատվում է քրեական հերոսների ռոմանտիզացիա՝ ֆիլմերում և գեղարվեստական սերիալներում, որը կարող է դառնալ քրեական ենթամշակույթի դետերմինացիա, իհարկե, ֆիլմի դիտումը պարտադիր չի ինքնին բերի անձի քրեականացվելուն, դա պետք է համադրել այլ կոմպոնենտների հետ¹⁷: Նման երևույթների առկայությունը ուժեղ աճ է հաղորդում քրեական ենթամշակույթի ստեղծման, զարգացման և տարածման համար, երևույթի վերլուծության համար այն պետք է ուսումնասիրել և տարանջատել կոմպոնենտները, ինչպես մասս մեդիայի գործողությունները, այնպես էլ դրանց պատճառահետևանքային կապը հասարակության գիտակցության վրա և դրանց հետևանքները:

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն էջ 1:

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ Քրեական օրենսգրքը ՀՕ-199-Ն էջ 114-115:

¹⁷ Տե՛ս А.Р.Багаутдинова Криминальная субкультура и масс медиа: Омск, Научный вестник Омской академии МВД России № 4 (31), 2008г., 2 с.

Կարելի է առանձնացնել հետևյալ գործողությունները՝

- Շատ ֆիլմեր, հեռուստասերիալներ, գրքեր, երգեր հաճախ նկարագրում են հանցագործներին որպես հերոս և հակահերոս, որը կարող է ռոմանտիզացնել հանցավոր գործունեությունը: Այդպիսի աշխատությունները կարող են ազդել հասարակության գիտակցության վրա, հատկապես՝ երիտասարդության, հանցավոր ապրելակերպը դարձնելով գրավիչ, անգամ ցանկալի:

- Մեդիայի աշխարհը՝ կլինի ֆիլմ, կլինի երգ, թե գրականություն, ցուցադրում է որոշակի վարքագիծ, որը հասարակության համապատասխան շերտի մոտ ընկալվում է որպես սովորական և ճիշտ ապրելակերպ:

- Մեդիան առանձին մշակույթ է և դրա՝ հանցավոր երևույթների ցուցադրումները կարող են նպաստել հանցավոր գործունեության նորմալիզացմանը, մարդիկ դրանք կարող են սկսել ընկալել նվազ վտանգավոր, անգամ՝ նորմալ:

- Որոշակի անհատներ կարող են իրենց ուղղակի նմանեցնել ֆիլմերի կամ սերիալների հերոսների, որը բերում է վարքագծի նմանության: Դա հատկապես ցայտուն կերպով կարող է արտահայտվել հանցավորության բարձր աստիճան ունեցող հասարակության շրջանում:

- Մեդիան կարող է ազդել հասարակության օրինականության և բարոյականության նկատմամբ ընկալման վրա, հաճախ ընդծելով իրավական համակարգի բացերը և սոցիալական համակարգի անարդարությունը: Դա կարող է առաջ քաշել դժգոհություններ և որոշ մարդկանց ներքաշել քրեական ենթամշակույթի մեջ, քրեական ենթամշակույթը կընկալվի որպես բողոք կամ ընդդիմության արտահայտություն:

- Մեդիան ունի մեծ ազդեցություն հանցավորության և հանցավոր արդարադատության մասին, որը իր հերթին կարող է ազդել քաղաքականության և օրենքների վրա, որը կարգավորում է հանցավորության դեմ պայքարը:

Այս եղանակներով մեդիան ազդեցություն է ունենում ոչ միայն քրեական ենթամշակույթի մասին հասարակական կարծիքի վրա, այլև հենց քրեական ենթամշակույթ ներկայացնող խմբավորումների և այդ ապրելաձևը կրող անձանց վրա:

Մոտ 2000-ական թվականներից Հայաստանի Հանրապետության մեդիան սկսեց ողողվել քրեական ենթամշակույթի թեմատիկա կրող սերիալներով և ֆիլմերով, դրա առաջին մեծ արտահայտությունը եղավ «Որոգայթ» քրեական հեռուստասերիալը, իսկ 2015 թվականին նկարահանվեց համանուն «Որոգայթ» ֆիլմը: Ժամանակագրական առումով, իրար հետևից լույս տեսան բազում քրեական հեռուստասերիալներ, մասնավորապես՝ «Էմմիգրանտներ», «Քավորը», որը ունի նմանություն ամերիկյան արտադրության երկու գործերի հետ՝ «Կնքահայրը», և «Կլան Սոպրանո», որտեղ ցուցադրվում է միգրացիայի ենթարկված անձանց քրեական կյանքը ԱՄՆ-ում, «Անմեղ մեղավորները», «Թշնամու անկողնում», «Ամերիկյան պատմություն», «Վերջնագիծը», «Երազանքների երկիր», «Վրիժառու», «Սարոյանները», «Վենդետա» և այլն: Հատկանշական է այն, որ 2023 թվականին նկարահանվեց «Սուրբը» վերնագրով քրեական դրաման, այն ունեցավ մեծ հաջողություն, սկսվեց երկրորդ եթերաշրջանի նկարահանումը,

այնուհետև նկարահանվեց «Տանդեմ» քրեական սերիալը, գրեթե նույն դերասանական կազմով, դա խոսում է հասարակության այդ տեսակ մեղիայի նկատմամբ պահանջի մասին և դա քրեական ենթամշակույթի գաղափարների տարածման համար լավ հենարան է, իսկ քրեական ֆիլմերի, սերիալների մեծ քանակի առկայությունը խոսում է հասարակության մեջ քրեական ենթամշակույթի տարածման մասին: Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջանում է այն օբյեկտիվ համոզմունքը, որ քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառները բազմապիսի են և ընգրկում են ինչպես տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, կրթական պատճառներ, այնպես էլ՝ հոգեբանական և էմոցիոնալ: Քրեական ենթամշակույթի դեմ ինստիտուցիոնալ և արդյունավետ պայքար ծավալելու համար անհրաժեշտ է կիրառել կոմպլեք մեթոդներ և մոտեցումներ, ներառելով սոցիալ-տնտեսական պայմանների բարելավում, կրթական և իրազեկման ծրագրերի տարածում և դրանց արդյունավետ կիրառում, արդարադատության համակարգի շարունակական բարեփոխումները և պետական-հանրային ինստիտուտների հանդեպ հասարակական խմբերի վստահությունը: Տվյալ միջոցների կիրառումը, իհարկե, ամբողջությամբ չի ներառում բոլոր անհրաժեշտ գործիքակազմը, այն իրականում ավելի լայն է և նպատակահարմարության առումով դրանց պետք է հատկացնել ավելի լայն մեկնաբանություններ և դա ներկայացնել առանձին աշխատության տեսքով: Իհարկե, քրեական ենթամշակույթի դեմ կոմպլեքսային պայքարը պարտադիր չէ, որ լինի միանգամից և անմիջապես, բանն այն է, որ քրեական ենթամշակույթի առաջացման պատճառները ինքնին առանձին-առանձին վերցրած չեն կարող լուրջ ազդեցություն ունենալ դրա առաջացման կամ տարածման համար, դրանք իրար հետ կապված են դիալեկտիկական կապով, սրանք մի օրգանիզմի բաղկացուցիչ մասերն են և դրանով է պայմանավորված դրանց դեմ կոմպլեքսային պայքարի հրամայականը, վերացնել կամ նվազեցնել մեկ գործոնը, իհարկե, որոշակի արդյունք կտա, բայց ռազմավարական տեսանկյունից արդյունքը պետք է լինի երկարաժամկետ և ամրապնդված:

Գլուխ 3. Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարը նոր իրավակարգավորումների և այլ միջոցներով

3.1. Գործող օրենսդրության վերլուծությունը

Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցներից է ներպետական օրենսդրության զարգացումը: Պետության նորմատիվ բազան զարգացնելով՝ կստեղծվի անհրաժեշտ և ամուր նախադրյալներ քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի համար: Նորմատիվ բազայի զարգացումը հանդիսանում է հիմնաքարային գործիք քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի համար: Օրենսդրության բարելավումը թույլ է տալիս պետական ապարատին ապահովել և բարձր մակարդակի վրա պահել իրավակարգը, իջեցնել հանցավորության աստիճանը և կանխել քրեական-հանցավոր հանրույթների տարածումը: Հարկավոր է

վերլուծել գործող իրավակարգավորումները, որպեսզի հնարավոր լինի որոշել դրա արդյունավետությունը քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարում, մասնավորապես՝ նորմատիվային բովանդակությունը, այսինքն՝ ինչ ծավալով է գործող օրենսդրությունը ընդգրկում քրեական ենթամշակույթի և դրա տարրասեռ ենթակառուցվածքների հանցավոր գործունեությունը: Բացի տեսական վերլուծական գործունեությունից նորմերը պետք է գործնականորեն իրացվեն և դրանց բացերը վեր հանվեն: Օրենսդրական վերլուծությունից ավելի պարզ կդառնա իրավական համակարգի, որ ոլորտն է պետք է ենթարկել օրենսդրական փոփոխությունների, դա կարող է լինել, մասնավորապես՝ քրեական օրենսդրության անկատարությունը, կոնկրետ հանցակազմեր պարունակող հոդվածների բացակայությունը, որը կարող է վերաբերել նոր, ժամանակից հանցավոր գործունեության տեսակներին կամ անկատարությանը դատավարական օրենսդրության ոլորտում, որը կարող է դրսևորվել անհրաժեշտ արդյունավետ դատավարական գործիքակազմի բացակայությամբ: Անկյունաքարային ուղենիշը, ըստ մեր դիտարկման՝ պետք է ընել քրեական օրենքի զարգացման ուղղությամբ, պետք է մշակել և ընդունել նոր քրեական նորմեր կամ փոփոխություններ կատարել գործող նորմերի մեջ, քրեականացնել որոշակի վարքագծի տեսակներ, որոնք քրեականացված չեն, միաժամանակ դրանց հետ մեկտեղ պետք է փոփոխություններ մշակվի պետության պատժի քաղաքականության մեջ, քրեական հանցանքի համար պատժի ինստիտուտի խստացումը, ըստ մեզ՝ կարող է խթան հանդիսանալ քրեական ենթամշակույթի տարածման և գոյության դեմ պայքարում:

Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի համար նորմատիվ բազան պետք է զարգացել քրեաիրավական ուղղությամբ, այսինքն՝ քրեական օրենքը պետք է իրացնի իր արգելիչ-պահպանիչ գործառույթը, օրենսդիր մարմինը պետք է քրեական օրենսգրքում կատարի համապատասխան փոփոխություն, նորմատիվ իրավական ակտում ամրագրելով նոր իրավակարգավորում, որից հետո քրեական օրենսգրքում կգետեղվի համապատասխան հանցակազմ նախատեսող հոդված, որը քրեաիրավական արգելք է քրեական ենթամշակույթի ստեղծման, փոփոխման և զարգացման համար: Քրեական ենթամշակույթի հետ կապված հոդվածները և դրանք սահմանող հանցակազմների օբյեկտը ընգրկում է այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք պաշտպանում են հասարակական անվտանգությունը, այդ հանցանքները ուղղված են հասարակական անվտանգության պահպանման դեմ: Անհրաժեշտ է օրակարգում ներառել նաև քրեական ենթամշակույթ քարոզող գործողությունների դեմ քրեաիրավական պայքարի անհրաժեշտության կամ դրա բացակայության հարցը: Համադրելով նախորդ գլուխներում նշված քրեական ենթամշակույթի տարածման մեջ զանգվածային մեդիայի դերը՝ հատկապես ֆիլմերի, սերիալների գալիս ենք ողջամիտ եզրակացության, որ պետք է քրեական ենթամշակույթի քարոզը հասարակության շրջանակներում դարձնել պարսավելի արարք, դրան հաղորդել հանրային վտանգավորություն, պետք է արարքը քրեականացնել, այսինքն՝ նախատեսել քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում, որպես պատժի սպառնալիքով նախատեսված արարք, հիրավի,

քարոզը, հատկապես՝ մասս մեդիայի միջոցով, հանդիսանում է հզորագույն գործիք քրեական ենթամշակույթի տարածման համար և հաշվի առնելով ժամանակակից թվային տեխնոլոգիաների բուռն զարգացումը՝ տարածման գործընթացը ստանում է երկրաչափական պրոգրեսիայի արագություն և դառնում անկառավարելի: Ըստ մեր դիտարկման՝ անհրաժեշտ է քրեականացնել քրեական ենթամշակույթը քարոզելուն ուղղված արարքները՝

Կլինի ողջամիտ քրեական օրենսգրքի 12-րդ բաժնի (Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները), 34-րդ գլխում զետեղել հետևյալ համարով, վերնագրով և բովանդակությամբ հոդված՝

Հոդված 323.1. Քրեական ենթամշակույթ քարոզել

1. Քարոզելը՝ անձի կողմից, քրեական ենթամշակույթ կրող գաղափարներ, սիմվոլիստիկա, կանոններ, գրքեր, կենսագրություններ, երգեր, ֆիլմեր, հեռուստասերիալներ, տեսահոլովակներ և քրեական ենթամշակույթ կրող և դրան անոշվող այլ ձևի և տեսակի նյութական կամ ոչ նյութական առարկաներ ցանկացած ձևով տարածելը, գովազդելը, ցուցադրելը,¹⁸

պատժվում է (...):

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է՝

1) պաշտոնատար անձի կողմից,

2) քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձի կողմից,

3) իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով,

4) զինված ուժերում կամ այլ զորքերում ծառայողի կողմից,

5) անչափահասների շրջանում կամ ներգրավմամբ

պատժվում է (...):

3. Սույն գլխի իմաստով՝ քրեական ենթամշակույթ (գողական աշխարհ) է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ ու միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց ապրելակերպը և գաղափարախոսությունը, որոնք գործում են իրենց սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն, որոնք չեն համապատասխանում պետության սահմանած վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին և, որոնց նպատակը հանցագործություն կատարելն է կամ հանցագործության կատարումը հովանավորելը կամ այլ անձանց հանցագործության կատարմանը ներգրավելը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալը:

¹⁸ Ընդ որում, հարկ է մանրամասնել, որ քարոզելու միջոցների (օրինակ՝ գիրք, կանոն, ֆիլմ և այլն) մեջ չեն ներառվում այն աշխատատիպությունները կամ ձևերը, որոնք կրում են գիտագործական բնույթ, օրինակ՝ քրեական ենթամշակույթին վերաբերող հանցագործությունների որակման մասին դասագիրք, որտեղ կարող է խոսվել, թե՞ որ արարքն է համընկնում նշված հոդվածով նախատեսված հանցակազմին:

Վերը նշված քրեական հոդվածը չի հանդիսանում մասնագիտական իրավաստեղծ գործունեություն, այլ հանդիսանում է մեր ուսումնասիրության և գիտական դիտարկումների արտահայտությունը:

Իհարկե, տվյալ արարքի քրեականացումը և քրեական օրենսգրքում տվյալ հանցակազմը նախատեսելու անհրաժեշտությունը և նպատակահարմարությունը մեր մասնավոր կարծիքն է, սակայն այն կազմված է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ որոշակի գործոններից, որոնց մասում խոսվեց նախորդ գլուխներում:

3.2. Իրավապահ մարմինների աշխատանքների զարգացում

Քրեական ենթամշակույթի տարածման դեմ պայքարի կարևոր գործոն է իրավապահ մարմինների աշխատանքի ուժեղացումը, որը ներառում է իրավապահ մարմինների աշխատակիցների որակավորման բարձրացում, հաշվի առնելով ժամանակակից տեղեկատվությունը, ինչպիսիք են կիբեռհանցավորությունը և անդրազգային հանցավոր գործունեությունը: Ոչ պակաս կարևոր է ժամանակակից տեխնոլոգիաների օգտագործումը, ինչպիսիք են տվյալների վերլուծությունը, տեսահսկման համակարգերը, արհեստական բանականությունը և բիոմետրիական տեխնոլոգիաները, տվյալ գործունեությունը կատարող հատուկ ստորաբաժանումների ստեղծում և զարգացում: Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարը, բացի օրենսդրական փոփոխություններից, պետք է դիտարկել սոցիալական և ռեաբիլիտացիոն ծրագրերի համատեքստում, դպրոցներում և համալսարաններում այնպիսի կրթական ծրագրերի ներդրումը, որը ուղղված է երիտասարդության մեջ հանցավորության նախականիմանը: Պետք է զարգացվեն հասարակության առավել խոցելի խմբերին սոցիալական և հոգեբանական օգնության տրամադրումը, պատիժը կրած անձանց համար վերասոցիալականացման և վերաինտեգրման ծրագրեր իրականացնելու նոր և ժամանակակից մեթոդներ ներդնել:

Ըստ մեր դիտարկման՝ քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարում հատուկ ուշադրության է արժանի դրա լատենտայնության բնույթը և դրան նպաստող պատճառների վեր հանումը: Լատենտայնությունը ներառում է երկու դրույթ՝ քողարկված հանցանքներ և քողարկվող հանցանքներ: Քողարկված հանցանքները ձևավորվում է տարբեր հանցանքների ամբողջությունից, որոնց մասին իրապահան համակարգը չի իմացել, օրինակ՝ տուժողը հաղորդում չի ներկայացրել, ականատեսը չի ահազանգել: Ի տարբերություն քողարկված հանցանքների՝ քողարկվող հանցանքների մասին իրապահ մարմինները տեղեկացել են և սկսել են համապատասխան գործընթացը, բայց ապացուցման գործընթացը պատշաճ տեղի չի ունենում մի շարք պատճառներով, օրինակ՝ ականատեսները չեն ցանկանում ցուցմունք տալ, կամ դեպքի վերաբերյալ տեղեկություն ունեցող անձը չի ցանկանում համագործակցել վարույթ իրականացնող մարմինների հետ¹⁹: Վարույթին ներգրավված անձինք չեն ցանկանում մասնակցել քրեական ենթամշակույթին առնչվող առերևույթ հանցանքների քննության ընթացքում ապացուցողական գործողություններին, մասնավորապես՝ խուսափում են ցուցմունք տալուց,

¹⁹ St' u Криминология: А.И.Долговой, Москва, 1997, էջ 134–135.

չեն մատնանշում այն անձանց, որոնց մասին ունեն տեղեկություն, ոչ մի ձև չեն ցանկանում քրեական վարույթի ընթացքին, որևէ ձև մասնակցել: Վերը նշված բացասական երևույթները ունեն, ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ պատճառներ, հաճախ հանդիպում են դեպքեր, երբ անձը կամ անձինք հրաժարվում են ցուցմունք տալ, քանի որ ուղղակի վախենում են, իրենց և իրենց մտերիմների, հարազատների կյանքի կամ առողջության կամ այլ շահերի համար: Օրենսդիր մարմնի կողմից սահմանվել են քրեական վարույթին ներգրավված անձանց պաշտպանության ուղղված միջոցառումների իրավակարգավորումները: ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 73–85–ը²⁰ սահմանում է հատուկ պաշտպանության միջոցների իրավական կարգավորումները, ընդհանուր առմամբ Կառավարության կողմից 2022 թվականի ապրիլի 22-ի ընդունված N 560-Ն²¹ որոշումը բավականաչափ ձևով նախատեսում է պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ: Ըստ մեր դիտարկման՝ օրակարգում պետք առաջադրվի սույն ոլորտը զարգացնելու և համապատասխանեցնելու մերօրյա մարտահրավերների հարցը: Կարևորագույն ասպեկտներից, որը արժանի է հիշատակման, դա իրավական մշակույթի զարգացվածության աստիճանն է, իրավական մշակույթի կառուցման գլխավոր տարրը՝ իրավագիտակցությունը, որը ներառում է մարդկանց պատկերացումները գործող իրավական նորմերի մասին (պոզիտիվ իրավունք), և գոյություն ունեցող իրավական երևույթների մասին՝ իրավաստեղծ, իրավակիրառ գործունեությունների մասին, իրավահարաբերությունների մասին, իրավաբանական պատասխանատվության մասին և այլն²²: Իրավագիտակցության ոչ ճիշտ տեսակը կամ դրա ցածր լինելը արդեն, իսկ անձին դարձնում է պոտենցիալ դելիկտուոնակ (իրավախախտ): Անձի մոտ առաջանում է սխալ պատկերացում՝ իրավունքի, պետության և առհասարակ դրա իշխանության մարմինների և իրավակարգի մասին: Այդ ամենի նվազեցումը արդյունավետ կլինի քրեական ենթամշակույթի անկառավարելի տարածման դեմ պայքարում: Անհրաժեշտ է բարձրացել հասարակության իրավական կրթական մակարդակը, պետք է զարգացնել իրազեկման ծրագրերը, ըստ մեր դիտարկման՝ ողջամիտ կլինի հասարակության մասսայական իրազեկման ծրագրերի ներդրումը, այսինքն՝ հարկավոր է հասարակական վայրերում թղթային կամ էլեկտրոնային տարբերակով կացնել որոշակի նկարագրողված նյութեր, որոնք կպարունակեն որոշակի նկարային պատկերներ քրեական օրենսգրքի հոդվածների մասին, նյութը պետք է պատրաստված լինի այն կանխավարկածով, որ հասարակության այն զանգվածը, որը չունի իրավաբանական կրթություն կարողանա մատչելի կերպով հասկանա, թե ինչ է ցուցադրված և ինչ նպատակով: Տվյալ մեթոդը կլինի արդյունավետ և մարդկանց գիտակցության վրա կունենա բարենպաստ հետևանք, այդ նյութը մշտապես պետք է լինի մարդկանց դիմաց և լինի մատչելի, բացի վերը նշվածից՝ մեթոդը

²⁰ Տե՛ս ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքը ՀՕ–306–Ն էջ 35–38:

²¹ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության N-560 Ն որոշում:

²² Տե՛ս Юрковский А. В., Евдокимов К. Н., Деревскова В. М., Кузьмин И. А.: Теория государства и права–Учебное пособие Иркутск, 2016, էջ 479:

ողջամիտ կլինի նաև նույն իրազեկման գործողությունը կատարել համացանցային հավելվածների և զանգվածային լրատվության միջոցներով: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ դա արդյունավետ միջոց է, ցույց տանք մի քանի երկրների փորձը՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Նյու-Յորք քաղաքի մետրոպոլիտենների պատերի վրա փակցված են նկարազարդված նյութեր, որոնց բովանդակությունը կազմում է իրազեկման տարրեր, օրինակ՝ չի կարելի արագ մեքենա վարել, չի կարելի պատերին ներկ թափել, գողություն կատարելու համար նախատեսված պատժի մասին և այլն: Նույն մեթոդով իրազեկման աշխատանքներ է կատարվում դպրոցներում և համալսարաններում: Նմանտիպ աշխատանքներ մասսայական եղանակով կատարվում են Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում, Նիդերլանդներում, Ճապոնիայում, Հարավային Կորեայում և այլ երկրներում: Տվյալ դեպքում իրազեկումը պետք է կատարվի քրեական ենթամշակույթին վերաբերվող թեմաների մասին, դրա անկառավարելի տարածման և հանրային մեծ վտանգավորության մասին: Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ գալիս ենք այն եզրահանգման, որ հանցավորության նախականիտումը լավագույն միջոցն է հանցավորության դեմ պայքարելու համար: Կոմպլեքսային մոտեցումը, որը իր մեջ ներառում է ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային համագործակցություն, այն հանդիսանում է արդյունավետ եղանակ քրեական ենթամշակույթի տարածման դեմ պայքարում, երկրում իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի բարձրացման և իրավակարգի ամրապնդման համար:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերը շարադրվածը և սույն աշխատանքի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրություններն ու հետազոտությունները՝ կատարել ենք մի շարք եզրահանգումներ և առաջարկություններ, որոնք ներկայացված են ստորև.

Ի տարբերություն նախկին 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի, որում առկա չէր քրեական ենթամշակույթը կարգավորող համապատասխան հանցակազմներ պարունակող հոդվածներ, գործող՝ 01.07.2022 թվականին ընդունված քրեական օրենսգիրքը նախատեսեց մի շարք հոդվածներ, ըստ որի, քրեաիրավական արգելք դրվեց քրեական ենթամշակույթին վերաբերող և առնչվող արարքների վրա, դրանք դարձնելով հանցավոր և հաղորդելով բարձր հանրային վտանգավորություն, գիտական վերլուծություններից զատ՝ դրանց հանրային բարձր վտանգավորության մասին կարելի է եզրահանգել նորմատիվային բազայից ելնելով առ այն, որ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի (Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը) հիմնական հանցակազմով նախատեսված հանցանքը իր տեսակով համարվում է առանձնապես ծանր հանցանք, սույն օրենսգրքի 323-րդ հոդվածի (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը կամ ղեկավարելը) հիմնական հանցակազմով նախատեսված հանցանքը իր տեսակով ծանր է, իսկ սույն հոդվածի 2-րդ մասը՝ առանձնապես ծանր, 324-րդ հոդվածի (Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելը կամ ներ-

գրավելը) ևս 1-ին և 2-րդ մասերը համարվում են ծանր հանցանքներ, իսկ 3-րդ մասը՝ առանձնապես ծանր, հատկանշական է, որ 325-րդ հոդվածի (Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը) հանցակազմով նախատեսված հանցանքը, ըստ տեսակի՝ համարվում է միջին ծանրության հանցանք, որի հետ համաձայն չենք, քանի որ այն հանդիսանում է քրեական ենթամշակույթի տարածմանը և ամրապնդմանը ուղղված հանցանք և այն դասելը միջին ծանրության հանցանքների շարքին կարծում ենք չի համապատասխանում համաչափության սկզբունքին և արհեստականորեն նվազեցվում է դրա հանրային վտանգավորությունը: Քրեական օրենսգրքի համակարգային վերլուծությունից ելնելով, կարելի պնդել, որ քրեական ենթամշակույթի դեմ նորմատիվիստական պայքարը գտնվում է բարձր մակարդակում, դրա մասին վկայում է նաև այն, որ օրենսդիրը պատժից ազատելու ինստիտուտի կիրառման համար սահմանել է նաև քրեական ենթամշակույթի հանդեպ ունեցած անձի վերաբերմունքը, ըստ քրեական օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի (Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը) 3-րդ մասի՝ (3. Դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելիս հաշվի են առնվում հետևյալ հանգամանքները), 6-րդ կետը՝ քրեական ենթամշակույթի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը), այսինքն՝ դատարանը անձի վերասոցիալականցման հավանականությունը գնահատելիս, պարզում է նաև նրա վերաբերմունքը քրեական ենթամշակույթին, որի առկայությունը առանց պատիժը կրելու վերասոցիալականացման հավանականությունը նվազեցնում է, իսկ դրա բացակայությունը՝ բարձրացնում: Վերլուծելով սույն հոդվածի կարգավորումը, մեզ համար անհասկանալի է, թե՞ ինչու այս կետը չի նախատեսվել պատժի նշանակումը կարգավորող ինստիտուտի հոդվածների շարքում: Ըստ մեզ՝ ողջամիտ կլինի քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածը (Քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը ծանրացնող հանգամանքները) ենթարկել փոփոխության և ավելացնել (քրեական ենթամշակույթի հանդեպ ունեցած վերաբերմունքը) կետը: Նկատի ունենալով, որ նորմատիվ բազան բավականին հարուստ իրավակարգավորումներ ունի և առաջնորդվելով իրավունքի դինամիզմի սկզբունքով առ այն, որ իրավունքի նորմերը պետք է փոխվեն կյանքին զուգընթաց առաջարկվում է քրեական օրենսգրքում զետեղել քրեական ենթամշակույթ քարոզելը վերնագրով հոդվածը, որի նորմատիվ կառուցվածքը զետեղված է 3-րդ գլխի 3.1 ենթագլխում, իսկ ոչ նորմատիվիստական մոտեցման տեսանկյունից մեր կողմից առաջարկվում է բարձրացնել հասարակական իրավական իրազեկման մակարդակը, որի մասին մանրամասն խոսվել է սույն գլխի 3.2 ենթագլխում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն
The Constitution of the Republic of Armenia
2. ՀՀ Քրեական օրենսգիրք ՀՕ-199-Ն
Criminal Code of the Republic of Armenia HO-199-N
3. ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք ՀՕ-306-Ն
Criminal Procedure code of the Republic of Armenia HO-306-N
4. Կառավարության որոշում–N 560-Ն
Government of decision- N 560-N
5. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность– Москва.,1990. – 304 с
Gurov A.I. Professional crime: past and present, Moscow, 1999. – 304 pages
6. Корецкий Д. А. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение / Д. А. Корецкий, В. В. Тулегенов. – Санкт-Петербург:Юридический центр Пресс, 2006. – 243 с
A. Koreckii, V.V. Tulegenov-Criminal subculture and its criminological significance Legal Centre Press: St Petersburg, 2006. – 243 pages
7. Дубягина О. П. Криминологическая характеристика норм, обычаев и средств коммуникации криминальной среды : монография / Мосва: Юрлитинформ, 2008г., 204 с.
Dubyagina O. P. Criminological characterization of norms, customs and means of communication of criminal environment: a monograph / O. P. Dubyagina .- Moscow : Yurlitinform, 2008. - 204 pages
8. Ա.Ղամբարյան, Մ.Մուրադյան. Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, <<Լուսաբաց>> հրտ. 2023թ.,475 էջ
A.Ghambaryan, M.Muradyan, Theory of state and law, Erevan, <<Lusabac>> press. 2023, 475 pages
9. В. В. Тулегенов. Криминальная субкультура: Понятие, структура и соотношение со смежными понятиями:Статья/Астрахан/ Астраханский государственный технический университет, 5 с.
B. V. Tulegenov Criminal Subculture: Concept, Structure and relationship with related concepts Article/Astrakhan/Astrakhan State Technical University, 5 p.
10. Ռ.Մուսայելյան, Ա.Հայրապետյան. Քրեական աշխարհի ժարգոն և դաջվածքներ. Երևան, Հեղինակային հրատարակչություն, 2015թ., 100 էջ
R.Musayelyan, A.Hayrapetyan.Slangs and tattoos of criminal world, Yerevan, Author Publishing, 2015, 100 page
11. Կ.Ա.Բիշարյան, Ս.Վ.Առաքելյան, Ա.Հ.Գաբրուլյան.ՀՀ Արդարադատության ակադեմիա: Քրեական ենթամշակույթին առնվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը, Երևան, 46 էջ
Justice Academy of RA: Legal definition of actions relating to criminal subculture, K.A.Bisharyan,

- S .V.Aragelyan, A.H.Gabuzyan, Yerevan, 46 pages
 12. ՄԻԵԴ Աշխարհի ընդդեմ Վրաստանի գանգատ՝ 45554/08
 ECHR Ashlarban vs. Georgia appeal 45554/08
 13. Пирожков В.Ф. Законы преступного мира молодежи. (криминальная субкультура) Тверь, 1994, 315 с.
 V.F.Pirozkov. Laws of junior criminal world (criminal subculture), Tver, 315 pages 1994.
 14. Why Do People Commit Crimes? (Nine Reasons)-Official web page of Alliant International University
<https://www.alliant.edu/blog/why-do-people-commit-crimes>
 Access 21/09/2023
 15. Զեկույց:Մարդու իրավունքները բանակում և ազատրկման վայրերում, Երևան, 2019թ. 38 էջ
 Report:Human rights in the army and in places of imprisonment pages, Erevan, 2019թ., page 38
 16. Տե՛ս Զեկույց: Իրավական նախաձեռնությունների կենտրոն: ՀՀ Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող դիտորդների խումբ–հաշվետվություն–Երևան, 2018 թ., 141 էջ
 Centre for Legal Initiatives
 Report of the group of observers exercising public control in penitentiary institutions and bodies of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia–Erevan, 2018 թ., 141 pages
 17. А.Р.Багаутдинова Криминальная субкультура и масс медиа:Омск, Научный вестник Омской академии МВД России № 4 (31), 2008г., 3 с.
 A.R.Bagautdinova Criminal Subculture and Mass Media: Omsk, Scientific Bulletin of the Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia № 4 (31), 2008, 3 p., 3 pp.
 18. Криминология: А.И.Долговой, Москва, 1997, 779 с.
 Criminology: A.I.Dolgovoy 1997 Moscow, 1997, 779 p.
 19. Юрковский А. В., Евдокимов К. Н., Деревскова В. М., Кузьмин И. А:Теория государства и права–Учебное пособие Иркутск, 2016, 619 стр.
 Yurkovsky A. V., Evdokimov K. N., Derevskova V. M., Kuzmin I. A. Theory of law and state-Study Guide Irkutsk, 2016. 619 page

Artur Gharagyozyan

Graduate of the Academy of Justice of the Republic of Armenia,

Attendee of the Academy of Advocates of the Republic of Armenia

THE REASONS FOR THE FORMATION OF CRIMINAL SUBCULTURE AND MODERN MEANS OF COMBATING IT²³

Abstract

Currently, there is a high degree of criminal subculture in the Republic of Armenia, unlike the previous norms of the Criminal Code adopted on 01.08.2003, where there are no articles on criminalization of acts related to criminal subculture, the Criminal Code. The Code, adopted and in force since 01.07.2022, has envisaged 4 articles providing for criminal offences related to subculture (arts. 322-324).

In this novel approach of the law, it is obvious that criminal subculture and its uncontrolled spread are phenomena of high public danger, and a legislative and regulatory fight against them is planned. It should be noted, however, that the establishment of criminal prohibitions alone is not sufficient for the criminal law to fulfil its preventive function.

Criminal subculture has a high degree of latency, as people avoid reporting its existence to law enforcement agencies; there are many reasons for this silence, but the most persistent reason is personal safety, with which the person alerting law enforcement agencies may have problems. The most dangerous phenomenon is the uncontrolled spread and growth of criminal subculture and its propaganda.

The aim of the work is to systematically analyze the social phenomenon of criminal subculture, to highlight the existing problems in the discussed sphere, as well as to present criminal groups belonging to criminal subculture defined by the current Criminal Code of the Republic of Armenia. To study and highlight the means of combating criminal subculture individually and by complex means and to make new effective recommendations.

Keywords: criminal subculture; propaganda; prevention; activity; complex struggle; normative struggle.

²³ The article was presented on 30.09.2024 and was reviewed on 16.05.2025.

Артур Карагезян

*Выпускник Академии юстиции Республики Армения,
студент Академии адвокатов Республики Армения*

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРЫ И СОВРЕМЕННЫЕ СРЕДСТВА БОРЬБЫ С НЕЙ²⁴

Абстракт

В настоящее время в Республике Армения наблюдается высокая степень криминальной субкультуры, в отличие от предыдущих норм Уголовного кодекса, принятых 01.08.2003, где отсутствуют статьи о криминализации деяний, связанных с криминальной субкультурой, Уголовный кодекс. Кодекс, принятый и действующий с 01.07.2022, предусмотрел 4 статьи, предусматривающие уголовные преступления, связанные с субкультурой (ст. 322-324)

При этом новелле подход закона очевиден, что криминальная субкультура и ее неконтролируемое распространение являются явлениями высокой общественной опасности, а также планируется законодательно-нормативная борьба с ними. При этом следует отметить, что только установления уголовных запретов недостаточно для того, чтобы уголовный закон выполнял свою превентивную функцию.

Криминальная субкультура имеет высокую степень латентности, поскольку люди избегают сообщать о ее существовании правоохранным органам, у такого молчания есть множество причин, но наиболее устойчивой причиной является личная безопасность, с которой у человека, предупреждающего правоохранные органы, могут возникнуть проблемы. Самым опасным явлением является неконтролируемое распространение и рост криминальной субкультуры, ее пропаганда.

Цель работы - системно проанализировать социальный феномен криминальной субкультуры, осветить существующие проблемы в обсуждаемой сфере, а также представить преступные группировки, относящиеся к криминальной субкультуре, определенные действующим Уголовным кодексом республики. Армении и выступить с новыми рекомендациями, изучить и осветить средства борьбы с криминальной субкультурой индивидуально, комплексными средствами и выступить с новыми эффективными рекомендациями.

Ключевые слова: криминальная субкультура; пропаганда; профилактика; деятельность; комплексная борьба; нормативистская борьба.

²⁴ Статья была представлена 30.09.2024 и прошла рецензирование 16.05.2025.

Խաչիկ Զաքարյան

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի կրթական ծրագրի 1-ին կուրսի ուսանող, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության առաջին կարգի մասնագետի ժամանակավոր պաշտոնակատար

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԴՐԱ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ¹

Համառոտագիր

Հայաստանի Հանրապետության արժեթղթերի շուկան դեռևս ամբողջությամբ չի բացահայտել իր հնարավորությունները և չի շահագրգռում հասարակությանը մասնակից դառնալու դրանում տեղի ունեցող գործընթացներին: Ներպետական շուկայում բավականին տարածված արժեթղթեր են պարտատոմսերը, մինչդեռ՝ բաժնետոմսերի վաճառքը արտասահմանյան պրակտիկայում համարվում է կորպորատիվ ակտիվների կուտակման առաջնային միջոցներից մեկը, իհարկե՝ լրացուցիչ ակտիվ մեխանիզմների գործադրմամբ: Սույն գիտական հոդվածի շրջանակներում բացահայտվել է արժեթղթերի շուկայի այնպիսի մեխանիզմի կարևորությունը, ինչպիսին է «Նախնական հրապարակային առաջարկ»-ը: Անդրադարձ է կատարվել այս ինստիտուտին վերաբերող կարգավորումներին ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում և Գերմանիայում, վեր են հանվել այդ կարգավորումների ուժեղ և թույլ կողմերը, առանձնացվել են ինստիտուտի նպատակները, դրա առավելություններն ու թերությունները, այնուհետև՝ կատարվել վերլուծություն: Նախնական հրապարակային առաջարկի գործընթացը նկարագրվել է՝ հիմք ընդունելով նույն ոլորտում գործող հրապարակային առաջարկի մեխանիզմը:

Սույն աշխատանքի հիմնական նպատակը հանդիսանում է արժեթղթերի շուկայի կապակցությամբ առաջացող հարաբերությունները կարգավորող իրավական նորմերի կատարելագործումը, որի համար առաջադրվել են այնպիսի գաղափարներ, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ հետագայում օրենսդրական նախաձեռնություն կատարելու համար: Կատարված առաջարկները ուղղված են ընթացակարգային լուծումներ առաջարկել սույն ինստիտուտի գործադրման համար, քանի որ նշված ոլորտում թեև առկա են որոշակի հարաբերություններ, սակայն օրենսդրական մակարդակով բացակայում են կարգավորումները:

Հիմնաբառեր- նախնական հրապարակային առաջարկ, հրապարակային առաջարկ, ֆինանսական շուկաների կառավարման մարմին, գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակ, չծածկված վաճառք, բորսաների և արժեթղթերի հանձնա-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 09.08.2025թ., գրախոսվել է 22.10.2025թ.:

ժողով, ֆինանսական արդյունաբերությունը կարգավորող մարմին, Նյու Յորքի ֆոնդային բորսա:

Ներածություն

Հաճախ են լինում այնպիսի դեպքեր, երբ բաժնետիրական ընկերությունը (այսուհետ՝ Ընկերություն), կարիք զգալով լրացուցիչ դրամական միջոցների, ներգրավում է փոխառու միջոցներ բանկերից և վարկային կազմակերպություններից՝ պարտավոր լինելով վճարել տոկոսներ: Այս իրավիճակներից ազատվելու ուրույն տարբերակ է բաժնետոմսեր թողարկելը և տեղաբաշխելը, որի միջոցով նման կապիտալ միջոցների ներգրավումը կատարվում է առանց բանկի կամ վարկային կազմակերպության հետ պարտավորական հարաբերությունների մեջ մտնելու:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արժեթղթերի հրապարակային առաջարկի կատարման համար առկա են պարտադիր վավերապայմաններ և հաջորդական քայլեր, ինչպիսիք են՝

1. Արժեթղթեր թողարկելու մասին Ընկերության կողմից որոշման կայացում,
2. Ազդագրի ներկայացումը ՀՀ Կենտրոնական բանկին՝ գրանցման նպատակով,
3. Գրանցված ազդագրի հրապարակում,
4. Արժեթղթերի տեղաբաշխում,
5. Տեղաբաշխման ընթացքի և արդյունքների մասին հաշվետվությունների ներկայացում ՀՀ Կենտրոնական բանկ²:

Առաջին հայացքից թվում է, թե օրենսդրական մակարդակով առկա են այն բոլոր նպաստավոր պայմանները, որոնք հնարավորություն կտան Ընկերությանը, առանց ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից անհարկի ծանրաբեռնող պարտավորությունների առկայության, մեծացնել իր կանոնադրական կապիտալը, մինչդեռ՝ պրակտիկայում առկա են խնդիրներ, որոնց լուծումը կարող են հանդիսանալ նախնական հրապարակային առաջարկի՝ որպես արժեթղթերի շուկայում անհրաժեշտ գործիքի օրենսդրական մակարդակով կարգավորումը և հենց դրանով՝ գործարար և ոչ գործարար սուբյեկտներին նոր հնարավորություններ ընձեռելը:

Ընկերության բաժնետերերը վստահություն չեն հայտնում նոր բաժնետերերի առաջացման գաղափարին, քանի որ նախ՝ նրանք պետք է հաշվի նստեն նոր բաժնետիրոջ քվեարկելու ծայնի իրավունքի հետ, կանխատեսեն Ընկերության կորպորատիվ կառավարման մեջ ռազմավարական ուղղությունների փոփոխման հետագիծը, այնուհետև՝ սեփական բաժնետոմսերի հետագա օտարման դեպքում սահմանափակվեն այլ բաժնետերերի գնման նախապատվության իրավունքով: Նման հանգամանքների միաժամանակյա առկայությունը խոչընդոտում է արժեթղթերի շուկայի զարգացմանը և նոր գործարար կապերի ձևավորմանը, ինչպես նաև՝ սահմանափակում է հասարակության լայն զանգվածների հնարավոր

² Տե՛ս, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 2001 թվականի սեպտեմբերի 25-ին, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166) Հոդ.831, ինչպես նաև՝ «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ին, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2007.10.31/53(577) Հոդ.1098:

մասնակցությունը արժեթղթերի շրջանառությանը: Արդյունքում՝ պրակտիկայում ունենք իրավիճակ, երբ բաժնետոմսերը, որպես կանոն, տեղաբաշխվում են արժեթղթերի երկրորդային շուկայում՝ առաջնային շուկան զիջելով պարտատոմսերին³: Երկրորդային շուկայում բաժնետոմսերի հրապարակային առաջարկի գաղափարը ինքնին տալիս է հնարավորություն եզրահանգելու այն մասին, որ բաժնետետերը խուսափում են Ընկերության նոր բաժնետոմսեր շրջանառել այնտեղ, որտեղ դրանց հասանելիությունն ու պահանջարկը ավելի մեծ է. Երկրորդային շուկայում հայտնվում են այն բաժնետոմսերը, որոնք արդեն առնվազն մեկ անգամ հրապարակային առաջարկի ենթարկվել են և պատկանում են կոնկրետ բաժնետիրոջ, ինչը հանգեցնում է նրան, որ գործարքը տեղի է ունենալու ոչ թե էմիտենտ Ընկերության և բաժնետոմսը ձեռք բերելուն հավակնող սուբյեկտի միջև, այլ՝ վերջինիս և բաժնետիրոջ: Նման դեպքերում առաջանում է հաջորդ խնդրահարույց իրավիճակը. ՀՀ տնտեսական համակարգի զարգացման համար էական է դրամական շարժի կայուն և աճող լինելը, որը ենթադրում է հասարակության մասնակիցների կողմից ներդրումների կատարում և շահույթի ստացում, այլ ոչ՝ գումարների պահառություն բանկում: Սակայն հասարակ քաղաքացին, ով ունի որոշակի կուտակված միջոցներ և ցանկանում է իր առաջին քայլերը կատարել գործարար միջավայրում, միանշանակ կտարակուսի իր ունեցած ամբողջ միջոցները միանգամից մեկ Ընկերության կապիտալում ներդնելուց: Բավականին լավ գործարար համբավ ունեցող Ընկերության բաժնետոմսերը շուկայում թանկ են, ինչը պայմանավորված է երկրորդային շուկայում դրանց իրացմամբ և նոր բաժնետերեր ներգրավելու Ընկերության մասնակիցների վախով: Սակայն միջազգային պրակտիկայում ընդունված մոտեցում է, այսպես կոչված՝ «փորձնական բաժնետոմսեր» տեղաբաշխելը, որոնք մասնատված են լինում հազարերորդական բաժինների և տեղաբաշխվում են դրանց իրական-անվանական արժեքով, որի պայմաններում հասարակ քաղաքացին առանց կասկածի գնում է որոշ բաժնետոմսեր և հաջողելու դեպքում վստահություն է ձեռք բերում արժեթղթերի շուկայի նկատմամբ ու հետագայում պատրաստ է ավելի մեծ ներդրումների, իսկ գնված բաժնետոմսի անգամ շուկայական գնի անկման դեպքում՝ կրած կորուստները նվազագույն են:

Թեմայի արդիականությունը կայանում է նրանում, որ վերը նկարագրված իրավիճակներում գտնվի այն փոխադարձ շահավետ լուծման միջոցը, որը մի կողմից կփարատի նշանակալի մասնակցություն ունեցող բաժնետերերի կասկածները և անգամ խոշոր գումար կապիտալում ներդրման դեպքում բաժնետոմս ձեռք բերողները չեն ունենա այն չափ տոկոսային գերակայություն, որը կազդի Ընկերության կորպորատիվ կառավարման մեխանիզմի և ուժերի հարաբերակցության վրա, մյուս կողմից՝ հասարակության լայն զանգվածներին կտա հնարավորություն գիտակից որոշումներ կայացնել արժեթղթերի շուկայում և ձեռնարկել սեփական

³ Տե՛ս, Հայաստանի ֆոնդային բորսա, «Շուկայի տվյալներ», https://amx.am/am/market_data/equity, մուտք՝ 01.08.2025:

ակտիվ գործողությունները՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու և հաջողությունների հասնելու համար:

Նախնական հրապարակային առաջարկը կարող է հանգեցնել ՀՀ կորպորատիվ և գործարարական հարաբերությունների զարգացմանը, արժեթղթերի շուկայի ամբողջական պոպուլյացիայի բացահայտմանը:

Աշխատանքի տեսական նշանակությունը կայանում է գիտահետազոտական բազային զարգացմամբ, որը հնարավորություն կտա հասարակ քաղաքացուն կամ սկսնակ գործարար սուբյեկտին ծանոթանալու այնպիսի յուրահատուկ մեխանիզմի, ինչպիսին՝ «Նախնական հրապարակային առաջարկ»-ը, որը գուցե ծառայի որպես տեսական աղբյուր՝ արժեթղթերի շուկայում ճիշտ կողմնորոշվելու և առավել ձեռնհաս գործունեություն իրականացնելու համար:

Աշխատանքի գործնական նշանակությունն է վերհանել օրենսդրական մակարդակում առկա բացերը, դրանց բացակայության պայմաններում խելամիտ վարվելակերպի և առաջարկվող գաղափարների կիրառությունը իրավական վեճերի պարագայում: Շատ հարցերի պատասխաններ և դրանց ուղղված օրենսդրական նախաձեռնություններ հաճախ կատարվում են այդպիսի վեճերի դատարանում քննության արդյունքում: Սույն աշխատանքի մեջ ընդգրկված գաղափարների իրավական փաստաթղթերում գործածության արդյունքում դրանց կարող է տրվել պատշաճ իրավական մեկնաբանություն դատարանի կողմից և նույնիսկ՝ կիրառություն վճիռներում:

Սույն գիտական հետազոտության նպատակն է բացահայտել հետևյալ իրավական հարցերի էությունը՝

- որո՞նք են նախնական հրապարակային առաջարկի հասկացությունը, տեսակներն ու նշանակությունը,

- ինչպիսի՞ կիրառություն ունի այն արտասահմանյան երկրների իրավական համակարգերում,

- որո՞նք են այդ մեխանիզմի առավելություններն ու թերությունները,

- արդյո՞ք այն պիտանի և անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետության արժեթղթերի շուկայում կիրառելու համար:

Աշխատանքի մեթոդական հիմքն է կազմում ընհանուր գիտական և հատուկ իրավական մեթոդների գործածությունը, ինչպիսիք են՝ իրավական հերմենևտիկայի, համեմատական իրավագիտության, անալիզի, դեդուկցիայի և ինդուկցիայի մեթոդները:

1. Նախնական հրապարակային առաջարկի հասկացությունը, տեսակներն ու նպատակը

Մասնավոր ընկերության կողմից բաժնետոմսերի առաջին վաճառքը՝ IPO-ն (Նախնական հրապարակային առաջարկ), կարող է օգտագործվել ինչպես փոքր, այնպես էլ խոշոր ընկերությունների կողմից՝ ընդլայնման կապիտալ ներգրավելու

և հանրային առևտրային ձեռնարկություններ դառնալու համար⁴։ Նախնական հրապարակային առաջարկը (*Initial Public Offering, այսուհետ՝ IPO*) արժեթղթերի հրապարակային առաջարկից (*Public Offering, այսուհետ՝ PO*) տարբերվում է նրանով, որ իրականացվում է մինչև թողարկված արժեթղթերի ֆոնդային բորսայում (արժեթղթերի շուկայում) շրջանառության մեջ մտնելը։ Նախնական հրապարակային առաջարկները հիմնականում լինում են երկու տեսակի՝

- Հիմնական հրապարակային առաջարկ (*Primary Public Offering*), որի դեպքում նախնական հրապարակային առաջարկը կատարվում է առաջին անգամ թողարկվող արժեթղթերի կապակցությամբ մինչ դրանց ֆոնդային բորսայում շրջանառության մեջ մտնելը,

- Երկրորդային հրապարակային առաջարկ (*Secondary Public Offering*), որի դեպքում նախնական հրապարակային առաջարկը կատարվում է նախկինում արդեն թողարկված և տեղաբաշխված արժեթղթերի նոր (լրացուցիչ) թողարկման խմբաքանակի կապակցությամբ մինչ դրանց շրջանառության մեջ դրվելը⁵։

Հատկանշական է, որ ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված է միայն հրապարակային առաջարկի հասկացությունը, որը բնորոշվում է՝ որպես «որակավորված ներդրող չհանդիսացող 100-ից ավելի անձանց կամ անորոշ թվով անձանց ուղղված արժեթղթերի առաջարկը⁶»։ Հրապարակային առաջարկին տրված նմանատիպ բնորոշումը մեր կարծիքով փոքր-ինչ թերի է այն իմաստով, որ դրանում խոսք չկա այնպիսի կարևոր հատկանիշի մասին, ինչպիսին՝ «արժեթղթի շրջանառության մեջ գտնվելը»։ Հենց այդ հատկանիշն է վերջինիս տարբերակում նախնական հրապարակային առաջարկից և միաժամանակ պայմանավորում արժեթղթի շուկայական արժեքը։ Սակայն պարզ է դառնում, որ ներպետական օրենսդրությամբ նախնական հրապարակային առաջարկի՝ որպես արժեթղթերի շուկայում ակտիվ մեխանիզմի չնախատեսելը հանգեցրել է նրան, որ շրջանառության մեջ գտնվելու հատկանիշը բացահայտելու անհրաժեշտությունը էական չի համարվել։

Մասնավոր ընկերությունը, ցանկանալով իրականացնել իր բաժնետոմսերի (արժեթղթերի) նախնական հրապարակային առաջարկ, պետք է պահպանի կարևոր վավերապայման, այն է՝ ապահովի իր նախկին և ընթացիկ գործունեության հրապարակայնությունն ու թափանցիկությունը։

IPO-ի բովանդակության և նշանակության բացահայտման լավագույն միջոցը դրա հետապնդած նպատակների վերհանումն է, որոնք են՝

- Սեփական բաժնետոմսերի վաճառքը թույլ է տալիս անսահմանափակ ժամկետով միջոցներ ստանալ՝ առանց ապահովության (գրավի) տրամադրման և նպատակային օգտագործման նվազագույն սահմանափակումներով,

⁴ St'u, The Wayback Machine, "IPO Definitions". IPO Initial Public Offerings. Archived from the original on 21 August 2011. Retrieved 14 September 2011, <https://web.archive.org/web/20110821115314/http://www.ipoinitialpublicofferings.com/ipso-definitions.htm>, access՝ 18.03.2024:

⁵ St'u, Ломонтатидзе О. В., Львова М. И., Болотин А. В. и другие, «Базовый курс по рынку ценных бумаг», Кнорус: учебное пособие, М., 2010, էջ 448:

⁶ St'u, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը։

• Ներդրողների շրջանակի ընդլայնում (հնարավոր աջակցություն ընկերության կառավարման գործերում),

• Ներդրողներին տրվող բացառիկ հնարավորություն տեղաբաշխվող արժեթղթերը ձեռք բերել նախքան դրանք կդրվեն շրջանառության մեջ և կձևավորվի շուկայական արժեք, որը կարող է ինչպես բազմակի անգամ ձեռնտու լինել, այնպես էլ՝ անբարենպաստ հետևանքներ ունենալ (մշտական ռիսկի գործոն),

• Ընկերության կառավարման գործերում տոկոսային հարաբերակցության որոշակի կանխատեսելիություն, որը ավելի օպտիմալ կարող է գործել այն ընկերությունների համար, որոնք ձևավորել են ամուր կորպորատիվ կառուցվածք:

Այսպիսով նպատակների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ նախնական հրապարակային առաջարկը ուղղված է փոխադարձ հաջող ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացմանը և դրա համար նպաստավոր պայմանների ձևավորմանը, իսկ հետագա ռիսկերը արդեն կախված են ձեռնարկատեր սուբյեկտների ձեռնհասությունից և ռիսկերի սթափ գնահատումից:

2. Նախնական հրապարակային առաջարկի ինստիտուտը արտասահմանյան երկրների իրավական համակարգերում

Նախնական հրապարակային առաջարկը՝ որպես արժեթղթերի շուկայում գործուն մեխանիզմ, վաղուց է իր կիրառությունը գտել արտասահմանյան երկրների իրավական համակարգերում, ինչպիսիք են՝ ԱՄՆ, Գերմանիա և Ֆրանսիա: Բնականաբար, կախված կոնկրետ երկրի իրավական համակարգի առանձնահատկություններից՝ տարբեր են դրանց կիրառման առավելություններն ու թերությունները:

ՖՐԱՆՍԻԱ- Ֆրանսիական IPO գործընթացը սովորաբար տևում է առնվազն երկու ամիս՝ ընկերության կողմից ազդագրի գրանցման փաստաթղթերը Ֆինանսական շուկաների կառավարման մարմին (*Autorité des marchés financiers*) ներկայացնելուց հետո. Օրինակ, ընդհանուր առմամբ, հինգից վեց ամիս տևողությամբ:

Նախ՝ էմիտենտը որոշում է թողարկվող արժեթղթերի ցուցակագրման վայրը, որը կարող է մեկից ավել լինել: Հենց այդ ցուցակագրումն է որոշում, թե որ շուկայում պետք է հետագայում շրջանառվեն արժեթղթերը՝ Եվրոպական շուկայում, թե օրինակ՝ ամերիկյան: Ֆինանսական շուկաների կառավարման մարմնի կողմից հաստատվելուց հետո ազդագիրը կարող է օգտագործվել ԵՄ անդամ ցանկացած այլ երկրում երկրորդային ցուցակագրման կամ հրապարակային առաջարկի իրականացման համար: Առաջարկը կարող է ներառել նոր բաժնետոմսեր, առկա բաժնետոմսեր կամ երկուսի համակցություն: Էմիտենտը կորոշի առաջարկի նախնական չափը, որը կարող է մեծացվել երկու եղանակով.

Առաջին՝ Եթե առաջարկը հաջողվի, ապա առաջարկի չափը կարող է ավելացվել մինչև 15% գնագոյացման պահին, պայմանով, որ այս տարբերակը բացահայտված է ազդագրում:

Երկրորդ՝ IPO-ները սովորաբար ներառում են նաև գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակ («*greenshoe option*»): գնագոյացումից հետո, ներդրողներին

բաժնետոմսերը բաշխելիս, բանկերը կգերաբաշխեն բաժնետոմսերը (օրինակ՝ առաջարկի մինչև 115%-ը տրամադրելով ներդրողներին): Իրենց չծածկված վաճառքը (short position) ծածկելու համար տեղաբաշխողներին հնարավորություն կտրվի գնել ընկերության կողմից թողարկված լրացուցիչ բաժնետոմսերի մինչև 15%-ը (բայց միայն այն դեպքում, եթե նոր բաժնետոմսեր առաջարկվեն IPO-ում կամ վաճառվեն գործող բաժնետերերի կողմից՝ IPO գնով): Այս տարբերակը գործում է գնագոյացման պահից 30 օր⁷:

Նախնական հրապարակային առաջարկ կատարելու ֆրանսիական մոդելը բավականին զարգացած է և նրանց համար շատ ժամանակ չի պահանջվում այն իրականացնելու համար, որը միանշանակ համեմատելի չէ ՀՀ քաղաքացիա-իրավական հարաբերություններում առկա վիճակի հետ: Նախնական հրապարակային առաջարկը կատարվում է ներդրողներ և կապիտալ միջոցներ ներգրավելու համար, որը պահանջում է հրատապ լուծում, այսինքն՝ նման գործունեություն իրականացնելիս հարկավոր է ձեռնհաս և մասնագիտացված սուբյեկտների ներգրավում: ՀՀ իրավական համակարգում այս մեխանիզմի ներդրման դեպքում նպատակահարմար է սահմանել դրա կատարման 6 ամսյա ժամկետ՝ թողարկման թվականից հաշված, այն հիմնավորմամբ, որ ներպետական մակարդակով մենք դեռ սկսնակ ենք այս ոլորտում և յուրաքանչյուր նախնական հրապարակային առաջարկ կատարելիս անբարենպաստ հետևանքները նվազեցնելու և առավելագույն շահույթ ստանալու համար պետք է ավելի երկար նախապատրաստական աշխատանքների իրականացում, որը, միաժամանակ, չի հավասարեցվի հրապարակային առաջարկի կատարման 12 ամսյա ժամկետին: Արդյունքում՝ «Նախնական հրապարակային առաջարկի կատարման համար պետք է սահմանվի 6 ամսյա ժամկետ՝ Ընկերության կողմից դրանց թողարկման մասին որոշում կայացնելու պահից»:

Արժեթղթերի ցուցակումն իր հերթին ներպետական մակարդակով սահմանափակ է, քանի որ, ի տարբերություն արտասահմանյան երկրների, մենք ունենք մեկ ֆոնդային բորսա, որտեղ արժեթղթերի հրապարակային առաջարկ (այդ թվում նաև՝ IPO) կատարելու համար հարկավոր է ցուցակել դրանք⁸ և համապատասխան սակագնային վճարի դիմաց պահպանել դրանք A, B կամ C սյունյակներում: Հարկ է նշել, որ IPO գործընթացը աչքի է ընկնում ոչ շատ ծախսատարությամբ, որի դեպքում նման արժեթղթերի տեղաբաշխում կատարել ցանկացողը պետք է ունենա որոշակի սակագնային արտոնություններ: Հետևաբար՝ առաջարկ է կատարվում «բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆոնդային բորսայի օպերատորից թույլտվություն ստացած սուբյեկտը ցանկանում է կատարել IPO, ապա նա համապատասխան սյունյակում դրանց պահպանման համար վճարելու է հրապարակային առաջարկի համար նախատեսված համապատասխան սակագների 50%-ի չափով»:

Անդրադառնալով գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակին՝ հարկ է նշել, որ ներկայումս ՀՀ-ում առկա է օպցիոն գործարքների մասով օրենսդրական նախագիծ,

⁷ St'au, Letréguilly H., de La Courtie S., "Initial Public Offerings Laws and Regulations 2023", France, 2024, էջ 2:

⁸ St'au, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, 146-րդ հոդված:

որը դեռևս լրամշակման փուլում է գտնվում: Այդ նախագծում սահմանվում է, որ **Օպցիոնի ուժով** մի կողմը իրավունք է ձեռք բերում պահանջել կատարել օպցիոնով նախատեսված գործողությունները դրանով սահմանված ժամկետում և գնով, իսկ մյուս կողմը պարտավորվում է կատարել այդ պահանջը⁹: Ընկերությունն իրավունք ունի կնքել իր բաժնետոմսերի վաճառքի օպցիոնի պայմանագրեր, եթե դրա հնարավորությունը սահմանված է Ընկերության կանոնադրությամբ և օպցիոնով սահմանված քանակի, տեսակի և դասի բաժնետոմսերը հայտարարված, բայց չտեղաբաշխված են Ընկերության կողմից: Ընկերության կողմից իր բաժնետոմսերի վաճառքի օպցիոնի պայմանագրով սահմանված՝ Ընկերության բաժնետոմսերի թողարկման և օպցիոնը տնօրինողի օգտին տեղաբաշխման պայմանները վրա հասնելու (օպցիոն իրականացնելու) դեպքում Ընկերությունը պարտավոր է կայացնել լրացուցիչ բաժնետոմսերի թողարկման և դրանց՝ օպցիոնը տնօրինողի օգտին տեղաբաշխման մասին որոշումը՝ պայմանագրով սահմանված ժամկետում, իսկ օպցիոնը տնօրինողը պարտավոր է պայմանագրով սահմանված ժամկետում վճարել դրանց դիմաց¹⁰:

Ֆրանսիայում գործող կարգավորումը փոքր ինչ վտանգ է պարունակում այն տեսանկյունից, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ տեղաբաշխողը կլինի ներդրումային ընկերություն կամ բանկ, ապա ավելացած 15%-ի չիրացման պարագայում վերջիններս ձեռք կբերեն դրանք և ակամայից կդառնան բաժնետեր տվյալ ընկերությունում, որը կարծում ենք ձեռնտու չի լինի ընկերության համար: Ինչ վերաբերում է ներպետական օրենսդրական նախագծին, ապա այն ևս մեկ միջոց է կորպորատիվ հարաբերություններում օպցիոն պայմանագիր կնքող կողմերի փոխադարձ շահերի պաշտպանության համար: Բաժնետերերը վստահ կլինեն, որ բաժնետոմսերը տեղաբաշխվում են այն անձին, ում նրանք ճանաչում են, իսկ Ընկերության կանոնադրական կապիտալում ներդրում կատարելու ցանկություն հայտնած անձը իր հերթին կիմանա, որ, անկախ արժեթղթերի շուկայում տեղի ունեցող գնային տատանումներից, նա վճարելու է այն գինը, որը կողմերը նախօրոք պայմանավորվել էին և ստանալու է այն քանակի բաժնետոմսեր, որքան իրեն խոստացել են:

Գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակը ներպետական կարգով նախատեսելը խելամիտ առաջարկ է, սակայն կարևոր է օպցիոն տնօրինող սահմանել միայն բաժնետոմս թողարկող (էմիտենտ) Ընկերություններին՝ ձերբազատվելու այն վտանգից, որը կարող է առաջանալ բոլոր այն դեպքերում, երբ բաժնետոմսերի թողարկողն ու տեղաբաշխողը տարբեր սուբյեկտներ են, օրինակ՝ ներդրումային ընկերություն: Հետևաբար՝ առաջարկվում է «*Բոլոր այն դեպքերում, երբ Ընկերությունը վստահ կլինի նախնական հրապարակային առաջարկի կատարման*

⁹ Տե՛ս, «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» օրենքի նախագիծ, Հոդված 445.1, <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, մուտք՝ 07.05.2023:

¹⁰ Տե՛ս, ««Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի նախագիծ, Հոդված 32.1, <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, մուտք՝ 01.05.2023:

հաջողության մեջ և կրեդաբաշխի նախադեպվածից 15%-ով ավելի բաժնետերեր, ապա պետք է ՀՀ օրենսդրությամբ լինի գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակ էմիսիայի Ընկերության համար, որը չտեղաբաշխված բաժնետերերը հետ գնելու իրավունք կունենա, իսկ դրանց վերաբաշխումը արդեն իսկ գործող բաժնետերերի միջև կատարվելու է Ընկերության կանոնադրությամբ նման որոշում կայացնելու իրավասու մարմնի միաձայն որոշմամբ»:

Ֆրանսիական իրավական համակարգի ուշադրությունից չի վրիպել նաև այնպիսի կարևոր հարցի կարգավորում, ինչպիսին՝ IPO կատարել ցանկացող Ընկերության կողմից հրապարակվող ազդագրում պարունակվող ռիսկերին ներկայացվող պահանջները:

«Ազդագրի կանոնակարգ» (Prospectus Regulation ((EU) 2017/1129)) նորմատիվ իրավական ակտի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ ազդագրում ռիսկի գործոններին վերագրվում են երեք հատկանիշներ, որոնք են՝

- Հատուկ. Ազդագրում պետք է ներառվեն միայն այն ռիսկերը, որոնք հատուկ են թողարկողին և/կամ արժեթղթերին և որոնք կարևոր են ներդրումային որոշում կայացնելու համար:

- Հաստատված. Ռիսկի գործոնները պետք է հաստատվեն գրանցման փաստաթղթի և ազդագրի բովանդակությամբ

- Կարևոր. Ռիսկի յուրաքանչյուր գործոնի կարևորությունը գնահատվում է ըստ դրա իրականանալու հավանականության և բացասական ազդեցության գնահատված չափի:

Ռիսկի յուրաքանչյուր գործոնի նկարագրությունը պետք է համապատասխանող լինի՝ բացատրելով, թե ռիսկի գործոնն ինչ կերպ է ազդում թողարկողի կամ արժեթղթերի վրա¹¹:

Այսպիսով քննարկելով ֆրանսիական իրավական համակարգում տեղ գտած կարգավորումները նախնական հրապարակային առաջարկի վերաբերյալ՝ հարկավոր է նշել, որ հանգամանալից կարգավորման է ենթարկված ռիսկի գործոնների վերհանման և դրանց նվազեցման գործընթացը՝ հնարավորություն տալով ներդրողին ընտրություն կատարել՝ իրական ցուցանիշների վրա հիմնվելով:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Գերմանիայում հաճախ ընկերության առկա բաժնետերերի 50%-ից պակասը վաճառվում է IPO-ի միջոցով: Մնացածը մնում է գործող բաժնետերերի մոտ և ենթակա է փակ համաձայնագրի տեղաբաշխող բանկերի հետ: IPO-ի նախապատրաստումը Գերմանիայում տևում է մոտ հինգից վեց ամիս՝ կախված կորպորատիվ կառուցվածքից և ընկերության ֆինանսական վիճակից: Ընկերությունը պետք է ունենա ֆինանսական հաշվետվությունների ամբողջական և ազդեցիկ փաթեթ, որը թույլ կտա պահանջվող բացահայտումը և քննարկումը IPO-ի փաստաթղթերում: Գործարկման ամսաթիվը սովորաբար որոշվում է 135-օրյա կանոնով, որը սահմանում է, որ IPO-ի մարումը պետք է կատարվի IPO-ի

¹¹ Տե՛ս, Regulation (EU) 2017/1129 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the prospectus to be published when securities are offered to the public or admitted to trading on a regulated market, and repealing Directive 2003/71/EC with EEA relevance. Հոդված 16:

ազդագրում նշված վերջին հաշվեկշռի ամսաթվից ոչ ուշ, քան 135 օր հետո: Սա հանգեցնում է IPO-ի փաստաթղթերում տարեկան չորս IPO պատուհանների՝ համապատասխան ֆինանսական հաշվետվությունների (ամբողջ տարվա, կիսամյակի կամ եռամսյակային արդյունքների) ներառման և քննարկման մինչև 135-օրյա ժամկետի ավարտը: Համապատասխանաբար թողարկողի և տեղաբաշխողների և նրանց փաստաբանների միջև համաձայնեցվում են կոնկրետ ժամկետներ¹²:

IPO-ի կանոնավոր գործընթացը պահանջում է զգալի նախապատրաստություն: Մեծ թվով ընկերությունների համար այն կարող է սկսվել առևտրի նախատեսվող մեկնարկից երկու տարի առաջ: Սա հաճախ պայմանավորված է նրանով, որ շատ ընկերություններ դեռ պետք է փոխեն իրենց կազմակերպահրավական ձևը՝ IPO-ին պատրաստ լինելու համար: Գերմանական ընկերությունների մեծ մասը ընդգրկված է որպես գերմանական սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություններ (GmbH): Որպես այդպիսին, հնարավոր չէ նրանց բաժնետոմսերի հրապարակային առուվաճառքը: Անհրաժեշտ է փոխել գերմանական ֆոնդային կորպորացիայի (AG), եվրոպական ընկերության (SE) կամ նույնիսկ այլ իրավասության ֆոնդային կորպորացիայի: Սա պահանջում է մի քանի իրավական քայլեր՝ սկսած պատշաճ կորպորատիվ և հարկային վերլուծությունից՝ նախընտրելի թիրախային կառուցվածքը գտնելու համար, ինչպես նաև բաժնետերերի հետ թափանցիկ համապատասխանեցումը՝ ապահովելով ներգրավված բոլոր կողմերի շահերի պաշտպանությունը: Երբ ձևավորվի համապատասխան կազմակերպահրավական ձևը և ընկերությունը կայունացվի իր նոր կազմակերպահրավական ձևով, բաժնետերերը պաշտոնապես սկսում են IPO գործընթացը իրենց համապատասխան որոշմամբ¹³:

ԱՄՆ- Բորսաների և արժեթղթերի հանձնաժողովը (The United States Securities and Exchange Commission՝ SEC) արժեթղթերի շուկաների առաջնային կարգավորողն է և պատասխանատու է ԱՄՆ-ում IPO գրանցման հայտերի վերանայման համար: Բացի այդ, IPO-ների հետ կապված տեղաբաշխողների գործունեությունը կարգավորվում է Ֆինանսական արդյունաբերությունը կարգավորող մարմնի կողմից (Financial Industry Regulatory Authority՝ FINRA): FINRA-ն շահույթ չհետապնդող ինքնակարգավորվող կազմակերպություն է, որը կարգավորում է անդամ բրոքեր-դիլերներին, ներառյալ IPO տեղաբաշխողներին: FINRA-ի կորպորատիվ ֆինանսների կանոնները պահանջում են, որ անդամ ընկերությունները, որոնք մասնակցում են ԱՄՆ-ում արժեթղթերի հրապարակային առաջարկին, ներկայացնեն FINRA-ին առաջարկող փաստաթղթեր, ներառյալ գրանցման հայտարարություն և տեղաբաշխման պայմանագիր, ինչպես նաև տեղաբաշխողների և ընկերության միջև որոշ այլ պայմանագրեր: Նման փաստաթղթեր ներկայացնելը պետք է կատարվի ոչ ուշ, քան երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում SEC-ում

¹² Տե՛ս, Schwander A., Trojette I., “IPOs in Germany: What Potential Shareholders Should Know”, Kirkland & Ellis, DE, 2019, էջեր 3-6:

¹³ Տե՛ս, Bernau T., Ritzmann K., Thomas A. J., “Initial Public Offerings Laws and Regulations 2023”, DE, 2024, էջ 2:

գրանցման յուրաքանչյուր հայտարարություն ներկայացնելուց կամ կոնֆիդենցիալ (զաղտնի) կարգով ներկայացնելուց հետո: IPO-ի դեպքում ընկերությունից կապահանջվի վճարել FINRA-ին չվերադարձվող գրանցման վճար՝ հաշվի առնելով գրանցման հայտարարության մեջ նշված IPO-ի առաջարկի չափը: Բացի այդ, եթե IPO տեղաբաշխողներից որևէ մեկն ունի շահերի բախում, FINRA-ն պահանջում է, որ գրանցման հայտարարությունը ներառի շահերի բախման բնույթի հատուկ և կոնկրետ բացահայտում և այլ տեղեկություններ: Ի հավելումն SEC-ի և FINRA-ի պահանջների, ընկերությունները պետք է լրացնեն նաև առանձին հայտի գործընթաց՝ իրենց արժեթղթերը ԱՄՆ բորսայում ցուցակագրելու համար: Ընկերությունները սովորաբար որոշում են դիմել Նյու Յորքի ֆոնդային բորսայում (NYSE) կամ Nasdaq ֆոնդային բորսայում ցուցակման համար: Ընդհանուր առմամբ, երկու բորսաները շատ նման են, չնայած պատմականորեն NYSE-ն ուներ ավելի խիստ պահանջներ, ինչպիսիք են շահույթի և շուկայական կապիտալիզացիայի թեստերը: Nasdaq-ը ավանդաբար գրավել է ավելի շատ տեխնոլոգիաների և կենսատեխնոլոգիական թողարկողների, մինչդեռ NYSE-ն ապացուցել է, որ ավելի շատ ֆինանսական, արդյունաբերական և էներգետիկ ընկերությունների տունն է: Չնայած յուրաքանչյուր բորսա ունի կորպորատիվ կառավարման իր պահանջները, այս պայմանները տարիների ընթացքում բավականին նման են դարձել¹⁴:

ԱՄՆ-ի արժեթղթերի շուկաներում նախնական հրապարակային առաջարկ կատարելու համար ընկերությունը պետք է հրապարակային դարձնի իր և իր կողմից տեղաբաշխվող արժեթղթերի մասին տեղեկությունները, ինչը մեծապես բխում է ԱՄՆ-ի կառավարության կողմից արժեթղթերի շուկայում որդեգրած քաղաքականությունից, այն է՝ ներդրողի շահերի առավելագույնս պաշտպանություն: Գրանցման համար ներկայացվող տեղեկությունները հիմնականում ընդգրկված են ազդագրում, որում պարունակող տվյալները հատուկ կարգավորման են ենթարկվել¹⁵:

ԱՄՆ-ում մինչ արժեթղթերի նախնական հրապարակային առաջարկ կատարելը պետք է անցնել նախապատրաստական մի ամբողջ ընթացակարգ, որը տարբեր ընկերությունների մոտ յուրահատուկ է դրսևորվում, սակայն տեսաբաններից մեկը առաջարկել է հետևյալ՝ առավել ամբողջական քայլերի հաջորդականությունը՝

● **IPO-ից 24-12 ամիս առաջ՝** 1) Ստեղծել բիզնես պլան և սեփական կապիտալի պատմություն, 2) պատրաստել եռամյա աուդիտի ենթարկված ֆինանսական հաշվետվություններ, 3) գործել ցուցակված ընկերության պես,

● **IPO-ից 12-6 ամիս առաջ՝** 1) Ստեղծել ներքին IPO աշխատանքային խումբ, 2) նշանակել արտաքին IPO թիմ,

¹⁴ St'u, TurnKeyDeal, «IPO в США», <https://tkdeal.com/complex-offers/ipo-v-ssa>, մուտք՝ 05.05.2024:

¹⁵ St'u, “AN ACT To provide full and fair disclosure of the character of securities sold in interstate and foreign commerce and through the mails, and to prevent frauds in the sale thereof, and for other purposes” (Securities Act of 1933) - May 27, 1933 - 74, բաժին 10, կետ 4, էջ 33, <https://govtrackus.s3.amazonaws.com/legislink/pdf/stat/48/STATUTE-48-Pg74.pdf>, access՝ 01.01.2024:

● **IPO-ից 6-4 ամիս առաջ՝** 1) Մշակել ազդագիր և գրանցման հայտարարություն, 2) մշակել ներդրողների հետ հարաբերությունների ծրագիր, 3) համագործակցել կարգավորող մարմինների հետ,

● **IPO-ից 4 ամիս առաջ՝** 1) Ուսումնասիրել ներկայացման նախադրյալները, 2) ներկայացնել անհրաժեշտ փաստաթղթերը, 3) մշակել ներկայացման ակտիվները,

● **IPO-ից 3 ամիս-6 շաբաթ առաջ՝** 1) Վերջնականացնել հասույթը, սեփական կապիտալի պատմությունը, 2) հաստատել գնահատումը, 3) պատասխանել կարգավորողների մեկնաբանություններին, 4) մշակել շուկայավարման ռազմավարություն,

● **IPO-ից 6 շաբաթ առաջ՝** 1) Roadshow (պրեզենտացիաների շարք, որոնք, կատարվելով տարբեր վայրերում, տանում են դեպի նախնական հրապարակային առաջարկ), 2) Book building (գործընթաց, որն օգտագործվում է ընկերությունների կողմից, որոնք կապիտալ են ներգրավում հրապարակային առաջարկների միջոցով՝ օգնելու գնի և պահանջարկի բացահայտմանը), 3) գնագոյացում, 4) առաջարկի ժամկետը, 5) վերջնական ցուցակագրման պահանջներ, 6) ցուցակագրման արարողություն¹⁶: Ամփոփելով ԱՄՆ-ում գործող կարգավորումներն ու տեսաբանների հեղինակած մտքերը՝ հարկ է նշել, որ ամերիկյան իրավական համակարգում բավականին լուրջ են մոտեցել արժեթղթերի նախնական հրապարակային առաջարկի ընթացակարգային կարգավորման հարցին, և զարմանալի չէ, որ բավականին խոշոր կապիտալ ունեցող ընկերություններ ցանկություն են հայտնում հենց ԱՄՆ-ում կատարել իրենց արժեթղթերի նախնական հրապարակային առաջարկը:

Հայկական պրակտիկայում դժվար է պատկերացնել նման համակարգված գործողությունների հաջորդականություն, որոնք ուղղված կլինեն նախապատրաստական աշխատանքների իրականացմանը և նախնական հրապարակային առաջարկը սկսելուն, մինչդեռ՝ անհրաժեշտ է որոշակի վավերապայմաններ նախատեսել, որոնք հնարավորություն կտան ուղղորդել ընկերություններին և խորհրդատվական բնույթի աջակցություն ցուցաբերել նրանց մինչև համապատասխան գործընթացը սկսելը: Ընկերության շահերից է բխում այնպիսի մասնագետի ներգրավումը, ով, հիմք ընդունելով կանոնադրական կապիտալի չափը, դրանում բաժնետերերի ունեցած տոկոսային հարաբերակցությունը, Ընկերության ընթացիկ գործունեության շահութաբերությունն ու կորպորատիվ կառուցվածքի կայունությունը, եզրակացություն կտա այն մասին, թե ինչ մոտավոր արժեքով և քանակի բաժնետոմսեր է նպատակային թողարկել և տեղաբաշխել և մոտավոր որքան ժամանակ է հարկավոր այդ գործընթացին նախապատրաստվելու համար: Հետևաբար՝ կատարվում է առաջարկ այն մասին, որ «Ընկերության կողմից մինչև նախնական հրապարակային առաջարկի գործընթացը սկսելը առնվազն 4 ամիս առաջ պետք է ներգրավվի օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան գործունեության համար լիցենզավորված մասնագետ,

¹⁶ St'u, Prete R., "The IPO Process: A Breakdown of What it Means to Go Public", USA, 2023, <https://www.linqto.com/blog/ipo-process/>, access՝ 06.07.2023:

ով կգնահատի նախապատրաստական աշխատանքների ընթացքն ու անհրաժեշտ պայմանները և կտա եզրակացություն, որը Ընկերությունը IPO ազդագրի հետ միասին ներկայացնելու է ՀՀ Կենտրոնական բանկ՝ հաստատման և գրանցման նպատակով»:

3. Նախնական հրապարակային առաջարկի առավելություններն ու թերությունները

Նախնական հրապարակային առաջարկի մեխանիզմը, դեռևս վաղուց կիրառվելով արտասահմանյան երկրների արժեթղթերի շուկաներում, հասցրել է բացահայտել իր թույլ և ուժեղ կողմերը, որոնք համադրելով ՀՀ իրավական համակարգում գործող կարգավորումների հետ՝ պետք է վերհանել նախնական հրապարակային առաջարկի առավելություններն ու թերությունները, որից հետո կատարել վերլուծություն և գալ վերջնական եզրահանգման:

Առավելություններ.

- Սեփական բաժնետոմսերի տեղաբաշխումը թույլ է տալիս կապիտալ միջոցներ ներգրավվել՝ հեշտացնելով կանոնադրական նպատակների իրագործումը,

- Աճում է ընկերության հեղինակությունն ու գործարար համբավը՝ միաժամանակ ձեռք բերելով հասարակական վստահություն,

- Ներդրողների շրջանակի ընդլայնում, բազմաթիվ ֆինանսավորման հնարավորությունների ստեղծում՝ սեփական կապիտալ, փոխարկելի պարտք, ավելի էժան բանկային վարկեր,

- Ներդրողների համար բացառիկ հնարավորություն ձեռք բերելու արժեթղթերը նոմինալ արժեքով, այլ ոչ՝ շուկայական (այն կարող է ներդրողին ինչպես բազմակի անգամ ավել շահույթ բերել, այնպես էլ՝ հանգեցնել ներդրած միջոցների կորստին, սակայն պետք է հաշվի առնել, որ նման ռիսկային գործոն առկա է բոլոր տեսակի ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտներում)¹⁷:

Նախնական հրապարակային առաջարկի գործարկումը ինքնին ուղղված է և՛ Ընկերության, և՛ հասարակության լայն զանգվածների գույքային կարգավիճակի բարելավմանը. Ֆիզիկական անձը ներդրում կատարելիս ձգտում է ծախսել որքան հնարավոր է քիչ և ստանալ շահույթ, որը, իհարկե, տեղի է ունենում բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆիզիկական անձի կողմից բաժնետոմսը ձեռք բերելուց հետո նա միանգամից վերավաճառում է այն ավելի բարձր գնով, սակայն քիչ չեն նաև այնպիսի դեպքերը, երբ անձը ձգտում է պասիվ եկամուտ ունենալ՝ միաժամանակ չցանկանալով անձամբ մասնակցել Ընկերության գործերի կառավարմանը: Արդյունքում՝ անձը կա՛մ բաժնետոմսը հանձնում է հավատարմագրային կառավարման, կա՛մ բաժնետիրական համաձայնագիր է կնքում մյուս մասնակիցների հետ՝ իրավաչափ կերպով իրեն զերծ պահելով նման կառավարման գործերին մասնակցելուց: Ընկերության համար IPO կատարելը առանձին հետաքրքրություն

¹⁷ St'u, Matthews J., "How regular investors can access IPOs", Fortune, USA, 2021, <https://fortune.com/2021/07/08/how-to-access-ipos-regular-investors/>, access՝ 23.09.2024:

է ներկայացնում, քանի որ այն հանրագումարային միջոցները, որոնք ներդրվում են կանոնադրական կապիտալ մեկ գործընթացի արդյունքում, որպես կանոն, անհամեմատ ավելի մեծ են, քան արտաշուկայական պայմաններում նույն բաժնետոմսի ամբողջական օտարումը երրորդ սուբյեկտի: Նման պայմաններում IPO կատարելով՝ Ընկերության նշանակալի մասնակցություն ունեցող բաժնետերերը չեն անհանգստանում ցածր տոկոսայնության բաժնետոմսեր ձեռք բերած բաժնետերերի կողմից գործերի կառավարմանը միջամտելու վերաբերյալ, այլ՝ զբաղվում են Ընկերության գործարարական հարաբերությունների զարգացմամբ, իսկ երբ գալիս է հաշվետու տարվա ավարտը և պետք է կատարել շահույթի բաշխում, ապա ստացվող միջոցները ավելի շատ են, քան կլինեին բանկի հետ վարկավորման պայմանագրի կնքման դեպքում:

Թերություններ.

- Իրավական, հաշվապահական և շուկայավարման զգալի ծախսեր, որոնցից շատերը շարունակական են (տեղաբաշխման ծախսերի կատարում),

- Ընկերության գործունեությանը առջվող ինֆորմատիվ դաշտի հասանելի դարձնելը, հաճախ նաև կազմակերպարավական ձևի փոփոխություն,

- Կառավարման գործերում ավելի լայն շրջանակի ներդնողների ընդգրկման դեպքում ընկերության կառավարմանն ուղղված ջանքերի ավելացում (կայուն կորպորատիվ կառուցվածք չունեցող ընկերությունների դեպքում, առավել հաճախ հանդիպում է փոքր և միջին ձեռնարկություններում)¹⁸,

- Ամբողջ գործընթացում ընկերությունը գտնվելու է ՀՀ Կենտրոնական Բանկի և աուդիտորական-հարկային վերահսկողության ներքո, որը զգալի ճնշում է ընկերության գործունեության նկատմամբ:

Անկախ պարունակող ռիսկերի քանակից ձեռնարկատերերի հիմնական վախը չիմանալն է, թե ինչպես և ինչ քայլերով պետք է կատարվի IPO-ն, որ հաջողություն գրանցվի, որի համար հարկավոր է պլանավորում կատարել: Պլանավորումը շատ կարևոր է հաջող IPO-ի համար: Տեսաբաններից մեկը առաջարկում է պլանավորման հետևյալ յոթ քայլերը՝

- զարգացնել տպավորիչ կառավարում և պրոֆեսիոնալ թիմ,
- զարգացնել ընկերության բիզնեսը՝ հայացք նետելով դեպի հանրային շուկա,
- ձեռք բերել աուդիտի ենթարկված ֆինանսական հաշվետվություններ՝ օգտագործելով IPO-ի կողմից ընդունված հաշվապահական հաշվառման սկզբունքները,
- կարգավորել ընկերության գործունեությունը,
- ստեղծել կլանման դեմ էֆեկտիվ պաշտպանություն,
- ձևավորել լավ կորպորատիվ կառավարում,

¹⁸ St'а, Глухов К. В., Шипилова М. В., «Использование инструментов фондового рынка как способ поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства в период экономических кризисов», Вестник университета, 10-е Издание, RUS, 2021, <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2021-10-139-146>, էջեր 142-143:

● ստեղծել ինսայդերային փրկության հնարավորություններ և օգտվել IPO պատուհաններից¹⁹:

Ընկերության կողմից պլանավորում կատարելը ենթադրում է որոշակի անհրաժեշտ և հաջորդական գործողությունների կատարման քայլերի կանխորոշում, որը առավել նպատակահարմար է սահմանել կա՛մ Ընկերության կանոնադրությամբ, կա՛մ բաժնետերերի միջև կնքվող համաձայնագրերով: Ներպետական կարգով նման պլանավորման նմուշային ձևը կարող է սահմանվել ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից, որը հիմք ընդունելով՝ Ընկերությունները կնախատեսեն իրենց սեփականը:

Անկախ պարունակող թերություններից՝ ցանկացած գործարք անձանց կողմից ռիսկերի սթափ գնահատման արդյունք է, և անձն ինքն է ընտրում կնքել նման գործարք, թե՛ ոչ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով թեման՝ պետք է նշել, որ նախնական հրապարակային առաջարկի՝ որպես ինստիտուտի և արժեթղթերի շուկայում պիտանի մեխանիզմի օրենսդրական մակարդակով կարգավորումը միանշանակ կնպաստի ՀՀ կորպորատիվ և գործարարական հարաբերությունների զարգացմանը, արժեթղթերի շուկայի ամբողջական պոտենցիալի բացահայտմանը: Առանց համապատասխան կարգավորումների այդպիսի գործընթացի իրագործումը գուցե հաջողվի, սակայն այն իրագործողը չի իմանալու անհրաժեշտ օրինաչափությունները, որոնք պարտադիր են ռիսկերը նվազեցնելու համար:

Հակիրճ կներկայացվեն այն առաջարկները, որոնք թեև ամբողջապես չեն կարգավորի նշված ոլորտը, սակայն սկիզբը կհանդիսանան հետագա օրենսդրական նախաձեռնությունների:

1. Նախնական հրապարակային առաջարկի կատարման համար պետք է սահմանվի 6 ամսյա ժամկետ՝ Ընկերության կողմից դրանց թողարկման մասին որոշում կայացնելու պահից:

2. Բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆոնդային բորսայի օպերատորից թույլտվություն ստացած սուբյեկտը ցանկանում է կատարել IPO, ապա նա համապատասխան սյունյակում դրանց պահպանման համար վճարելու է հրապարակային առաջարկի համար նախատեսված համապատասխան սակագների 50%-ի չափով:

3. Բոլոր այն դեպքերում, երբ Ընկերությունը վստահ կլինի նախնական հրապարակային առաջարկի կատարման հաջողության մեջ և կտեղաբաշխի նախատեսվածից 15%-ով ավելի բաժնետրոմսեր, ապա պետք է ՀՀ օրենսդրությամբ լինի գերաբաշխման (օպցիոն) տարբերակ էմիտենտ Ընկերության համար, որը չտեղաբաշխված բաժնետրոմսերը հետ գնելու իրավունք կունենա, իսկ դրանց վերաբաշխումը արդեն իսկ գործող բաժնետերերի միջև կատարվելու է

¹⁹ Տե՛ս, Lipman, “International and U.S. IPO Planning”, Published by John Wiley & Sons, Inc., A Business Strategy Guide, Hoboken, New Jersey, 2009, էջեր 31-120:

Ընկերության կանոնադրությամբ նման որոշում կայացնելու իրավասու մարմնի միաձայն որոշմամբ:

4. Ընկերության կողմից մինչև նախնական հրապարակային առաջարկի գործընթացը սկսելը առնվազն 4 ամիս առաջ պետք է ներգրավվի օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան գործունեության համար լիցենզավորված մասնագետ, ով կգնահատի նախապարտաստական աշխատանքների ընթացքն ու անհրաժեշտ պայմանները և կտա եզրակացություն, որը Ընկերությունը IPO ազդագրի հետ միասին ներկայացնելու է ՀՀ Կենտրոնական բանկ՝ հաստատման և գրանցման նպատակով:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166) Հոդ.831:

RA Law "On Joint Stock Companies", source: Official Gazette of the Republic of Armenia 2001.11.06/34(166) Art.831:

2. «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2007.10.31/53(577) Հոդ.1098:

RA Law "On Securities Market", source: Official Gazette of the Republic of Armenia 2007.10.31/53(577) Art.1098:

3. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» օրենքի նախագիծ, <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, մուտք՝ 07.05.2023:

Draft law "On Amendments to the Civil Code of the Republic of Armenia", <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, access՝ 07.05.2023:

4. ««Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի նախագիծ, <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, մուտք՝ 01.05.2023:

Draft law "On Amendments to the RA Law "On Joint Stock Companies"", <https://www.e-draft.am/projects/5646/about>, access՝ 01.05.2023:

5. Հայաստանի ֆոնդային բորսա, «Շուկայի տվյալներ», https://amx.am/am/market_data/equity, մուտք՝ 01.08.2025:

Armenia Stock Exchange, "Market data", https://amx.am/am/market_data/equity, access՝ 01.08.2025:

6. Regulation (EU) 2017/1129 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the prospectus to be published when securities are offered to the public or admitted to trading on a regulated market, and repealing Directive 2003/71/EC Text with EEA relevance, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1129/oj/eng>, access՝ 09.12.2024:

7. "AN ACT To provide full and fair disclosure of the character of securities sold in interstate and foreign commerce and through the mails, and to prevent frauds in the sale thereof, and for other purposes" (Securities Act of 1933) - May 27, 1933 - 74, <https://govtrackus.s3.amazonaws.com/legislink/pdf/stat/48/STATUTE-48-Pg74.pdf>, access՝ 01.01.2024:

8. Глухов К. В., Шипилова М. В., «Использование инструментов фондового рынка как способ поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства в период экономических кризисов», Вестник университета, 10-е Издание, RUS, 2021, էջեր 139-146, <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2021-10-139-146>, մուտք՝ 10.02.2024:

Glukhov K. V., Shipilova M. V., "Using stock market instruments as a way to support small and medium-sized businesses during economic crises", University Bulletin, 10th Edition, RUS, 2021, p. 139-146, <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2021-10-139-146>, access՝ 10.02.2024:

9. Ломонтатидзе О. В., Львова М. И., Болотин А. В. и другие, «Базовый курс по рынку ценных бумаг», Кнорус: учебное пособие, М., 2010, 448 էջ:

Lomontatidze O. V., Lvova M. I., Bolotin A. V. and others, “Basic Course on the Securities Market”, Knorus: study guide, M., 2010, 448 pages:

10. TurnKeyDeal, «IPO в США», <https://tkdeal.com/complex-offers/ipo-v-ssa>, ձևաթիվ՝ 05.05.2024:

TurnKeyDeal, "IPO in the USA", <https://tkdeal.com/complex-offers/ipo-v-ssa>, access՝ 05.05.2024:

11. Bernau T., Ritzmann K., Thomas A. J., “Initial Public Offerings Laws and Regulations 2023”, DE, 2024:

12. Letréguilly H., de La Courtie S., “Initial Public Offerings Laws and Regulations 2023”, France, 2024:

13. Lipman, “International and U.S. IPO Planning”, Published by John Wiley & Sons, Inc., A Business Strategy Guide, Hoboken, New Jersey, 2009, էջեր 31-120:

14. Matthews J., "How regular investors can access IPOs", Fortune, USA, 2021, <https://fortune.com/2021/07/08/how-to-access-ipos-regular-investors/>, access՝ 23.09.2024:

15. Prete R., “The IPO Process: A Breakdown of What it Means to Go Public”, USA, 2023, <https://www.linqto.com/blog/ipo-process/>, access՝ 06.07.2023:

16. Schwander A., Trojette I., “IPOs in Germany: What Potential Shareholders Should Know”, Kirkland & Ellis, DE, 2019, <https://www.kirkland.com/-/media/publications/article/2019/10/ipos-in-germany-what-potential-shareholders-should/bloomberg-law-ipos-in-germanyschwandertrojette-oct.pdf>, access՝ 05.11.2023:

17. The Wayback Machine, "IPO Definitions". IPO Initial Public Offerings. Archived from [the original](#) on 21 August 2011. Retrieved 14 September 2011, <https://web.archive.org/web/20110821115314/http://www.ipoinitialpublicofferings.com/ip-o-definitions.htm>, access՝ 18.03.2024:

Khachik Zakaryan

1st year student of a Master's degree program at Faculty of Law of Yerevan State University, Temporary Official of the Junior Specialist of the Legal Expertise Service of the RA Court of Cassation

THE SIGNIFICANCE OF THE INITIAL PUBLIC OFFERING IN THE FOREIGN SECURITIES MARKET AND THE NEED FOR ITS REGULATION IN ARMENIA²⁰

Abstract

The securities market of the Republic of Armenia has not yet fully revealed its capabilities and does not encourage the public to become a participant in the processes taking place in it. Bonds are quite common securities in the domestic market, while the sale of shares in foreign practice is considered one of the primary means of accumulating corporate assets, of course, with the use of additional active mechanisms. Within the framework of this scientific article, the importance of such a mechanism of the securities market as "Initial Public Offering" has been revealed. Reference was made to the regulations related to this institute in the USA, France and Germany, the strengths and weaknesses of these regulations were highlighted, the goals of the institute, its advantages and disadvantages were distinguished, and then an analysis was made. The initial public offering process has been described based on the existing public offering mechanism in the same industry.

The main goal of this work is the improvement of the legal norms regulating the relations arising in connection with the securities market, for which such ideas have been put forward that can serve as a basis for drafting a legislative project in the future. The proposals made are aimed at proposing procedural solutions for the implementation of this institution, because although there are certain relations in the mentioned field, there are no regulations at the legislative level.

Keywords: IPO; PO; Autorité des marchés financiers; greenshoe option; short position; SEC (The United States Securities and Exchange Commission); FINRA (Financial Industry Regulatory Authority); NYSE.

²⁰ The article was presented on 09.08.2025 and was reviewed on 22.10.2025.

Хачик Закарян

Студент 1-го курса магистратуры юридического факультета Ереванского государственного университета, временно исполняющий обязанности специалиста первого класса Юридической экспертной службы персонала Кассационного суда Республики Армения

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРВИЧНОГО ПУБЛИЧНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ИНОСТРАННОМ РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ И НЕОБХОДИМОСТЬ ЕЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ В АРМЕНИИ²¹

Абстракт

Рынок ценных бумаг Республики Армения пока не раскрыл в полной мере свои возможности и не стимулирует общественность становиться участником происходящих на нем процессов. Облигации являются достаточно распространенными ценными бумагами на внутреннем рынке, тогда как продажа акций в зарубежной практике считается одним из основных средств накопления корпоративных активов, конечно, с использованием дополнительных активных механизмов. В рамках данной научной статьи раскрыто значение такого механизма рынка ценных бумаг, как «первичное публичное предложение». Были приведены ссылки на положения, касающиеся этого института в США, Франции и Германии, выделены сильные и слабые стороны этих положений, выделены цели института, его преимущества и недостатки, а затем проведен анализ. Процесс первичного публичного предложения был описан на основе существующего механизма публичного предложения в той же отрасли.

Основной целью данной работы является совершенствование правовых норм, регулирующих отношения, возникающие в связи с рынком ценных бумаг, для чего выдвинуты такие идеи, которые могут послужить основой для разработки законодательного проекта в будущем. Внесенные предложения направлены на предложение процессуальных решений по реализации данного института, поскольку хотя и существуют определенные отношения в указанной сфере, но нормативных актов на законодательном уровне нет.

Ключевые слова: первичное публичное предложение; публичное предложение; орган регулирования финансовых рынков; вариант перераспределения; непокрытая продажа; комиссия по ценным бумагам и биржам; регулирующий орган финансовой индустрии; Нью-Йоркская фондовая биржа.

²¹ Статья была представлена 09.08.2025 и прошла рецензирование 22.10.2025.

Մարկ Ազդարիդիս

ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցչի գրասենյակի Միջազգային արբիտրաժներում և օտարերկրյա դատարաններում ՀՀ շահերի պաշտպանության վարչության գլխավոր մասնագետ

ԿԱԼԱՆՔԻ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքով նախատեսված կալանքի ժամկետների վերաբերյալ նոր կարգավորումներին: Մասնավորապես, հոդվածի ուսումնասիրության առարկան են մինչդատական և դատական փուլերում կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետներ, կալանքի ընդհանուր տևողության հաշվարկման հիմք որպես մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը նախատեսող կարգավորումները: Ընտրված թեմայի արդիականության մասին են վկայում, ի թիվս այլնի, ծայրահեղ խափանման միջոց հանդիսացող կալանքի հաճախակի կիրառումը ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում, ինչպես նաև ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածով սահմանված ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության դեմ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կայացված բազմաթիվ վճիռների առկայությունը: Աշխատանքում փորձ է արվել համապարփակ մեկնաբանել վերաբերելի իրավադրույթները՝ առանձին ուշադրություն դարձնելով խնդրահարույց հարցերին: Մասնավորապես առաջ են քաշվել հետևյալ հարցադրումները. ինչպիսի՞ փոփոխությունների են ենթարկվել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ կալանքի ժամկետների վերաբերյալ կարգավորումները, անհրաժեշտ և հիմնավորված է արդյոք մինչդատական վարույթում կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետների նախատեսումը, արդարացված է արդյոք դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն հստակ ժամկետների նախատեսումը և վերջինների փոխկապակցումը մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն չափին, ինչպիսի՞ կարգավորումներ են նախատեսում կալանքի ժամկետների վերաբերյալ ՀՀ իրավական համակարգին մոտ իրավական համակարգ ունեցող այլ առաջադեմ պետությունները:

Հիմնաբառեր– կալանք, կալանքի ժամկետներ, անձնական ազատության իրավունք, հանրային շահ, մասնավոր շահ:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 16.09.2025թ., գրախոսվել է 06.10.2025թ.:

Ներածություն

2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ նաև՝ Նոր օրենսգիրք) զգալիորեն փոփոխեց ներպետական քրեադատավարական օրենսդրությունը՝ ներառելով նոր քրեադատավարական ինստիտուտներ, ինչպես նաև հայեցակարգային փոփոխությունների ենթարկելով գործող ինստիտուտները: Ի թիվս այլնի, էական փոփոխության են ենթարկվել օրենսգրքով նախատեսված առավել խիստ խափանման միջոցի՝ կալանքի² ժամկետային սահմանափակումները կարգավորող իրավադրույթները:

Հոդվածի ուսումնասիրության առարկան վերաբերում է հիշատակված փոփոխությանը, այն է՝ մինչդատական և դատական փուլերում կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետների, որպես կալանքի ընդհանուր տևողության հաշվարկի հիմք մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետի նախատեսմանը:

Ընտրված թեմայի արդիականության մասին են վկայում ծայրահեղ խափանման միջոց հանդիսացող կալանքի հաճախակի կիրառումը պրակտիկայում, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության դեմ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կայացված բազմաթիվ վճիռների առկայությունը³, նոր իրավակարգավորումների համապարփակ մեկնաբանման անհրաժեշտությունը՝ խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ տեսական մեկնաբանությունների և ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև նոր իրավակարգավորումների մեջ առերևույթ խնդրահարույց տարրերի նախատեսումը:

Հետազոտության շրջանակներում քննարկման առարկա են դարձվելու, մասնավորապես, այն իրավական հարցերը, թե՝

- ինչպիսի՞ փոփոխությունների են ենթարկվել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ կալանքի ժամկետների վերաբերյալ կարգավորումները,

- անհրաժեշտ և հիմնավորված է արդյոք մինչդատական վարույթում կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետների նախատեսումը,

- արդարացվա՞ծ է արդյոք դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն հստակ ժամկետների նախատեսումը և վերջինների փոխկապակցումը մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետին,

² Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասի ուժով տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի համար նույն օրենսգրքով սահմանված դրույթները՝ հոդվածում «կալանք» եզրույթը կիրառելիս վերաբերելի մասերում նկատի ենք ունենալու նաև «տնային կալանքը»:

³ <https://www.civilnet.am/news/970831/> (մուտք/access 14/09/2025)

- ինչպիսի՞ կարգավորումներ են նախատեսում կալանքի ժամկետների վերաբերյալ ՀՀ իրավական համակարգին մոտ իրավական համակարգ ունեցող այլ առաջադեմ պետությունները:

Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են իրավահամեմատական, անալիզի և սինթեզի, ինչպես նաև դեդուկտիվ և ինդուկտիվ մեթոդները:

Հիմնական հետազոտություն

1. Կալանքը որպես խափանման միջոց

Ցանկացած քաղաքակիրթ հասարակություն ինքնապահպանման նպատակով ստիպված է պաշտպանել իրեն հանցագործությունից: Նման խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ են միջոցներ, որոնք հնարավորություն են տալիս պարզելու, թե արդյոք կատարվել է հանցագործություն և ով է այն կատարել՝ պաշտպանելով նաև անմեղին անարդար դատապարտման վտանգից⁴: Այս խնդիրները լուծելու նպատակով ստեղծվել է քրեական դատավարությունը⁵: Դատավարական ամենահին ինստիտուտներից են հարկադրանքի միջոցները: Դրանք գոյություն են ունեցել նույնիսկ այն ժամանակ, երբ քրեական և քաղաքացիական դատավարությունները դեռևս հստակորեն տարանջատված չէին⁶: Տվյալ ինստիտուտի կարևորությունը պայմանավորված է նրանով, որ հարկադրանքը ցանկացած պետության կարևոր առանձնահատկություններից է, քանի որ այն չի կարող իրականացնել իր գործառույթները, այդ թվում՝ արդարադատության իրականացումը, բացառապես համոզմամբ⁷: Հարկադրանքի միջոցի տեսակ է խափանման միջոցը, որն ըստ ՀՀ քրեական օրենսդրության՝ կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ նախաքննական մարմնի (հսկող դատախազի համաձայնությամբ կամ առանց) կամ դատարանի որոշմամբ և արտահայտվում է մեղադրյալի որոշակի իրավունքների սահմանափակմամբ, ինչպես նաև որոշ դեպքերում վերջինիս համար լրացուցիչ դատավարական պարտականությունների սահմանմամբ: Խափանման միջոցի կիրառման նպատակը մեղադրյալի

⁴ Барабанов П.К., Уголовный процесс Италии, М.: Изд. «Спутник +», 2019, с. 10.

(Barabanov P.K., Criminal process of Italy, M.: Ed. "Sputnik +", 2019, p. 10).

⁵ Դամբարյան Ա., Ղազարյան Ա., Թադևոսյան Ա., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (օրենսդրությունը, սկզբունքները և սուբյեկտները), գիտաուսումնական ձեռնարկ, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2024, էջ 30:

(Ghambaryan A., Ghazaryan A., Tadevosyan A., Criminal Procedure of the Republic of Armenia (Legislation, Principles and Subjects), scientific and educational manual, Yerevan, Tigran Mets, 2024, page 30).

⁶ Տե՛ս, օրինակ, Հուստինիանոսի Դիգեստները:

⁷ Трефилов А.А., Меры принуждения в уголовном процессе Германии, Австрии, Швейцарии и Лихтенштейна: историческое развитие // Уголовная юстиция. 2022. № 19. С. 117–125. doi:10.17223/23088451/19/21.

(Trefilov A.A., Coercive measures in criminal proceedings in Germany, Austria, Switzerland and Liechtenstein: historical development // Criminal Justice. 2022. No. 19. P. 117–125. doi:10.17223/23088451/19/21).

հնարավոր ոչ պատշաճ վարքագծի բացառմամբ վարույթի անխոչընդոտ ընթացքն ապահովվելն է: Խափանման միջոցները կարող են կիրառվել և՛ մինչդատական, և՛ դատական փուլերում:

Այսպիսով, խափանման միջոցները կոչված են ծառայելու արդար և արդյունավետ քրեական դատավարության իրականացմանը՝ հանդիսանալով կարևոր տարր դատավարական հավասարակշռության մեջ՝ հանրային շահի և անձի հիմնարար իրավունքների և ազատությունների միջև:

Խափանման միջոցների համակարգում ամենախիստը **կալանքն** է, որով անձի իրավունքներին միջամտությունն ունի առավելագույն ինտենսիվություն: Կալանքը դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով ազատությունից զրկելն է օրենքով և դատարանի այդ որոշմամբ սահմանված ժամկետով⁸, ուստի դրա կիրառման արդյունքում առավելագույն սահմանափակվում է անձի **անձնական ազատությունը** (կարող է միջամտություն տեղի ունենալ նաև մեղադրյալի այլ անձանց հետ հաղորդակցվելու իրավունքին⁹):

Այս առումով անհրաժեշտ է ընդգծել, որ անձնական ազատությունը հիմնական սուբյեկտիվ իրավունք է, որից զրկելու դեպքերը նախատեսված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, իսկ կարգը՝ օրենքով: Միաժամանակ, օրենքով են կարգավորվում անձին ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը վիճարկելու հետ կապված հարաբերությունները: Անձնական ազատության իրավունքը երաշխավորված է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 3-րդ, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 9-րդ հոդվածներով, որոնցում նույնպես սպառնալից կերպով սահմանված են անձին ազատությունից զրկելու դեպքերը և կանխորոշված են յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափ նպատակները, ինչը համահունչ է ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի պահանջներին¹⁰:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով սահմանված երաշխիքներից բխում է, որ որպես խափանման միջոց կալանք կիրառելիս ազգային դատական մարմինները պարտավոր են հաշվի առնել բոլոր հանգամանքները, որոնք անհրաժեշտ են պարզելու համար, թե կա արդյոք **հասարակական շահ**, համապատասխան ու բավարար պատճառ, որը, հաշվի առնելով անմեղության կանխավարկածը, արդարացնում է նահանջն անձի ազատության իրավունքի հարգանքից, որոնք պետք է հիմնավորված լինեն կոնկրետ փաստացի նյութերով, տվյալներով¹¹: Եվրոպական դատարանն ընդգծել է նաև, որ ներպետական

⁸ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք:
(The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021):

⁹ *Ibid.*

¹⁰ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ի թիվ ՍԴԴ-1387 որոշում:
(Decision No. SDO-1387 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of November 21, 2017):

¹¹ Letellier v. France, 12369/86

դատարանները պետք է քննության առնեն բոլոր փաստերը, որոնք կողմ կամ դեմ են փաստարկում այնպիսի **հանրային շահի իրական** պահանջի առկայությանը, որը, հաշվի առնելով անձի անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը, արդարացնում է անձի ազատությունը հարգելու կանոնից կատարվող շեղումը¹²:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ևս այս առնչությամբ նշել է, որ ինչպես մարդու և քաղաքացու հիմնական որևէ այլ իրավունքների սահմանափակումը, այնպես էլ անձնական ազատության սահմանափակումը հնարավոր է բացառապես օրենքով և միայն այն դեպքում, երբ այդ սահմանափակումը համապատասխանում է համաչափության սկզբունքին, որը բխում է Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության գաղափարից¹³: Համաչափության սկզբունքը պահանջում է, որ մարդու և քաղաքացու հիմնական որևէ իրավունքի սահմանափակումը հետապնդի ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված լեգիտիմ նպատակ, պիտանի և անհրաժեշտ լինի այդ նպատակին հասնելու համար (ընտրվի նպատակին հասնելու ունակ այն միջոցը, որը նվազագույնն է միջամտում անձի իրավունքներին) և լինի համարժեք, այսինքն՝ խախտվող իրավունքի և դրա սահմանափակմամբ պաշտպանվող հանրային շահի միջև պահպանվի արդարացի հավասարակշռություն¹⁴: Ուստի, որքան խորն է սահմանափակման ինտենսիվությունը, այնքան մեծ է դրա իրավաչափությունն արդարացնելու բեռը¹⁵: **Համաչափության սկզբունքի էությունը** մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումների սահմանափակումն է **մասնավոր և հանրային շահերի միջև ողջամիտ հավասարակշռության ապահովման միջոցով**, և հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներին ներկայացվող սահմանադրական պահանջների շարքում այն ունի առանձնահատուկ կարևորություն¹⁶:

Այսպիսով, ինչպես յուրաքանչյուր այլ խափանման միջոցի, այնպես էլ կալանքի կիրառման դեպքում գործ ունենք հանրային (արդարադատության անխոչընդոտ իրականացում, վարույթի բնականոն ընթացքի ապահովում) և մասնավոր (մեղադրյալի անձնական ազատության իրավունք) շահերի հավասարակշռման խնդրի հետ, իսկ վերջինս կարող է պահպանված լինել միայն այն դեպքում, երբ միջամտությունն անձի իրավունքներին համապատասխանում է համաչափության սկզբունքին: Այս առումով, պետք է նաև նշել, որ համաչափության սկզբունքն ապահովում է հանրային և մասնավոր շահերի միջև հավասարակշռումը մասնավոր շահի՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների անհամաչափ միջամտության տեսանկյունից, այսինքն՝ բացառում է հավասարակշռման խախտումը՝ ի վնաս մասնավոր շահի: Այդ իսկ պատճառով, համաչափության

¹² Ibid.

¹³ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴՈ-917 որոշում: (Decision No. SDO-917 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of September 18, 2010).

¹⁴ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի հունիսի 18-ի թիվ ՍԴՈ-1546 որոշում: (Decision No. SDO-1546 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of June 18, 2020)

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

սկզբունքը դիտարկվում է որպես **չափից ավելի արգելք**¹⁷: Մինչդեռ, հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման խախտումը կարող է դրսևորվել նաև ի վնաս հանրային շահի: Վերոգրյալի օրինակ է 2015 թվականի ՀՀ սահմանադրության «Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը» վերտառությամբ 33-րդ հոդվածում հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հնարավորության նախատեսումն առանց դատարանի որոշման, երբ դա անհրաժեշտ է պետական անվտանգության պաշտպանության համար և պայմանավորված է հաղորդակցվողների՝ օրենքով սահմանված առանձնահատուկ կարգավիճակով՝ ի տարբերություն 2005 թվականի ՀՀ սահմանադրության, որը հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքի սահմանափակումը թույլատրում էր յուրաքանչյուր դեպքում բացառապես դատարանի որոշման հիման վրա, ինչով իսկ տուժում էր պետական անվտանգության պաշտպանության հանրային շահը: Ուստի, հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռումն ապահովելիս չի կարելի բացառապես հիմնվել մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափության վրա, այլ պետք է նաև դիտարկել հանրային շահի արդյունավետ ապահովման հնարավորությունը: Ավելին, հաշվի առնելով, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումն ինքնանպատակ չէ, հանրային շահի արդյունավետ պաշտպանությունը բխում է նաև այդ նպատակին հասնելու համար սահմանափակված մարդու և քաղաքացու կրած զրկանքների չարժեզրկման գաղափարից: Այլ խոսքով, եթե անձի իրավունքներին և ազատություններին որևէ միջամտություն է տեղի ունենում, այն առնվազն պետք է լինի այն աստիճան, որ հնարավորություն ընձեռի հասնել¹⁸ հանրային շահից բխող այն լեզվի նպատակին, որի համար սահմանափակումը տեղի է ունեցել առաջին հերթին:

Նշված հավասարակշռման պահպանման համար նախատեսվել են մի շարք դատավարական երաշխիքներ (օրինակ՝ նախնական դատական ստուգում), որոնցից այս հոդվածի շրջանակներում մեզ հատկապես հետաքրքրական են **կալանքի կիրառման ժամկետները**: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ ազատությունից զրկման իրավաչափության հարցում որոշիչ է ոչ միայն այն, թե արդյոք առկա է համապատասխան իրավական հիմք, այլև այն, թե կալանքը որքանով է ժամանակային առումով ողջամիտ, կանխատեսելի և հիմնավորված՝ նպատակի համաչափության տեսակետից: Օրենքը պետք է հստակորեն սահմանի, թե երբ, ինչպես և **որքան ժամանակով** կարող է անձը կալանավորվել: Կալանքի տևողությունը չպետք է գերազանցի հետապնդվող նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ ողջամիտ ժամկետը¹⁹:

¹⁷ Գոռ Հովհաննիսյան, Համաչափության սկզբունք, Պետություն և իրավունք, N1 (92) 2022, 47-61, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.92.047>.

(Gor Hovhannisyany, Principle of Proportionality, State and Law, N1 (92) 2022, 47-61, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.92.047>).

¹⁸ Համաչափության սկզբունքի տարր հանդիսացող պիտանիության հատկանիշի ստուգման դեպքում գնահատվում է միայն միջամտության լեզվի նպատակին հասնելուն նպաստելու ունակությունը:

¹⁹ A. and Others v. the United Kingdom, 3455/05; Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium, 10486/10.

Կալանքի ժամկետներն ընդհանուր առմամբ կարելի է տարանջատել երկու հիմնական խմբի՝ յուրաքանչյուր անգամ կալանքը կիրառելիս կամ այն երկարաձգելիս այն ժամանակահատվածը, որով կարելի է անձին զրկել ազատությունից, և այն ընդհանուր ժամանակահատվածը, որով անձին կարելի է խափանման միջոցի կիրառմամբ զրկել ազատությունից ամբողջ վարույթի ընթացքում (կալանքի ընդհանուր տևողություն): Ըստ դատավարության փուլի՝ կալանքի ժամկետները կարելի է տարբերակել նաև մինչդատականի և դատականի: Որպես անձի ազատության իրավունքին անհամաչափ միջամտությունը բացառող երաշխիք՝ կալանքի ժամկետները մի կողմից սահմանափակում են մարդու ազատության իրավունքի սահմանափակման չափը, իսկ մյուս կողմից ապահովում են այդ սահմանափակման իրավաչափության ստուգման պարբերականությունը:

ՀՀ քրեադատավարական թե՛ Նոր, թե՛ նախկին օրենսգրքերը մանրամասն կարգավորումներ են նախատեսել կալանքի ժամկետների վերաբերյալ, որոնք, այնուամենայնիվ, էապես տարբերվում են միմյանցից:

2. Հին օրենսգիրք

1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Հին օրենսգիրք) «Կալանքի տակ պահելու ժամկետը» վերտառությամբ 138-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ քրեական գործով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետը չի կարող լինել 2 ամսից ավելի, միաժամանակ, ըստ մեջբերված կարգավորման՝ այն դատարանի կողմից կարող էր երկարացվել մինչև 6 ամիս, իսկ բացառիկ դեպքերում, երբ անձը մեղադրվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու մեջ՝ մինչև 12 ամիս: Նույն հոդվածով սահմանվում էր նաև, որ քրեական գործով մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը 1 տարի է կամ մեղադրյալին վերագրվող հանցագործության համար քրեական օրենքով ազատագրկման նախատեսված առավելագույն ժամկետը՝ այն դեպքում, երբ նշված ժամկետը պակաս է 1 տարուց: Դատարանում գործի քննության ընթացքում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետ Հին օրենսգրքով չէր սահմանվում, ինչն ուղղակիորեն նշված էր նույն օրենսգրքում²⁰:

3. Նոր օրենսգիրք

Ա) Ընդհանուր դրույթներ

Նոր օրենսգրքում սկզբունքային վերափոխման են ենթարկվել կալանքի ժամկետների վերաբերյալ իրավակարգավորումները: Նախ, հետևելով Եվրոպական Դատարանի ձևավորած իրավական պրակտիկային²¹, սահմանվել է, որ

²⁰ 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 6-րդ մաս:

(Part 6 of Article 138 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted on July 1, 1998).

²¹ McKay v. the United Kingdom, 543/03.

անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման (կալանքի) իրավաչափությունն ու անհրաժեշտությունը պետք է ենթարկվի պարբերական վերանայման ոչ միայն մինչդատական, այլև դատական վարույթում²²: Պահպանելով մինչդատական վարույթում կալանքի կիրառման և դրա ժամկետի երկարաձգման յուրաքանչյուր անգամի երկամյա ժամկետը՝ նախատեսվել է, որ դատական վարույթում վերանայման ավելի մեծ պարբերականություն՝ 3 ամիս՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատարանը տվյալ դեպքում հանդես է գալիս ոչ թե դատական երաշխիքներ տրամադրողի, այլ վարույթն իրականացնող մարմնի կարգավիճակով, ուստի այս պայմաններում անձի իրավունքների ապահովման երաշխիքների ինտենսիվությունը կարող է ավելի փոքր լինել²³:

Բացի այդ, էական փոփոխությունների են ենթարկվել նաև կալանքի տակ պահելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետների վերաբերյալ կարգավորումները: Մինչդատական վարույթի մասով սահմանվել է մեղադրյալի վերագրվող հանցագործության ծանրության աստիճանով պայմանավորված կալանքի տակ պահելու առավելագույն 4 ժամկետ՝ 1) չորս ամիս՝ ոչ մեծ ծանրության հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում, 2) վեց ամիս՝ միջին ծանրության հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում, 3) տասը ամիս՝ ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում, 4) տասներկու ամիս՝ առանձնապես ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում: Արդյունքում, կրճատվել են ոչ մեծ և ծանր հանցագործությունների համար մեղադրվելու դեպքում անձին մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետները՝ յուրաքանչյուրը 2 ամսով: Այս առումով հատկանշական է նաև, որ մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետները համապատասխանում են հանրային քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետների²⁴ և դրանց երկարաձգման առավելագույն ժամկետների²⁵ հանրագումարներին:

Իր հերթին, Նոր օրենսգրքով սահմանվել է, որ կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը չի կարող գերազանցել մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետը²⁶, որպիսի կարգավորմամբ, փաստացի, նախատեսվել է դատական քննության փուլում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետ:

²² Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, 2022:

(Practical guide to interpreting conceptual solutions, innovative approaches and key institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, 2022).

²³ *Ibid.*

²⁴ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

(Part 1 of Article 192 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021).

²⁵ *Ibid.*, 2-րդ մաս, Part 2.

²⁶ *Ibid.*, 119-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, Part 5 of Article 119.

Այսպես, **կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը** վերաբերում է ամբողջ քրեական վարույթին, ինչի մասին վկայում է ոչ միայն կարգավորման բառացի ձևակերպումը, որում չկա որևէ նշում դատական կամ մինչդատական վարույթի մասին, այլ նաև համապատասխան հոդվածի օրենսդրական-կառուցվածքային տրամաբանությունը, որում նախ կարգավորված են կալանքի ժամկետները մինչդատական վարույթում, ապա՝ դատական վարույթում, և միայն դրանից հետո առանձին սահմանվում է նաև կալանքի տակ պահելու «ընդհանուր տևողությունը»: Ուստի, դատական վարույթում մեղադրյալի կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատագրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի և մինչդատական վարույթում նրա կալանքի տակ գտնված ժամկետի տարբերությունն է: Հետևաբար, դատական վարույթում մեղադրյալի կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը նույնպես ուղղակիորեն փոխկապակցված է մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատագրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի հետ:

Բ) Կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը մեղադրյալին ազատագրկման ձևով պատժի չնախատեսող հանցանք մեղսագրելու դեպքում

Prima facie մարդու իրավունքների պաշտպանության լուրջ երաշխիք նախատեսող և խիստ մարդասիրական նման կարգավորումներն անմասն չեն մնացել խնդրահարույց տարրերից:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի վերաբերելի կարգավորումների համաձայն՝ ի տարբերություն միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքների՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանքների համար կարող է չնախատեսվել ազատագրկման ձևով պատժի²⁷ (օրինակ, ի թիվս այլնի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 180-րդ, 182-րդ հոդվածներ, 185-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 194-րդ, 195-րդ հոդվածներ): Մյուս կողմից, ինչպես նշվեց, կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկի հիմքը մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատագրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետն է: Ստացվում է մի իրավիճակ, որ մի շարք հանցանքների դեպքում անհնարին է կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկը, քանի որ համապատասխան հանցանքներն ընդհանրապես չեն նախատեսում ազատագրկման ձևով պատժ: Վերոգրյալն առաջին հերթին վկայում է նրա մասին, որ օրենսդրի կամքն է ազատագրկման ձևով պատժի չնախատեսող հանցանքների դեպքում մեղադրյալի նկատմամբ բացառելը կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելն այն տրամաբանությամբ, որ չպետք է լինի կառուցակարգ մի երևույթի, որն ինքնին չպետք է գոյություն ունենա: Ասվածը, այնուամենայնիվ, հերքվում է Նոր օրենս-

²⁷ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցանքներ են համարվում նույն օրենսգրքով նախատեսված այն արարքները, որոնց համար նույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված առավելագույն պատժը չի գերազանցում 2 տարի ժամկետով ազատագրկումը, կամ որոնց համար նախատեսված է ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժ, իսկ ազատագրկումը նույն օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակներից մեկն է:

գրքի մեկ այլ կարգավորման առկայությամբ, համաձայն որի՝ եթե մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ նախատեսված չէ, ապա կալանքը կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի կողմից իր նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանները խախտելու դեպքում²⁸։ Արդյունքում, Նոր օրենսգիրքն, ուղղակիորեն նախատեսելով ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չնախատեսող հանցանքում մեղադրվող անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հնարավորությունը, չի սահմանել նման դեպքերում կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկման մեխանիզմը, որի հետևանքով, ի համեմատություն առավել ծանր հանցանքների՝ ոչ մեծ ծանրության որոշ հանցանքների դեպքում մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց դատական վարույթում կարող է տեսականորեն կիրառվել առանց ժամկետային առավելագույն սահմանափակման։ Բնականաբար, նման իրավիճակը հակասում է տեղի ունեցած օրենսդրական փոփոխությունների էությանը և գաղափարին, որը կոչված էր առավելագույնս երաշխավորելու անձի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի արդյունավետ իրացումը և վերջինիս միջամտության խիստ կանոնակարգումը։

Առաջացած խնդրի հնարավոր լուծման տարբերակ է առկա օրենսդրական բացի լրացումը²⁹ **անալոգիայի** միջոցով։ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե օրենսդրության մեջ բացակայում է կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմը, սակայն օրենսդրությամբ սահմանված է համանման հարաբերությունները կարգավորող այլ իրավական նորմ, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ (եթե դա չի հակասում դրանց էությանը) կիրառվում են համանման հարաբերություններ կարգավորող իրավական նորմերը (օրենքի անալոգիա), ընդ որում՝ օրենքի անալոգիան կարող է կիրառվել, միայն եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը։ Իր հերթին, օրենքի անալոգիա չի կարող կիրառվել, եթե դրանով սահմանափակվում են անձանց իրավունքները, ազատությունները կամ նրանց համար նախատեսվում է նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն, կամ խստացվում են նրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության, հարկադրանքի միջոցները կամ դրանց կիրառման կարգը³⁰։ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը չի

²⁸ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 3-րդ մաս։

(Part 3 of Article 118 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021)

²⁹ Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Պետության և իրավունքի տեսություն, ուսումնական ձեռնարկ, 4-րդ հրատ., Երևան, «Լուսաբաց հրատարակչատուն», 2023, էջ 347։

(Ghambaryan A., Muradyan M., Theory of State and Law, textbook, 4th edition, Yerevan, "Lusabats Publishing House", 2023, page 347).

³⁰ 2018 թվականի մարտի 21-ին ընդունված «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մաս։

(Part 3 of Article 39 of the RA Law "On Normative Legal Acts" adopted on March 21, 2018).

պարունակում անալոգիայի կիրառման արգելքի կամ սահմանափակման վերաբերյալ որևէ դրույթ, ուստի քրեադատավարական նորմերի կիրառումն անալոգիայով իրավաչափ է, եթե խոսքը չի գնում անալոգիայի ընդհանուր արգելքի վերոնշյալ դեպքերի մասին: Տվյալ դեպքում անալոգիայի կիրառումը հանգեցնելու է անձի իրավունքներին միջամտությունը սահմանափակելուն ուղղված հասարակական հարաբերությունները կարգավորելուն, հետևաբար անհրաժեշտ և բացակայող իրավական նորմի առաջացրած բացը լրացնելու համար անալոգիայի կիրառումն իրավաչափ է:

Անալոգիայի կիրառման թույլատրելիությունը հավաստելուց հետո անհրաժեշտ է պարզել, թե առկա է արդյոք դրա կիրառման հնարավորությունը: Այսինքն՝ հաջորդիվ պետք է քննարկվի, թե առկա է արդյոք օրենսդրությամբ սահմանված համանման հարաբերությունները կարգավորող այլ իրավական նորմ, թե ոչ: Բնական է թվում առաջին հերթին կիրառվելիք նորմը փնտրել հենց քրեադատավարական օրենսգրքում, ինչը, սակայն, ապարդյուն է, քանի որ տվյալ դեպքում բացակայում է ոչ այնքան հասարակական հարաբերությունները կարգավորող քրեադատավարական կառուցակարգը, այլ օրենսդրական սխալ կարգավորման արդյունքում քրեադատավարական կառուցակարգն օգտագործել է նյութական իրավունքի ի սկզբանե սխալ կոմպոնենտ (ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետն այն հանցանքի դեպքում, որի համար ընդհանրապես նման պատիժ նախատեսված չէ): Նման պայմաններում քրեադատավարական խնդրի լուծումը, ինչպես և ինքնին խնդիրը, պետք է գտնել նյութական իրավունքում: Առաջացած խնդիրը կարելի է նկարագրել հետևյալ կերպ՝ ազատագրկման ձևով պատիժ չնախատեսող ոչ մեծ ծանրության հանցանքների դեպքում ինչը կարող է հիմք ընդունվել որպես կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկի հիմք: Հաշվի առնելով, որ կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության քրեադատավարական կարգավորումների էությունը ժամկետային սահմանափակման փոխկապակցումն է մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի ժամկետային չափանիշ ունեցող առավել խիստ պատժատեսակին (ազատագրկմանը)՝ բարձրացված հարցի լավագույն պատասխանն է թվում ազատագրկման ձևով պատիժ չնախատեսող հանցանքների դեպքում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկի հիմք ընդունել նրան վերագրվող հանցանքի սանկցիայով նախատեսված առավել ծանր պատժատեսակի առավելագույն չափը՝ փոխարկված ազատագրկման ժամկետին: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածը սահմանում է, որ **Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը** պատժից դատապարտյալի խուսափելու դեպքում պատիժը փոխարինվում է ազատագրկմամբ՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու 3 օրը հաշվարկելով ազատագրկման 1 օրվա դիմաց: Նման կարգավորում առկա է ինչպես **փուզանքի** դեպքում՝ ազատագրկման 3 օրը հաշվարկվում է նվազագույն աշխատավարձի դիմաց, այնպես էլ **հանրային աշխատանքների** դեպքում՝ հանրային աշխատանք-

ների 8 ժամը հաշվարկվում է ազատազրկման 1 օրվա դիմաց, և նաև **ազա-
րության սահմանափակման** դեպքում՝ ազատության սահմանափակման 2 օրը
հաշվարկվում ազատազրկման 1 օրվա դիմաց: Մյուս կողմից, ՀՀ քրեական
օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հանցանքների համակցությամբ և
դատավճիռների համակցությամբ պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն
գումարելիս ազատազրկման 1 օրվան համապատասխանում է **կարճաժամկետ
ազատազրկման** 1 օրը: Վերոգրյալ նյութաիրավական կարգավորումներից հե-
տևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքով հստակ սահմանված են տարբեր պատժա-
տեսակների **փոխարժեքները**, որի օգտագործմամբ կարելի է ազատազրկման
ձևով պատիժ չնախատեսող հանցանքների դեպքում համապատասխանեցնել
կոնկրետ հանցանքի առավել խիստ պատժատեսակի առավելագույն չափն
ազատազրկմանը, որն արդեն կարող է օգտագործվել մեղադրյալին վերազրկող
ազատազրկման ձևով պատիժ չնախատեսող հանցանքի դեպքում կալանքի տակ
պահելու առավելագույն չափը որոշելու համար:

Պատկերավոր լինելու համար անհրաժեշտ է դիտարկել վերոգրյալը կոնկրետ
օրինակներով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 195-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատաս-
խանատվություն է նախատեսում որակյալ ֆիզիկական ներգործության համար:
Տվյալ արարքը պատժվում է տուգանքով՝ տասնապատիկից երեսնապատիկի
չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ հարյուրից երկու հարյուր ժամ
տևողությամբ, կամ **ազաւրության սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երկու
րարի ժամկետով**, կամ **կարճաժամկետ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը
երկու ամիս ժամկետով**: Որակյալ ֆիզիկական ներգործության համար նախա-
տեսված առավել խիստ պատժատեսակը կարճաժամկետ ազատազրկումն է, իսկ
դրա առավելագույն ժամկետը՝ երկու ամիս: Երկու ամիս կարճաժամկետ
ազատազրկումը ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի նորմերի համաձայն՝
համապատասխանում է երկու ամիս ազատազրկմանը: Այնուամենայնիվ,
ստացված երկու ամիսը չի կարող դիտարկվել որպես ֆիզիկական ներգործություն
կատարելու մեջ մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու առավելագույն
ժամկետ, քանի որ կալանքի ընդհանուր տևողության բաղկացուցիչ մաս կազմող
մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետը ոչ մեծ ծանրության
հանցանքների համար 4 ամիս է, իսկ մասը չի կարող գերազանցել ամբողջը:
Հետևաբար, կարճաժամկետ ազատազրկման առավելագույն ժամկետը չի կարող
կիրառվել մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը
հաշվարկելիս: Ուստի, անհրաժեշտ է դիտարկել հաջորդ առավել խիստ պատ-
ժատեսակը՝ ազատության սահմանափակումը: Ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի
Ընդհանուր մասի նորմերի՝ երկու տարի ժամկետով ազատության սահմանա-
փակումը համապատասխանում է մեկ տարի ժամկետով ազատազրկմանը:
Արդյունքում, որակյալ ֆիզիկական ներգործության դեպքում մեղադրյալի կալանքի
տակ պահելու առավելագույն ժամկետը, անալոգիայի կիրառման արդյունքում,
կլինի 1 տարին:

Քննարկենք մեկ այլ օրինակ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձին՝ առանց իր ազատ կամարտահայտության և իրազեկված ու պատշաճ ձևակերպված համաձայնության իր կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու սպառնալիք պարունակող բժշկական, գիտական կամ այլ փորձի ենթարկելը պատժվում է տուգանքով՝ առավելագույնը քսանապատիկի չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ ութսունից հարյուր հիսուն ժամ տևողությամբ, կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ **որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով**: Անձին առանց իր համաձայնության բժշկական, գիտական կամ այլ փորձի ենթարկելու համար նախատեսված առավել ծանր պատժատեսակը որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելն է, իսկ դրա առավելագույն նախատեսված չափը՝ 3 տարի: Որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից 3 տարի ժամկետով զրկելը համապատասխանում է 1 տարի ազատազրկմանը, ուստի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը չի կարող գերազանցել 1 տարին:

Հարկ է ընդգծել, որ նման փոխարկումը հնարավոր չէ տուգանքի կամ հանրային աշխատանքների դեպքում, քանի որ տվյալ պատժատեսակների անգամ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված ազատազրկման համապատասխանեցված առավելագույն չափերը (ժամկետները) նվազ են Նոր օրենսգրքով սահմանված մինչդատական վարույթում ոչ մեծ ծանրության հանցանքի համար մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետից: Ստեղծված իրավիճակում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով նախատեսված պատժին փաստացի անազատության մեջ գտնվելու ժամկետի հաշվակցման կանոնները նույնպես չեն կարող օգնել լրացնել առկա բացը: Այսպես, թեև նշված կարգավորումներով սահմանվում է, որ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, անկախ Հայաստանի Հանրապետության իրավազորությունից, փաստացի անազատության մեջ գտնվելու ժամկետը հաշվակցվում է հանրային աշխատանքների դեպքում՝ 1 օրը 8 ժամի դիմաց, իսկ անազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ տուգանքի ձևով հիմնական պատիժ նշանակելիս դատարանը, հաշվի առնելով մինչև դատավճիռ կայացնելը, անկախ Հայաստանի Հանրապետության իրավազորությունից, փաստացի անազատության մեջ գտնվելու ժամկետը, մեղմացնում է նշանակված պատիժը կամ ազատում է պատիժը կրելուց, միևնույն է անպատասխան է մնում այն հարցը, թե որքան կարող է լինել կալանքի ընդհանուր տևողությունը, եթե անձին մեղսագրվող արարքի համար պատիժ է նախատեսված միայն տուգանքը և հանրային աշխատանքներն այն պատճառով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանրային աշխատանքների առավելագույն տևողությունը՝ 270 ժամ, համապատասխանելու է անձի անազատության մեջ գտնվելու 33.75 օրվան, որը նվազ է մինչդատական վարույթում ոչ մեծ ծանրության հանցանքի համար մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետից՝ 4

ամիս, ուստի չի կարող կալանքի ընդհանուր տևողության հաշվարկի հիմք ընդունվել: Իրավիճակը նույնական է նաև տուգանքի դեպքում, որի պարագայում բացակայում է անգամ անազատության մեջ գտնվելու ժամանակահատվածի պատժին հաշվակցման հստակ չափը: Այսպիսով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով նախատեսված կարգավորումները կարող են կիրառվել փաստացի անազատության մեջ գտնվելու հաշվակցմամբ պատժի մեղմացման կամ դրանից ազատման հարցի շրջանակներում, սակայն չեն կարող կիրառվել ամբողջ վարույթի ընթացքում անազատության մեջ գտնվելու թույլատրելի առավելագույն չափը հաշվարկելիս:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ անգամ անալոգիայի կիրառմամբ հնարավոր չէ հաշվարկել, օրինակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը, ինչն առաջացնում է իրավական անորոշություն, որի հաղթահարման միակ լուծումը համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններն են:

Գ) Մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետները

Ինչպես արդեն իսկ նշվել է, ակներև է, որ մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը հանդիսանում է հանրային քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի և դրա երկարաձգման առավելագույն ժամկետի հանրագումարը (օրինակ՝ ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով մինչդատական վարույթում հանրային քրեական հետապնդումն այն հարուցելու պահից չի կարող տևել ավելի, քան ութ ամիս, որը, բացառիկ դեպքերում կարող է երկարաձգվել առավելագույնը երկու ամսով, իսկ մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետն, իր հերթին, ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում տասը ամիս է): Առաջին հայացքից նման կարգավորումը լիովին արդարացված է թվում՝ հաշվի առնելով, որ յուրաքանչյուր խափանման միջոց, այդ թվում՝ կալանքը, կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ, որպիսի կարգավիճակն անձին տրվում է վերջինիս վերաբերյալ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման կայացմամբ (բացառությամբ մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդման), և հետևաբար մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցի ժամկետը չի կարող գերազանցել անձի այն կարգավիճակն ունենալու ժամկետը, որը խափանման միջոցի կիրառման պարտադիր նախապայմանն է:

Այնուամենայնիվ, մեր գնահատմամբ, նման կարգավորում նախատեսելիս հաշվի չի առնվել հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու ինստիտուտը: Այսպես, Նոր օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական հետապնդման ժամկետը կարող է կասեցվել, ի թիվս այլնի, եթե առանց նշանակված փորձաքննության եզրակացությունը կամ առանց քրեական վարույթով իրավական օգնություն ցույց տալու մասին միջազգային հարցման պատասխանը ստանալու հնարավոր չէ լուծել մեղադրյալի նկատմամբ քրեական

հետապնդումը շարունակելու կամ այն դադարեցնելու հարցը: Ընդ որում, ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով քրեական հետապնդման ժամկետը կարող է կասեցվել երկու ամսից ոչ ավելի, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով՝ չորս ամսից ոչ ավելի ժամկետով: Այսինքն, Նոր օրենսգրքով փաստացի նախատեսվել է հնարավորություն, որ անձը մեղադրյալի կարգավիճակ ունենա առավել երկար ժամանակահատվածում, քան հանրային քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետն է, քանի որ թեև քրեական հետապնդման ժամկետի կասեցումը դադարեցնում է ժամանակավորապես դրա հոսքը, այն չի վերացնում մեղադրյալի կարգավիճակը և չունի որևէ ազդեցություն մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցի վրա: Այս առումով հարկ է նշել, որ քրեական հետապնդման և կալանքի ժամկետները միմյանցով պայմանավորված չեն: Մասնավորապես՝ քրեական հետապնդման ժամկետը հոսում է անկախ անձի նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցի տեսակից, իսկ եթե առկա են քրեական հետապնդման իրականացմանը խոչընդոտող օբյեկտիվ հանգամանքներ, ապա այդ ժամկետը կարող է կասեցվել մինչև դրանց վերանալը: Իր հերթին, այդ կասեցումը չի ազդում կալանքի ժամկետի տևողության վրա³¹: Արդյունքում, առկա իրավակարգավորումներն անհնարին են դարձնում մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ պիտանի խափանման միջոցի (տվյալ դեպքում՝ կալանքի) կիրառումը համապատասխան հիմքերի առկայության պայմաններում լոկ այն պատճառով, որ լրացել է մինչդատական վարույթում կալանքի առավելագույն ժամկետը՝ անտեսելով այն հանգամանքները, որ մինչդատական վարույթը նույն անձի նկատմամբ նույն մեղադրանքով դեռևս շարունակվում է, և առկա են տվյալ խափանման միջոցը կիրառելու հիմքերը (օրինակ՝ մեղադրյալը դրսևորում է իր պարտականությունները չկատարելու շարունակական վարքագիծ):

Նման կարգավորումն անհամաչափորեն գերադասում է մասնավոր շահը՝ այդ թվում նաև զրկելով նախաքննական մարմնին իր լիազորությունները պատշաճ իրականացնելու հնարավորությունից, ինչպես նաև մեղադրյալի ոչ իրավաչափ հնարավոր հետագա վարքագիծը կանխելու և քննության բնականոն ընթացքն ապահովելու համար անհրաժեշտ գործիքակազմից, ինչն էլ հանգեցնում է հանրային շահի նսեմացման: Ավելին, առարկայազուրկ է թվում անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումն ընդհանրապես, եթե ի վերջո, վարույթն իրականացնողը չի կարողանալու հասնել այն նպատակին, որի համար հենց իրավունքն անհրաժեշտ էր սահմանափակել:

Ավելին, հաշվի առնելով, որ ի տարբերություն Հին օրենսգրքի՝ Նոր օրենսգրքով հստակորեն սահմանվել է մինչդատական վարույթում անձի մեղադրյալի

³¹ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, 2022:

(Practical guide to interpreting conceptual solutions, innovative approaches and key institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, 2022).

կարգավիճակ ունենալու առավելագույն ժամկետը՝ առարկայազուրկ է թվում նաև մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետի սահմանումը, հատկապես, նկատի ունենալով, որ վերջինս հաշվարկված է հանրային քրեական հետապնդման հնարավոր առավելագույն ժամկետների հիման վրա: Այլ խոսքով՝ հանրային քրեական հետապնդման հստակ ժամանակային սահմանափակումներն ինքնաբերաբար կարգավորում են նաև մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետները, քանի որ խափանման միջոցը կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ, իսկ անձը մեղադրյալի կարգավիճակ կարող է ունենալ մինչդատական վարույթում միայն հստակ սահմանված ժամկետով:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում են, որ առկա է օրենսդրական փոփոխության անհրաժեշտություն, որը կա՛մ կնախատեսի մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը հաշվարկելիս նաև վերջինիս նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու ժամկետին համարժեք ժամկետ կա՛մ կվերացնի մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ուղղակիորեն սահմանված ժամկետները:

Դ) Մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետներն անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով

Նոր օրենսգրքում, հաշվի առնելով առանձին խումբ անձանց նկատմամբ իրականացվող վարույթներով առանձնահատուկ կարգավորումներ սահմանելու անհրաժեշտությունը, ընդհանուրից տարբերվող կարգավորումներ են նախատեսվել նաև անչափահասի անձնական ազատության իրավունքի սահմանափակումների վերաբերյալ: Նկատի ունենալով անչափահասներին՝ որպես առավել խոցելի խմբի, ազատությունների և իրավունքների միջամտություններից պաշտպանելու առավել բարձր աստիճան ունենալու անհրաժեշտությունը՝ օրենսդիրը լրացուցիչ երաշխիքներ է նախատեսել, որոնք արտահայտվել են անչափահասի նկատմամբ կիրառվող կալանքի առավելագույն ժամկետների նվազեցմամբ, ինչպես նաև կալանքի կիրառման նկատմամբ դատական վերահսկողության պարբերականության մեծացմամբ:

Այսպես, Նոր օրենսգրքով սահմանվել է, որ մինչդատական վարույթում անչափահասի նկատմամբ կալանքը կարող է կիրառվել, կամ դրա ժամկետը կարող է երկարաձգվել յուրաքանչյուր դեպքում մեկ ամսից ոչ ավելի ժամկետով³², իսկ որպես մինչդատական վարույթի կալանքի առավելագույն ժամկետ է նախատեսվել երկու ամիսը՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում, և վեց ամիսը՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում³³: Դրանից զատ, ամրագրվել է

³² 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414-րդ հոդվածի 6-րդ մաս:

(Part 6 of Article 414 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021).

³³ Ibid.

նաև, որ մինչդատական վարույթում անչափահասի նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգվել չեն կարող՝ այնուամենայնիվ թույլատրելով առանձնապես ծանր հանցագործության համար մեղադրվող անչափահասի նկատմամբ կիրառվող կալանքի բացառիկ դեպքերում ևս երկու ամսով երկարաձգման հնարավորությունը³⁴։ Բացի այդ, սահմանվել է նաև անչափահասի նկատմամբ կալանքի կիրառման լրացուցիչ պայման՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անչափահասի նկատմամբ կալանք կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ նա խախտել է իր նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանները³⁵։

Մեր գնահատմամբ, նշված օրենսդրական կարգավորումները կրկին խոսում են հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության սկզբունքի խախտման և մասնավորապես՝ մեղադրյալի շահերի անհամաչափ պաշտպանության մասին։ Այս առումով, ցանկանում ենք շեշտել, որ թեև ամբողջությամբ արդարացված է անչափահասների համար լրացուցիչ երաշխիքների և պաշտպանական առավել արդյունավետ մեխանիզմների նախատեսումը, այն չպետք է հանգեցնի վարույթի պարալիզացման։ Մասնավորապես՝ վերոնշյալ օրենսդրական կարգավորումները կրկին կյանքի իրավունք են տալիս այնպիսի իրավիճակների, երբ անչափահաս մեղադրյալը մինչդատական վարույթում կարող է շարունակել ունենալ մեղադրյալի կարգավիճակ, սակայն տվյալ իրավիճակում նրա նկատմամբ միակ պիտանի խափանման միջոցը՝ կալանքը, չի կարող կիրառվել օրենսդրական բացարձակ արգելքի պատճառով։ Այլ խոսքով՝ վարույթն իրականացնողը, անգամ այն պարագայում, երբ կալանքը միակ պիտանի խափանման միջոցն է և որևէ այլ խափանման միջոց ի գորու չէ չեզոքացնելու առկա ռիսկերը, ստիպված է լինելու հանդուրժել մեղադրյալի հակաիրավական վարքագիծ դրսևորելու վտանգը կամ անգամ դրա շարունակական դրսևորումը, քանի որ նրա ձեռքերը կապված են լինելու օրենսդրական արգելքով և այն հաղթահարելու անհրաժեշտ գործիքակազմի բացակայությամբ։ Բնական է, որ անհրաժեշտ խափանման միջոցի չկիրառումն իր հերթին կարող է անդառնալի վնաս հասցնել վարույթին և դրա բնականոն ընթացքով շահագրգռված այլ անձանց (օրինակ՝ տուժողի օրինական շահերին)։ Մյուս կողմից, դժվար է իր էությանմբ արհեստական նման կարգավորումն անհրաժեշտ համարել այն պատճառով, որ օրենսդրությունը բազմաթիվ այլ երաշխիքներ է նախատեսում՝ ուղղված անձի ազատության իրավունքի պաշտպանությանը (այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառման անհնարինությունը որպես կալանքի կիրառման պարտադիր պայման, հիմնավոր կասկած, նախնական դատական ստուգում և այլն), որոնք անգամ առավել ինտենսիվ են անչափահասների դեպքում (դաստիարակչական հսկողության հանձնելու հնարավորության պարտադիր քննարկում, անչափահասի նկատմամբ հարուցված հետապնդման ժամկետների երկարաձգման բացառում, ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների դեպքում

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

անչափահասի նկատմամբ կալանքի կիրառման ընդհանուր արգելք և այլն): Նշված երաշխիքները ոչ միայն բավարար են առկա խնդիրները լուծելու համար, այլև հնարավորություն են ընձեռում վարույթն իրականացնողին դրսևորելու ճկունություն և հաշվի առնելու յուրաքանչյուր դեպքի առանձնահատկությունները: Մինչդեռ, կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետային սահմանափակումների քննարկվող կարգավորումները գործում են միակողմանիորեն՝ պաշտպանելով մեղադրյալի մասնավոր շահերը և անտեսելով վերջինիս ազատության սահմանափակման անհրաժեշտությունը և դրա հիմքում ընկած հանրային շահը:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ գտնում եմ, որ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն հստակ ժամկետների նախատեսումը հիմնավոր չէ: Մեր կարծիքով, տվյալ իրավիճակում ևս լավագույն լուծումը կլինի մինչդատական վարույթում կալանքի առավելագույն ժամկետների վերացումն այն հաշվառմամբ, որ առկա են հանրային քրեական հետապնդման ժամկետներ, որոնք անուղղակիորեն պաշտպանում են նաև մեղադրյալին իր ազատության իրավունքին կամայական և չհիմնավորված միջամտություններից, ընդ որում, նկատի ունենալով նաև, որ անչափահասների դեպքում առկա է նաև հանրային քրեական հետապնդման ժամկետների երկարաձգման արգելքի ձևով լրացուցիչ երաշխիք:

Ե) Դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետները

Հաջորդիվ, քննարկման է արժանի նաև այն հարցը, թե որքանով է **արդարացված** դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետների նախատեսումը և վերջինների **փոխկապակցումը** մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետին:

Դիտարկելով դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետի հաշվարկման հիմքը՝ մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը՝ կարող ենք արձանագրել, որ օրենսդրական կարգավորման տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ անձի ազատության իրավունքի դատավարական հարկադրանքի ձևով միջամտությունը որևէ պարագայում չգերազանցի այն հանցանքի համար նրան հասանելի առավելագույն պատժին, որի առնչությամբ հենց առկա է քրեադատավարական վեճը: Նման կերպ, փաստացի, բացառվում է, որ անձը կարող է խափանման միջոցի կիրառման արդյունքում ավելի շատ զրկանք կրել, քան այն հանցանքի համար, որի կատարումն իրեն մեղսագրվում է:

Նման կարգավորումը՝ ըստ իս, լավագույնը չէ մի շարք պատճառներով: Նախ, նման կարգավորմամբ ասիմիլացվում են էապես տարբերվող երկու կոնցեպտներ՝ պատիժը և քրեադատավարական հարկադրանքի միջոցը: Այս առումով հատկանշական է, որ ազատագրկումը և կալանքը թեև ունեն որոշակի նմանություն անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման տեսանկյունից, դրանք էապես տարբերվում են իրենց բնույթով, կիրառման հիմքերով և նպատակներով: Այսպես,

Եթե ազատագրվումը պետական հարկադրանքի միջոց է, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է դատապարտյալին քրեակատարողական հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից որոշակի ժամկետով մեկուսացմամբ³⁶, ապա կալանքը քրեադատավարական հարկադրանքի միջոց հանդիսացող խափանման միջոց է, որը ենթադրում է իրավասու դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով ազատությունից զրկելը՝ վերջինիս փախուստը կանխելու կամ նրա կողմից հանցանք կատարելը կանխելու կամ նրա կողմից իր վրա քրեական դատավարության օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար³⁷: Ազատագրվման և կալանքի հիմնական տարբերությունն այն է, որ վերջինը կիրառվում է որպես պրևենտիվ գործիք՝ ուղղված ապագայում մեղադրյալի իրավաչափ վարքագծի ապահովմանը, այլ ոչ թե նրա անցյալի վարքի գնահատական՝ իրավական պատասխանատվության ձևով: Կալանքը, որպես կանոն, կիրառվում է անձի նկատմամբ, երբ վերջինիս անմեղության կանխավարկածը դեռևս հաղթահարված չէ: Վերոգրյալով պայմանավորված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսվել է, որ վարույթի ընթացքում անձին ազատությունից զրկելը չպետք է պատժի նպատակ հետապնդի³⁸: Քրեական և քրեադատավարական նշված երկու ինստիտուտների հստակ տարանջատմանն է ուղղված եղել նաև ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում **կալանք** պատժատեսակի անվանախոփությունը **կարճաժամկետ ազատագրվում** եզրույթով: ՀՀ սահմանադրական դատարանը նույնպես այս հարցի շուրջ արձանագրել է, որ կալանավորման վերաբերյալ ընդունված որոշումը ոչ թե անձին դատապարտող ակտ է, այլ արդյունավետ ու անաչառ արդարադատություն իրականացնելու, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5 հոդվածի պահանջների կատարումն ապահովող նախապայման³⁹:

Այնուամենայնիվ, ինչպես նշվեց, օրենսդիրը, ըստ էության, նպատակ է հետապնդել բացառելու այն իրավիճակը, երբ անձը փաստացի կգտնվի անազատության մեջ ավելին, քան իրեն մեղսագրվող հանցանքի օրենսդրությամբ սահմանված առավելագույն ժամկետն է՝ ելնելով այն տրամաբանությունից, որ անազատության մեջ գտնվելու ժամկետը հաշվանցվում է նշանակված պատժի ժամկետից (կիրառված կալանքի մեկ օրը հավասարագոր է ազատագրվման մեկ օրվան), որի կապակցությամբ էլ անհրաժեշտ է կատարել մի քանի դիտարկում:

³⁶ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մաս: (Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on May 5, 2021).

³⁷ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

(Part 1 of Article 118 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021).

³⁸ *Ibid*, 18-րդ հոդվածի 1-ին մաս, Part 1 of Article 18.

³⁹ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի սեպտեմբերի 12-ի թիվ ՍԴՈ-827 որոշում: (Decision No. SDO-827 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of September 12, 2009).

Կալանքի և պատժի փոխկապակցումը խնդրահարույց է առաջին հերթին մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի տեսանկյունից: Այսպես, կալանքի առավելագույն ժամկետը մեղադրյալին վերագրվող արարքի համար նախատեսված պատժի հետ փոխկապակցելը տպավորություն է ստեղծում, թե կալանավորված անձը դատարանի վերջնական ակտով միշտ ենթակա է դատապարտման և պատժի: Այնինչ, ինչպես նախորդիվ արդեն իսկ նշվել է, կալանքը կիրառվում է անձի նկատմամբ, երբ վերջինիս անմեղության կանխավարկածը դեռևս հաղթահարված չէ և որևէ պարագայում վարույթի որևէ փուլում մեղադրյալի նկատմամբ որևէ խափանման միջոցի կիրառումը չի կարող պայմանավորել վարույթի ելքը կամ նշանակվող պատիժը: Հետևաբար, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձը, ում ազատության իրավունքը կալանքի կիրառման արդյունքում սահմանափակվել է, անմեղ ճանաչվի, որի պարագայում խոսք գնալ արդեն չի կարող ո՛չ ազատագրկման ձևով պատժի մասին, ո՛չ էլ դրանից հաշվանցման: Արդյունքում, օրենսդրի այն մոտեցումը, որ մեղադրյալը չպետք է ազատագրված լինի խափանման միջոցի կիրառման արդյունքում ավելի երկար ժամկետով, քան կլինեիր իրեն մեղսագրվող արարքի կատարման համար դատապարտվելու արդյունքում նշանակված պատիժը կրելիս, առարկայագուրկ է, քանի որ վարույթի ելքը չի կարող կանխորոշված լինել անձին կալանավորելիս, իսկ վերջինիս անմեղ ճանաչվելու դեպքում յուրաքանչյուր ազատությունից զրկման օր գերազանցելու է նրան «հասանելի» պատիժը:

Բացի այդ, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ մեղադրյալին վերագրվում են մեկից ավելի հանցանքներ, որոնց համար նախատեսված է ազատագրկման ձևով պատիժ: Այս առումով կարող է առաջանալ այն հարցը, թե ինչպես պետք է հաշվարկել կալանքի առավելագույն ժամկետը նշված դեպքում: Կալանքի ընդհանուր տևողության վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումը ենթադրում է մեղադրյալին վերագրվող միայն մեկ հանցանքի համար նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետի հաշվարկ, որից կարող ենք ողջամտորեն եզրակացնել, որ մի քանի հանցանքների առավելագույն ժամկետները չեն կարող գումարվել և հիմք հանդիսանալ կալանքի առավելագույն ժամկետը հաշվարկելիս, և թեև որևէ կարգավորում նախատեսված չէ առ այն, թե անձին մեղսագրվող մի քանի հանցանքից կոնկրետ որի առավելագույն ժամկետով պետք է առաջնորդվել, այնուամենայնիվ, կարգավորման ընդհանուր տրամաբանությանը համահունչ է որպես ելակետ ընդունելն առավել ծանր հանցանքի համար նախատեսված պատժի ժամկետը, իսկ եթե վերագրվող արարքները միևնույն ծանրության են, ապա պետք է հիմք ընդունել առավել խիստ պատիժ նախատեսող հանցանքի համար նախատեսված պատժի ժամկետը:

Վերոգրյալի լույսի ներքո զուգահեռներ անցկացնելով հանցագործությունների համակցության դեպքում պատժի նշանակման կանոններին՝ պետք է արձանագրել, որ բազմադրվագ հանցանքներով վարույթների դեպքում վերջնական պատիժը նշանակվում է պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու

միջոցով⁴⁰, որի արդյունքում վերջնական պատիժը կարող է գերազանցել անձին մեղսագրվող առավել ծանր հանցանքի համար ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետը (օրինակ՝ եթե անձին մեղսագրվում է 3 դրվագ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի կատարում, ապա ազատազրկման ձևով վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել 15 տարին⁴¹, մինչդեռ տվյալ արարքի համար նախատեսված է 3-ից 6 տարի ժամկետով ազատազրկում), ուստի առաջանալու է կալանքի արդյունքում ազատազրկման ընդհանուր տևողության և մեղադրյալի հնարավոր դատապարտման դեպքում ազատազրկման ժամկետի միջև համապատասխանության բացակայություն, որն ի սկզբանե կալանքի առավելագույն ժամկետի վերաբերյալ կարգավորման հիմքում է դրված եղել:

Հաջորդիվ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ հնարավոր են վարույթներ, որոնցով արդարադատություն իրականացվում է, սակայն մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում օրենսդիրը բացառում է մեղադրյալի նկատմամբ պատժի նշանակումը: Խոսքը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ անձն առարկում է քրեական հետապնդումը ոչ ռեաբիլիտացնող հիմքով դադարեցնելու կամ այն չհարուցելու դեմ այն հիմքով, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը⁴²: Այս համատեքստում կարևոր է անդրադառնալ մասնագետների տարակարծությանը հանգեցրած այն հարցին, թե կարո՞ղ են արդյոք մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվել խափանման միջոցները, այդ թվում նաև՝ կալանքը, այն դեպքում, երբ առկա է Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-ից 14-րդ կետերով նախատեսված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներից որևէ մեկը, եթե մեղադրյալն առարկում է համապատասխան հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ:

Մասնագետների մի մասը գտնում է, որ նկարագրված իրավիճակում խափանման միջոց չի կարող կիրառվել, որպիսի դատողությունը հիմնավորվում է Նոր օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված կարգավորմամբ այն մասին, որ դատարանը պետք է մերժի խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը, եթե հայտնաբերում է նույն օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված **որևէ հանգամանք**:

Բարձրացված հարցին պատասխանելու համար, ըստ իս, նախ և առաջ անհրաժեշտ է դիտարկել Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի կարգավորումներն առանձնացված, ապա նաև 288-րդ հոդվածի հետ համակցության մեջ: Այսպես, Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածը նախատեսում է քրեական հետապնդումը բացառող 14 առանձին հանգամանք և տարանջատում դրանք 2 խմբի՝ ռեաբիլիտացնող

⁴⁰ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս: (Part 1 of Article 74 of the Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on May 5, 2021).

⁴¹ *Ibid*, 4-րդ մաս, Part 4.

⁴² 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդված:

(Article 12 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021).

և ոչ ռեաբիլիտացնող: Մյուս կողմից, նշված 14 հանգամանքներն իրենց էությամբ կարելի է առանձնացնել նաև 2 այլ խմբի՝ **պարտադիր** և **պայմանական**, ընդ որում, պարտադիր են ռեաբիլիտացնող հանգամանքները, իսկ ոչ ռեաբիլիտացնողները՝ պայմանական: Քրեական հետապնդումը բացառող ռեաբիլիտացնող հանգամանքները պարտադիր են, քանի որ դրանց առկայության դեպքում քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման անպայմանորեն՝ անկախ որևէ անձի կամահայտնությունից: Ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքները, իրենց հերթին, պայմանական են, քանի որ դրանց դեպքում համապատասխան հանգամանքի գոյությունն ինքնին բավարար չէ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ այն չհարուցելու համար, և անհրաժեշտ է, որպեսզի բավարարված լինի լրացուցիչ մեկ այլ պայման՝ անձը, ում նկատմամբ հետապնդումը պետք է չհարուցվի կամ դադարեցվի, կամ վերջինիս մահվան դեպքում նրա շահերը ներկայացնողը չառարկի տվյալ հիմքով քրեական հետապնդումը չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու դեմ: Այլ խոսքով՝ պայմանական հանգամանքները քրեական հետապնդումը բացառող չեն, եթե դրանց հիման վրա քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ այն չհարուցելու դեմ առարկում է տվյալ անձը կամ վերջինիս մահվան դեպքում նրա շահերը ներկայացնող անձը: Քրեական հետապնդումը պայմանական բացառող որևէ հանգամանքի առկայության դեպքում, երբ անձն առարկում է քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու դեմ, քրեական վարույթը շարունակվում է **ընդհանուր կարգով**, իսկ միակ շեղումն ընդհանուր կարգից մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու արգելքն է⁴³: Այսինքն՝ Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական հետապնդումը պայմանական բացառող որևէ հանգամանքի առկայության դեպքում անգամ քրեական հետապնդումը հարուցվում և շարունակվում է, երբ բավարարված չէ վերոնշյալ լրացուցիչ պայմանը:

Անդրադառնալով Նոր օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի հիշատակված կարգավորմանը՝ հարկ է նշել, որ դրանում առկա «որևէ հանգամանք» եզրույթը ենթադրում է **քրեական հետապնդումը բացառող** որևէ հանգամանք, ինչը բխում է այն տրամաբանությունից, որ քրեական հետապնդման բացառումը՝ դադարեցումը կամ հարուցման արգելքը, անպայմանորեն հանգեցնելու է մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակի դադարեցմանը կամ այն ձեռք բերելու արգելքին, իսկ առանց մեղադրյալի կարգավիճակի խոսք չի կարող գնալ անձի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին: Միևնույն ժամանակ, քրեական հետապնդումը պայմանական բացառող հանգամանքները, անձի առարկության առկայության պայմաններում, քրեական հետապնդումը բացառող չեն, վերջիններիս առկայությունը չի հանգեցնում խափանման միջոցի կիրառման անհնարինության մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակի պարտադիր դադարեցման կամ այն ձեռք բերելու արգելքի հիմքով, ուստի դրանք չեն կարող համարվել Նոր օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի կարգավորման տեսանկյունից նույն օրենսգրքի 12-րդ

⁴³ Ibid, 4-րդ մաս, Part 4.

հողվածով նախատեսված **որևէ հանգամանք**: Հետևաբար, Նոր օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը պետք է կիրառվի միայն քրեական հետապնդումը բացառող ռեաբիլիտացնող (պարտադիր) հանգամանքների առկայության, ինչպես նաև անձի առարկության բացակայության դեպքում ոչ ռեաբիլիտացնող (պայմանական) հանգամանքների առկայության դեպքում: Իր հերթին, անձի առարկության պայմաններում քրեական հետապնդումը պայմանական բացառող որևէ հանգամանքի առկայությունը հիմք չի կարող լինել խափանման միջոցի կիրառման բացառման համար: Հակառակ մոտեցումն անտեսում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ այն չհարուցելու դեմ անձի առարկության և քրեական հետապնդումը բացառող ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքի առկայության դեպքում քրեական վարույթն **ընդհանուր կարգով**, այսինքն՝ առանց բացառությունների, շարունակելու օրենսդրի կամքը և արժեզրկում է արդարադատության շահը՝ զրկելով վարույթն իրականացնող մարմնին մեղադրյալի ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու ռիսկը զսպելու հնարավորությունից: Մինչդեռ, արդարադատության շահի և դրա ապահովման համար խափանման միջոց կիրառելու տեսանկյունից չի կարող որևէ նշանակություն ունենալ՝ դատաքնության արդյունքում պատիժ կարող է նշանակվել, թե ոչ, քանի որ պատիժն արդարադատության տարրերից ընդամենը մեկն է, այլ ոչ թե դրա առանցքը, ուստի խափանման միջոցի կիրառման դիտանկյունից չկա սկզբունքային տարբերություն քրեական հետապնդումը բացառող ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքի առկայության պայմաններում ընթացող վարույթի և ընդհանուր վարույթի միջև:

Արդյունքում, կարող ենք արձանագրել, որ Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-ից 14-րդ կետերով նախատեսված քրեական հետապնդումը բացառող ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքներից որևէ մեկի առկայության պայմաններում շարունակվող վարույթով մեղադրյալի նկատմամբ ընդհանուր կարգով կարող է կիրառվել ցանկացած պիտանի և համաչափ խափանման միջոց, այդ թվում նաև՝ կալանք:

Վերոգրյալ վարույթներով, ելնելով կրկին ազատության իրավունքի սահմանափակման համաչափությունից և հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունից, դատարանը, ինչպես նշվեց, կարող է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել նաև կալանքը որպես խափանման միջոց (օրինակ՝ մեղադրյալն այն աստիճան անօրինական ազդեցություն է գործադրում դատավարության մասնակիցների վրա, որ հարկադրանքի այլ միջոց ի զորու չէ ապահովել նրա պատշաճ վարքագիծը): Արդյունքում, ինչպես անձի անմեղ ճանաչվելու դեպքում, տվյալ իրավիճակում ևս, առկա է կալանքի ընդհանուր տևողության հիմքում ընկած օրենսդրի այն գաղափարից շեղում, համաձայն որի՝ մեղադրյալը չպետք է ազատագրված լինի խափանման միջոցի կիրառման արդյունքում ավելի երկար ժամկետով, քան կլինեն իրեն մեղսագրվող արարքի կատարման համար դատապարտվելու արդյունքում նշանակված պատիժը կրելիս: Այս համատեքստում կարևոր է նշել, որ ըստ իս՝ նշված վարույթներով կալանքը կարող է կիրառվել

միայն մեղադրյալի կողմից իր նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանները խախտելու դեպքում, ինչը համահունչ է մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ նախատեսված չլինելու դեպքում կալանավորման հնարավորության վերաբերյալ կարգավորմանը, քանի որ երկու դեպքում էլ, ըստ էության, չի կարող մեղադրյալի նկատմամբ ազատագրվման ձևով պատիժ նշանակվել վարույթի ցանկացած ելքի դեպքում:

Իրավիճակը նույնական է նաև այն դեպքում, երբ անձն առաջին անգամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք է կատարում, քանի որ անկախ այն հանգամանքից՝ տվյալ հանցանքը նախատեսող հոդվածի սանկցիայով առկա է ազատագրվում պատիժը, թե ոչ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի կարգավորումների⁴⁴ ուժով մեղադրյալը չի կարող դատապարտվել ազատագրվման, մինչդեռ չկա որևէ արգելք նրա նկատմամբ վարույթի ընթացքում կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ:

Վերոգրյալից զատ, անհրաժեշտ է առանձին ուշադրության արժանացնել կալանքի ընդհանուր տևողության կոնկրետ ժամկետներին՝ իրենց հնարավոր չափազանցության (*excessivity*) տեսանկյունից: Այսպես, եթե ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների դեպքում կալանքի ընդհանուր տևողության առավելագույն ժամկետներն առերևույթ խնդրահարույց չեն թվում, քանի որ դրանք չեն կարող գերազանցել համապատասխանաբար 2 և 5 տարին, ապա իրավիճակն էապես տարբերվում է առավել ծանր հանցանքների դեպքում: Ծանր հանցանքների դեպքում կալանքի ընդհանուր տևողության առավելագույն հնարավոր ժամկետը 5-ից մինչև 10 տարին է, իսկ առանձնապես ծանր հանցանքների դեպքում՝ 10-ից ընդհուպ մինչև 20 տարին: Վերոգրյալի առնչությամբ հարկ է նշել, որ անգամ այն պայմաններում, որ նշված ժամկետներն ինքնին չեն նշանակում, որ իրավաչափ և անհրաժեշտ կարող է լինել առավելագույն ժամկետով կալանքի տակ անձին պահելը, նման չափազանցված ժամկետների գոյությունը և կիրառման տեսական հնարավորությունն արդեն իսկ խնդրահարույց է: Այսպես, օրենսդրական նման կարգավորումը, չբացառելով կալանքի կիրառումը վարույթի ընթացքում նման ժամկետով, պրակտիկայում կարող է ընկալվել որպես «նորմա», որի պարագայում նշված առավելագույն սահմանաչափից նվազ ժամկետով կալանքի տակ անձին պահելը *a priori* խնդրահարույց չէ: Վերացարկվելով նախորդ մտքից՝ վարությանին հնարավոր բոլոր բարդությունների և առանձնահատկությունների հաշվառմամբ անգամ դժվար է պատկերացնել մի իրավիճակ, որում կարող է հիմնավոր և իրավաչափ համարվել անմեղության կանխավարկածի չհաղթահարման պայմաններում անձին ազատությունից նման տևական ժամկետով զրկելը: Ավելին, նման ժամկետները ոչ միայն խնդրահարույց են մեղադրյալի անձնական ազատության իրավունքին տևական միջամտության տեսանկյունից, այլ նաև արդար դատաքննության բաղկացուցիչ տարր հանդի-

⁴⁴ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 5-րդ մաս: (Part 5 of Article 67 of the Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on May 5, 2021).

սացող ողջամիտ ժամկետում գործի քննության սկզբունքի համատեքստում: Չնայած գործի քննության ողջամիտ ժամկետը չունի ընդհանուր, բոլոր իրավիճակների համար կիրառելի թվային արտահայտություն և ենթակա է գնահատման յուրաքանչյուր դեպքում՝ հաշվի առնելով կոնկրետ գործի հանգամանքները⁴⁵, այնուամենայնիվ, գոյություն ունեն որոշակի ուղենիշային ընդհանրական ժամկետներ, որոնցից էական շեղումները գրեթե անհնար են դարձնում սկզբունքի խախտման բացակայությունը: Օրինակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը որպես կանոն ոչ բարդ գործերի քննության համար ողջամիտ է համարում 2 տարին և մինչև 5 տարին բարդ գործերի համար, խիստ հազվադեպ դեպքերում ողջամիտ է համարվել 5 տարին գերազանցող ժամկետը, սակայն գրեթե երբեք ողջամիտ չի համարվել գործի քննության ժամկետը, որը գերազանցել է 8 տարին⁴⁶: Իր հերթին, եթե որևէ ժամկետ տեսականորեն անգամ ողջամիտ չէ գործի ընդհանուր քննության համար, ավելորդ է խոսել նրանից, որ իրավաչափ և հիմնավոր կարող է լինել նման ժամկետով նույն գործի ընթացքում անձին անազատության մեջ պահելը: Վերոգրյալը, ըստ իս, վկայում է կալանքի առավելագույն ժամկետների էական նվազեցման անհրաժեշտության և դրանք պատժի առավելագույն ժամկետներին փոխկապակցելու աննպատակահարմարության մասին:

Բերված օրինակներն ընդգծում են խափանման միջոցի և պատժի միջև առկա էական տարբերությունները, ինչպես նաև մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետին կալանքի ընդհանուր տևողության փոխկապակցման մասով առկա կարգավորման խնդրահարույց լինելը:

Իր հերթին, կալանքի առավելագույն բացարձակ ժամկետների նախատեսումը կարող է խնդրահարույց լինել հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից, ուստի նման կարգավորումը ևս չի կարող համարվել լավագույնը:

Բարձրացված խնդրի լուծման հնարավոր տարբերակ է առկա կարգավորման փոխարեն կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետների սահմանումը (առանց պատժին փոխկապակցման)⁴⁷ բացառիկ դեպքերում սահմանված առավելագույն ժամկետը երկարաձգելու հնարավորության նախատեսմամբ:

Խնդրի հնարավոր լուծման մեկ այլ տարբերակ է ընդհանրապես դատաքննության փուլում կալանքի առավելագույն ժամկետները նախատեսող նորմի բացառումը՝ ելնելով այն տրամաբանությունից, որ դատաքննությունում վարույթն իրականացնող մարմին է հանդիսանում դատարանը, որը որպես անաչառ արբիտր և ի պաշտոնե արդարադատության իրականացնող մարմին՝ պարտավոր է առավելագույնս երաշխավորել անձի հիմնարար իրավունքների ապահովումը: Ավելին, դատարանը կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս պարտավոր է նաև

⁴⁵ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի մարտի 16-ի թիվ ՍԴՈ-1585 որոշում: (Decision No. SDO-1585 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of March 16, 2021).

⁴⁶ <https://blogs.worldbank.org/en/europeandcentralasia/how-long-too-long-when-justice-delayed-justice-denied> (մուտք/access 09/10/2025).

գնահատել իր իսկ դրսևորած պատշաճ ջանասիրությունը⁴⁷, ինչն այլ երաշխիքների՝ այդ թվում նաև դատաքննության փուլում կալանքի իրավաչափության առնվազն եռամսյա ստուգման պարտականության հետ համակցության մեջ ինքնին բավարար է անձի ազատության իրավունքն իրացման առավելագույնս ապահովման և այն կամայական միջամտությունից պաշտպանելու տեսանկյունից:

Մեկ այլ հնարավոր լուծման տարբերակ կարող է լինել այնպիսի կարգավորման նախատեսումը, ըստ որի՝ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանը խախտելու դեպքում, եթե առավել պիտանի միակ խափանման միջոցը կալանքն է, հնարավորություն ընձեռնվի վերջինիս նկատմամբ կալանք կիրառել՝ անկախ այն հանգամանքից՝ լրացել է կալանքի ընդհանուր առավելագույն ժամկետը, թե ոչ: Վերոգրյալը բխում է նաև օրենսդրի այն տրամաբանությունից, որ ազատագրված ձևով պատիժ չնախատեսող հանցանքների դեպքում ևս կարող է կիրառվել կալանք, եթե մեղադրյալը խախտում է խափանման միջոցի պայմանները:

4. Այլ երկրների փորձ

Սույն հոդվածով բարձրացված իրավական հարցերի շրջանակներում ըստ իս՝ օգտակար կարող է լինել նաև այլ երկրների լավագույն փորձի ուսումնասիրումը: Խոսքն առաջին հերթին գնում է զարգացած իրավական մշակույթ ունեցող և ՀՀ իրավական համակարգին մոտ իրավական համակարգ ունեցող պետությունների մասին: Ուստի, հաջորդիվ կանդրադառնանք Գերմանիայի, Ռուսաստանի և Միացյալ Թագավորության քրեական դատավարության օրենսդրություններում առկա կալանքի ժամկետների վերաբերյալ կարգավորումներին:

Ա) Գերմանիա

Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով (*Strafprozeßordnung – StPO*) նախատեսված է մինչդատական կալանքի (*Untersuchungshaft*) 6-ամսյա առավելագույն ժամկետ, որը, այնուամենայնիվ, գործի առանձնահատուկ բարդության կամ այլ կարևոր պատճառների հաշվառմամբ կարող է բացառիկ դեպքերում երկարաձգվել⁴⁸: Նման երկարաձգումը պետք է վերանայվի առնվազն յուրաքանչյուր 3 ամիսը մեկ՝ շարունակական կալանքի հիմնավորվածության և անհրաժեշտության պարբերական ստուգումն ապահովելու համար⁴⁹: Իր հերթին, առկա չէ երկարաձգման առավելագույն ժամկետ, ուստի այն, տեսականորեն կարող է երկարաձգվել անսահմանափակ: Միննույն ժամանակ, Գերմանական քրեադատավարական օրենսդրությունը չի ամրագրել նախաքննության կամ քրեական հետապնդման ժամանակային որևէ կոնկրետ սահմանափակում: Բացի այդ, բացակայում են նաև դատական վարույթում կալանքի կիրառման ժամանակային սահմանափակումները:

⁴⁷ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հուլիսի 30-ի թիվ ՍԴՈ-1792 որոշում: (Decision No. SDO-1792 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of July 30, 2025).

⁴⁸ Article 121 of the German Code of Criminal Procedure (*Strafprozeßordnung – StPO*) as last amended by Article 6 of the Act of 21 February 2024 (Federal Law Gazette 2024 I, No. 54).

https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (մուսնված 14/09/2025).

⁴⁹ *Ibid*, Article 122.

Բ) Ռուսաստան

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է, որ նախաքննության ընթացքում կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը չպետք է գերազանցի երկու ամիսը⁵⁰: Բայցևայնպես, կալանքի ժամկետը կարող է երկարաձգվել մինչև 6 ամիս այն անձանց համար, ովքեր մեղադրվում են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարելու մեջ, եթե նախաքննությունը պետք է շարունակվի, և չկան խափանման միջոցը վերացնելու կամ փոխելու հիմքեր⁵¹: Կալանքի ժամկետը կարող է երկարաձգվել մինչև 12 ամիս, եթե անձը մեղադրվում է ծանր հանցագործություն կատարելու մեջ, իսկ առանձնապես ծանրի դեպքում՝ մինչև 18 ամիս⁵²:

Կալանքի այլ ժամկետներ են նախատեսված դատական վարույթի փուլում: Այսպես, կալանքի ժամկետը չպետք է գերազանցի 6 ամիսը՝ սկսած քրեական գործը դատարանի կողմից ստանալու օրվանից մինչև դատավճռի կայացումը⁵³: Դատարանի կողմից քննության ընթացքում քրեական գործով կալանքի ժամկետի 6 ամսից ավելի երկարաձգումը հնարավոր է միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով և ամեն անգամ ոչ ավելի, քան 3 ամիս ժամկետով⁵⁴: Դատական փուլում կալանքի երկարաձգման ժամկետի որևէ սահմանափակում առկա չէ, ինչը նշանակում է, որ, տեսականորեն, կալանքի ժամկետը դատական փուլում կարող է երկարաձգվել անվերջ թվով անգամներ:

Գ) Միացյալ Թագավորություն

Միացյալ Թագավորության «Կալանքի ժամկետների» 1987 թվականի կանոնակարգի⁵⁵ համաձայն անձին մեղադրանք առաջադրելուց և կալանքի վերցնելուց հետո գործը պետք է փոխանցվի ըստ էության քննության ծանր հանցանքների դեպքում (*indictable offences*) 182 օրվա ընթացքում՝ գործը Թագավորական դատարանի (*Crown Court*) հսկողությանը փոխանցելու կամ հանձնելու օրվանից⁵⁶ և առաջին անգամ դատարան ներկայացվելու օրվանից 56 օրվա ընթացքում, եթե մեղադրյալը ենթադրաբար կատարել է նվազ վտանգավոր արարք (*summary or either-way offences*)⁵⁷: Օրենսդրությամբ նախատեսված է նաև նշված ժամկետների առանց հստակ սահմանափակումների երկարաձգման հնարավորությունը, եթե կան այն հիմնավորող բավարար պատճառներ, իսկ քրեական հետապնդման մարմինները ցուցաբերել են պատշաճ ջանասիրություն⁵⁸:

⁵⁰ Ст. 109, Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N174-ФЗ.
(Article 109 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation of 18.12.2001 N174-FZ)
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ (մուտք/access 14/09/2025).

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*, Ст. 255, Article 255.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ The Prosecution of Offences (Custody Time Limits) Regulations 1987/299.

⁵⁶ *Ibid.*, Regulation 5 <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1987/299/regulation/5> (մուտք/access 14/09/2025).

⁵⁷ *Ibid.*, Regulation 4 <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1987/299/regulation/4> (մուտք/access 14/09/2025).

⁵⁸ Prosecution of Offences Act (1985), Section 22.

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/23> (մուտք/access 14/09/2025).

Հատկանշական է, որ սահմանափակումները վերաբերում են յուրաքանչյուր մեղադրանքի, այլ ոչ թե ենթադրյալ հանցագործին: Յուրաքանչյուր մեղադրանք ունի իր սեփական սահմանափակումները⁵⁹: Դատաքննության փուլում կալանքի ժամկետների վերաբերյալ սահմանափակումներ նախատեսված չեն:

Դ) Ամփոփում

Ուսումնասիրված երկրների վերաբերելի իրավակարգավորումների համադրված վերլուծության արդյունքում կարող ենք արձանագրել, որ բոլորի դեպքում քրեադատավարական օրենսդրությունները նախատեսում են որպես մարդու իրավունքների և ազատությունների իրացման ապահովման երաշխիք կալանքի ժամկետները: Բացի այդ, մեջբերված դեպքերում կալանքի առավելագույն ժամկետները կախված են քրեական դատավարության փուլից (որպես կանոն՝ դատաքննության ժամանակ ժամանակային առավել թույլ սահմանափակումներ են կամ դրանք ընդհանրապես առկա չեն) և մեղադրյալին մեղսագրվող հանցագործության ծանրությունից: Մեկ այլ ընդհանրական առանձնահատկություն է կալանքի առավելագույն ժամկետների՝ հատկապես դատաքննության փուլում, ոչ բացարձակ լինելը: Ասվածը վերաբերվում է համապատասխան օրենսդրություններով նախատեսված կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետները երկարաձգելու կառուցակարգերի առկայությանը, ինչը հնարավորություն է տալիս իրավակիրառին դրսևորել ճկունություն և չլինել կաշկանդված իրավական ակտով սահմանված հստակ ժամկետով խափանման միջոց կիրառելիս, ինչը հատկապես կարևոր է հարաբերականորեն առավել բարդ և մեծածավալ գործերի քննության ժամանակ: Այս առումով ակնհայտ է Նոր օրենսգրքով նախատեսված կալանքի ժամկետների վերաբերյալ կարգավորումների՝ ի համեմատություն ուսումնասիրված այլ երկրների համապատասխան իրավադրույթներին իրավակիրառի համար էականորեն ավելի կաշկանդող բնույթը, որը զրկում է նաև վերջիններիս անհատական մոտեցում ցուցաբերել տարբեր քրեական վարույթներին և պատշաճ գնահատման ենթարկել դրանց առանձնահատկությունները:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա հանգում եմ հետևյալին.

1. Նոր օրենսգրքով նախատեսվել է դատական քննության փուլում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետ, որը հավասար է կալանքի ընդհանուր տևողության և մինչդատական վարույթում անձի կալանքի տակ գտնված լինելու ժամանակահատվածի տարբերությանը:

2. Առկա է օրենսդրական բաց կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը սահմանող իրավադրույթում այնքանով, որ չի նախատեսում մեղադրյալին ազատազրկման ձևով պատիժ չնախատեսող հանցանք մեղսագրելու դեպքում կալանքի տակ պահելու ընդհանուր տևողության հաշվարկի կարգը:

⁵⁹ R v Wirral District Magistrates Court, ex parte Meikle [1990] Crim L R 801.

3. Նոր օրենսգրքով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետների նախատեսումն առարկայազուրկ է, քանի որ նույն օրենսգրքով հստակորեն սահմանվել են մինչդատական վարույթում մեղադրյալի կարգավիճակ ունենալու առավելագույն ժամկետները, ինչն ինքնաբերաբար կարգավորում է նաև մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետները, քանի որ խափանման միջոցը կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ:

4. Մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն այնպիսի ժամկետների նախատեսմամբ, որը հավասար է կոնկրետ ծանրության հանցանքի դեպքում հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի և այդ ժամկետի առավելագույն երկարաձգման ժամկետի հանրագումարին, անտեսվել է հետապնդման ժամկետը կասեցնելու ինստիտուտը:

5. Մինչդատական վարույթում կալանք առավելագույն ժամկետների կարգավորումների մասով առկա է օրենսդրական փոփոխության անհրաժեշտություն, որը կա՛մ կնախատեսի մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը հաշվարկելիս նաև վերջինիս նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու ժամկետը, կա՛մ կվերացնի մինչդատական վարույթում մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ուղղակիորեն սահմանված ժամկետները:

6. Արդարացված չէ դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն բացարձակ ժամկետների նախատեսումը:

7. Արդարացված չէ դատական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն բացարձակ ժամկետների փոխկապակցումը մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետին:

8. Նոր օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-ից 14-րդ կետերով նախատեսված քրեական հետապնդումը բացառող ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքներից որևէ մեկի առկայության պայմաններում շարունակվող վարույթով մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել ցանկացած պիտանի և համաչափ այլընտրանքային խափանման միջոց, իսկ կալանք կարող է կիրառվել, եթե մեղադրյալը խախտել է այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանները:

9. Ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքների համար ամբողջ վարույթի ընթացքում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետները (կալանքի ընդհանուր տևողությունը) խնդրահարույց են չափազանց երկար լինելու պատճառով, ինչից բխում է դրանց էական նվազեցման անհրաժեշտությունը:

10. Դատական վարույթում կալանքի առավելագույն ժամկետների (կալանքի ընդհանուր տևողության) կարգավորումների մասով առկա է օրենսդրական փոփոխության անհրաժեշտություն, որը կա՛մ առկա կարգավորման փոխարեն կնախատեսի կալանքի առավելագույն հստակ ժամկետներ (առանց պատժին փոխկապակցման)՝ բացառիկ դեպքերում սահմանված առավելագույն ժամկետը երկարաձգելու հնարավորությամբ, կա՛մ կվերացնի դատական վարույթում կալանքի առավելագույն ժամկետային սահմանափակումները, կա՛մ կներառի

մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանը խախտելու դեպքում կալանավորման հնարավորություն՝ անկախ կալանքի առավելագույն ժամկետը լրացած լինելու հանգամանքից:

11. Այլ երկրների փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ նախապատվություն է տրվում կալանքի ոչ բացարձակ ժամկետներ նախատեսող կարգավորումներին (հատկապես դատական քննության փուլում), որոնք հնարավորություն են տալիս երկարաձգել սահմանված ժամկետները խիստ անհրաժեշտության դեպքում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021
2. 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted on July 1, 1998
3. 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրք
The Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on May 5, 2021
4. 2018 թվականի մարտի 21-ին ընդունված «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք
The RA Law "On Normative Legal Acts" adopted on March 21, 2018
5. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ի թիվ ՍԴՈ-1387 որոշում
Decision No. SDO-1387 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of November 21, 2017
6. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴՈ-917 որոշում
Decision No. SDO-917 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of September 18, 2010
7. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի հունիսի 18-ի թիվ ՍԴՈ-1546 որոշում
Decision No. SDO-1546 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of June 18, 2020
8. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի սեպտեմբերի 12-ի թիվ ՍԴՈ-827 որոշում
Decision No. SDO-827 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of September 12, 2009
9. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հուլիսի 30-ի թիվ ՍԴՈ-1792 որոշում
Decision No. SDO-1792 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of July 30, 2025
10. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի մարտի 16-ի թիվ ՍԴՈ-1585 որոշում
Decision No. SDO-1585 of the Constitutional Court of the Republic of Armenia of March 16, 2021
11. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO) as last amended by Article 6 of the Act of 21 February 2024 (Federal Law Gazette 2024 I, No. 54) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (մուտք/access 14/09/2025)
12. The Prosecution of Offences (Custody Time Limits) Regulations 1987/299

Regulation 5 <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/1987/299/regulation/5> (մուտք/ access 14/09/2025)

Regulation 4 <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/1987/299/regulation/4> (մուտք/ access 14/09/2025)

13. Prosecution of Offences Act (1985), Section 22

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/23> (մուտք/ access 14/09/2025)

14. Letellier v. France, 12369/86

15. A. and Others v. the United Kingdom, 3455/05; Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium, 10486/10

16. McKay v. the United Kingdom, 543/03

17. Wemhoff v. Germany, 2122/64

18. Toth v. Austria, 11894/85

19. R v Wirral District Magistrates Court, ex parte Meikle [1990] Crim L R 801

20. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N174-ФЗ Criminal Procedure Code of the Russian Federation of 18.12.2001 N174-FZ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ (մուտք/ access 14/09/2025)

21. Ղամբարյան Ա., Ղազարյան Ա., Թադևոսյան Ա., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (օրենսդրությունը, սկզբունքները և սուբյեկտները), գիտաուսումնական ձեռնարկ, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2024, 584 էջ

Ghambaryan A., Ghazaryan A., Tadevosyan A., Criminal Procedure of the Republic of Armenia (Legislation, Principles and Subjects), scientific and educational manual, Yerevan, Tigran Mets, 2024, 584 pages

22. Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Պետության և իրավունքի տեսություն, ուսումնական ձեռնարկ, 4-րդ հրատ., Երևան, «Լուսաբաց հրատարակչատուն», 2023, 476 էջ

Ghambaryan A., Muradyan M., Theory of State and Law, textbook, 4th edition, Yerevan, "Lusabats Publishing House", 2023, 476 pages

23. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, 2022

Practical guide to interpreting conceptual solutions, innovative approaches and key institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, 2022

24. Գոր Հովհաննիսյան, Համաչափության սկզբունք, Պետություն և իրավունք, N1 (92) 2022, 47-61, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.92.047>

Gor Hovhannisyan, Principle of Proportionality, State and Law, N1 (92) 2022, 47-61, <https://doi.org/10.46991/S&L/2022.92.047>

25. Барабанов П.К., Уголовный процесс Италии, М.: Изд. «Спутник +», 2019, 461с.

Barabanov P.K., Criminal process of Italy, M.: Ed. "Sputnik +", 2019, 461 p.

26. Трефилов А.А., Меры принуждения в уголовном процессе Германии, Австрии, Швейцарии и Лихтенштейна: историческое развитие // Уголовная юстиция. 2022. № 19. С. 117–125. doi:10.17223/23088451/19/21

Trefilov A.A., Coercive measures in criminal proceedings in Germany, Austria, Switzerland and Liechtenstein: historical development // Criminal Justice. 2022. No. 19. P. 117–125. doi:10.17223/23088451/19/21

27. <https://www.civilnet.am/news/970831/> (մուտք/access 14/09/2025)

28. <https://blogs.worldbank.org/en/europeandcentralasia/how-long-too-long-when-justice-delayed-justice-denied> (մուտք/access 09/10/2025)

Marc Azdaridis

Chief Specialist of Department for the Protection of the Interests of the Republic of Armenia in International Arbitration and Foreign Courts, Office of the Representative of the Republic of Armenia on International Legal Matters, Office of the Prime Minister of the Republic of Armenia

SOME ISSUES OF DETENTION PERIODS ACCORDING TO THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE RA⁶⁰

Abstract

The article is dedicated to the new regulations on the terms of detention provided for by the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia adopted on June 30, 2021. In particular, the subject of the article includes the regulations providing for the absolute maximum duration of detention in the pre-trial and trial stages, as well as the regulations providing for the maximum term of imprisonment for the act charged to the accused as the basis for calculating the total duration of detention. The relevance of the chosen topic is evidenced, among other things, by the frequent use of extreme preventive measure like detention in the law practice of the Republic of Armenia, as well as the existence of numerous judgments issued by the European Court of Human Rights against the Republic of Armenia on the violation of the right to liberty and security of person defined by Article 5 of the ECHR. The work attempts to comprehensively interpret the relevant legal provisions, paying special attention to problematic issues. In particular, the following questions are raised: What changes have been made to the regulations on detention terms with the adoption of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia? Is it necessary and justified to provide for absolute maximum terms of detention in pre-trial proceedings? Is it justified to provide for absolute maximum terms of detention in trial proceedings and to correlate them with the maximum amount of punishment in the form of imprisonment for the crime attributed to the accused? What regulations do other progressive countries with legal systems similar to the legal system of the Republic of Armenia provide for detention terms?

Keywords: detention; terms of detention; right to personal liberty; public interest; private interest.

⁶⁰ The article was presented on 16.09.2025 and was reviewed on 06.10.2025.

Марк Аздаридис

*Главный специалист Департамента по защите интересов Республики Армения
в международном арбитраже и иностранных судах Офиса представителя
Республики Армения по международно-правовым вопросам
Аппарата Премьер-министра Республики Армения*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СРОКОВ СОДЕРЖАНИЯ ПОД СТРАЖЕЙ СОГЛАСНО НОВОМУ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ РА⁶¹

Абстракт

Статья посвящена новым положениям о сроках содержания под стражей, предусмотренным новым Уголовно-процессуальным кодексом Республики Армения, принятым 30 июня 2021 года. В частности, предметом исследования являются положения, предусматривающие абсолютные максимальные сроки содержания под стражей на досудебной и судебной стадиях, а так же, положения, предусматривающие максимальный срок лишения свободы за вменяемое обвиняемому преступление в качестве основы для исчисления общей продолжительности содержания под стражей. Актуальность выбранной темы подтверждается, в том числе, частым применением крайней меры пресечения заключения под стражу в правоприменительной практике Республики Армения, а также наличием многочисленных постановлений Европейского суда по правам человека против Республики Армения о нарушении права на свободу и личную неприкосновенность, установленного статьей 5 ЕКПЧ. В работе предпринята попытка всесторонне интерпретировать соответствующие правовые положения, уделяя особое внимание проблемным вопросам. В частности, поднимаются следующие вопросы: Какие изменения были внесены в положения о сроках содержания под стражей с принятием нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения? Необходимо ли и оправдано ли установление абсолютных максимальных сроков содержания под стражей в досудебном производстве? Оправдано ли установление абсолютных максимальных сроков содержания под стражей в судебном производстве и их соотнесение с максимальным размером наказания в виде лишения свободы за преступление, вменяемое обвиняемому? Какие положения, регулирующие сроки содержания под стражей, существуют в других прогрессивных странах с правовыми системами, аналогичными правовой системе Республики Армения?

Ключевые слова: содержание под стражей; сроки содержания под стражей; право на личную свободу; публичный интерес; частный интерес.

⁶¹ Статья была представлена в 16.09.2025 и прошла рецензирование в 06.10.2025.

**ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԴԱՐԲԵՐԱԿԱՆՈՒՄ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ
ՏՊԱԳՐՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Հարգելի՛ հեղինակ,

Տպագրման համար ներկայացվող հոդվածները պետք է անդրադառնան իրավագիտության ոլորտի արդիական, կոնկրետ խնդրի, լինեն հիմնավորված, պարունակեն իրավունքի բնագավառին վերաբերող վերլուծություններ, համապատասխանեն ակադեմիական չափանիշներին և պարբերականում տպագրման համար ներկայացվող պահանջներին, որոնց կարող եք ծանոթանալ ՀՀ դատախազության կայքում:

Վերոնշյալ բոլոր պահանջներին համապատասխանող հոդվածները ենթակա են միակողմանի «կույր» գրախոսման պարբերականի գրախոսների կողմից: Գրախոսի կողմից երաշխավորվելու դեպքում հոդվածները կարող են տպագրվել պարբերականում:

Հոդվածները կարող են ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն՝ պարբերականի էլեկտրոնային հասցեին ուղարկելու միջոցով:

Կոնտակտային տվյալներ

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, 0010, Վազգեն Սարգսյան 5

Էլ.հասցե՝ orinakanutyun@prosecutor.am

Հեռ.՝ 010 511 506

www.prosecutor.am

**ON THE PUBLISHING OF ARTICLES IN
THE SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL "LEGALITY"
OF THE RA PROSECUTOR'S OFFICE**

Dear Author,

Articles submitted for publication should address a current and specific issue in the field of law, should be evidence-based, include accurate legal analysis, and comply with academic standards as well as the journal's publication requirements, which can be found on the website of the RA Prosecutor's Office.

Articles that meet these criteria will be single-blind reviewed by the journal's reviewers. Those recommended by the reviewer will be considered for publication.

Articles may be submitted in Armenian, English or Russian by sending them to the e-mail address of the journal.

Contacts

Address: Vazgen Sargsyan Street 5, Yerevan, 0010, Armenia

E-mail: orinakanutyun@prosecutor.am

Tel.: 010 511 506

www.prosecutor.am

**О ПУБЛИКАЦИИ СТАТЕЙ В НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОМ
ЖУРНАЛЕ «ЗАКОННОСТЬ»
ПРОКУРАТУРЫ РА**

Уважаемый автор,

Статьи, представляемые к публикации, должны затрагивать актуальную и конкретную проблему в области права, быть обоснованными, содержать точный правовой анализ и соответствовать академическим стандартам, а также требованиям журнала к публикации, с которыми можно ознакомиться на сайте Прокуратуры РА.

Статьи, соответствующие указанным требованиям, проходят одностороннее слепое рецензирование рецензентами журнала. Для публикации будут рассматриваться статьи, рекомендованные рецензентом.

Статьи принимаются на армянском, английском или русском языках по электронной почте журнала.

Контактные данные

Адрес: Республика Армения, г. Ереван, 0010, улица Вазгена Саргсяна 5

Эл. почта: orinakanutyun@prosecutor.am

Тел.: 010 511 506

www.prosecutor.am

© «Օրինականություն» Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր
դատախազություն, 2025, N138

© “Orinakanutyun” (Legality) - Prosecutor General’s Office of the
Republic of Armenia, 2025, N138

© «Оринаканутюн» (Законность) - Генеральная прокуратура
Республики Армения, 2025, N138

Համակարգող՝ Կ. Հարությունյան
Coordinator: K. Harutyunyan
Координатор: К. Арутюнян

Հրատարակիչ տնօրեն՝ Ա. Արմենակյան
Publishing director: A. Armenakyan
Директор издательства: А. Арменакаян

Համակարգչային ձևավորող՝ Ն. Հարությունյան
Computer designer: N. Harutyunyan
Верстка: Н. Арутюнян

Հանձնված է տպագրության՝ 31.10.2025թ.
Չափսը՝ 70 x 100 1/16
Տպագրությունը՝ օֆսեթ: 18.5 տպ. մամուլ:
Տպաքանակը՝ 500
Գրանցման վկայական N 688

Տպագրված է «Մոնո Պրինտ» ՍՊԸ-ում
monoprint1@mail.ru

